

Човекът и светът

Действието на духа
в природата

За същността
на пчелите

Лекции
за
строителите
на
Гьотеанума
от

Рудолф Щайнер

Поредица „Просветление“

В поредица «*Просветление*» досега:

1. Рудолф Щайнер, «Същност на музикалното»
2. Рудолф Щайнер, «Прераждане и карма»
3. Рудолф Щайнер, «За мистерийните драми»
4. Рудолф Щайнер, «За инициацията»
5. Рудолф Щайнер, «Проблеми на модерната психоанализа»
6. Рудолф Щайнер, «Стихове и медитации»
7. Рудолф Щайнер, «Смъртта като преобразуване на живота»
8. Рудолф Щайнер, «Окултна история»
9. Рудолф Щайнер, «Индивидуални духовни същества
и тяхното въздействие в душата на човека»
10. Рудолф Щайнер, «Моят жизнен път»
11. Олаф Кооб, «Азът и неговият двойник»
12. Рудолф Щайнер, «История на човечеството»
13. Рудолф Щайнер, «Фридрих Ницше,
борец срещу своето време»
14. Рудолф Щайнер, «Четири мистерийни драми»
15. Рудолф Щайнер, «Мистерийни центрове»
16. Рудолф Щайнер, «Първоначални импулси на духовната наука»
17. Рудолф Щайнер, «Тайните на прага»
18. Рудолф Щайнер, «Сътворението на света и човека»
19. Рудолф Щайнер, «Човекът и светът. Действието на духа
в природата. За същността на пчелите»

РУДОЛФ ЩАЙНЕР

ЧОВЕКЪТ И СВЕТАТ

ДЕЙСТВИЕТО НА ДУХА В ПРИРОДАТА

ЗА СЪЩНОСТТА НА ПЧЕЛИТЕ

Петнадесет лекции и едно съобщение,
изнесени за работниците на строежа на Гьотеанума в Дорнах
от 8 октомври до 22 декември 1923 г.

Превод от руски
Евгени Мангуров

Аб
*Издателско
Ателие*

RUDOLF STEINER

Mensch und Welt

Das Wirken des Geistes in der Natur

Über das Wesen der Bienen

GA-351

Rudolf Steiner Verlag, Dornach

*На корицата е използван фрагмент
от картина на Ван Гог.*

Всички права върху българското издание на тази книга
са запазени от *Издателско ателие Аб.*

© Рудолф Щайнер, автор

© Евгени Мангуров, преводач

© Христо Маринов, технически редактор

© Издателско ателие А^б

ISBN 978 - 954 - 737 - 930 - 5

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ от Мария Щайнер	11
-------------------------------------	----

ЧОВЕКЪТ И СВЕТЪТ

ДЕЙСТВИЕТО НА ДУХА В ПРИРОДАТА

ПЪРВА ЛЕКЦИЯ, Дорнах, 8 октомври 1923 г.	13
--	----

Същността на пеперудите

Навсякъде в природата присъства духът. Опити във въздухоплаването, изхождащи от полета на пеперудата. Пеперудата се появява по един много сложен начин: яйце, гъсеница, пашкул и превръщане в пеперуда. Яйцето трябва винаги да съдържа влага, която има сол; гъсеницата се стреми към светлината, пашкулът се затваря напълно благодарение на физическите земни сили; пеперудата следва само светлината, тя не понася повече тежестта. Азът и светът на пеперудата. Жълтият цвят на лъва. Инкарнатът. Попова лъжичка и жаба, хриле и белодробно дишане. Изследване с помощта на микроскоп. Дейността на съвременната наука. Теория на включеността. Интелигентността на душевноболните. «Гений и безумие» на Ломброзо.

ВТОРА ЛЕКЦИЯ, 10 октомври 1923 г.	30
---	----

За циановодородната киселина и азота, въглеродния двуокис и кислорода

Какво в човешкия живот зависи от азота. Образуване на въглерод и азот, синилна киселина и цианкалий. От противодействащата сила срещу образуването на цианкалий се формират нашите движения. Течащият поток цианкалий от човека към Слънцето. Въглеродният двуокис навлиза в главата заедно с желязото. Анемия. От главата към Луната се издигат потоци карбонизирано желязо.

Растежът на растенията и пълнолунието. За мисленето се нуждаем от Луната, за вървенето се нуждаем от слънчевата сила. Слънцето, Земята и Луната някога са били в общо тяло. Азота имаме от Слънцето, кислорода – от Луната. Отравяне с цианкалий. Вътрешната връзка на човека със Слънцето и Луната.

ТРЕТА ЛЕКЦИЯ, 13 октомври 1923 г. 49

Разликата между хората от горещите зони и ескимосите. Ескимосите имат големи бели дробове и малък черен дроб, а хората от горещите зони имат малки дробове и голям черен дроб. Отравянето на кръвта, причинено от гнева. Коремните настинки. Чернодробните заболявания. Слънчевата активност стимулира чернодробната активност. В белите дробове действат лунните сили. Причини за белодробните заболявания. Сокът от листата на някои видове зеле подпомага дейността на белите дробове. Сокът от корените на цикория подпомага дейността на черния дроб. Навсякъде, където Слънцето сияе, възниква живот; навсякъде, където действа Луната, възникват образи и фигури. Земното електричество и северното сияние. Кремъчната киселина като лечебно средство.

ЧЕТВЪРТА ЛЕКЦИЯ, 20 октомври 1923 г. 66

За същността на водорода

Човекът като носител на белтъка. Метан. Водородът е разпространен навсякъде във всемира. Размножаването като другия край на мисленето. Във всичко, в което е налице размножаването, трябва да действа водородът. Мировият фосфор. Содата и нейното приложение в техниката и природата. Навсякъде, където се употребява сода, трябва да възникне светлина. Целият живот възниква всъщност от правилното взаимодействие между водорода и содата. Ако змията не получава водород, тя не е способна да формира вътре в себе си черупка за яйцата. Външният водород и външната сода и вътрешният водород и вътрешната сода. Принцирът на по-висшето развитие: това, което се съдържа вън в света, става вътрешно в съществата, в по-висшите животни и хората. Как са възникнали нисшите същества. Развитие на хората чрез еманципиране от природата. Осите като най-умели производители на хартия в природата.

ПЕТА ЛЕКЦИЯ, 24 октомври 1923 г. 83

За същността на кометите

За мисленето се нуждаем от въглена киселина, за волята – от синилна киселина. Синилната киселина в кометите. Значението на кометите в цялата вселена. Разликата между говорещите много атиняни и по-малко, но по-смислено говорещите спартанци. Вътрешната топлина прогонва желанието за говорене, външната топлина възбужда това желание. В тъмнината не може да се развива нищо. Както от въглицата се извлича слънчевата топлина, така малкото детенце взема в майчината утроба тази слънчева светлина, която е била складирана там: то я взема отвътре. Кометите и метеорите като носители на цианкалий във въздуха. Безсилие. Сок от трънки. Михайловият празник като празник на свободата. Ликург, законодателят от Спарта.

ШЕСТА ЛЕКЦИЯ, 27 октомври 1923 г. 100

Действие на веществата във всемира и в човешкото тяло

Желязото и натрият са разпространени навсякъде във Вселената, за да можем да притежаваме свободна воля; натрият е разпространен навсякъде във Вселената, за да можем въобще да имаме глава. За да можем да изградим нашите крайници, хлорът трябва да се съедини с водорода в солна киселина. Това, което постъпва в човека от хлора, трябва да се свърже по правилен начин с желязото. Марс е творецът на желязото в нашата планетна система, Меркурий е взаимосвързан с хлора. Слънчевата сила в човека съединява хлора с желязото. Терапия със злато. Хлороза при млади момичета и хрипливост на гласа при момчетата при мутирането на гласа.

СЕДМА ЛЕКЦИЯ, 31 октомври 1923 г. 115

За причините на детския полиомиелит. За растежа на растенията. За растенията в стаята. Детски паралич. Доказателство за действието на нищожни количества от вещества. Здравословното състояние на хората зависи от растежа на растенията. Лек за полиомиелит. Дървесен сок, жизнен сок и камбий в дървото и в нормалното тревисто растение. Какво става, ако съвсем малки количества субстанции се смесват в почвата. Връзка между почвата и малкия мозък. Грип и парализа. В същността на парализата

стои нещо, което е тясно свързано с почвата на Земята. Естествознанието и лечебните методи трябва да работят заедно.

ЗА СЪЩНОСТТА НА ПЧЕЛИТЕ

Съобщение от д-р Рудолф Щайнер във връзка с доклада на г-н Мюлер за пчелите, *Дорнах, 10 ноември 1923 г.* 132

Вредите от изкуственото развъждане на пчели.

ОСМА ЛЕКЦИЯ, 26 ноември 1923 г. 133

Пчели и човек

Нектарът и цветният прашец като храна за пчелите. Пчелен восък. Изграждане на пчелната пита. Пчелата-майка, пчелите-работнички и търтеите в тяхното развитие. Пчелата-майка остава винаги слънчево животно. Пчелите-работнички са все още слънчеви животни, но при тях има вече и нещо земно. Търтеят е цяло земно животно. Мъжкото оплождане произлиза от земните сили. Женската способност да се отглеждат яйца произлиза от слънчевите сили. Брачен полет и оплождане на пчелата-майка. Пчелните рояци. Значение на пчелната отрова. Пчелният кошер и човешката глава. Благотворното действие на меда при възрастните хора. Медна диета при рахитични деца. По-добро виреене на овощните дървета в местности, където се развива пчеларство. Изкуствено развъждане на пчели. Благоговеене пред същността на пчелите.

ДЕВЕТА ЛЕКЦИЯ, 28 ноември 1923 г. 151

За възприятието на пчелите

Обсъждане на статия от вестник «Швейцарско пчеларство» на проф. д-р Бутел-Рипен: «Виждат ли пчелите цветовете, невидими за нас?» Пчелите имат нещо средно между обонятелното и вкусовото сетиво. Възприятието на светлина и цвят при пчелите. Светенето на пчелата-майка. Пчелата възприема чрез светлината химически въздействия, които тя много силно усеща. Финото обонятелно сетиво на котката. Обонятелното сетиво на полицейското куче. Изкуственото подхранване на пчелите. Добавяне на чай от лайка в храната на пчелите.

ДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 1 декември 1923 г. 165

Мед и кварц

В какво се състои лечебното действие на меда (Обсъждане на друга статия от вестник «Швейцарско пчеларство»). На малките деца трябва да се дава повече мляко, отколкото мед; при възрастните хора помага повече медът, а не млякото. Силата на кремъчната киселина в човека. Пчелата се образува от същата сила, която се намира в Земята и формира кварца: силата на кремъчната киселина. Силно разреден, прахообразен кварц като лечебно средство, когато медът не се понася. Конят на господин фон Остен. Привикването на пчелите към пчеларя. Обяснение на едно старо селско правило.

ЕДИНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 5 декември 1923 г. 186

За меда

Разпознаването на пчеларя от пчелите. Смъртта на пчеларя. Пчеларството в селското стопанство. Неестествената млечна продукция. Средство срещу шап. Телетата от крави, които са доведени до прекомерно производство на мляко, са доста по-слаби. Взаимопомощта на пчелите в пчелния кошер. Пчелният кошер като единно цяло. Какво означава изкуственото развъждане на пчели. За цената на меда. Какво да направите в случай на непоносимост към мед. Как реагират пчелите на електрическа светлина. Влияние на зодиакалните знаци върху производството на мед.

ДВНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 10 декември 1923 г. 202

Ядене на пчелната пита. Болести при пчелите и инстинктите на старите пчелари. Връзка между стомашния сок и хемолимфата на пчелите. Изкуственото растениевъдство в близост до кошерите. Лозарството. Дивата смокиня. Култивиране на смокинята.

ТРИНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 12 декември 1923 г. 219

За пчелната отрова и за мравките

Пчелата-майка, пчелата-работничка и търтеите. Брачният полет на пчелата-майка. От оплодените яйца възникват пчелите-работнички и пчелите-майки, от неоплодените яйца – търтеи. Азовата организация на човека задвижва кръвта. Пчелната отрова и отровата на осите като лечебно средство срещу подагра и ревматизъм.

ЧЕТИРИНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 15 декември 1923 г. 236

Значението на мравчената киселина

Още за мравуняка. Ролята на мравчената киселина в природата и в човека. Пчелната отрова, отровата на осите и мравчената киселина навлизат в растенията от Космоса и ако това не беше така, растенията щяха да загинат. Благодарение на мравчената киселина Земята остава жива. Отровите като лечебно средство. Пчелите, осите и мравките не отнемат само нещо от природата, а ѝ дават възможността да живее и да се развива.

ПЕТНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 22 декември 1923 г. 253

Оксалова киселина, мравчена киселина, въглена киселина и тяхното значение

Човекът изцяло е изпълнен с мравчена киселина. Защо имаме в тялото си мравчена киселина? По какво се познава, че човек има твърде малко мравчена киселина? Навсякъде в природата и навсякъде в човешкото тяло се съдържа оксалова киселина. Ние произвеждаме постоянно в телата си от оксаловата киселина мравчена киселина. Чрез рояка от насекоми въздухът около Земята се прониква с мравчена киселина. Мравчената киселина привлича душата и духа. Процеси на гниене. Мравчената киселина е основата за земната душа и земния дух. Сиянието на младата пчела-майка и екзалтирането на старите пчели. Хвойната като образ на оживяването на Земята чрез Христос в морален смисъл.

Бележки 272

Рудолф Щайнер – живот и творчество 277

ВЪВЕДЕНИЕ

*към изданието на лекциите на Рудолф Щайнер
за строителите на Гьотеанума
от август 1922 г. до септември 1924 г.*

Бихме могли да наречем тези лекции диалог, доколкото съдържанието им, по настояване на Рудолф Щайнер, се определяше от самите работници. На тях им се разрешаваше сами да избират темите, той ги стимулираше да задават въпроси и да се изказват, поощряваше ги да се изявяват и да възразяват. Разглеждаше се и далечното, и близкото. Особено интересни се оказаха терапевтичните и хигиенни страни от живота, защото за тези неща на работниците се налагаше да се грижат всеки ден. Но също така се засягаха и всички явления в природата, битието на минералите, растенията и животните, при това разглеждането се извеждаше в космоса, към първоизточника на нещата и съществата. Накрая работниците молеха да им се даде въведение в духовното познание, в познавателната основа за разбирането на Мистериите на християнството.

Общата духовна работа се появи на основата на няколко курса, които доктор Роман Бос проведе при приключване на работата на строежа за интересуващите се. По-късно тези курсове се провеждаха и по-нататък от други членове на Антропософското общество. След това работниците помолиха Рудолф Щайнер да ги приеме и утоли жаждата им за знания и ако е възможно, да посвети на това един час нормално работно време, докато те са още бодри и могат да запазят възприемчивостта си. Това е ставало в сутрешните часове, след прекъсване на работата. Можели са да присъстват също и някои служители на строителната кантора и още двама-трима от тесния работен кръг около доктор Щайнер. Обсъждали са се практически неща, например развъждане на пчели за тези, които се интересуваха от отглеждане на пчели. Когато Рудолф Щайнер вече не беше между нас, експерименталната агро-

група публикува за своите членове конспект на тези лекции във вид на брошури.

Мнозина проявяват голямо желание да се запознаят с тези лекции. Обаче те бяха съобразени със специфичната аудитория и в тази специфична ситуация се провеждаха под формата на импровизации по теми, продиктувани от обстоятелствата и настроенията на работниците слушатели. Поради това те не бяха предназначени за печат. Именно формата, в която те бяха изнесени, позволи да се съхрани свежестта и непосредствеността, които не бих искала да се изгубят. Беше създадена особена атмосфера между душата на питащия и душата на даващия отговор. Не би ми се искало този колорит да се изпусне, да се изгуби тази окраска в хода на педантичната редакторска преработка. Затова се постаряхме да я ограничим, доколкото е възможно. Дори и не всичко тук да съответства на стилистичните литературни канони, важно е да се запази истинският живот в цялата си непосредственост.

Мария Щайнер

ЧОВЕКЪТ И СВЕТЪТ

ДЕЙСТВИЕ НА ДУХА В ПРИРОДАТА

ПЪРВА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 8 октомври 1923 г.

Добро утро, господа! Намислихте ли нещо, на което бихме могли да отговорим днес? Ако не сте, искам да ви разкажа нещо, което би могло да стане хубаво допълнение към това, което вече обсъждахме.

Ако човек се вгледа в природата – изобщо той я гледа без да се замисля, – за него настъпва такъв момент, когато започва истински да се замисля над природните явления и разбира, че в цялата природа присъства духът, навсякъде присъства духовното; и на него, бих казал, му става любопитно: а как този дух действа в природата? Вече имах възможност с примера за строителните работи при бобрите и с други подобни примери да ви покажа доколко всички тези неща в природата са проникнати с дух¹. Днес бих искал да ви покажа нещо друго.

Попаднал лятото сред природата, човек вижда прекрасни пърхащи пеперуди с разноцветни, пъстро преливащи крила, нали така, и тогава в него възниква въпросът: откъде се вземат тези колоритни и пъстро преливащи се крила на пеперудите, които така свободно се реят?

Това има голямо практическо значение. Аз даже съм убеден в това, че ако тук, в Гьотеанума, ни се удаде да предприемем нови опити в областта на въздухоплаването, ние няма да се облягаме на принципите, изградени от резултатите на материалистичната наука. При тези опити за основа се взема птичият полет, полетът на водното конче и т. н. Но на никого не му идва на ум да вземе за основа полета на пеперудата. Въздухоплаването би добило правилни форми само в случай, че в по-голяма степен се предприемат експерименти на основата

на полета на пеперудата. Обаче днес хората не се занимават с такива неща поради това, че те не могат да видят правилното направление, нали така? Само изследвайки духовното, могат да се видят по правилен начин такива, касаещи практическия живот неща.

Днес искам да ви съобщя за пеперудите нещо такова, което няма непосредствено отношение към въздухоплаването, но може да внесе яснота в областта, касаеща летателните апарати. Виждате ли, пеперудата не се появява веднага, тя, както ви е известно, преминава сложен път на развитие. Преди всичко ще отбележим, че с приближаването на есента пеперудата, достигнала зрялост, снася яйце. От това яйце не се появява веднага пеперуда. Например пеперудата, наричана махаон², която изглежда ето така (вж. рис.), не се излюпва от яйце: от яйцето изпълзва това, което народът нарича червей, изпълзва гъсеница.

И така, гъсеницата изпълзва от яйцето. Тук се намира главата ѝ (вж. рис.), а тук, отзад, жило; тя, без да бърза, бавно пълзи наоколо, правейки впечатление на някаква лентяйка. Но вътрешно тази гъсеница съвсем не е ленива, от своето тяло навън тя изприда нишка и от тази нишка прави около себе си пашкул. Така, ако тук се намира гъсеницата (вж. рис.), тази гъсеница изприда от себе си нишка и прави около себе си твърда обвивка – пашкул. Постепенно гъсеницата изчезва вътре, омотава се с тази нишка, правейки около себе си об-

вивка-пашкул, който тя закача някъде на ствола на дървото; отначало тя залепва нишката, а след това се скрива в обвивката. Така че имаме яйце, гъсеница, а тук – това, което се нарича пашкул. Този пашкул известно време остава закачен. После в него на някое място се образува отвор и през него навън излиза пеперудата. Така че преди тази пеперуда да се появи, е необходимо осъществяването на четири етапа: първи – яйце, втори – гъсеница, трети – пашкул, и четвърти – самата пеперуда. Някъде се снася яйце. След това наоколо пълзи гъсеница. Пашкулът остава съвсем твърд, а пеперудата весело пърха из въздуха. След това тя отново снася яйце и в течение на годината цялата история се повтаря. Това е факт.

Хората просто гледат това, а учените го обясняват, наблюдавайки с помощта на микроскоп или нещо подобно. Всичко това не е така просто. Трябва да се обърне внимание върху това, как може да живее яйцето, как живее гъсеницата, как живее пашкулът, и, накрая, как живее пеперудата. На яйцето, за по-нататъшното му развитие, за да може да изпълзи гъсеница, преди всичко му е необходима влажност – даже да е в много малко количество, – влага, в която е разтворена малко сол. Яйцето няма да може да се развива, без да получава малко влага, съдържаща малко сол. Затова това животно, пеперудата, трябва да има инстинкт да снася яйцата там, където ще получат влага, съдържаща малко сол. Без това нищо няма да се получи. Това, което ви разказвам за пеперудите, се отнася по същия начин и за пчелите. И за пчелите също е необходимо, мястото, където снасят яйцата си, да е пропито – макар и малко – с разтвор на сол. Според наблюденията, тя може да бъде минимално количество. Достатъчно е даже падането на мъгла: тя винаги съдържа нещо влажно-солено. Тук природата идва на помощ. Човешкият разсъдък не винаги може да си изясни това изцяло. Природата е много по-разумна от човека. И така, яйцето винаги трябва да бъде овлажнено, а влагата – да съдържа сол. При пеперудите това също е така: и тогава изпълзява гъсеница. Следователно на яйцето е необходима само

тази леко подсолена влажност; очи то няма и нищо не вижда. Във всичко останало то живее само за себе си – в свят, където е съвсем тъмно. В момента, когато се излюпи гъсеницата, тя попада на светло. Тя постоянно се намира на светло. Гъсеницата има сетивни органи и ето, тя излиза на светло. Сега тя е станала съвсем различно същество от яйцето. Яйцето изцяло се е превърнало в гъсеница. И тъй като гъсеницата се намира на светло и има сетивни органи, това произвежда на гъсеницата вътрешно впечатление. Това доста радикално се изразява в някои явления. На всички ви е познато това впечатляващо явление: ако запалите някъде лампа, в стаята долитат всякакви насекоми, привлечени от светлината на лампата, устремяват се към нея, и то така глупаво, че изгарят. Защо е това? Разбира се, при гъсеницата това не става, но стремеж към това има и тя. Гъсеницата по същия начин е привлечена от слънчевата светлина, тя, бих казал, направо сладострастно се стреми към нея, както и насекомите, устремяващи се в пламъка на свещта; само че гъсеницата не може да се издигне към Слънцето. Ако тя би могла да се издигне и полети към Слънцето, много скоро гъсеници съвсем нямаше да останат, те всички биха излетели към Слънцето, всички биха излетели нанякъде. На тях им се иска това, но земното притегляне ги удържа и те не могат да го направят. Така, разглеждайки гъсеницата, ние откриваме, че тя има стремеж, има воля към светлината. Но да осъществи това тя не може. И какво прави?

Представете си: ето лъч светлина, ето гъсеница (изобразява го на рисунката). Сега гъсеницата przede нишка, при което тя пълзи по хода на светлинния лъч. Гъсеницата przede нишка по хода на светлинния лъч, а когато през нощта светлинният лъч го няма, тя се омотава в тази нишка; през деня тя отново przede нишката в светлинния лъч, а през нощта се завива в нея. Така около нея се появява обвивка. Гъсеницата сякаш се разтваря в светлината, умира в светлината, подобно на насекомото, отиващо в огъня; макар и да не може да се издигне към Слънцето, тя влиза в светлинния лъч; своето собствено тяло

тя изприда в тази нишка и прави около себе си пашкул – както го наричат, – тоест нишки, сплетени заедно. Копринената гъсеница преди коприната според движението на светлината. Така, получавайки коприна от копринените буби, вие уверено бихте могли да кажете: какво е това? – Това е изпредена светлина! Това е земна материя, изпредена по направлението на светлинния лъч. И ако някъде видите пашкул, това е чиста изпредена слънчева светлина, пръстенообразно стегнато земно вещество, изпредено според движението на слънчевия лъч.

И така, стигнахме до стадия на пашкула, на пръстенообразната изпредена светлина; поради това, че тя се явява изпредена слънчева светлина, се осъществява вече нещо друго, за разлика от насекомото, хвърлящо се в пламъка; тук то изгаря в пламъка на свещта и нищо вече не може да направи. Но ако насекомото би могло със същата бързина, с която се хвърля в пламъка, да натъче около себе си по хода на лъчите такъв пашкул, вътре от този огън, от този пламък би се появило ново животно. Само поради изгарянето това не става. Интересното е, че благодарение на това може да се разбере, какво всъщност иска насекомото, което кръжи вечер из стаята и се хвърля в огъня: то иска да се размножи, иска да загине, за да се възроди в нов облик. Обаче то се заблуждава, тъй като не може да си направи толкова бързо обвивка. Но гъсеницата с нейната бавност може да си направи такава обвивка; тя закача тази обвивка-пашкул и след това силата на Слънцето, уловена в тази обвивка, станала пленница в нея, тази сила може да създава вътре в обвивката пеперудата, която после като слънчево творение излита навън и като слънчево творение се движи.

Виждате, господа, тук имаме работа с това, как стават тези неща в природата. В това, което ви съобщавам, се съдържа, първо, много важна идея: смята се, че устремяващото се в огъня насекомо иска да умре. Не, то не иска да умре, а иска да се върне в нова форма. Преминавайки през пламъка, то иска да се преобрази. И смъртта навсякъде е такава: смъртта не е унищожаване на съществата, а ако стане по правилен начин,

тя се превръща за тях само в преобращение. Това е първото, което ние виждаме тук. Второто, което виждаме – това е дълбинната връзка между всичко съществуващо в природата. Вие виждате, че пеперудата е сътворена от светлина; но светлината трябва първо да поеме в себе си земната материя и да се превърне в пашкул; в какавидата тя би трябвало да се превърне в нишка. Всичко, което възниква като съществува в животинския свят, е създадено от светлината. Също и човекът се създава от светлина посредством тези процеси, които стават благодарение на оплождането на женската яйцеклетка; вътре в човека светлината я защитава с помощта на обвивка. Светлината наистина е това, което създава човека в тялото на майката, тук се създават условия, за да може човек да се появи от светлината. И на пеперудата следва да гледаме като на възникнала от светлината, която е била предварително уловена.

Разноцветната пеперуда пърха наоколо. Въобще цветовете ние откриваме при светлинните явления. В топлите страни всички птици имат чудесна цветна окраска, тъй като там Слънцето действа с най-голяма сила. Какво създава Слънцето в тази улавяна светлина? Тук се създават краски, тук винаги се създават цветове. Така стои работата и с пеперудата. Окраската при пеперудата се появява благодарение на това, което извършва светлината в качеството си на пленник. Пеперудата може да се разбере само тогава, когато се представи като творение, произтичащо от чиста светлина; тя създава в нея разноцветната окраска.

Но Слънцето не прави само това. Работата стои така: разглеждайки яйцето, ние откриваме вътре леко подсолена влага. Солта – това е земното начало, земята; влажността – това е водата. Можем да кажем: яйцето трябва да се развива в земя, примесена с вода. Гъсеницата излиза на светло. Гъсеницата не може да се развива като цялостно същество само в земята и водата, тоест в разтворен варовик и вода; на нея освен влажност, тоест вода, ѝ е необходима и светлина; и така, влага и светлина. Тези влага и светлина, които са необходими на

гъсеницата, се използват от нея вече не само физически, както беше в яйцето; в тази влажност живее това, което се нарича етер, това, което аз при описанието на човека нарекох етерно тяло. Гъсеницата получава етерно тяло. И благодарение на това етерно тяло тя диша. Благодарение на етерното тяло тя всмуква това, което във въздуха е проникнато с дух. Яйцето още носи като цяло физически характер, но гъсеницата вече живее във физическо-етерното. Но за гъсеницата е трудно да живее във физическо-етерното. Тя има в себе си твърде много тежка земна материя. При гъсеницата работата стои така: когато излиза на светло, както показва наблюдението, тя изприда от себе си светлинните лъчи под формата на коприната на пашкула; на гъсеницата ѝ се иска да премине в светлината, но тя не може; силата на тежестта е прекалено голяма. Тя не може да достигне светлината, под която се намира. Затова се стреми сама себе си да вкара в светлината, тя иска да се излее в светлината, иска да живее и по-нататък в светлина. Какво прави тя? Тя се омотава със слънчевите лъчи, откъсвайки се от Земята; тя прави около себе си пашкул. Гъсеницата, преминавайки в какавидата, съвсем се изолира от земните сили. Сега вътре в какавидата, там, където изчезва «червеят», се намират астралните сили, там няма вече земни сили, там няма вече етерни сили, а само астрални, съвсем духовни сили – тях съдържа какавидата в себе си, – и тези астрални сили живеят в пленената, в уловената светлина. Пленената светлина винаги има в себе си духовни сили, астрални сили. Именно тези астрални сили създават пеперудата. И пеперудата, тъй като тя като цяло се състои от тези астрални сили, може сега да кръжи, летейки във въздуха, което гъсеницата не може; пеперудата може да следва светлината. Тя следва само светлината и е неподвластна вече на тежестта. Вследствие на това самоотдаване тежестта на пеперудата се изключва. Така че може да се каже: пеперудата е съзряла до степен „Аз“. „Азът“ – това е, в което, както виждаме, кръжи пеперудата. Ние, хората, имаме нашия „аз“ в нас. Пеперудата го има извън себе си. „Азът“

всъщност се явява светлината. Той оцветява пеперудата.

Ако обмислите това, нещо ще ви се изясни. Вие всички винаги казвате за себе си „аз“. Какво означава това, когато казвате за себе си „аз“? Виждате ли, всеки път, когато казвате за себе си „аз“, във вашия мозък избухва малко пламъче, което обаче е невъзможно да се види с обикновеното зрение. Това е светлина. Ако аз кажа за себе си „аз“, предизвиквам светлина в мен. Същата тази светлина, която оцветява пеперудата с цветовете, аз предизвиквам в мен, когато казвам за себе си „аз“. Това действително е във висша степен интересно, намирайки се в лоното на природата, да се наблюдава, когато някой може да си каже: аз казвам за себе си „аз“; ако бих могъл да излъча този „аз“ във външния свят, това би била светлина. Този „аз“ аз удържам само благодарение на моето тяло. Ако можех да го излъчвам, с тази светлина аз бих могъл да творя истински пеперуди. „Азът“ на човека притежава силата да създава истински пеперуди, въобще да създава насекоми и подобните им. Виждате ли, хората смятат, че всичко е много просто. Но в древността, когато такива неща са се осъзнавали, хората са разсъждавали в гореописания смисъл. В древния юдаизъм е имало дума: «Яхве», която е означавала същото, каквото и думата „аз“. Тази дума, звучаща в древноеврейския език като «Яхве», се е позволявало да се изговаря само от свещеника, тъй като свещеникът е бил подготвен да каже за себе си това, което думата е означавала. В момента, когато свещеникът е изговарял «Яхве», той е виждал навсякъде образи на кръжащи в полет пеперуди. И при това той е знаел: ако е изговорил думата «Яхве» и нищо не е видял, значи я е изговорил без истинска вътрешна сърдечност. Но ако е виждал истински пеперуди, това е означавало, че той е пребивавал в състояние на истинска вътрешна сърдечност. Но той не е можел да предаде това на другите хора, те биха станали от това безумни; затова и той е трябвало да се подготвя. Все пак това е истината.

Да, господа, но какво е това? Представете си, че между този пулт и мястото, където се намирам, би била постлана го-

ляма пухена завивка. Вътре в нея би имало тънък пласт пух и аз, от своето място, бих искал да попадна тук; аз отивам натам, мацкам този пух, но не достигам до пулта, а трябва да се спра по средата, тъй като не мога да притискам този пух повече. Не достигам до пулта, но усещам натиска от това, на което се опирам. Подобно на това вие искате да изговорите „аз“, искате да произведете всъщност истинска пеперуда, тъй като „азът“ – това е светлина. Но вие не можете да го направите. Вместо това усещате съпротива, както и аз усещам тук съпротива, когато вървя насреца. И тази съпротива са вашите мисли. Вашите мисли възникват вътре, тъй като не ви се удава да сътворите истинска пеперуда с помощта на светлината. „Азът“ мисли мислите. Мислите са всъщност само образи от света на пеперудите.

Виждате ли, днес става същото, което би станало сред древните евреи, ако един от тях, произнасяйки «Яхве», би видял целия свят в пеперуди; хората биха казали за него: несъмнено той е луд. Той би станал такъв, ако не е узрял да съзерцава духовното. Но и днес, ако някой говори за това, че „азът“ – това е светлина, и че тази светлина представлява същото, което, бидейки уловено, може да създаде пеперуда, че в нас, тъй като имаме приспособен за това мозък, той създава вместо пеперуди мисли, – хората по същия начин ще кажат за говорещия: той си е изгубил ума! Но такава е истината. Именно тук е разликата между истинското безумие и истината. Така че трябва да кажем: гледайки пъстрата пеперуда във въздуха, ние изпитваме същото въздействие, както ако по правилен начин бихме се чувствали в себе си и бихме казали за себе си „аз“. Пеперудата не може да каже за себе си „аз“, не могат и висшите животни, тъй като „азът“ при тях действа отвън. Когато гледате лъва с неговата червено-кафеникава жълтина, тази червено-кафеникава жълтина е външна проява на лъвския „аз“. Лъвът се мисли от цялата природа и благодарение на това възниква неговата окраска. Тъй като нашето мислене е насочено отвътре навън, ние не получаваме оцветяване отвън,

а получаваме цвета на кожата отвътре и него е много трудно да го имитират в живописата. Обаче нашият „аз“ с помощта на кръвта ни оцветява цялото ни тяло в този забележителен, при- същ на човека цвят, който в живописата може да се имитира само в случай, ако успеят правилно да смесят всички цветове. Природата постоянно извършва своето творчество над същест- вото, но творчеството ѝ е от духовен порядък. Виждате ли, вече говорих за това: необходимо е да има преход от съдър- жащата се във въздуха влажност към светлината. Ето, кака- видата се намира във въздух и светлина. Във вода и въздух тя се намира като гъсеница, а тук, във въздух и светлина, тя е като какавида, и след това отива все по-далеч от уловената, пленена светлина към астралното начало, което действа в нея.

Още един път погледнете това: гъсеница, какавида. Представете си такова животно, което не би било в състоя- ние да изпреде копринена нишка от собственото си тяло. Да допуснем, че би имало особен вид гъсеница, която, ставайки гъсеница, също иска да попадне в светлина, но тялото ѝ не е способно да изпреде нишка, то не може това. Тя не е могла да направи своето тяло такова, че то да се определи отвън. Гъсени- цата преде нишка, докато не умре. Тя престава да съществу- ва, цялото ѝ тяло се изразходва за тази мрежа. От нея остава само мъртъв скелет. Но да допуснем, че имате работа с такова живо същество, което има в себе си материя, има в себе си вещество, което не може да бъде изпредено. Какво прави това същество, ако то се окаже в положение, че е силно подложено на светлина? Да сплете около себе си пашкул то не може. И какво прави? То преплита в самото себе си кръвоносните съ- дове! При това животно, ако то попадне на въздух, кръвта ще тече вътрешно така, както гъсеницата плете пашкула отвън. Тогава ще получим животно, което, тъй като неговият живот преминава в още по-голяма степен във въздушно-водна сре- да, има кръвоносна система, подходяща за тази водна среда. Ако то известно време живее на светло, ще се промени даже формата на кръвоносните съдове, те стават съвсем други. Жи-

вотното тъче вътре в собственото тяло; тъй като не може да тъче отвън, то тъче вътре в тялото. Да нарисуваме това по-точно. Представете си, че има някакво животно, което диша с хриле, както това и трябва да бъде в течност, то се движи в течност, във вода и има опашка; неговите кръвоносни съдове преминават тук, те преминават и в хрилете, и в опашката. Животното може да плува във вода и да диша във вода. Рибите имат хриле. С хрилете може да се диша във вода. Но представете си, че животното все по-често излиза на въздух, на брега, или самото езеро пресъхва; тогава то все повече се подлага на действието на светлината, а течността отстъпва. То стига в области, където трябва да има светлина и въздух, а не въздух и вода. Какво прави животното?

Сега искам да ви рисувам всичко това по точки: ето, животното отегля своите кръвоносни съдове от хрилете, те все повече изтъняват и тези съдове то тъче вече тук. Животното сплита своите собствени кръвоносни съдове, които отначало са били изнесени в хрилете. А съдовете, преминавали през опашката, то отдръпва назад; тук израстват крачетата; същите кръвоносни съдове, които са преминавали в опашката, отиват в краката.... (неясно място в препечатката) и там те се преплитат по-различно, отколкото когато са преминавали в опашката. Това вие можете да наблюдавате в природата: това е попова лъжичка, а това – жаба! Жабата отначало е попова лъжичка с опашка и хриле и може да живее във водата. Когато тя се оказва на въздух, вътрешно прави същото, което гъсеницата прави отвън. Поповата лъжичка, която е жаба, можеща да живее във водата, от своята собствена кръвоносна система създава мрежа, която се внедрява вътре и от това, което е преминавало в кръвоносните съдове и хрилете, се образуват сега бели дробове. Това тук са били хриле и благодарение на това, че животното ги е вплело в себе си, са се появили белите дробове; тук е била опашката, а сега са се образували крачка, които са придобили подвижност благодарение на циркулацията на кръвта, привнесена в белите дробове, където вследствие на

колебателните движения малко по-рано се е развило собствено сърце. И така, самият този път от водно-въздушната среда към въздушно-светлинната среда, изминаван от гъсеницата до какавидата, преминава и жабата, която живее във въздушно-водна среда; но всичко това се пронизва със светлина, когато на жабата ѝ се наложи да излезе и да се предаде на въздушно-светлинната стихия. Въздушно-светлинната среда създава белите дробове, създава краката, докато водно-въздушната среда създава ребешката опашка и хрилете. Следователно тук постоянно действа не само това, което се намира вътре в животното, но винаги действа и цялата мирова обкръжаваща среда.

Какво правят в научния свят? Какво правим ние самите, представяйки си всичко това така, както то е? Ние разглеждаме света. Ние наблюдаваме какъв е светът, вглеждаме се в природата. Какво прави ученият? Той малко се вглежда в природата като цяло, когато иска да научи нещо подобно: отначало си поръчва в оптиката многократно увеличаващ микроскоп, плашешо силно увеличаващ. Сред природата той не го изнася – пък и малко би било възможно да се направи там с негова помощ! – а го поставя в закрито помещение; там той дава възможност на пеперудата да снесе яйца. В пеперудата, пърхаща във въздуха, ученият не вижда голям смисъл. Той слага яйцето на предметното стъкло и наблюдава това яйце

през микроскопа (изобразява го на рисунка): тук се намира неговото око, той разглежда, какво става с яйцето, което освен това е и разрязал: там, където природата вече нищо не прави, той самият прави тънък срез и разглежда това, което самият той току-що е срязал. Тук, долу, на предметното стъкло лежи срязано с бръснач тънко листче. Изследват го, какво има вътре! Така изобщо се провеждат днес много изследвания.

Помислете за университетската лекция. Професорът събира колкото се може повече хора и ги води в своя кабинет. Там той подред им дава да надникнат към направените от него срезове, показва им това, което се съдържа вътре в тези срезове. Понякога, разбира се, той ги води на екскурзия в природата, но тогава не говори много за това, което се намира там, във външния свят, тъй като и сам не знае за него толкова много. Цялата му наука е насочена към това, какво може да се види на задния план на изследвания обект, този обект, от който той сам е отрязал малко парченце. Каква мъдрост търси той при това? Той прави извод, че пеперудата предварително вече се съдържа вътре в яйцето, само че в микроскопичен вид. Той и не може да стигне до нищо различно, ако първо отделя и отрязва с бръснач това, което после разглежда под микроскоп! Той забравя за всичко, което действа в природата, в светлината, във въздуха и водата. Той има работа само с предметното стъкълце, към което настройва микроскопа си. По такъв начин той нищо не може да изследва истински! Може само да каже: там навън има пеперуда, но тук вътре, в това, което разглеждам под моя микроскоп, вече се намира цялата пеперуда, макар и в микроскопичен вид.

Днес хората вече не вярват в това, но по-рано казваха така: ето, имаме Анна, тя има майка, която се казва Мария. Анна се е родила от тази майка, Мария. Прекрасно, но Анна като цяло вече се съдържа вътре в зародишната яйцеклетка, а тази яйцеклетка се е намирала в майката, тоест вътре в Мария. Следователно работата трябва да се представи така: тук е яйцеклетката на Анна, тук яйцеклетката на Мария, вътре в която

се намира яйцеклетката на Анна; но те, на свой ред, произлизат от Гертруда, която е баба на Анна. Но тъй като яйцеклетката на Анна е била в клетката на Мария, тя е трябвало да се намира и вътре в клетката на Гертруда. Прабаба на Анна е била Екатерина, така че клетките на Анна, Мария и Гертруда вече са разположени в яйцеклетката на Екатерина, и т. н. Получаваме дълъг ред, възходящ към първата яйцеклетка – яйцеклетката на Ева. Така че хората казвали – това е бил, разбира се, най-удобният път, – човекът, живеещ днес, вече се е съдържал в микроскопичен вид вътре в яйцеклетката на Ева. Това се е наричало теория на включеността. Теорията, която съществува днес – която впрочем е много мъглява, – вече не счита за възможно да се възкачваме до Ева, но е построена съвсем в този дух и никак не е мръднала напред: «Цялата пеперуда вече се намира вътре!» Нито на светлината, нито на въздуха, нито на водата, които въпреки това ги има, не се определя участие в създаването на тази пеперуда!

Като погледнете тази научна процедура, как професорът води хората в своя кабинет, как им поднася там своята направо ужасна ученост, която обаче по отношение на творчеството на природата си е чиста глупост – когато погледнете това, възниква чувството: но все пак има и светлина, и въздух, и всичко останало – то е тук! От всичко това професорът се отделя, той се затваря в своя научен кабинет, където по възможност има изкуствено осветление, за да не пречи светлината от прозореца на микроскопа и т. н. При това си мислите: дявол да го вземе, засядат на това яйце, в което сякаш се съдържа всичко, а въздухът, светлината и всичко останало съвременната наука праща в пенсия! Всичко това сега е пенсионирано и повече не работи. Съвременната наука нищо вече не знае за съзидателното начало във въздуха, светлината и водата, тя нищо не знае за него. Това страшно руши нашия социален живот – това, че имаме наука, която пенсионира целия свят и разглежда само това, което трябва да се гледа в микроскопа; по същия начин и държавата не се грижи за пенсионера, а само му изчислява

пенсията: тя повече не се нуждае от него. Не по-различно стои работата и с учения: той взема от външния свят хранителни продукти, но вече не знае как действат тези хранителни продукти, той е зает само с микроскопа, само с частиците. Като цяло светът за съвременната наука е пенсиониран лентяй. Целият ужас е в това, че обществеността не го забелязва. Обществото като цяло казва така: «О! Това са хората, които трябва да разбират всичко това! От ранно детство те са обучавани да станат учени: има училища, където те много могат да научат. Колко усилия полагат те за това! Да, до седемнадесет, осемнадесет години човек трябва да се учи и това, което те постигат в процеса на обучение, би трябвало да е правдиво!» Цялото общество, разбира се, не може да съди за това, то предоставя на «учения» да свидетелства на тази тема, без да знае, че този, последният, вече въобще няма повече работа с природата. Той говори за нея като за пенсионер. Това потиска целия ни духовен живот. И ние трябва да се придвижваме напред при този потиснат духовен живот! Няма да ни се удаде да се придвижим напред именно защото обществеността като цяло твърде удобно слуша това, което ѝ говорят. Но само Антропософията днес казва истината! Това, което ви говоря тук, няма да го чуете на друго място. Никой не казва истината: обществото като цяло вече не го е грижа за това. Ако някой казва истината, го смятат за луд. А именно това отношение е лудост! Обаче за луд смятат не този, който действително е луд, а този, който казва нещата както са, него смятат за луд. Наистина работата стои така, че всичко е напълно объркано и едно нещо се взема за друго.

Искам да ви разкажа един малък анекдот по темата. Една лекарска комисия искала да обследва психиатрична клиника. На вратата я посрещнал солиден господин, приел ги и те решили, че това е директорът, главният лекар. Казали му: уважаеми колега, бихте ли могъл да ни покажете болничните стаи и да ни разясните всичко? И ето, господинът, стоящ на вратата, ги повежда наоколо, разказва им за всяка отделна стая и им

казва: тук се помещава психично болен с ярко изразени халуцинации, утежнени с епилепсия. При следващата стая той казал: при този болен има волеви и емоционални отклонения от нормата. Обяснявал им всичко това много точно. След това стигнали в отделение, където се намирили пациенти с всевъзможни параноични идеи, фиксидеи. Погледнете, казал той, тук има един, страдащ от мания за преследване, него го преследват призраци; другият – също, но него го преследват не призраци, а хора. А сега, казал той, ще ви отведе при най-тежко болния от всички, които имаме. Той ги довел до стаята на най-тежко болния и казал: пациентът е обсебен от натрапчива идея, той се смята за китайски император. Това, разбира се, е консолидация на идеята: вместо да остане само като мисли, тази идея се консолидира, уплътнява се. Той обяснил всичко това много точно и в заключение казал: но вие би трябвало да знаете, господа, че е очевидно безумие това, че той е китайски император. Защото китайският император – това съм аз!

И така, той всичко им обяснил, водил ги навсякъде, само че ги водил не по пътищата на науката, а за носа. Той самият бил истински луд. Този, другият, казал той, е луд, защото си въобразява, че е китайски император, докато китайският император – това съм аз! Този, който водил комисията, самият е бил луд.

Не винаги може да се различи, луд ли е в научната област някой. Ще се учудите, колко умни неща ще ви разкаже лудият, ако вие общувате с него. Ето защо Ломброзо³, италианският естествоизпитател, е казал, че между лудостта и гениалността няма разлика: геният винаги е малко откачен, а лудият винаги малко гениален. Вие можете да прочетете това в един от томове на рекламната библиотека, книжката се нарича «Гений и безумие».

Разбира се, ако човек сам не е луд, той винаги ще може да различи гениалността от лудостта. Но днес сме отишли вече толкова далеч, че могат да съществуват цели книги, като при Ломброзо – появяващи се на немски език в рекламната

универсална библиотека, – където от научна гледна точка искат да констатират, че не може да се различи геният от лудостта. Тази история не може да продължава по-нататък, иначе целият духовен живот ще се потисне. Необходимо е отново да вземем на работа пенсионираната природа; само тогава ще открием как в действителност се развива яйцето, превръщайки се в гъсеница, в какавида, как светлината се оказва уловена вътре, как вътре в нас се съдържа хванатата, уловена светлина, създаваща пъстра пеперуда, излитаща навън.

Ето какво исках да ви кажа в заключение на това, което говорихме, за да видите от казаното, че светлината съдържа в себе си съзидателен дух. Пеперудата възниква само тогава, когато червеят, гъсеницата, изчезне. Пеперудата се намира тук вътре, където гъсеницата умира. Нея я създава духът. Отначало навсякъде загива материята, тя изчезва; тогава духовното начало създава ново същество. Така е и с оплождането при човека. Оплождане означава, че отначало се унищожава веществото. Унищоженото вещество присъства тук съвсем малко; тук творят духът и светлина в „аза“ на човека. Ако помислите малко за това, ще можете да обобщите всичко, за което ви говорих: вече няма сляпо да разглеждате поповата лъжичка и жабата, а ще знаете защо има сърце, бели дробове и краченца, защо поповата лъжичка може да плува във вода! Всички тези неща се обединяват едно с друго. С примери за неща, които ще разширяваме, ще видите, че истинска наука, която разбира всичко това, може да възникне само в Антропософията.

ВТОРА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 10 октомври 1923 г.

Добро утро, господа! Имате ли нещо?

Предлага се въпрос: Господин докторът каза веднъж, че небесните тела, например Луната, са много по-големи, отколкото се виждат. Може ли да чуем нещо повече за това?

Доктор Щайнер: Днес искам да ви кажа, че ще направим възможно по-точно разглеждане на въпроса за небесните тела на следващото занятие. Разбира се, следва първо да се вгледаме към това, какво представляват тези космически обекти, как те са свързани със Земята; от друга страна, е необходимо да разберем, че в тези звездни обекти навсякъде присъства някакво духовно начало. Големината, разположението и т. н. не означават толкова много. Ето защо днес аз искам да ви дам някои основополагащи сведения, касаещи Земята, като ще ви покажа как, изхождайки от Земята, можем да разберем Слънцето, можем да разберем Луната. Разбира се, работата стои така, че Слънцето е много по-голямо от Земята, а Луната е по-малка от Земята. Луната, разбира се, е по-голяма, отколкото му се струва на човек, когато я гледа, но е по-малка от Земята. И Слънцето в този вид, както то реално е разположено навън, е по-голямо от Земята.

Но преди всичко трябва да разберем от какви съставни части се състоят тези небесни тела, какво всъщност представляват. Би трябвало да се запитаме с какво би могъл да се сблъска този, който с помощта на летателен апарат се издигне там. При всичко това трябва да се ориентираме към самия човек, да изхождаме от човека. Ние отново и отново говорим за това, че човек зависи от цялата обкръжаваща среда: вие вдишвате въздух, издишвате въздух. Когато вдишвате въздух, вкарвате в тялото си това, което се намира извън вас в обкръжаващата среда. Външният въздух се състои от кислород и

азот. Самият той представлява газообразно тяло. Кислородът безусловно е необходим за нашия живот, ние употребяваме кислород. При това го употребяваме по такъв начин, че през нощта го вдишваме, когато е тъмен, а през деня го вдишваме, пронизан от светлинните лъчи. Ние употребяваме всичко това. Така че може да се каже: ние не бихме могли да живеем, ако във въздуха нямаше кислород. Но този кислород във въздуха е смесен с друг газ, с азот. Бихте могли да кажете: а трябва ли ни този азот?

Ако тук присъстваше само азотът, човек би се задушил. Представете си, че вместо в стая, където са смесени кислород и азот, се намираме в стая, пълна само с азот: ще почнем да се задушаваме един след друг. Бихме могли да кажем: възможно е да ни е все едно, има ли тук азот, или не, трябва само да има кислород. Но тогава работата би стояла така: ако тук имаше само чист кислород, тогава най-младите от тези, които седят тук, биха останали живи – всички останали постепенно биха започнали да умират. Най-младите от нас ще продължат да са живи, но те биха имали дълга бяла брада, бели коси и бръчки, биха се превърнали в старци! И така, ако тук имаше чист кислород, всички ние бихме почнали да живеем твърде бързо. Само благодарение на факта, че кислородът е смесен с доста голямо количество азот – защото тук са само 21% кислород, а почти всичко останало представлява азот, – ние живеем толкова дълго, колкото обикновено живеят хората. Ако нямаше азот, щяхме да почнем да живеем твърде бързо. Продължителността на живота ни би била около шестнадесет, седемнадесет, осемнадесет години и на тези години щяхме да сме вече побелели старци.

Но азотът, който присъства във въздуха, има едно съвсем особено свойство. Бихте могли да кажете: какво би станало, ако азотът във въздуха е малко повече или по-малко? Да допуснем, че процентното съдържание на азот във въздуха се намали. Господа, ще стане доста куриозна ситуация: вие всички, във въздуха, който издишвате, ще започнете да из-

дишате повече азот, отколкото обикновено издишвате, когато съдържанието на въздуха е такова, каквото е сега тук. И така, ако съдържанието на азот би се намалило, всички вие ще започнете да изпомпвате азота от собствените си тела и ще изпомпите толкова, колкото го има там сега. Ако се съдържа повече, отколкото се съдържа във въздуха сега, вие ще започнете да задържате вдишвания азот, а ще го издишвате по-малко, отколкото го издишвате сега, за да се намали съдържанието на азот във въздуха. Това е много показателно: на човек му е необходима за правилно дишане не само смес от азот и кислород, но му е необходимо в обкръжаващата среда да има точно определено количество азот. Него трябва да го има. Тук въпросът не е в това, в нас да има достатъчно кислород и азот, а в обкръжаващата ни среда те да се намират в правилно съотношение. И ако пропорцията е неудовлетворителна, ние самите я възстановяваме.

За това съвременната наука почти нищо не знае. Съвременната наука съвсем изключва човека от света и тя не знае, че в действителност човек може да стане господар на света, ако само се осъзнае като такъв. Ако на някого, да кажем, му се наложи да основе колония там, където има твърде малко азот, тогава би могло да се получи достатъчно количество азот, просто предоставяйки на хората такива хранителни продукти, благодарение на които те биха могли да издишват много азот. Виждате, че истинската наука е и практична.

Сега обаче ще разгледаме нещо друго. Преди всичко ще разгледаме азота, не този, който е отвън, а този, който постоянно вдишваме и издишваме. Ако имахме само азот, тогава бихме се задушили. Поради нашите дробове щяхме да се задушим от азота. Но бъбреците ни, храносмилателните ни органи, нашите ръце и крака се нуждаят от азот; кръвта го доставя там, където е необходим. Така че можем да кажем: ако човек се намира тук (вж. рис.), азотът постоянно постъпва – него искам да обознача с червено – в раменете и ръцете на човека, влиза в долната част на тялото му, в краката и стъпалата

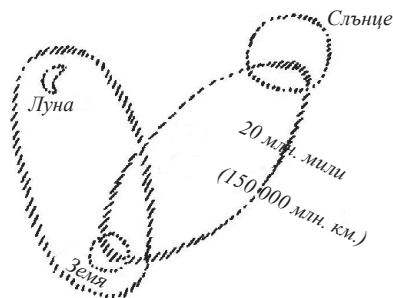
му. Тук вътре трябва да има азот. В белите дробове не трябва да се задържа азот, той трябва само да преминава през тях; в белите дробове имаме кислород. Белите дробове могат да живеят само тогава, когато в тях има кислород; азотът преминава по-нататък и отива в ръцете и раменете. Така че навсякъде тук, където оцветих с червено, трябва да прониква азот. Този азот трябва също и да се натрупва в сърцето. Така навсякъде вътре трябва да има азот.

Този азот, намиращ се вътре, винаги встъпва в родствено-братски, бих казал, отношения с въглерода. Въглеродът се съдържа във въглищата, в диаманта, в графита. Но въглерод има също така и в нас. Само че в нас той се съдържа в течна форма. Тук вътре (вж. рис.) има азот, обозначен с червено; сега искам, използвайки синьо, да обознача въглерода. Той също се намира вътре навсякъде, така че червеното се намира навсякъде заедно със синьото, с въглерода. Това е нещо забележително: вътре в себе си, във вашите крака, във вашите стъпала, във вашите рамене и ръце, във вашия стомах, във вашия черен дроб, във вашите бъбреци, във вашия далак, във вашето сърце вие носите заедно въглерода и азота; азотът във формата, в която той се намира във въздуха, и съвсем течен въглерод; все едно сте разтворили въглища и тази черна течност плува във вода. Ето какво имате в себе си.

Но това винаги е опасна ситуация, ако въглерод и азот

някъде се намират заедно, редом един до друг. Ако въглерод и азот се намират някъде редом един до друг, винаги съществува опасност, при съответни условия те да образуват синилна киселина, циановодородна киселина; защото синилната киселина се състои от това, което тук, на схемата, обозначах с червено и синьо. Така че, докато ходите насам-натам, винаги съществува опасност във вас да се образува синилна киселина. И така, навсякъде, където обозначах със синьо, постоянно съществува опасност, целият организъм на човека да образува проникващата всичко синилна киселина. А тъй като в костите има калций, синилната киселина може да се съедини с калция и тогава да се появят калциеви цианидни съединения, може да се образуват цианиди. Знаете, че с цианкалий можете да се отровите с пълна гаранция. Не съществува по-силно средство от цианкалия: той действа мигновено. Но за човека постоянно съществува опасност той да изработи синилна киселина и цианкалий. Така и трябва да бъде. Защото ако във вас нямаше предпоставки за образуване на цианкалий, вие нямаше да можете да ходите, вашите ръце нямаше да могат да се движат. Силата, даваща възможност да се движим, движенията на ръцете и краката произлизат от това, че вие постоянно се подлагате на опасността да се образува цианкалий.

Това е много фин процес: цианкалийят постоянно иска да се образува в нас и ние постоянно го препястваме. В това се състои нашият живот в качеството ни на движещ се човек. Даже движението на кръвта зависи от това, че ние пре-

пятстваме образуването на цианкалия. Благодарение на тази съпротивителна сила на образуването на цианкалий се възбуждат нашите движения. И нашата воля всъщност се възбужда от това, че тя трябва постоянно да препятства образуването в нас на цианкалий и синилна киселина.

Господа, цианкалий така и не се образува; ако той би се образувал, ние щяхме да се отровим. Но във всеки момент ние носим в себе си възможността за образуване на цианкалий и трябва да ѝ противостоим. Разбира се, количеството на стремящия се към образуване цианкалий е съвсем незначително, но за живота би било катастрофа, ако той се появеше. И силата, която живее тук, в цианкалия, стремящ се да се образува, тази сила, която живее тук, свързва човека на Земята със Слънцето. Така това, което живее в синилната киселина, постоянно се издига от човека към Слънцето; аз имам връзка със Слънцето и тази сила, която живее в мен за противодействие на образуването на цианкалий, който постоянно иска да се образува в моето тяло – тази сила се издига от Земята до самото Слънце. Ако тук е Земята, а тук – Слънцето – трябваше да ги нарисувам по-големи, – от човека към Слънцето постоянно се издига такъв поток от цианкалий, а от Слънцето потокът отново се връща назад. От човека към Слънцето тече този фин, разсеян цианкалий, а от Слънцето приижда обратно това, което то прави от този разсеян цианкалий. Разстоянието е двадесет милиона мили – една миля е равна на седем и половина километра. Ако сега на Слънцето се запали светлина, ние бихме я видели доста по-късно, тъй като на светлината ѝ трябва време, за да пристигне. Така че с едно небесно тяло, толкова отдалечено от нас, ние сме свързани благодарение на това, че от нас изтича сила, постоянно стремяща се към образуване на цианкалий. Именно в костите ни постоянно се намира нещо като огнище на цианкалий, нещо като извор на цианкалий. Ако го нямаше, тогава ние бихме били доста своеобразни хора на Земята. Ако няхмахме тази връзка със Слънцето, ние, оставайки неподвижни и вирайки се в Слънцето, бихме казвали: това е небесно

тяло, което няма отношение към нас. Ние бихме видели, че и растенията растат; но тези растения не биха могли да растат, ако цианкалийт не се местеше насам-натам. Неподвижно щяхме да се взираме към Слънцето и нямаше да знаем какво отношение има то към човека. За това отношение, което токущо ви описах, хората, разбира се, също не знаят, но те чувстват, че принадлежат на Слънцето. И те чувстват това много силно. Защото когато Слънцето залезе, човек чувства, че той вече не възприема така Слънцето; особено това се е проявявало в древността, когато хората още са водели по-здрав начин на живот, през нощта са спели, а през деня са бодърствали, тогава това още е било така. След залез цианкалийт се е намирал само в човека, във всеки случай, в нищожно количество; тогава човек е заспивал. Всъщност Слънцето винаги приспива и събужда човека. Само защото човек удържа в себе си нещо, той може да предприема подобно безчинство: да продължи да работи и през нощта, или просто да се забавлява. Но през нощта ние набираме сили благодарение на това, че тези сили са свързани със Слънцето. Бих могъл да кажа: ако някъде на самата земя се образува синилна киселина – в някои растения например се образува синилна киселина, – и така, ако на самата земя някъде се образува синилна киселина, това значи, че това растение е получило тази слънчева сила и тя създава това, което постоянно иска да възникне в човека.

Виждате ли, господа, за да може синилната киселина да се образува, тъй като тя съдържа в себе си азот, на човек му е необходим азотът в обкръжаващата среда. На Слънцето също му е необходим азот, за да може да ни въздейства по правилния начин. Ние не бихме могли да бъдем хора на Земята, ако Слънцето нямаше азот, посредством който то може да действа върху нашите телесни членове – крайници, храносмилателни органи и т. н. Но с главата работата стои различно, с човешката глава работата съвсем не стои така. Видяхте, че за белите дробове азотът е непригоден: той трябва да преминава през тях. За белите дробове е подходящ само кислородът. И кога-

то кислородът преминава през белите дробове, тази негова част, която се насочва към главата, не проявява родственото отношение към азота. Кислородът, насочващ се към главата, много повече подхожда на въглерода. И вместо да се образува синилна киселина в посока към стъпалата на краката, сега по направление към главата постоянно се образува въглена киселина, въглероден двуокис – него искам да обознача с виолетово. И така, по направление на краката човек образува синилна киселина, а по направление на главата – въглероден двуокис; в него ние също бихме се задушили, ако се наложеше да го дишаме, но за нашата глава той е нужен. Виждате ли, господо, това е много интересно нещо: главата ни се нуждае от въглероден двуокис.

Вие, разбира се, сте запознати с въглеродния двуокис. Навярно сте пробвали газирана лимонада или газирана вода: вътре в тях има мехурчета, приличащи на перлички, газови мехурчета. Това е въглероден двуокис: в такива води се съдържа въглена киселина и газът се издига нагоре като малки перлени мехурчета. Господо, вие нямаше да мислите, вашата глава въобще нямаше да може да ви служи, ако във вашето собствено тяло чрез кръвта постоянно не се изстрелваха нагоре такива малки перлички. Също както в газираната лимонада нагоре се изстрелват мехурчета, така и във вас крехки мехурчета постоянно се насочват към главата ви. Нямаше да можете да използвате главата си, ако самите вие не бяхте такава бутилка. Една тринадесета или четиринадесета част от теллото ви представлява кръв. И така, можете да си представите: вие всъщност сте такива бутилки, които вместо с газирана лимонада са пълни с кръв; там плуват, устремявайки се нагоре, същите мехурчета, както и в газираната вода, само че доста по-малки, плуват тези перлени мехурчета, същите като в бутилка с лимонада. Главата нямаше да може да мисли, ако във вас не се издигаха постоянно тези мехурчета-перлички. Но този въглероден двуокис не остава бездеен във вашата глава. Можете много добре да мислите, вие сякаш сте послужили за бутилка

за вашата кръв и в нея мехурчетата се устремяват нагоре, към вашата глава. Вътре във вас, във вашата глава, става нагнетяване на газа, там се намира въглеродният двуокис по същия начин, както и в бутилката с газирания лимонада.

Ако въглеродният двуокис в главата ви е твърде малко, заспivate; така вие го използвате във вашата глава. Този двуокис на въглерода във вашата глава встъпва в съприкосновение – именно в главата и никъде другаде, – встъпва в съприкосновение с желязото, намиращо се в кръвта ви. Желязото в кръвта се намира навсякъде. Но това желязо, което се намира в кръвта, протичаща в ръцете, не взаимодейства с въглената киселина, тоест с двуокиса на въглерода: само в главата въглеродният двуокис встъпва във взаимодействие с желязото. Бих могъл да кажа: те сякаш се целуват в главата, встъпват в доста интимни отношения помежду си – желязото и въглената киселина; оттук желязото по кръвоносните съдове се разпространява в кръвта. Въглената киселина, ако е встъпила във взаимодействие в главата с желязото, го носи след това по цялата кръв. Някакво randevу между желязото и въглената киселина може да се състои само в главата, и след това, ако randevуто се е състояло, те могат, така да се каже, да се разхождат по цялата кръв заедно. Затова ако младо момиче е малокръвно, има твърде малко желязо в кръвта, това означава, че в главата ѝ стават много малко «randevута», много малко срещи между желязото и въглената киселина. Девојката няма сили, които в достатъчна степен да позволят на желязото и въглената киселина да се срещнат в главата.

Вероятно сте чували за води, съдържащи въглена киселина и сами сте ги пили. Такива води, съдържащи желязо и въглеродни киселини, са особено полезни за здравето. Виждате ли, там, където има такива води – а в земята има извънредно много такива води, – там природата така въздейства на земята, че в нея постоянно се образува това, което човек изработва в своята глава. Големи желязосъдържащи извори се намират тук-там по Земята. Там се изпращат хора, на които собствена-

та глава става твърде слаба. Защото всяка човешка глава представлява такъв желязосъдържащ извор: тук вътре постоянно се образува окислено желязо. Колкото хора седите тук, толкова извори има. Ако някой цяла зима води разгулен живот, главата му става твърде слаба и тогава съдържанието на желязни карбонати в главата му намалява. Той чувства тогава същото, което много хора чувстват през пролетта: чувства, че нещо не е наред с кръвта му – това е естествено, защото цяла зима е безчинствал! – чувства слабост в главата и се налага да бъде изпратен при водите, съдържащи въглена киселина, за да получи чрез стомаха си, а оттам и в главата това, което всъщност би трябвало сам да си изработва, ако беше водил порядъчен живот. Желязосъдържащите извори съвсем не са редки. Те са толкова, колкото хора има на Земята! И така, ние удовлетворяваме нашата потребност от желязо в кръвта си благодарение на това карбонизирано желязо.

Във всеки случай трябва постоянно да го изработваме в нашата глава. Но също така трябва веднага да потиснем този процес, при това в същия този момент, когато той иска да възникне, тъй като ние трябва да потискаме синилната киселина. На карбонизираното желязо можем да позволим само да почне да се образува. Знаете, че днес химиците говорят само за това: да, ние можем да съединим заедно желязо, въглерод и кислород и да получим карбонизирано желязо. То трябва да се появи, това карбонизирано желязо. Но в живота не става така. Точно както има разлика между камъка и парче от вашия черен дроб, я има и между това, което химикът произвежда в своята лаборатория като карбонизирано желязо, и това, което присъства като желязо, като карбонизирано желязо във вашата глава. То живее! В това се и състои разликата, че то живее. Виждате ли, от това карбонизирано желязо, намиращо се във вашата глава, постоянно се издигат потоци към Луната. Точно както към Слънцето се издига поток от цианкалий, така и към Луната се издигат и се връщат назад потоците, които образуват човек благодарение на това, че той има в себе си силата да

овладее карбонизираното желязо.

Представете си, господа, че гледате нагоре към Луната. Тук можете да си кажете: тя е силно свързана с моята глава. Така стои работата и тогава, когато преминавате през някаква местност – например искам да спомена Зауербрун в Унгария или Геч в Щайермарк, Гисхюбел и т. н.; в Швейцария, предполагам, също има такива места – преминавайки там, вие преминавате по такова място, където самото земно царство предразполага Луната да действа към Земята по най-добрия начин, защото само там възникват такива води. На тази основа виждаме как Земята и човекът на Земята са свързани със Слънцето и Луната посредством това, че към Слънцето вървят подчинени на човека потоци от цианкалий, а към Луната вървят подчинени на човека потоци от карбонизирано желязо.

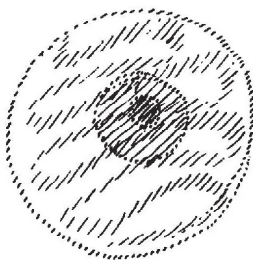
Ако човек е по-разумен, всички тези неща щателно биха се изучавали. Днес не се знае за тях. Трябва да помислите над това, че растенията, намиращи се на Земята, постоянно употребяват въглероден двуокис. Въглеродният двуокис се намира тук. Ние, хората, а също и животните, издишваме въглероден двуокис. Въглеродният двуокис се намира тук! Растенията, намиращи се на Земята, вдишват не кислород, а въглероден двуокис. Те отделят кислород, а въглеродния двуокис задържат в себе си. Затова растенията са изградени на основата на въглеродния двуокис. Но целият този процес протича в растенията така, че най-добре растението може да се развива от въглеродния двуокис в периода на пълнолуние, тъй като това е свързано със силите на Луната. Напротив, в новолуние развитието се забавя. Основно условие за растението е то да се осветява от пълната Луна. Растежът заспива при новолуние, а при пълна Луна той протича особено силно.

Възгледите, считани за «стари суеверия», също са ги обяснявали с влиянието на Луната! Такива неща, разбира се, са ги наблюдавали и преди, когато човек още не е имал никаква наука. Ето защо в старите селски правила навсякъде могат да се намерят указания за това, колко важно за растежа на

растенията е пълнолунието. И виждате ли, господа, всъщност трябва да се говори не само за отношенията между отделните небесни тела, а трябва да се изхожда от това, как те се проявяват на Земята, сред хората. Човек, както току-що видяхте, има извънредно много от Слънцето и Луната. Луната дарява на човека това, че той може да използва своята глава. Слънцето дарява човека с възможност да използва своите сърце, крака и ръце. Точно както ние трябва да имаме почва под краката си, за да ходим по нея навсякъде и да не падаме постоянно, така трябва да имаме Слънцето и Луната, защото за мисленето ни е необходима Луната, а за ходенето се нуждаем от Слънцето, от слънчевата сила. Ако ходим през нощта, това става за сметка на натрупаните слънчеви сили, които сме получили през деня. На нас са ни просто необходими тези небесни тела!

Но знаейки това, което току-що ви казах, бихте могли да попитате: а как това е било в ранните епохи? За ранните времена съм ви казвал: тогава Слънцето, Луната и Земята са били съединени в едно небесно тяло и са се разделили в течение на времето. Днес нещата са така, че имаме Слънце, Земя и Луна като три тела, разделени в мировото пространство. Преди сме имали огромно Слънце; вътре се е намирала Земята, а вътре в Земята пък се е намирала Луната. Те са били поставени една в друга (вж. рис.). Следователно, ако тръгнем назад по пътя на еволюцията, ще стигнем до такава точка във времето, когато работата е стояла така: ако вие, господа, бяхте изключително могъщи, ако всички ние бяхме толкова могъщи, че да можем тук, както сме събрани, да опаковаме цялата Земя и да я натоварим в някакъв миров вагон, бързо да я придвижим към Луната – към Луната, която бихме поставили в Земята, в Тихия океан, и след това със Земята и Луната, опакована от нас в Тихия океан, да се отправим нагоре и да влетим в Слънцето: ето тогава ние бихме се върнали в това състояние, което е съществувало някога. Само че всички вещества на Земята и всички вещества на Луната биха приели различна форма от тази, която имат сега. Но някога е било така! Тогава на Земята

не е имало такъв въздух, като сега, тогава на Земята е имало синилна киселина. Навсякъде вътре в Слънцето е имало синилна киселина и въглероден двуокис. Тук ще кажете: но там не е имало истински кислород, а в синилна киселина и въглероден двуокис човек не може да живее! Да, господа, човек, какъвто е днес, не би могъл да живее при тези условия; но тогава човекът още не е имал физическо тяло. Той е живеел там като душа, живеел е в това творение, на това небесно тяло, представляващо Слънцето, Земята и Луната накуп. И ако съзерцаваме тези неща правилно, просто връщайки се назад, откриваме, че навремето всички свойства на мировите тела са били различни; че когато още сме живеели на Слънцето, ние, разбира се, не сме живеели благодарение на кислорода, а благодарение на синилната киселина и въглеродния двуокис. Слънцето, вътре в което сме живеели, ни е давало синилна киселина; въглеродния двуокис ни го е давала Луната, намираща се вътре в Земята.

Днес от всичко това е останал само азотът във въздуха, при който също не можем да живеем. Той е останал от синилната киселина. Азотът ни е останал от исполинската въздушна атмосфера на Слънцето, състояща се от синилна киселина; това е станало при разделянето на Слънцето и Земята. И така, азотът е останал от синилната киселина. А кислородът е останал от въглеродния двуокис, след като е излязла Луната. Така че можем да кажем: нашият въздух, нашият обикновен въздух, който се състои от кислород и азот, не винаги е бил в това състояние; той съществува само от времето, когато Слънцето

и Земята са се разделили; тогава се е появил азотът. Когато Луната се е отделила от Земята, се е появил кислородът.

Но процесът продължил и по-нататък! Казвал съм ви, че кислородът във въздуха не е много, само 21%, и много повече е азотът, около 78%. Но съм ви казвал също, че Слънцето е по-голямо, а Луната – малка; кислорода имаме от Луната, затова във въздуха той е по-малко; азота имаме от Слънцето, затова и той е повече във въздуха: защото Слънцето е много по-голямо от Луната. Даже в процентното съдържание на азота във въздуха се отразява това, че Слънцето е по-голямо от Луната, тъй като азота имаме от Слънцето, а кислорода – от Луната.

Казвал съм ви и друго: въглеродният двуокис се състои от кислород и въглерод. Въглеродът, който се съдържа в каменните въглища, се намира тук, а кислородът се намира във въздуха. Казвал съм ви, че когато Луната е излизала, когато се е отделяла от Земята, се е появил кислородът. Но тогава от въглеродния двуокис се е появил и въглеродът, който е останал в Земята; това са каменните въглища, намиращи се в Земята. Сега помислете: ние изкопаваме днес каменните въглища от Земята. Какво трябва да кажем, ако не просто дупчим Земята като дъждовни червеи, а сме осведомени за това, как са се появили каменните въглища? Някога Луната е излязла, отделяйки се от Земята, и е дарила въздуха с кислород, а земната почва – с въглища. Би следвало да кажем: о, ти, Луна, ти богато ни дари, когато напускаше Земята, ти не просто се отдели, напускайки Земята, а ни остави във въздуха кислород, а в земята – въглища! И така, Луната е наша твърде фина космическа дружка: защото, когато още е била с нас, е поддържала нашите души с това, че винаги е изработвала въглена киселина и нея тя ни е оставила. Тя ни е оставила навън въглерода, каменните въглища на Земята. Тя не се е отделила като крадец, който нищо не оставя и всичко прибира със себе си, а е създала възможности за съществуването на физическия човек. Дотогава не е имало никакви физически хора, а е имало само духовни хора на Слънцето, обединено с Луната и Земята.

Първо са се разделили Земята и Слънцето. Слънцето е осигурило на Земята синилна киселина, цианкалий. Това е било необходимо на човека, за да живее в душевно-духовна форма, когато той още не е имал физическо тяло. Човек се е нуждаел от синилна киселина в обкръжаващата среда; ако човек трябва да живее като физически човек, тя става съвсем излишна. Синилната киселина ликвидира физическия човек незабавно. Но и Слънцето също е твърде фина особа: когато ни е напуснало, отделяйки се, то ни е оставило във въздуха азота; в земята то ни е оставило цианкалий и други цианови съединения. Те се състоят от въглерод, азот и калий или калций. Калият – това е такова вещество, което много фино блести, подобно на сребро. Така че Слънцето ни е оставило във въздуха азот, а също и въглерод, но не този, който се е превърнал в каменни въглища, а този, който живее в растенията, този въглерод. То е създадо калциевите отлагания и от това са се появили варовиковите планини, такива като Юра и т. н. Наличието на твърда земна почва е поради това, че Слънцето някога е било с нас и се е отделило в мировото пространство, оставяйки ни варовика. Луната ни е оставила каменните въглища, а Слънцето ни е оставило варовиците, намиращи се в Земята. Луната ни е оставила във въздуха кислород, а Слънцето ни е оставило във въздуха азот.

Така е била образувана Земята от Слънцето и Луната. След като са се формирали навън, ние можем да погледнем нагоре и да видим Слънце и Луна. Но когато всичко това още е било заедно, когато Слънцето, Луната и Земята са се намирали едно в друго, човек е можел да живее само като душевно-духовно същество, по друг начин е било невъзможно да се живее. Да, господа, тогава човек е бил способен, без значение на нищо, да живее като душевно-духовно същество, да живее, без значение, че никога не би могъл да придобие физическо тяло, тъй като не е имало ни кислород, ни азот, нито нищо друго. Обаче ако днес, намирайки се на Земята, приемем цианкалий вътрешно, той ще унищожи в тялото ни всички наши

движения и сили за живот. Ако някой се трови с цианкалий, най-лошата опасност при това е, че цианкалийят може да подкопае, да заграби със себе си душата, и човек, вместо да има възможност да продължи да живее в душата, въобще да се разпадне на частици по целия свят, да се разпространи в слънчевата светлина.

Ако антропософското познание би се разпространило по-широко, нито един човек нямаше повече да се трови с цианкалий. Това просто нямаше и на ум да му идва! Това, че съществуват отравяния с цианкалий, е следствие от материалистическия светоглед, тъй като човек си мисли: мъртвецът си е мъртвец и е съвсем безразлично, дали смъртта е настъпила от цианкалий или поради вътрешна несъвместимост с живота, поради вътрешни причини. Но това съвсем не е безразлично! Ако смъртта е настъпила от вътрешно разрушение, тогава душата и духът трябва да вървят по обичайния път в духовния свят: те продължават да живеят и по-нататък. Но ако сте се отровили с цианкалий, тогава душата се стреми да придружава всяка частица от тялото, а именно стреми се да се разпространи в азота и да се разтвори в космоса. Това се явява действително реална смърт за душата и духа. Ако хората научеха какво представляват душата и духа на отделния човек, те биха казали: ние смятаме за неприемливо да се предизвиква този страшен взрив, който във фин вид се предизвиква в цялата Вселена, ако човек се трови с цианкалий. Защото всеки човек, който се трови с цианкалий, по неправилен начин се включва в потока, който върви от Земята към Слънцето. И ако имаше подходящи инструменти за това, всеки път, когато човек се трови с цианкалий, би могъл да се види малък взрив на Слънцето. От това на Слънцето му става по-лошо. Такъв човек разваля Вселената, той също така разваля силата, която струи от Слънцето към Земята, ако се трови с цианкалий. Такъв човек притежава реално влияние върху Вселената. Ако човек се трови с цианкалий, той всъщност превръща Слънцето в руини! Така стои работата при всеки случай на отравяне с цианкалий.

Това е нещо, което предизвиква не само изкуствено създадено религиозно настроение, а истинско религиозно настроение; човек знае: аз принадлежа на Вселената и това, което правя, постоянно влияе върху Вселената. Хората съвсем забравят за това; те съвсем не знаят, че азотът, намиращ се в обкръжаващата ги среда, е създаден от Слънцето; кислородът, намиращ се в обкръжаващата ги среда, е създаден от Луната. Ето защо днес всъщност истинска наука вече няма. Няма вече никаква истинска наука! Истинската наука взема за помощници другите небесни тела. А иначе човек гледа нагоре към звездите през своя телескоп, само изчислява, но не знае, че например между всяка частичка желязо, милиони от които циркулират, плуват в нашата кръв, между всяка частичка желязо в нашата кръв и всичко това, което става на Луната, съществува вътрешна връзка. Така например анемичната млада девойка не може да установи правилно отношение към Луната и поради това съвсем отпада от мировата връзка. Поради това такава млада анемична девойка може да изгуби памет и всичко, което функционално се отнася към главата; поради това не възниква живото взаимодействие, което, както ви разказвах, трябва да възникне между желязото и въглеродния двуокис. Всичко това не става при анемичната млада девойка: главата се опустошава от мисли.

Но на свой ред, ако човек не е в състояние по-правилен начин да се бори с това, което като цианкалий иска да се появи в тялото му, в костите му се отлага твърде много варовик; костите стават чупливи, и малко по малко варовикът прониква в кръвоносните съдове; всичко в човека става чупливо, крехко. Човек не може повече да развива правилно отношение към Слънцето. Но него трябва да го има. Човек трябва с помощта на това, което живее в движенията му, при които костите вземат доста значително участие, да развива правилно отношение към Слънцето. И човек трябва, благодарение на това, което живее в неговата глава, да установи правилно отношение към Луната. Да, господа, работата е там, че ако

човек не мисли, ако го мързи да мисли, тогава Луната малко по малко престава да се грижи за такъв човек! Тогава човек затъпява, става глупав. Ако човек съвсем не ходи и постоянно лежи в леглото, тогава Слънцето престава да се грижи за него. Тогава човек по отношение на телесните си членове и крайниците става безволев, мудар и инертен. Ако някой е ленив в движенията или ако някой е ленив в мисленето, това зависи от неговото отношение към Слънцето и Луната. Ако човек е в дружба със Слънцето и Луната, той охотно ходи навсякъде, охотно мисли и охотно работи. Ако човек лошо кореспондира със Слънцето и Луната, тогава той престава да мисли, разходките и работата не му доставят радост. Но човек по съвсем вътрешен, дълбок начин е свързан със Слънцето и Луната. Ако днес попитате един или друг, какво той е изучавал от всичко това, което днес може да се научи, един ще ви разкаже как е работил с микроскоп, друг ще ви разкаже как с помощта на телескоп гледа Слънцето и Луната, как се изчислява ъгловото разстояние между тях, ще разкаже, че на Слънцето има петна, че наоколо има корона, издигаща се като мъгла – ето какво ще ви разкаже.

Ако попитате мен, каква е връзката между небесните тела, и аз мога да ви разкажа същото, защото също съм изучавал това, което са учили другите. Но ако от това трябва да се появи нова наука, аз трябва да ви разкажа, че в крайна сметка човешкото ходене и стоене са свързани със Слънцето: ето това е живата наука, другата наука е мъртва; жива наука и мъртва наука! Именно тази жива наука и мъртвата наука представляват разликата между Гьотеанума и, да кажем, съвременния университет. Ако отидете в съвременен университет, там на младия медик му разказват, че ако някакво вещество се съединява с кислорода, то изгаря. Да допуснем, че имаме свещ: тук се намират всякакви горящи вещества, например мазнини, а тук – пламък, тук тези вещества се съединяват с кислорода от въздуха. Това е горене, взаимодействие на веществата с кислорода от въздуха. И след това професорът преминава към

това, че заявява: вътре в човека също протича процес на изгаряне, защото там вътре има въглерод, кислородът се вдишва и се свързва с въглерода. Така че вътре в човека става изгаряне. Така господин професорът ви разказва за изгарянето в човека. Но това е такава безсмислица, все едно някой да каже: човече, твоят черен дроб вече не го бива, аз ще ти направя дървен и ще го поставя на мястото му. Да, но този дроб е мъртъв! А на човек му трябва жив дроб. Ако запалите свещ, имате мъртво изгаряне. Изгарянето, ставащо вътре в човека – това е живо изгаряне! Между изгарянето на свещта и живото изгаряне разликата е както между живия дроб и дървения. И така, ако професорът казва, че в човек има място изгарянето, той говори не за истинския човек, а за дървена кукла, издялана от този професор. Това е безсмислица! Самото горене е живо в човека. Има голяма разлика между изгарянето, ставащо навън, мъртвото горене, и живото, ставащо вътре в човека. Но те разглеждат горенето съвсем еднакво, като казват: навън изгаря мазнината или някакъв друг горим материал, съдържащ се в свещта, а вътре изгаря въглеродът, превръщайки се във въглена киселина. Това е пълна глупост. Глупост, подобна на тази, когато се каже, че може да се направи хубав дървен дроб или дроб от камък. Това би бил мъртъв дроб! В тялото на човека не може да става същото изгаряне, както в свещта; в човек изгарянето е живо и то се различава от това, което наричат изгаряне въобще, както се различава дробът от парче дърво. Затова и внасям разлика в изразите, които обикновеното естествознание използва за горенето и т. н. Всичко това обяснявам, за да покажа какво е живото изгаряне. Вече в самата тази дума, когато се каже, че в тялото става горене, в самата дума се съдържа безсмислица: защото всеки си мисли, че в човека става същото, както и в свещта. Изговаряйки тези думи, вече се казва безсмислица.

Тази събота, ако съм тук, ще изнеса лекция; ако не – в понеделник.

ТРЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 13 октомври 1923 г.

Добро утро, господа! Може би в последната лекция нещо особено да ви е заинтересувало и вие да искате да попитате още нещо по темата?

Предлага се въпрос: Вчера господин Зеefeld показваше фотографии на снежинки. Формите идват от Вселената. Тази връзка много ме заинтригува. Това ми даде повод за по-нататъшни размишления.

Доктор Щайнер: Ще се опитам да ви изложа тази тема в такава връзка, че да бъде лесно да завършим това, за което говорихме последния понеделник⁴. Често съм ви обръщал внимание върху това, че човекът е много сложно същество. Това не е толкова забележимо във външните проявления на човека, но е забележимо във вътрешните му проявления, а също и във вътрешната телесност на човека. Тук бих обърнал вниманието ви върху това, че в местности, разположени в така наречената тропическа зона, където през по-голямата част от годината е горещо и само понякога горещината се сменя от съвсем кратка дъждовна зима – да кажем, в Южен Египет или в Индия, – човек вътрешно изглежда съвсем различно от хората там, където постоянно е студено, в областите, разположени например близо до Северния полюс. Областите, разположени близо до Северния полюс, имат пряко отношение към това, за което сега попитахте; те имат много сили, които се проявяват в прекрасните форми на снежинките. Можем да кажем така: на Земята имаме такива области, които силно се нагряват и осветяват от Слънцето, където Слънцето има голямо влияние; също имаме и такива области, където влиянието на Слънцето е незначително, където господстват снегът и ледът. Защото вие знаете, че не само снежинките имат всевъзможни прекрасни, удивително красиви форми – снежинките имат на първо място

такива форми, в основата на които стои шестоъгълник, – но има също и ето такива форми (вж. рис.).

Вероятно сте ги виждали да се появяват през зимата по прозорците, ако по тях има замръзнала вода; подобно на завеси, те покриват цялата повърхност на прозореца. Тук, както виждате, се получават ту удивително красиви цветя, ту прекрасни фигури, в които се е превърнала водата. Бихме могли да кажем така: водата, съставляваща основата на снега и леда – защото ако стане топло, и снегът, и ледът ще се разтопят във вода, – водата образува тези прекрасни форми, ако Слънцето няма достатъчно сили. Тези фигури, разбира се, не могат да се намират вътре във водата. Защото ако нещо изгражда собственото си очертание от собствените си сили, то запазва това свое очертание. Всички вие също имате еднакви очертания, еднакви фигури. За човешката фигура не може да се каже, че при всички вас вашата човешка фигура е само облик, който се стопява, ако стане слънчево. Това би било печално, но не става така. Водата образува тези фигури не сама по себе си, те се появяват под външно влияние. Да изследваме откъде водата получава тези очертания, изразяващи се в прекрасните образи на снежните кристали и ледените картини, подобни на цветя. Това би било отговор на вашия въпрос.

Ако човек задава такива въпроси, той трябва да се ориентира към човека като цяло. Човек има два органа: те се отличават при хората, намиращи се там, където Слънцето целогодишно има голяма сила – както в горещите области на Южен Египет или Индия, – вътрешният строеж на тези органи при живеещите там хора се отличава от строежа при хората, намиращи се целогодишно на студено, където природата постоянно се стреми към образуване на снежинки, на ледени фигури, например при ескимосите. Те живеят в горните ширини, там, където се формират снегът и ледът, където водата малко се топи. При външен поглед хората биха казали: да, в топлите страни хората външно изглеждат малко по-големи, а ескимосите са хора с малък ръст. Но не в това е работата; голямото различие между човека от горещата зона и човека от студената зона, ескимоса, се състои в това, че при тях по-друг начин става образуването на черния дроб и образуването на белите дробове. По отношение на размера тялото на ескимоса има по-големи бели дробове и малък черен дроб, а човекът от горещата зона има относително малки бели дробове и голям черен дроб. И така, виждате, че хората от тези области, където възникват ледените кристали и ледените фигури, се отличават от другите по това, че спрямо размера на тялото си те имат малък черен дроб и големи бели дробове. А при тези хора, където природата не е склонна да гради такива фигури, но където Слънцето през цялото време разтопява всичко, разрушава всичко, при тези хора белите дробове са относително малки, а черният дроб е по-голям. Винаги трябва, когато питаме за ставашото в природата – също и в случая с ледените цветя, – да разглеждаме човека. Ако не вземаме човека за изходна точка, нищо няма да можем да разберем в природата, съвсем нищо.

Следователно работата стои така: черният дроб в човека се явява много важен орган. Ако човек нямаше черен дроб, той нямаше да има и жлъчка, тъй като черният дроб постоянно отделя жлъчка. Жлъчката се отделя от черния дроб, преминава в жлъчния мехур, оттук преминава в храносмилателните

сокове, после в кръвта и се разнася по целия организъм. Така че можем да кажем: от дясната страна при човека се намира черният дроб, от него изтича жлъчка и постъпва в жлъчния мехур, оттук в кръвта и се разпространява по цялото тяло. Така че на човек черният му дроб служи за отделяне на жлъчка.

Можете да попитате: а защо от черния дроб постоянно върви тази жлъчка? Господа, ако нямате жлъчка, вие бихте били странни хора. Макар и в много малки количества, тази жлъчка трябва да се разпространява по цялото тяло. Ако нямате жлъчка, вие бихте били ужасни флегматици: ръцете, раменете, главата биха висели; ще ви е противно да кажете на когото и да е дори и дума и т. н. Бихте били съвсем пасивни, флегматични хора, ако нямате жлъчка. Човек трябва да има жлъчка и жлъчката трябва да излиза от черния дроб. Ако черният дроб е относително малък, човек става флегматичен: ако черният дроб е относително голям, в човека има много огън, защото жлъчката способства този огън. Виждате ли, в човека може да има също и твърде много жлъчка, той да произвежда прекалено много жлъчка: тогава той с радост е готов да покаутира всекиго, който само нещо му каже. Ако хората изпадат в бичи гняв, от черния им дроб изтича течна жлъчка; при тях много жлъчка преминава в стомашния сок и в кръвта. Така че ако вътрешно се наблюдава човекът, на когото сте казали нещо или на когото нещо не се харесва и му е произвело особено впечатление, може да се забележи как от черния му дроб стремително изтича много жлъчка, тя много бързо се разпространява по цялото тяло и той ви покаутира или ругае като каруцар. Ето това е, което се наблюдава вътрешно, ако при човека има прекалена склонност към отделяне на жлъчка. Но, както се казва, ако съвсем не отделяше жлъчка, той нямаше да има никакъв огън и, както съм ви казвал, би станал сънлив. И така, вие виждате, че отделянето на жлъчка е една от задължителните отделителни функции на човека. Не знам, случвало ли се е на някой от вас да пробва жлъчка на вкус; на вкус тя е страшно горчива, при това е отровна и голямо коли-

чество жлъчка, попадайки в устата, действа като отрова. Това е свързано с нещото, за което ви говорих последната сряда⁵, когато казах: ако човек проявява живост, ако той е подвижен, ходи, даже ако той псува и може да ви удари два шамара – у него има много отрова и той е склонен да изработва много цианкалий, за това ви говорих. Той е принуден да го смесва с кръвта. Известни са ми много случаи, при които хора, просто вследствие от гнева си, са получавали вътрешно отравяне на кръвта. Човек може така да се разгневи – особено ако гневът идва бързо, – че поради този гняв се отделя прекалено много жлъчка, всъщност много цианид, а после жлъчка. Тогава човек получава в кръвта си страшно отровна смес и с това разрушава кръвта. Вследствие на гнева настъпва страшно отравяне на кръвта. Оттук виждате колко полезно и колко вредно може да бъде в човека това, което прави кой да е орган от тялото му. Защото всичко случващо се е свързано с душевното начало. Гневът е душевна проява, докато отделянето на жлъчка е физическа проява; но в човека няма нищо, което не е едновременно и душевно, и всичко душевно приема някаква физическа форма.

Да продължим нататък. Да допуснем сега, че човек често е подложен на това, което се нарича настинка, в частност, преохлаждане на корема. И така, човек много често получава преохлаждане на корема; тогава коремът му отговаря: ако аз бях ескимос, бих бил такъв, какъвто трябва да бъда в студените области на Земята. Става това, че коремът, коремната кухня постоянно притиска черния дроб, така че той става толкова малък, както при ескимоса. И така, ако човек получава силно преохлаждане на корема, неговият черен дроб се свива и тогава той изхвърля жлъчка. Жлъчката постоянно капе в жлъчния мехур и се разпространява оттам по цялото тяло.

Вие всички, господа, сте преживявали това, което се нарича пренапрежение; човек повдига нещо твърде тежко за него, при което мускулите се откъсват един от друг и се разрушават. Ако човек приложи към някакъв орган прекалено голя-

ма сила, този орган се разрушава. Така е и с черния дроб. Ако той отново и отново отделя твърде много жлъчка, постепенно се сбръчква и става непригоден. Така че повечето заболявания на черния дроб, които човек получава, възникват от това, че поради преохлаждане на корема в човека възниква склонност да отделя твърде много жлъчка и черният му дроб се изтощава. Заболяванията на черния дроб възникват поради преохлаждане на корема, от сбръчкване на черния дроб. Разбира се, тук играят роля и всевъзможни други обстоятелства. При преохлаждане на корема в човека става нарушение в работата на сърцето. Тогава докторите казват, че причина за заболяването на черния дроб е сърцето. Но на практика те стават от преохлаждането на корема.

Обаче всичко това, както можете да заключите от казаното от мен, има непосредствено отношение към Слънцето. Затова винаги е много добре за страдащите от преохлаждане на корема, ако долната част на тялото им се излага на светлина. Тук например е извънредно полезна слънчевата терапия. Така че трябва да кажем: всичко това, което е свързано с черния дроб, е свързано също и със Слънцето. Дейността на Слънцето е необходима за функционирането на черния дроб. Недостигът на слънчева дейност води до нарушения на функционирането на черния дроб. Връзката между слънцето и черния дроб е много интересна.

Винаги ме е възхищавало това, че в немския език съществува думата «черен дроб»*. Във всички други езици няма по-прекрасна дума за този орган, разположен отдясно в долната част на тялото. След всичко, което сега ви разказах, би трябвало да кажем, че огънят и даже това, което идва към човека от Слънцето, тази живителна огнена сила, трябва първо по правилен начин да се преработи в черния дроб, за да

* die Leber – черен дроб, производно от das Leben – живот. Буквално думата «черен дроб» може да бъде преведена като «животоподавач», «даващ живот» – бел. пр.

бъде пригодна за човека. Тук за него се приготвя жлъчката, която после преминава в тялото му. Слънцето приготвя в човека жлъчката. Това, което човек въобще прави, ние назоваваме с думата «живее» (leben), а това, което възпламенява този живот, можем да наречем «черен дроб» (die Leber). Ние казваме: товар – товарач, рисунка – рисувач; живее (leben) – това е глагол и производната дума трябва да звучи като «оживител» (der Leber) – хората наистина казват «оживител» (die Leber), – това, което оживява! Езикът понякога е удивително поучителен, тъй като в древния народен инстинкт винаги е живеело знанието за това. И нещата са се наричали правилно. Черен дроб-оживител – това е, което възпламенява, оживява човека. Ето какво трябва да кажем по отношение на черния дроб. За жлъчегонната функция на черния дроб трябва да се каже следното: секретите на черния дроб са това, което е свързано със Слънцето.

Сега да преминем към белите дробове. Това често сме го обсъждали и вие го знаете: белите дробове дишат. Но това, че белите дробове вкарват вътре кислород, дишат, е само част от дейността им. Белите дробове трябва да правят и нещо друго. Също както черният дроб отделя жлъчка, така и белите дробове отделят това, което се нарича слюз. Белите дробове отделят слюз, но също както и черният дроб, не могат да задържат в себе си това, което се намира в тях. Черният дроб не може изцяло да се напълни с жлъчка, той трябва да я отдаде на тялото. А белите дробове трябва постоянно да отделят слюз, да отделят слюз отново и отново. Работата стои така, че когато белите дробове отделят слюз, тази слюз преминава във всички други части на тялото. Тя излиза навън заедно с потта, прониква даже в издишвания въздух, излиза с урината, тази слюз се разпространява навсякъде. Но органът, отделящ слюзта, са белите дробове.

Ако изследвате въздуха, който издишва човек, ще получите нещо удивително красиво. Трябва обаче да се изследва не въздухът, издишван през устата, който е твърде неподре-

ден; трябва да се изследва въздухът, излизащ през ноздрите.

Това е много интересно, но трябва да се диша бавно. Тук трябва да бъдем много внимателни: ако човек диша върху стъклена пластина, тогава в издишвания въздух, в издишката възниква нещо подобно на това, което става при снега. Това трябва да се прави много внимателно, по такъв начин, че например при издишване да се запуши лявата ноздра и само с дясната бавно да се издишва върху стъклената пластина, която се слага отпред, а след това се издишва с лявата ноздра. Трябва да се диша много бавно, тъй като ако се диша бързо, всичко ще се смеси от въздушния поток, образуващ се при издишването. Трябва да се издишва много нежно, меко. Човек трябва да се научи на това. И тогава възниква нещо много интересно: ако човек издишва през едната ноздра, тогава върху стъклената пластина издишваният въздух образува същите фигури, както при снега! Тук издишваният въздух се превръща не в трохи, а образува някакви фигури. Крайно интересното е това, че ако запушите лявата ноздра и издишате, ще получите една фигура, а ако запушите дясната ноздра и издишате, ще получите друга фигура. Не се появяват еднакви фигури! Така че можем да кажем: въздухът, излизащ от вас навън, излизащ навън от вашето собствено човешко същество, този въздух излиза навън, притежавайки очертания, фигури. Той не излиза навън като капки, той излиза като фигури и интересното е, че лявата ноздра дава различна фигура от дясната.

Господа, това, което се намира в издишвания въздух, съдържащо водни пари и образуващо тези фигури, които веднага се изпаряват, това, което се намира тук, е същата слюз, която преминава от белите дробове в издишвания въздух. Тя гради в тези фигури. Слузта по някакъв начин се слепва с отделни съвсем мънички водни капчици и образува такива фигури. Така че вие във вашите бели дробове имате свойството не просто да изкарвате слюз в произволен вид, а имате свойство да издишвате или изхвърляте от белите си дробове тази слюз на кристали, в кристална форма! Само че тези кристали вед-

нага се изпаряват, веднага се разтварят, попадайки на слънце.

Също както жлъчката и черният дроб са свързани със Слънцето, така и белите дробове с отделяната от тях слюз се намират във връзка с Луната. Знаем, че нагоре към главата, както съм ви казвал, се издига въглероден двуокис, и съм ви показвал, че ако човек изпраща към главата твърде малко въглероден двуокис, той става глупав. Тази гъделичкаща въглена киселина – въглеродният двуокис, – която в много малко количество постоянно се издига нагоре към главата, ни позволява да бъдем разумни хора. Защото всички ние сме много разумни хора, нали така? Знаете, че ако пием газирана вода, тя гъделичка и това много силно се чувства. Но самият човек винаги изработва въглероден двуокис съвсем слабо. Него той изпраща нагоре към главата. И това гъделичкане възбужда главата: благодарение на това тя става разумна, а не глупава. Хората, които действително са глупави – не знам, има ли такива, – имат твърде малко сили, за да съединят кислорода с въглерода и не изпращат към главата въглероден двуокис; те свързват въглерода със съвсем друг газ. И така, човек, който е разумен, свързва въглерода с кислород, при което възниква гъделичкаща въглена киселина – въглероден двуокис. Но, както се казва, хората, които са истински глупави, свързват въглерода не с кислород, а с водород. Те свързват въглерода с водород и се появява друг газ, който в мините понякога го наричат минен газ – блатен газ, метан. Всички ние също изпращаме по малко от този блатен газ, метана; това ни е нужно, защото иначе бихме станали твърде умни. За да можем винаги да си оставаме малко глупави, за да не бъдем винаги умни, ние изработваме метан. Но тези, които стават действително глупави, изработват прекалено много метан. При не много умните хора въглената киселина постъпва в главата и там тя предизвиква гъделичкане. Но ако след това се събере прекалено много метан, хората стават сънливи, налягат ги сънливост и умора. Това става през нощта, когато се образува много метан. Само при глупавите метанът се образува даже при бодърства-

не. Така че въглената киселина трябва постоянно да се издига нагоре. Но сам по себе си въглеродният двуокис не прави това: той трябва да постъпи в главата от слузта, образуваща се в белите дробове. Тя се отделя през ноздрите, даже във формата на кристали, както става в черния дроб с жлъчката. Това трябва да ви е ясно от описанията, които направих в сряда.

Също както черният дроб е свързан със Слънцето, белите дробове са свързани с Луната. Погледнете Луната. Тя е съвсем различна от Слънцето. Погледнете Слънцето: то е кръгло и разпространява лъчите си на всички страни. Слънцето свети на всички страни; то се разтича на всички страни също както жлъчката се отправя в човешко тяло на всички страни. Можем да сравним Слънцето в неговото разтичане, в неговото изтичане с изтичането на жлъчката. Но Луната, господо, ако я погледнете, има по-очертан вид. Луната е съвсем твърда. В своята вътрешност тя е такава, че изработваните от нея субстанции, лунното вещество, тя кристализира също както кристализират въздушните форми, които издишваме през носа. Тук вътрешно действат лунните влияния, докато при черния дроб и жлъчката действат слънчевите влияния. В белите дробове действат лунните сили и Луната способства за отделянето на слуз.

Сега трябва да кажем: ако се отправяме в гореща местност, тогава действа Слънцето. То сгръзва всичко; хората получават много огън. Огънят може да се изживява не само в бичия гняв, той живее също и в по-красиви неща, той подбужда към прекрасна мъдрост. Там хората получават много огън. Ако се отправят към студена област, там, където Слънцето е слабо, където в студените нощи свети в ледения студ Луната, там белите дробове, които относително се увеличават, са принудени силно да се напругат; те отделят много слуз.

Виждале ли, господо, сега откривате причината за белодробните заболявания. Белите дробове трябва да отделят определено количество слуз, също както черният дроб трябва да отделя определено количество жлъчка. Но също както черни-

ят дроб се разрушава, ако се отделя твърде много жлъчка, така и белите дробове се разрушават, ако отделят твърде много слуз. Това става при белодробните заболявания. Поради това, което изпитват, белите дробове се стресират и им се налага да отделят прекалено много слуз. Представете си, че вместо условия с умерена влажност, вместо въздух, където влагата е малко, вие живеете в преовлажнен въздух; тогава на вашите дробове им се налага да се пренапрягат. Но ако напрягате белите дробове, те отделят слуз. И тогава, вследствие от това, че дишате преовлажнен въздух, белите дробове започват да се пренапрягат и заболяват. При човек с болни дробове започва отхрачване; малко по малко той изплюва своите бели дробове, ако те са много болни.

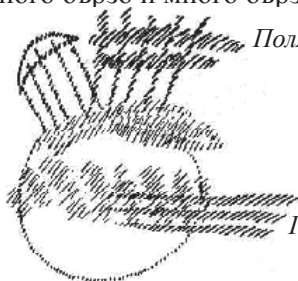
Тогава може да се помогне на белите дробове, като приготвим определени лекарства. При това не трябва да се използват корени, а трябва да се използват листата на растенията, приготвяйки от тях определени лекарства. Това се отнася например към съвсем определен вид растение. Ако правилно вземем сок и приготвим определени лекарства, можем да помогнем на дробовете, на които се налага да работят прекалено много. Такива лекарства имат свойството да дублират дейността на белите дробове, да я вземат върху себе си и тогава белите дробове се напрягат малко по-малко. Подходът към лечението в по-голямата си част се състои в това, че се задава въпросът: белите дробове отделят твърде много слуз, това е знак, че те се напрягат прекалено силно; е, добре, какво тогава да направя? Тогава си търся растение, сокът на което може да дублира дейността на белите дробове.

Или забелязвам, че черният дроб отделя твърде много жлъчка; търся си растение, което може да дублира дейността на черния дроб. Има например растение, което се нарича цикория (*Cichorium intubus*). Ако от сока на корена на това растение се приготви лекарство и се даде на човека, функцията на черния дроб ще бъде дублирана и скоро може да се открие, че макар човек отначало да продължи да отделя не по-малко

жлъчка и гневното му душевно състояние да не се прекрати, въпреки това черният му дроб отново ще укрепне и постепенно ще настъпи подобрене.

Може да се помогне на човек като например се знае, че сокът от листа – но не корени – на някои видове зеле може да взема върху себе си някои функции на белите дробове, а сокът от корени на *Cichorium intubus*, цикория – тя расте тук, всички добре я познавате, има сини цветове, – е особено целителен за черния дроб.

Можем да кажем така: в горещите области водата се стопява; горещината, слънчевата топлина разрушават всичко. Ако Слънцето е по-малко активно, ако слънчевите сили намаляват или цяла година действат слабо, както е на Север, тогава Луната става по-могъща. Ако не действат преките слънчеви лъчи, тогава оказват въздействие тези забележителни слънчеви лъчи, които отразява Луната. Те създават кристалните форми и формите на ледените картини. Това е много красиво. И така, можем да кажем: ако тук имаме Земята (вж. рис.7), тук е горещата зона. Върху тази гореща зона особено въздействат слънчевите лъчи. О, прекрасно е това, как те действат! Тези лъчи на Слънцето възбуждат дейността на черния дроб. Черният дроб изпраща навсякъде жлъчка и тя се разпространява по цялото тяло. И ако жлъчката при разпространението си проникне например в перата на птиците или в крилцата на колибрито, тя ги оцветява в прекрасни цветове. В горещата зона колибритата блестят именно защото тяхната жлъчка се отделя много бързо и много бързо попада в перата.

Полярно сияние

Гореща слънчева светлина

В студените области това не става, там Слънцето е с малко сили. Затова пък отразената слънчева светлина, светлината на Луната действа там особено активно и тази светлина способства кристализацията на снега и формирането на леда в картините с ледени цветя. При нас това става само тогава, когато през зимата Слънцето губи силите си. Но в областите на вечен лед, на Северния полюс или високо в планините, става това образуване на прекрасни ледени форми, тъй като Слънцето там също няма сили, тъй като то може да развива силата си само при достатъчна плътност на въздуха.

Вглеждайки се по такъв начин в природата, ние получаваме чудесно впечатление! Получаваме впечатлението, че навсякъде, където свети Слънцето, има живот, живот, който се топи, отлита и се разпространява навсякъде. Там, където действа Луната, навсякъде се образуват образи, фигури. Ето мощното впечатление, получавано при това. Тези неща може да види само този, който може да разбира духовното. Работата действително стои така, че може да се каже: в белите дробове, където човек всъщност изработва слуз, са задействани лунните сили. Белите дробове действат така, че те не се нуждаят от пряка слънчева светлина, а използват отразена слънчева светлина. Когато тук, на Север, стават активни преимуществено лунните сили, а Слънцето не действа, става следното: това, което се намира вътре, в Земята, излиза навън и се издига нагоре във въздуха. Вътре, в Земята, навсякъде присъстват магнетизмът и електричеството. Земята изцяло е пълна с магнетизъм и електричество. В това, че в Земята навсякъде присъстват магнетизъм и електричество, можете да се убедите ето с какво: ако имате в станцията телеграфен апарат (изобразява го на рисунка), ако той например се намира в Дорнах, а другият – в Базел, вие можете да телеграфирате, нали така? Но можете да телеграфирате само в случай, че имате проводници. Проводниците трябва да вървят по въздуха, само тогава можете да телеграфирате. Но ако поставите единия телеграфен апарат тук, а другия – в Базел и опънете между тях един

проводник, това няма да е достатъчно! Ще ви се наложи дълго да чукате по клавишите; защото бихте могли да изпратите сигнал в Базел само в случай на установяване на обратна връзка, тъй като токовата верига трябва да бъде затворена. Ако направите така, тогава можете да телеграфирате оттук: сигналите ще постъпват там. Вие, разбира се, знаете – впрочем говоря това, за да бъде изложението завършено, – че тук има движеща се хартиена лента и ако ударникът натиска тази лента, се получава точка, или тире, ако го натиска по-дълго; от точките и тиретата се образува телеграфната азбука: а – точка, тире; b – тире, точка, точка, точка; c – тире, точка, тире, точка. Но при това трябва да се обърне внимание ето на какво: вторият проводник се оказва ненужен. Ако на едно място проводникът от апарата се прекара в земята, съединявайки го със забита в нея медна пластина, а на другото място се направи същото, тогава втори проводник няма да е необходим, тъй като връзката ще бъде установена. Защо? Защото в Земята също има електричество, и това електричество се насочва от едната пластина към другата. Земята заменя проводника със своето собствено вещество. Земята изцяло е запълнена с електричество. Но ако Слънцето свети на Земята, както на екватора, както в топлиите страни, това електричество, стремящо се да премине във въздуха, тутакси се унищожава. Слънчевата светлина представлява сила, която неутрализира това електричество. Но там, където слънчевата светлина е слаба, електричеството се издига нагоре във въздуха и е възможно да се види как то действа над Земята. Виждате ли, господа, северното сияние – това е електрическата сила на Земята, поток, който под влияние на лунните сили се устремява навън. Ето защо северното сияние в нашите области е много рядко, но то става често, почти постоянно в северните райони.

Това е място, от което науката не може да се придвижи по-напред. Разбира се, на нея ѝ е известно днес, че Земята е пълна с електричество. Науката разглежда също и северното сияние. Но ако прочетете в книгите какво представлява такава

северно сияние, ще се окаже, че тези хора го смятат за нещо, устремило се към Земята от външния свят. Но това е безсмислица, потокът се стреми не навътре, а именно навън! Това, което прави тук науката със северното сияние, е много интересно, защото прилича на това, ако някой помисли своите дългове за свой капитал. Това е именно така. В живота е изключение човек да обърка дълговете си със свое имущество, нали така? Но ето че науката може да прави такива неща безнаказано; тя може да разглежда северното сияние като нещо прииждащо от Вселената, докато то е обусловено от това, което изтича от Земята. Обаче в топлите страни то тутакси се посреща и поглъща от слънчевата светлина и с това се неутрализира. В северните области преимуществена активност има лунната светлина, когато свети Луната; ако не свети, активността ѝ се проявява все пак като последствие и там северното сияние, тоест изтичащото електричество става видимо. Това северно сияние е особено силно, тъй като са особено силни лунните сили. Всъщност навсякъде има нещо от северното сияние, но то не се вижда, тъй като е слабо. В нашите области северното сияние, тоест изтичащият навън поток електричество, също е слабо. Но то силно се проявява в безжичната телеграфия. Там действа то. Това, което действа в безжичната телеграфия, е същото, което става видимо при северното сияние. Причината е в него. Електричеството в съюз с лунните сили създава ледените картини и снежинките, снежните кристали. Ако искате да изучавате ледените кристали, ледените картини и снежинките, трябва да изучите северното сияние и лунната светлина. Тъй като през зимата слънчевата сила намалява, преимуществено получават лунните сили и електричеството по-малко се неутрализира и то формира от снега такива красиви кристали. Съвместното действие на Луната и електричеството – ето кое формира тези прекрасни кристали и е причина за ледените картини.

Спомнете си какво ви казах: когато лунните сили са твърде малко, когато се образува твърде много метан, блатен

газ в главата на човек, той става, както казва народът, «въздух под налягане», иначе казано, глупак. При това той развива в себе си твърде малко лунни сили. Какво трябва да има човек в главата си? Трябва да има всичко това, което идва от Луната: въглена киселина от дишането, слуз от белите дробове – това човек трябва да насочва към главата, тоест тези сили, които постоянно се стремят тук, в главата, да образуват кристали. Сняг, господа, ето какво се стреми да се появи в нашата глава постоянно; само че ние отново и отново го топим. Но той иска да се образува. Представете си, господа, мозъкът на всеки от вас е забележителен орган. Когато господин Зеефелд е показвал на господин Бурле тези прекрасни снежни кристални фигури, това го е заинтересувало и той си е помислил: интересно, с какво е свързано това? А в същото време господин Бурле е фотографирал в себе си тези снежинки! Това е същото, както ако някой би правил мигновени фотографии, и това, което мимолетно би възниквало, отново би изчезвало при издишването през носа. Ако би било възможно много бързо да се фотографира това, което става в главата на господин Бурле или във вашите глави, биха се получили същите фотографии. Биха се получили късчета снежинки, ледени картини; те биха могли да се фотографират във вашето етерно тяло, и те биха били еднакви! Вашата глава – това е доста забележително нещо. Ако имаше такъв фотоапарат, какъвто още няма – тук всичко трябва да се снима много бързо, тъй като то тутакси изчезва, – вие бихте открили следното: бихте забелязали в мозъка си нещо подобно на красива купчинка сняг, нещо подобно на прекрасните картини от ледени цветя на прозорците! Всичко това трябва веднага да изчезне, иначе тези остри кристали щяха да почнат да ни бодат и с тях не бихме могли да мислим. Така че, гледайки снега или нашите прозоречни картини, можем да кажем: ама че работа! Защото в нашата собствена глава става същото! Само че в нея всичко това отново и отново бързо се разтваря. Защото така мисли природата като цяло! Но само през зимата, когато са студовете, тя действително започва така

да мисли. През лятото за нея е твърде горещо, за да мисли. Тогава тя дава възможност на Слънцето да отдели и отхвърля всичко едно от друго, тогава тя подготвя хранителни средства и така нататък. А през зимата мислите се формират във вид на сняг и лед. Ако навън нямаше никакви мисли, тях нямаше да ги има и в нашата глава. И така, виждате колко прекрасни са тези съответстващи на природата образувания, формиращи се навън през зимата, когато природата е толкова умна, че тя по видим, външен начин създава това, което винаги става в нашата глава като проявление на ума ни. Навсякъде в природата можем да видим това, което става в нас самите. Само трябва правилно да го разбирате.

Обаче всичко това има огромно практическо значение. Само помислете, господа, да кажем, че при някой възниква напълно определено заболяване на главата поради това, че отделя твърде малко слуз. Това може да предизвика заболяване на главата. Ако в случай, когато се отделя твърде малко слуз, се предпише като лекарство окислено желязо, то ще дублира функцията по отделяне на слуз, ще изтласква слузта нагоре и това може да доведе до оздравяване. Виждате ли, в това е разликата между антропософската медицина и традиционната, която действа по метода на пробата и грешката. В антропософията се учи на това, че човек, имащ определено заболяване на главата, е твърде отслабен, за да образува кристали в мозъка си – това постоянно появяване и изчезване на ледени картини. Трябва да му се помогне. Това може да се направи с помощта на чиста кремъчна киселина. Ако се изкачите високо в планината и видите там прекрасен кварц, това е кремъчна киселина, окис на силиция. Кварцът представлява чудесен кристал. Той има тенденция към кристалообразуване. Ако пригответе този кварц по съответния начин, ще получите доста ефективен препарат от кварц, използван в числото на нашите лекарствени препарати. Този препарат от кварц е ефективен при всички заболявания, протичащи във връзка с главата на човека, когато човек не образува кристали вътре в

себе си и трябва да му се притечем на помощ отвън, използвайки тези прекрасни кристали, тези прекрасни кристални образувания. Обаче ако такъв човек стои в своята стая пред прекрасен заснежен прозорец с ледени цветя и ги гледа като теле в железница – а именно това прави нашата наука, – тогава той заедно с тази наука ще стои по този начин пред проблемите на човешката глава и тук нищо не може да се направи; защото той нищо не знае за това. Всички тези неща ви показват как, благодарение на истинското познание за човека, би следвало да се задълбочи науката.

Същото се отнася и за изкуството на възпитанието, за педагогиката, тъй като тук преди всичко трябва да се знае следното: ако даже азбуката се дава на човек безпорядъчно – тъй като тук силно се проявява лунната активност, – ако се прави това твърде форсирано, неправилно, могат съвсем да се изтощат кристализационните сили на етерната глава. Човек може – и това наистина е така – от интензивно обучение да стане още по-глупав, ако го учат неправилно. Това е наистина така. Но за да се ориентираме в това, ще поговорим по тази тема следващия път. Необходимо е да се знае всичко това.

ЧЕТВЪРТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 20 октомври 1923 г.

Имате ли нещо на душата, за което искате да попитате?

Предлага се въпрос: Чухме само за кислорода и азота. Но има и водород. Може би бихме могли да чуем и за него?

Доктор Щайнер: Вече съм споменавал това-онова за водорода. Да развием вашия въпрос. Във всяка възраст от живота човек носи в себе си като основно вещество белтъка. Той се

изработва на основата главно на пет вещества: въглерод, азот, водород, кислород и сяра. Тези вещества вие ги имате покрай другите, които присъстват в тялото в различен вид и то ги съдържа доста много. Горейзброените вещества се намират още в първоначалния белтък, от който се образува човекът.

Казвал съм ви: въглеродът постоянно действа в нас: във въглерод се превръща храната, която ядем. Ние вдишваме кислород, а също и азот. Въглеродът се свързва с кислорода и се получава въглена киселина, въглероден двуокис. Той, както съм ви казвал, се намира в подобните на перлички мехурчета в газираната вода и в природните киселинни води. Въглената киселина я има също и в нас, при това е важно тя чрез дишането да прониква в главата. Ако в главата си нямаме въглероден двуокис, вече няма да сме такива светли умове, каквито всички ние, разбира се, сме. Ще престанем да бъдем такива, ако в нашата глава престане да постъпва въглена киселина; разбира се, не в такова количество, както например в газираните води, а в крайно незначително количество ние трябва постоянно да ободряваме, да освежаваме нашата глава с въглена киселина. Но аз ви казах и друго: ако сме глупави, работата е в това, че въглеродът не пренася достатъчно кислород в нашата глава, тук постъпва недостатъчно кислород и въглеродът се съединява с водорода. Въглената киселина носи в себе си нещо ободряващо, но ако въглеродът се съедини с водорода, тогава, господа, се образува метан, блатен газ, газ, който се намира в пещери, мазета и т. н., където нещо се разлага – там се образува метан. Този газ не ободрява, този газ убива, парализира. И ако в нашето тяло възниква такъв безпорядък, че въглеродът реагира с водорода, се появява метан, който постъпва в главата. Ако нашата глава наподобява мухлясало мазе, ние ставаме глупави. Така че е много важно, насочваме ли нагоре достатъчно количество въглероден двуокис или повече блатен газ, метан, и по този начин – водород; малко метан винаги ни е необходим, иначе бихме станали прекалено умни хора, а ставайки прекалено умни, бихме получили лошо храносмилане.

Именно благодарение на такива комплексни отношения животът се подрежда правилно. Но водородът, който всъщност е неуместен в главата, ако е твърде много, и който играе такава неприятна роля в метана, този водород е разпространен във Вселената навсякъде – именно навсякъде. С помощта на съвременния спектрален анализ може да се установи какви вещества съществуват във Вселената. Накъдето и да насочим спектроскопа във Вселената, навсякъде се получават в него такива цветове, че може да се направи извод: тук навсякъде има водород. Водородът се намира навсякъде. Този водород е извънредно важен за някои неща. Казвал съм ви, че в главата действието му носи вреда, ако той е твърде много. Постъпвайки в главата, водородът пречи на човека да развива мисленето си. Човек може да мисли благодарение на това, че има в главата си не прекалено много водород.

Да разгледаме сега мисленето от другия край. Какъв е този друг край? Другият край на мисленето е размножаването, създаването на нови живи същества. Това е то другият край. Както се отнасят един към друг Северният и Южният полюс, така се отнасят едно към друго мисленето и размножаването.

При живите същества можем да наблюдаваме нещо много интересно. При живите същества става изменение на самия им способ на размножаване, ако водородът започне да играе различна от обичайната роля. Има някои змии: тези змии отлагат яйца и от тези яйца се излюпват нови змии. Какво всъщност става, когато змия отлага яйце и от това яйце отново се излюпва друга змия? При това яйцето трябва да бъде отложено там, където е достатъчно топло – това и правят змиите, тъй като животинският инстинкт действа съвсем правилно. Това, че, за да се появи новото животно, на яйцето е необходима топлина, вие виждате с примера за птичето яйце. Птичето яйце е снесено: но излюпването на нова птица няма да се състои, ако старата птица не го мъти, не сядя върху яйцето. Топлината, струяща от старата птица, е необходима, за да се излюпи от яйцето нова птица. И така, за яйцето не е достатъчно само

това, което има в себе си; то се нуждае също от топлина, идваща отвън, от цялата Вселена. Не е достатъчно просто да се снесе яйцето, на него му е нужна идващата от Вселената топлина; в тази топлина се съдържа сила, изкарваща от яйцето новото същество. Така е и със змиите. Яйцата се отлагат. Под действието на слънчевата топлина живото същество, новата змия, се излюпва от яйцето.

Историята, която сега ви разказах, става при някои змии, но само в случай, че те водят съответния редовен начин на живот. Това, което ви разказвам, се отнася не за всички змии, а само за някои видове змии. Ако това е напълно, така да се каже, праволинейна змия, тя отлага яйцата си и от тях след узряване се получават новите змии. Какво означава – праволинейна, порядъчна змия? Е, при хората означава твърде много, ако се каже, че някой е порядъчен, приличен човек; при змиите изискванията са занижени. И все пак от «приличната», праволинейна змия се изисква това, което понякога представлява трудност и за човека: на нея ѝ е необходимо ново облекло, тоест нова кожа. И така, змията само тогава е «прилична», праволинейна змия, когато всяка година си сменя кожата; сваля старата кожа и на повърхността на тялото расте новата. Една змия е наистина достойна, когато всяка година сменя старите си дрипи и отглежда върху себе си нова кожа. Следователно можем да правим разлика между «прилични», праволинейни, и неприлични змии. Неприличните са тези, които се разхождат в старите парцали от предната година.

Сега ще попитате: как става това? Защо природата прави така, че змията получава нова дреха? Би било много приятно, ако природата даваше нови дрехи и на нас. Но човекът е много по-ценно същество от змията. Затова на него му е предоставена свободата да си набавя облекло самостоятелно... (пропуск в текста на стенограмата). Такива змии би могло да бъдат държани в плен. Ако се държат в плен и не им се дава достатъчно количество вода, не им се осигурява достатъчна влажност, тогава се проявява ново качество: змиите изведнъж

стават «непорядъчни», неординерни, те запазват старото си облекло! Така че, ако не ни харесва как го прави природата, може по изкуствен начин да се достигне това, че някои змии да станат неординерни, да запазват старото си миналогодишно облекло.

Обаче, господа, това не е единственото, че змиите запазват старото си износено облекло; ако такива змии се чифтосват, ако се размножават, те вече не отлагат яйца, а раждат малки живи змийчета! Следователно такива змии, лишени от възможността да получат достатъчно вода, за да могат да си сменят кожата, змии, принудени да станат неординерни, да носят старото си, избеляло облекло – именно в това се състои причината, – тези змии стават живораждащи, раждат нормални малки змийчета, вместо да отлагат яйца.

Виждате ли, това е доста впечатляваща история; какво собствено става тук? Отнели сме водата на змията. Водата съдържа главно водород; тя съдържа и кислород, но главна роля играе водородът, тъй като водата се състои от водород и кислород. Да, господа, отнемайки водата на змията, ние едновременно я лишаваме от възможността да се размножава поради това, че ѝ отневаме възможността да си образува нова кожа, и възможността да формира вътре в себе си черупка за яйцата. Животното не е в състояние повече да създаде в себе си нещо твърдо, ако няма водород. То не може да създаде в себе си нещо здраво, не може да формира вътре в себе си обвивката на яйцето, а отвън не може да образува кожа. Вследствие на това змийчетата трябва да се раждат без обвивка. Змията трябва да използва своята собствена топлина, за да изкара тези малки змийчета.

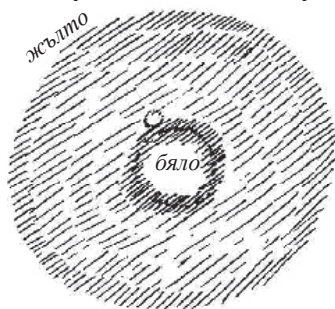
Много е важно да се знае за този вид змии. Защото сега ви е известно: колкото вредно е, ако живото същество, от една страна, се окаже лишено от кислород, толкова вредно за възпроизводството е, ако животното се лиши от водород. Сега виждаме защо в целия свят, навсякъде, където и да погледнем – можем да гледаме във всяко направление, – съществува во-

дород. Защо в целия свят има водород? Господа, водородът съществува в света навсякъде по причина, че светът би се оказал тозчас унищожен, ако го нямаше водорода. Навсякъде, където има размножаване, трябва да действа водородът. Защото светът постоянно се разрушава. Виждате, светът навсякъде постоянно умира. Скалите се рушат, ерозират, всичко навсякъде се превръща в прах. Живите същества гният, в света възникват всевъзможни процеси на ферментация, които са една от формите на гниенето. Ние всъщност живеем благодарение на това, че в нас постоянно нещо ферментира. И само благодарение на това, че нещо ферментира, може да се появи нещо по-висше. Така става и при виното: ако ширата не ферментира, ако разпадните процеси се прекратят, гроздовият сок не би могъл да възкръсне във вино, което оживява и е предмет на възжеленията за мнозина. Така стои работата въобще в целия свят. Водородът е този, който позволява да се издигне от разлагането това, което създава живота.

Тук бихте могли да възразите, като кажете: сега ни казваш, че водородът оживява. Но именно водородът се съдържа в метана и тук той съвсем не оживява, а убива. Как е всъщност? Виждате ли, господа, ако водородът се образува в тъмнина, както става при минния или блатен газ, неговото действие носи вреда; тук той реагира без достъп на светлина, също както и в мозъка ни. Ако водородът се изработва на светло, тъй като и се разпространява по целия свят в светлина, той оживява. Тогава от разлагащото се, от ферментиращото той предизвиква нов живот. Защото този водород във вида, в който се намира навсякъде във Вселената, е по същество същият, като това, което се намира в нашите кибритени клечки, когато ги запалваме: той се явява фосфор. Разбира се, в химията водородът е съвсем различно вещество от фосфора: но това става, защото химията още не може да отива толкова далеч, че да обръща фосфора във водород! Но когато химията успее да се придвижи напред, тя ще може да превръща фосфора във водород. Така че можем да кажем: какво е водородът, разпрос-

транен навсякъде в природата? Водородът, разпространен в целия свят – това е мировият фосфор. Накъдето и да погледнем, навсякъде, навсякъде има фосфор. Затова ви казвам: това, което навсякъде се намира в мировата обкръжаваща среда, е фосфорът. Сега се запознахме с това, което има огромно значение; запознахме се с водорода в неговото величествено, изпълнено със значение действие във Вселената.

Сега да разгледаме тези неща от друга страна. Казах ви: на другия край се намира въглената киселина. Господа, нека още веднъж съвсем точно да видим това, което казах; представете си, че тук се намира Земята (изобразява го на рисунка), а около нея навсякъде има водород, тоест, по същество – фосфор, това са малки, горящи навсякъде огньове. Да погледнем самата Земя. Да се насочим от Космоса към Земята. Тук навсякъде виждате това, което се нарича варовик. Но съществува не само варовик; навсякъде в почвата присъства в някакво количество добре известно вам вещество. Също както сега ви показах, че навсякъде около Земята е разпространен водородът, така нареченият фосфор – защото това и е разпространеният навсякъде фосфор, – същото може да се каже и за веществото, което сега ще разгледаме по-подробно.

Знаете, че когато жените или който и да е искат да изперат, добавят във водата, предназначена за прането, това, което се нарича сода. Знаете това. Може би знаете също, че това вещество, содата – тя изглежда подобно на сол и самата е сол, – това вещество намира най-широко приложение. Ако

например отидете във фабрика за производство на сапун, ще разберете, че содата се използва тук като най-важен компонент. При изработката на стъкло, изработката на прозоречни стъкла тя също е много важен компонент; при прането, както знаете, содата се добавя във водата. Обработвайки бельото със сода, то се избелва; то става по-светло и благодарение на содата по-добре контактува със светлината. Има още много дейности, в които се използва сода. Така например навсякъде във фабриките, произвеждащи бои, ще намерите използване на сода. За производството на синя боя е необходима сода. Содата се използва за приготвянето на берлинския лазур. Има още едно вещество, човек го вкарва в тялото си, при това в своя природен вид то е значително по-вредно за човека, отколкото след преработка: това е тютюнът. Тютюнът първо трябва да се пречисти. От него трябва да бъдат извлечени някои компоненти, иначе те твърде активно биха почнали да действат върху човешкото тяло. Тютюнът се пречиства с използването на сода. И така, виждате, тази сода, която знаете като добавка към предназначенията за пране вода, има в целия свят огромно промишлено значение. Тя играе съществена роля в производството на козметика, на тази световна индустрия. Содата присъства навсякъде, макар и в неголеми количества. Но, господа, какво всъщност представлява това забележително вещество, тази сода? Има един бял сребрист метал, той се нарича натрий; ако натрият реагира с въглероден двуокис – тук пак имаме работа с въглената киселина, с въглеродния двуокис, намиращ се в нашата глава, – тогава се появява сода. И така, съединявайки се натрий и въглена киселина, образуват сода.

Натрият е метал; особеността на наименованието му е в това, че се използва среден род*. Това не е господин, нито дама, това е, така да се каже, забележително дете на природата. Той запазва въглената киселина, носи я в себе си. Навсякъде в природата, където има сода, въглената киселина се

* на немски: das Natrium, същ. от ср. род – бел. пр.

запазва във вид на сол, каквато е и содата. Вътре в нея в скрит, запазен вид се съдържа въглената киселина.

Тук (вж. рис.), с тази жълта окръжност аз ви нарисувах мировия фосфор, тоест водорода; содата изобразих тук като бяла окръжност в самата Земя. Разбира се, тя не присъства навсякъде, но в много малки количества се разпространява почти по цялата Земя. Също както ние можем да я използваме по различни начини в промишлеността, за избелване на прането, за производство на стъкло и т. н., така и природата използва содата най-широко. Нека разберем как природата може да използва содата. Природата е доста по-умна от човека. Човек се смята за страшно умен, той може да каже така: аз съм овладял содата, аз правя от нея за себе си стъкло, сапун, бои, аз прециствам с нейна помощ тютюна, избелвам и пера прането си с нея – всичко това съм открил и това значи, че съм много умен – така казва за себе си човек. Да, но природата все пак е доста по-умна! Ето какво трябва винаги да си повтаряме: природата е много по-умна, много, много по-умна. Помислете какво става при използването на сода от човека. Да започнем с фабриката за производство на сапун. С помощта на сапуна ние ставаме по-чисти, иначе постоянно бихме изглеждали като коминочистачи. Така че сапунът е необходим за поддържане на чистота, но той е необходим само защото съдържа сода. За производството на стъкло е нужна сода. Стъклото е чисто и прозрачно; за да стане стъклото чисто и прозрачно, е необходима сода. По-нататък: ние перем прането си със сода. Мием го, правим го чисто, за да блести като светлина. Използваме содата за избелване. Да избелваш – значи да осветяваш. Ние винаги използваме содата там, където така или иначе възниква светлина, където светлината става по-активна, отделяйки се от мрака. Защото знаете, че и цветовете се появяват на светло⁶. Разказвал съм ви за това от най-различни гледни точки. Содата е необходима за производството на бои. Колкото и да е куриозно, навсякъде, където се използва сода, трябва да се появява малко светлина. При обработката на тютюна: на чо-

века светлината му е нужна за живота; твърде тъмният тютюн не би действал възбуждащо, той би носил разрушение. Содата присъства навсякъде, където тя е запазила въглената киселина и натрия; тя освобождава въглената киселина, за да можем да направим света малко по-светъл. Природата прави това в много по-значителен мащаб; защото тя е много по-умна от човека. Човекът се върти в кръг и постепенно научава как може да бъде използвана содата в света. Но природата е такава, че използва содата най-широко. В природата содата е разпространена навсякъде; на рисунката обозначих тази зона на разпространение с бял цвят. Работа стои така, че навсякъде, където содата – тоест натриевият карбонат – встъпва в съприкосновение с разположения наоколо миров фосфор, отново се появява нов живот, нещо живо. Иначе всичко би станало мъртво. И така, от взаимодействието на земната сода и водорода, така наречения вселенски фосфор, всичко постоянно се обновява. Сега ви е известно огромното значение на водорода. Водород има навсякъде, той е крайно необходим във Вселената; но необходимостта му е обусловена от едновременното наличие на земята на сода. Защото благодарение на това взаимодействие се преодолява всеобщата смърт. Водородът, така нареченият фосфор, винаги действа съвместно със содата и по този начин препятства смъртта. Отново и отново се появява нов живот. В противен случай бихме вдишвали само мъртъв въздух, ние всички също бихме умрели. Има ли и други факти, които биха могли да послужат като доказателство за това? Ние казваме: целият живот възниква всъщност от взаимното намиране, от правилното взаимодействие на водорода – наричан фосфор – и содата, тоест натриевия карбонат. Тук стигаме до нещо крайно важно. Знаете, че самият човек – като физически човек – се появява благодарение на съединяването на женската яйцеклетка – състояща се основно от белтък – и мъжката семенна течност. Да се запитаме от какво основно се състои тази мъжка семенна течност, спермата. Виждате ли, мъжката семенна течност пак включва в себе си содата и вселен-

ския фосфор, водорода. Когато изследваме света като цяло, се оказва, че целият живот възниква благодарение на водорода и благодарение на содата. Когато изследваме зараждането в малкото, откриваме, че то възниква благодарение на това, че в мъжкото семе се съдържат сода и фосфор. И двете вещества можете да откриете в мъжкото семе. Човек изхвърля при това малка част от всичко, което действа в света: малко земна сода, малко вселенски фосфор и водород; от това се образува мъжкото семе, способстващо за оплождането. Така, в малкото, а именно в зараждането, и във великото, навън, навсякъде може да се види, че, от една страна, водородът, а от друга страна, въглената киселина с натрия, тоест содата, играят съвместна роля. Виждате, господа, че природата използва содата доста по-мъдро от човека. Защото вие видяхте, че содата трябва да присъства навсякъде, където действа светлината, където възниква светлина, където се образува светлина. Ако се използва водород на тъмно, се появява метан, който убива. Ако се използва водород на светло, тогава той не убива, а поражда. И ето, природата използва водород, фосфор със сода. Следователно тя в голям мащаб осъществява това, което ние правим при избелването, при прането; тя донася на водорода светлина и благодарение на това възниква животът. Наистина е удивително как навсякъде при посредничеството на пронизания от светлина водород възниква ново същество от старото, което иначе би трябвало да умре; ако се надникне в процеса на зараждане на най-дребните организми, намираме същото. Само благодарение на такъв подход възниква новата наука!

Сега да се върнем към примера със змията. Ако оставим змията на волята на природата – именно тези змии, за които говорих, – тогава във водата, употребявана от тях за смяна на кожата, се съдържа сода. Благодарение на употребяваната вода младежът получава кожа така, както я получават и старите змии; това е твърда кожа, която се състои, разбира се, не само от сода, но на която са необходими намиращите се в содата сили. Така че тук важна е не само употребата на

вода, а и употребата на сода, повсеместно съдържаща се във водата. Именно содата, която змиите приемат заедно с водата, им позволява да получат нова кожа. Змиите могат да образуват отвън известна субстанция, те получават ново облекло и освен това, при размножаването те образуват вътре в себе си твърда черупка за яйцето; макар и да не е съвсем твърда, тя е и достатъчно мека... (пропуск в стенограмата). Ако човек се напие с вино, той става неординерен, безпорядъчен. Ако на змията не ѝ се дава вода, тя също може да стане неординерна. В природата работата стои различно. Ако змията не получава сода, тя не формира черупка на яйцето* и малкото се появява без яйчена черупка, то се износва в змията, а след това вече като жизнеспособно змийче излиза навън. Това е доста забележително. Представете си, че живите змийчета изпълзяват от старата змия: в змията е станало това, което се явява въздействие на водорода или фосфора върху содата. Това е станало в змията. В този случай змията е била принудена да използва старата сода, която още е имала в тялото; тя е трябвало да пожертва тази сода, за да могат да се появят малките. Ето защо, продължавайки тази процедура в течение на дълго време, може да се предразположи змията към това, тя да стане неординерна, живораждаща; и ако един или два пъти е родила живи малки, тя става неплодна и вече не може да ражда, тъй като ѝ се е наложило да отдаде цялата съдържаща се в тялото ѝ сода. Тя се изтощава, ако не ѝ се дава вода с разтворена в нея сода. Но как стои работата в случай, че змията си остава орди-

* При змиите, освен отлагане на яйца и живораждане, се среща също и преходен способ на размножение, наричан яйцевивораждане. Живите змийчета се раждат в яйцеподобна кожата обвивка и се излюпват след 1-3 дена в зависимост от условията на външната среда. Възможно е Р. Щайнер да има тук предвид един от яйцевивораждащите видове. Кой именно, е невъзможно еднозначно да се установи. Обаче следва да се отбележи, че особеностите на размножаване на някои видове змии и до днес си остават неизучени.

нерна, че тя сваля старата си кожа, старата си дреха? Тогава се отлага яйцето и това, което в противен случай малките живи змийчета биха отнели от натрупаната в тялото на змията сода, фосфор, водород, това тя самата извлича сега от Вселената. Можете да видите: ако в такава змия веднага се появява живото същество, животното, содата и водородът-фосфор се съединяват заедно, идвайки отвътре: ако се появява яйце, тогава и водородът-фосфор, и содата се съединяват, идвайки отвън, от Космоса. С примера за тези животни имате пред очите си картина на това, как в големия свят, в Макрокосмоса, става това, което по вътрешен начин става в човека при размножаването. Целият свят е размножаване. С примера за тези змии, които, бидейки лишени от вода за смяна на кожата, стават живораждащи, виждаме, че в процеса на възпроизводство те използват това, което се намира вътре в тялото им, вътрешния водород-фосфор и намиращата се вътре сода. Ако отлагат яйца, те използват намиращия се навън водород-фосфор и намиращата се навън сода. В изследвания от такъв род това е много силно доказателство, че обкръжаващата ни природа не е нещо мъртво, тя е толкова жива, колкото и ние самите. Именно на такива доказателства трябва да се обръща внимание. Не трябва без да се замисляме да разглеждаме нещо достойно за внимание: когато змията не може да смени кожата си поради недостиг на вода, а главно – поради недостиг на сода и изведнъж започва да ражда живи малки, става живораждаща, не трябва да гледаме на това без да се замисляме, а трябва да търсим връзката на това явление със силите на целия Космос. Това е във висша степен значително.

Човек не снася яйца, от които да се появяват нови хора, нали така? Човек трябва да е живораждащо същество. Висшите животни стават живораждащи. Но на какво е основано това висше развитие? Виждате ли, това висше развитие е основано на това, че съдържанието на света преминава в съществата, във висшите животни и в човека, така че човек приема в себе си силите на света. Това, което се намира отвън, става вътреш-

но при висшите животни и същества. Но как стои работата с всички нисши животни? Виждате ли, господа, в науката тече вечен спор за това как са възникнали първичните живи същества. Тук хората говорят за *Generatio aequivoca*, за първоначалното зараждане. При това учените си казват: някога е трябвало да се появи първичното живо същество. Но ако учените се замислят над това, от какви вещества се е появило това първично живо същество, такива вещества не намират. Това става впрочем не по вина на природата, а става поради това, че учените просто не познават тези вещества. А именно те не познават какво действително представлява водородът, който може да се намери навсякъде, не знаят, че той се явява фосфор, същото, което се съдържа в мъжкото семе и придава на това мъжко семе специфичната миризма на фосфор. Ако мъжкото семе има съприкосновение с някои растения, то им действа, сякаш с тях, с тези растения е била в съприкосновение сода; става избелване и т. н. Всичко това се съдържа в старинните алхимически учения, към които, разбира се, не би следвало да се връщаме днес, защото не искаме старото. Всичко това е било изследвано. Но днес бихме могли да се запознаем с това отново благодарение на истинската антропософска наука. И това, към което предразполагат в мъжкото семе содата и фосфорът-водород, може да се развие също и във външната природа. Така че не е нужно да се питаме: как някога са възникнали първичните живи същества? Когато на Земята още не е имало висши живи същества, тогава са се появили именно нисшите живи същества, появили са се вследствие на взаимодействието на фосфора и содата на Земята. Тогава е имало място първичното зараждане, *Generatio aequivoca*.

И така, виждате, че известни неща е необходимо само да се проследят до края и тогава се разкриват някои мирови загадки, които иначе не могат да се разгадаят. Разбира се, ако някой попита как се съединяват помежду си въглеродът, кислородът, водородът и азотът, за да възникне живо същество,

той не трябва да подхожда към този въпрос от гледна точка на днешната химия, тъй като тя няма да му покаже, че ако, от една страна, действа фосфорът, а от друга страна – содата, въглената киселина с натрий, ще се образува такова изпълнено с живот живо същество. Тук става дума за толкова фини неща, че в тях не може да се проникне с помощта на грубите инструменти, с които са оборудвани нашите лаборатории. Необходимо е по правилен начин да се наблюдават такива явления. И така, ако имате змия, която просто отлага яйца и само от яйцата се появяват живи змийчета, тогава тук още действа макроприродата, действат содата и фосфорът, постъпващи от тази велика макроприрода. Ако змията се еманципира от тази макроприрода, ако я поставят в среда, където не ѝ достига вода, за да си смени кожата и да формира вътре в себе си черупка за яйцето, тогава змията действа като микроприрода, като малка природа, като това, което тя е заимствала от макроприродата и го носи в себе си като наследство, тогава тя действа в някакво отношение като висше същество.

Виждате ли, размножаването на човека в света например се състои в това, че той в известен смисъл се еманципира от природата. Човечеството се затваря; то се затваря, еманципира се преди всичко благодарение на културата. И постъпателното развитие не би могло да стане без тази частична еманципация на човека. Защото и змията става в известен смисъл висше същество, ако поради недостиг на вода стане живораждаща. Цялото развитие на човечество се основава на това, че човек все повече и повече се е еманципирал от природата и сега не само ражда живо потомство, но и всички други сили развива откъснат от природата; като следствие човекът става източник на това, което по-рано е произлизло от природата.

Да, господа, малко по малко от човека започва да произлиза това, което по-рано е произлизло от природата. Бих могъл да ви приведа различни примери на тази тема. Искам само да ви напомня едно: днес ние пишем на хартия. Но тази хартия съвсем не е толкова древна. Вие знаете, че по-рано за

писма са се използвали съвсем други материали. И съвременната хартия се прави в по-голямата си част от отпадъци от лен. Затова я наричат хартия от ленени парцали, според способа на производство – както и барута, барута за стрелба. Човекът е стигнал относително доста по-късно до това, на основата на собствената си мъдрост да произвежда хартиена маса. Но в природата работата е така, че тази хартиена маса съществува от дълго, дълго време: това е, от което осите правят своите гнезда! Това е истинска хартиена маса. Трябва само малко да се преработи материалът от гнездото на осите, да се избели и ще се получи хартиена маса. Осата наистина е умел производител на хартия в природата. Така че може да се каже: преди много хилядолетия тези малки, дребни оси са открили процеса на приготвяне на хартия! Такова е изготвянето на хартия навън, в макроприродата. По-късно човек започнал да я изготвя сам. При производството на хартия вие имате същия процес, както и при живораждащите змии: ако изолирате змията от външния свят така, че да ѝ ограничите потреблението на вода, тя ще стане живораждаща, откривайки по този начин възпроизводство, принадлежащо към по-високо еволюционно стъпало. Еманципирайте човека все повече и повече, създавайки му култура, и тогава той ще произведе хартия, тази, която по-рано е произвеждала природата, също както змията от самата себе си произвежда живи малки. Преди много хилядолетия осите, изхождайки от природата, са произвели хартията; човек е произвел хартията, изхождайки от своя вътрешен свят, изхождайки от своя разум. Да, разумът също влиза вътре, както влиза вътре в змията силата да произвежда живо потомство.

Така стои работата и с човешкото семе. Както казах, там ще намерите сода и водород-фосфор. Ако изследваме нервите, излизащи от мозъка, и тогава най-важните вещества в състава на нервите ще се окажат содата и фосфорът. Само че ще бъдат свързани помежду си по друг начин, отколкото при семето. Те образуват по-твърда връзка помежду си. Съвсем не е чудно,

че от човека се появява нещо такова, като мислите. Това, което човек е взел в себе си, това, което в друг вид е заложено в семето, той го преработва в нервната система: сода и фосфор. Също както навън в света навсякъде се съдържат фосфор и водород, така се съдържат те и в топкообразния човешки мозък. Сега можете да видите защо се нуждаем от въглероден двуокис в главата. Въглената киселина се отделя от натрия и ние бихме получили в края на краищата прекалено твърд череп от този натрий – сребристия метал, – ако въглената киселина не създаваше в нас сода. Така посредством натрия ние поемаме въглената киселина, за да се разпредели правилно в главата ни содата. А от това, което се намира навсякъде около нас, чрез нашата коса, чрез нашата кожа ние възприемаме фосфор-водород. Само не трябва да позволяваме на прекалено голямо количество от намиращия се в метана водород да се издига отвътре нагоре, а да поемаме водорода отвън. Човешката глава фактически се явява своего рода яйце, също както и отложеното яйце: то поема сода от Земята и водород от въздуха; така и човешката глава поема по направление отдолу нагоре от Земята сода, а от външното обкръжение получава водород-фосфор, ако не може да го получи отвътре. Тогава те взаимодействат и произвеждат вътре вещество, което може да бъде посредник на мислите, може да поражда мисли.

Така се открива това, по какъв начин е поставен човек вътре в природните явления. Трябва само да се разглеждат природните явления в тяхното най-показателно, най-подходящо място. Ако ученият лишава змията от вода и само зяпа, как вместо отлагане на яйца веднага се появяват живи малки, той нищо няма да постигне. Но ако знае какво става в лабораторията му, той ще открие мировите тайни.

Ще продължим темата идната сряда.

ПЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 24 октомври 1923г.

Добро утро, господа! Имате ли въпроси?

Предлага се въпрос: В предшестващите лекции се говореше за великия Космос; бих искал да попитам за кометите с голяма опашка. Какво значение имат те?

Доктор Щайнер: Виждате ли, господа, тук ще трябва да си спомним това, което говорих в последно време. Бих искал да повторя някои неща, които бяха казани в предшестващите лекции.

Разглеждайки човека, трябва да кажем: за целия му живот, а също и за цялото му духовно развитие са необходими две неща. Първо, въглената киселина трябва да постъпва нагоре в главата. Човек постоянно отделя въглена киселина в себе си. Всъщност може да се каже: човек, доколкото е твърдо тяло, е изграден от въглерод. И така, човек постоянно отделя от себе си въглерод. Този въглерод би могъл в края на краищата да се прояви в нас така, че ние да станем нещо като черни колони. Бихме станали черни стълбове, ако този въглерод се задържаше. Той ни е нужен за живота, но ние постоянно трябва отново и отново да го преобразуваме, за да се превърща в нещо друго. Това става благодарение на кислорода. Като резултат издишваме кислород с въглерод, тоест въглена киселина. Но тази въглена киселина ни е нужна. Откриваме я например в газираната вода, вътре в която, в мехурчетата се съдържа въглена киселина. Тази въглена киселина, която не е била издишана, постоянно се издига нагоре в главата на човека, ние се нуждаем от нея, за да не изглупеем, нуждаем се, за да можем да мислим. В противен случай в човешката глава ще се издига метан, блатният газ, състоящ се от въглерод и водород. За мисленето ни е необходима въглената киселина.

Казвал съм ви също какво ни е нужно за волята. При хо-

дене, при движение на ръцете и раменете – тук започва да се проявява волята – трябва постоянно да образуваме съединение на въглерода с азота и отново и отново да го разрушаваме. Но този цианид, или синилна киселина, трябва, така да се каже, постоянно да пътува по нашите крайници и членове на тялото. В членовете на тялото и крайниците той след това се съединява с калия. Появява се цианкалий, но той трябва тутакси да се разпадне. За да можем въобще да живеем, в нас постоянно трябва да има място процесът на отравяне и в същото време процесът на деактивация на отровата, на разрушаването ѝ. Такава е тайната на човешкия живот: от една страна, въглената киселина, от друга – цианкалийт, съединилият се с калия цианид. При всяко движение, макар и с палец, в нас се образува малко синилна киселина, но ние веднага я разрушаваме, когато правим това движение с палеца. И така, това трябва да присъства в човека.

Но всичко, което трябва да го има в човека, трябва в някаква форма да съществува и навън, във Вселената. Работата стои така, че кометите ги изследват отново и отново. И именно във връзка с кометите се разигра една своего рода малка история в антропософското движение. Веднъж изнасях в Париж лекция⁷ и казах, изхождайки от чисто вътрешното познание, че в кометата трябва да се съдържа малко синилна киселина, че синилната киселина присъства в кометата. Дотогава в науката още не бяха обръщали внимание на присъствието в кометите на синилна киселина. Но скоро след това се появи една комета. Това беше именно тази комета, за която вие говорите. И именно в тази комета, използвайки по-съвършените инструменти, които не съществуваха преди, откриха, че действително в кометите, във веществото на кометите се съдържа синилна киселина! Така че можем да се позоваваме на този случай, ако се попита: успяла ли е антропософията нещо да предскаже? Да, това откриване на цианида в кометите например беше публично предсказано. Имало е много предсказания, но в случая с кометите то беше направено съвсем от-

крито. Днес външната наука няма никакви съмнения в това, че в атмосферата на кометите, във въздуха на кометите – защото кометата е образувана от много фини, разсеяни вещества, там по същество се намира само етер, само въздух – присъства синилна киселина.

Какво значи това, господа? Това значи, че навън, в атмосферата на кометите се съдържа това, което ние постоянно трябва да образуваме в нашите телесни членове. Сега помислете колко често съм говорил тук за това, че яйцето се образува от целия космос, от цялата Вселена, следователно също и човекът, животните или растенията също са образувани от цялата Вселена. Бих искал с примера за самия човек да ви покажа това, за да можете съвсем точно да си изясните какво значение имат тези комети в цялата Вселена.

Да изходим – на някой може и да му се стори странно, но ще видите, че желаното от вас по такъв начин ще бъде обяснено най-добре, – да изходим от историческия опит. Много столетия преди основаването на християнството в съвременна Гърция е имало един древен народ, гърците. Древните гърци са направили в областта на духовния живот толкова много, че и до днес в нашите гимназии трябва да се изучава гръцки език, тъй като съществува мнение, че изучавайки гръцки даже и днес, човек става особено умен. Да, гърците наистина извънредно много са направили за духовния живот. Днес се изучава не индийски, не египетски, а гръцки език. Така хората искат да изразят това, че именно гърците особено много са направили за развитието на духовния живот. И за това говори простият факт, че в нашите гимназии изучаваме гръцки език. Самите гърци са обучавали децата само на гръцки език, въпреки че са отделяли толкова много внимание на духовния живот.

В Гърция основни са били две народностно-племенни образувания, които са имали особено значение, но които много са се отличавали едно от друго; първото, което съставлявали жителите на Спарта, и второто, което съставлявали

жителите на Атина. Спарта и Атина са били най-значителните градове в Гърция. Няколко други също са имали значение, но те не са били толкова значителни, както Спарта и Атина. Жителите на тези два града много силно са се отличавали едни от други. Днес не искам да разглеждам другите различия; те са се различавали едни от други още по това, че съвсем различно са се отнасяли към речта. Спартанците винаги са седели спокойно един до друг и са говорили малко. Но ако са казвали нещо, те са искали казаното от тях да бъде значително: то е трябвало властно да влияе на човека. И тъй като човек като дрънка и дърдори, едва ли може да каже нещо значимо, те са мълчали, ако не е трябвало да изкажат нещо значимо. Те са говорили винаги с кратки фрази. Тези кратки фрази са се славили в древността. Говорило се е за кратките изречения на спартанския народ, те са се славили и са били изключително мъдри.

При атиняните работата е била друга. Атиняните обичали красивата реч; на тях им харесвало да говорят красиво. Спартанците са били в речите си кратки, умерени и спокойни. Атиняните искали да говорят наистина красиво. Те изучавали изкуството на речта и говорели прекрасно. Затова и дрънкали повече; не както ние днес, но все пак дрънкали значително повече от спартанците. На какво се е основавала разликата между многословните атиняни и малко, но значително и мощно говорещите спартанци? Тя е била във възпитанието. Изкуството на възпитанието днес се изучава недостатъчно. Но това, за което говорих, се е основавало на възпитанието. Спартанските момчета са ги възпитавали съвсем различно от атинските. Спартанските момчета е трябвало доста повече да се занимават с гимнастика: танци, игри на арената, всевъзможни гимнастически упражнения. А с изкуството на речта, което всъщност е гимнастика за езика, с него спартанците почти не се занимавали. Речта при тях е била оставена сама на себе си.

Всичко, което се съдържа в речта, се образува посредством останалите движения на човешкото тяло. Това може да

се наблюдава: ако в човека движенията са забавени, отмерени, гимнастически подредени, говорът му е подреден. А именно ако човек има подредена походка, и с речта при него всичко е наред. Това идва от детската възраст. Ако човек получи подагра на стари години, нищо не може да направи: той я е имал още докато се е учил да говори. Това идва от времето, когато се учи говорът. Но спартанците смятали за най-ценно да се правят колкото се може повече гимнастически упражнения, те поддържали тази гимнастика още и благодарение на това, че натърквали тялото на децата с масло и го покривали с пясък; така децата правели гимнастика. Атиняните също използвали гимнастиката – в цяла Гърция гимнастиката се е използвала, но значително по-малко, – те използвали по отношение на по-големите момчета гимнастиката за езика, изкуството на речта, риториката. Спартанците не правели това.

Всичко това обаче е имало напълно определени последствия. Знаете, че когато тези малки спартански малчугани с техните намаслени и натъркани с пясък тела са изпълнявали своите гимнастически упражнения, е трябвало да развиват много вътрешна топлина – те са развивали много, много вътрешна топлина. Когато атиняните са правели гимнастика, при тях това е било нещо извън реда на нещата. Ако тогава е бил такъв ден, като днешния, и спартанските деца не са искали да правят гимнастиката си под открито небе – това би било нещо невероятно! Гимнастиците-педагози веднага биха ги вкарали в ред! Ако при атиняните се е случел такъв ден, като днес, такъв ветровит, тогава те биха събрали своите деца вътре, в помещение, и биха се занимавали с тях с риторика. Но когато Слънцето е греело, когато всичко е блестяло, те ги извеждали на воля. И там, на воля, атинските малчугани е трябвало да изпълняват своите гимнастически упражнения. Защото атиняните са разсъждавали различно от спартанците. Спартанците мислели така: всичко, което момчетата изпълняват при движенията, трябва да произлиза от тялото им; нищо друго не се е вземало предвид: ни дъжд, нито град, нито буря

или вятър. Казвали си така: движенията трябва да изхождат от самия човек.

Атинянинът казал друго, той казал: ние живеем благодарение на Слънцето и когато това Слънце ни подтиква към движение, тогава искаме да се движим; ако няма Слънце и ние не искаме да се движим. Така казвали атиняните и затова те обръщали внимание на външната слънчева топлина. Спартанците обръщали внимание на вътрешната слънчева топлина, на слънчевата топлина, която човек вече е преработил; атиняните обръщали внимание на външното Слънце, което така прекрасно е осветявало кожата – кожата те не натърква с пясък или поне не толкова много като спартанците, а кожата им е трябвало да бъде обработена от Слънцето. Ето в какво е била разликата. И ако днес в школските учебници става дума за разликите между атиняни и спартанци, появява се впечатлението, че по някакво чудно стечение на обстоятелствата при спартанците речта е била спокойна, равномерна и освен това, те са били много закалени хора, докато атиняните са развили изкуството на красноречието, което след това е намерило продължение при римляните. В настоящо време хората не могат едновременно да се занимават с история и естествена наука. Историята казва своето, а естествознанието – своето. Ако ви кажа: спартанците натривали децата си с масло и пясък и те във всякакво време се упражнявали в своето спартанско изкуство, а атиняните не натривали така усилено децата си с пясък и масло, а развивали на основата на вътрешната пластика изкуството на речта – тогава ще знаете как на основата на природните явления се е обуславяла тази разлика между съседстващите спартанци и атиняни.

Да допуснем, че тук (изобразява го на рисунка) се намира Земята, а тук – Слънцето; ако се гледа Слънцето, как то свети – а ето тук се намира атинянинът, – тогава и се появява атинянин; ако по-малко се обръща внимание на Слънцето, а се ориентират към това, какво Слънцето вече е направило в човека, ориентират се към вътрешната топлина, в резултат се

появява спартанец. Виждате, че тук история и естествознание се съчетават заедно. Ето така стои работата.

Следователно бихме могли да кажем: ако човек обръща внимание на това, да развие вътре в себе си много топлина, речта му става кратка и отмерена. Защо? Защото той с всичките си мисли, с целия си ум повече е обърнат към Вселената. Но ако човек позволява на Слънцето да го огрява, както атиняните, той мислено, с целия си ум по-малко е обърнат към Вселената, тогава умът му повече е обърнат навътре, а топлината е обърната навън; при спартанеца топлината е насочена навътре, а умът – навън. Посредством разсъдка спартанецът се учи на езика на Вселената; този език е мъдър, той се изработва в него. Атинянинът не се е учил на речта на Вселената, а само на движението във Вселената, тъй като той се е занимавал с гимнастика в слънчевата топлина.

Ако днес разгледаме това, което още е останало от спартанците, ще кажем: О, тези спартанци в своите кратки изречения са възпроизвеждали мъдростта на света. Атиняните в по-голяма степен са започнали в прекрасните словосъчетания да изкарват навън от себе си това, което човек притежава вътрешно, посредством разсъдка, посредством ума. Това, което са притежавали в речта си спартанците, е било в по-голямата си степен изгубено от човечеството, то е изчезнало в Гърция заедно със спартанците. С езика на Вселената човек днес вече не може да живее. Но това, с което са започнали да се занимават атиняните – красивите словесни фигури, – след това е получило широко разпространение в Рим като риторика. Римляните най-малкото все още прекрасно са говорили. В средните векове също са се учили красиво да говорят. Но днес хората произнасят ужасни фрази. Това може да се види от следния пример: би могъл да се посочи и друг град за пример, но именно във Виена от седмица текат избори; там не се говори красиво, а се излива ужасяващ поток от съвсем не прекрасни слова. Ето в какво постепенно се е превърнало това, което още при атиняните се е култивирало като нещо прекрас-

но. Това излиза от човека. Защото Космосът не произнася предизборни речи, нали така, това правят хората! Спартанците не са произнасяли предизборни речи; в своите лаконични изречения те изразявали това, което е казвала Вселената. Те гледали нагоре към звездите и мислели: човек броди по цял свят, той е практик, не се задържа на едно място. Звездата не бърза, движи се ту бавно, ту бързо, но винаги стига навреме. Тогава е възникнала поговорката, останала за всички времена: бързай бавно и т. н. Звездата стига целта си! Така спартанецът много е научавал от това, което се намира навън, във Вселената.

А сега можем да преминем към това, към което вече съм ви обръщал тук вниманието, можем да преминем от топлината към светлината. За топлината бих искал да кажа следното: помислете за това, че ако на човек му е необходимо да развива достатъчно много топлина, той трябва да стане силен човек. Ако обстоятелствата дават възможност на човека достатъчно много да се намира на слънце, поради това той трябва да стане многословен човек. Трябва само да хвърлите поглед на географията: ако отидете в Италия, където хората са изложени повече на слънце, ще видите какъв разговорлив народ е това! Ако се отправите на Север, където хората повече са подложени на студ, може би ще изпаднете в отчаяние, тъй като хората не говорят, тъй като ако на човек се налага винаги да развива вътрешната топлина, вътрешната необходимост да говори изчезва. Получава се почти комична ситуация, когато някой дойде от Севера; той се кани да произнесе реч, става и нищо не казва. Ако италиански агитатор се качи на трибуната, той започва да говори още преди да се е качил, нали така? И продължава да говори, когато вече е слязъл от нея. Той и по-нататък върви, като продължава да сипе слова! Когато на северен човек се наложи да говори, понеже трябва да си изработва много топлина, тъй като външна топлина там няма, този северен човек, желаейки да се представи, може да ви докара до отчаяние: той даже не започва да говори, иска да каже нещо, но не започва. Тук работата стои така: вътрешната топлина изпъжда жела-

нието да се говори; външната топлина възбужда желанието да се говори, което получава своето оформление благодарение на изкуството. За развитието на спокойната реч спартанците не са получавали подтик от външния свят, те го получавали благодарение на своя собствен расов характер, те, без оглед на съседството си с атиняните, получавали този подтик, защото силно се смесвали с идващите от Север хора. Сред атиняните е имало например много хора, които са принадлежали към расите от горещите области и са се смесвали с атиняните; ето защо тези последните развивали цял поток от красноречие. И така, виждаме как словоохотливият човек е свързан със слънцето и топлината. Сега да преминем към светлината.

Тук ще ни се наложи обаче да си спомним нещо, което вече съм ви казвал. Помислете за млекопитаещите. Млекопитаещото животно развива вътре в себе си зародиша на новото млекопитаещо. Този зародиш се износва вътре в майчиния организъм; всичко става вътре.

Сега да разгледаме нещо противоположно – пеперудата. Казвал съм ви: пеперудата отлага яйце, от яйцето изпълзва гъсеница, гъсеницата се омотава в пашкул и от пашкула слънчевата светлина образува пеперуда, оцветена в различни цветове. Вие виждате тук нещо противоположно – млекопитаещото (изобразява го на рисунка), това млекопитаещо, в своята матка, по съвсем скрит начин развива новото животно. Тук отново имаме две противоположности, удивителни противоположности. Само погледнете: яйцето не е скрито, ако изпълзи гъсеница, тя веднага попада на светло. Гъсеницата – казвал съм ви това – отива на светло, в съответствие със светлината тя изприда своя пашкул, за да стане какавида и пак светлината създава пеперудата. Светлината не стои в покой, тя дава окраската на пеперудата. Окраската възниква благодарение на светлината, светлината изгражда пеперудата.

И напротив, ако вземем крава или куче, до ембриона, намиращ се вътре в майчината утроба, в матката, светлината няма достъп, ембрионът е съвсем затворен от външния свят и

се намира в тъмнина. И така, той трябва да се развива вътре, в тъмнина.

Обаче на тъмно не може да се развие нищо живо. Безсмислица е, когато се вярва, че на тъмно нещо може да се развие. Но какво става тук? Искам да ви приведа едно сравнение: можем да се надяваме, че когато на земята останат твърде малко въглища, за нагриване ще се използва пряката слънчева светлина, малко преобразувана. Днес още не става дума за това, слънчевата светлина да се използва непосредствено за отопление. Възможно е това положение да продължи не много дълго и да се намери способ, как това да се прави: днес ние използваме например каменни въглища. Но, господа, въглищата не са нищо друго освен слънчева топлина, но такава, която преди хиляди години е струила към Земята, преминавала е в дървото и се е запазила като въглища. При изгарянето извличаме от въглищата слънчевата топлина, която преди хиляди и хиляди години е струяла към Земята.

Не мислете, че само въглищата се държат така по отношение на Слънцето, както току-що ви описах! Така, както току-що ви описах, се държат по отношение на Слънцето и другите същества, а именно всички живи същества. Поглеждайки млекопитаещото, можете да кажете: всяко малко, всяко младо животно има майка, тя на свой ред също има майка и т. н. Те винаги са поемали слънчевата топлина; тя още се намира вътре в самото животно, предава се по наследство. И както ние извличаме от въглищата слънчевата топлина, малкото дете взема в майчината утроба тази слънчева светлина, която е била складирана там: то сега я взема отвътре. Сега знаете разликата между това, което възниква в кучето или кравата, и това, което възниква в случая на пеперудата. Пеперудата със своето яйце веднага попада във външната слънчева светлина, дава възможност на яйцето напълно да се намира под влиянието на външната слънчева светлина, докато то не се превърне в пъстра пеперуда. Кучето или кравата отвътре също изглеждат пъстро, но това не се вижда. Както във въглищата не

може да се възприеме слънчевата топлина – трябва първо да се извлече навън, – така и при висше съзерцание трябва първо да се извлече от кучето или кравата това, което е заключено в тях като уловена от тях светлина. Тук вътре се намира натрупана светлина! Пеперудата е пъстра благодарение на външното въздействие: слънчевата светлина е поробила външно. А вътре в кучето или кравата навсякъде се намира вътрешна, бих казал, невидима светлина. Това, което ви описах тук, хората биха могли, ако поискат, днес да установят с помощта на нашите свършени прибори, провеждайки изследвания в лабораториите. Трябва само тотално да затъмнят лабораторията и след това биха могли да проведат сравнителен анализ на отложеното яйце и зародиша на крава или куче в неговото ранно състояние; тогава благодарение на затъмнението в помещението напълно би могла да се открие разликата, за която говоря. И ако се фотографира това, което не може да се види с очи – те са недостатъчно чувствителни за това, – би могло да се докаже, че яйцето на пеперудата на снимката има жълт спектър, а зародишът на кучето или кравата – син. Това са неща, които могат да се съзерцават духовно – при това, ако се съзерцават духовно, външни устройства не са нужни – и наличието им може също да се докаже с помощта на свършените инструменти.

Следователно бихме могли да кажем: пеперудата е образувана във външната слънчева светлина, докато кравата или кучето са образувани в светлина, натрупана вътре. Така се запознаваме с разликата между топлината, действаща отвън, която прави хората словоохотливи, светлината, действаща отвън и създаваща многоцветността на пеперудата, топлината, действаща вътре, която прави човека мълчалив и отмерен, и светлината, действаща вътре в съществуването, което ражда живо потомство на този свят, потомство, което трябва да възприема светлината по вътрешен начин. Оттук бихме могли да преминем към това, което се явява предмет на нашия въпрос.

Има неща, които, макар и да са нужни на човека в не-

говия организъм, той не смее прекомерно да ги изработва, защото би могъл да умре. Към тях се отнася цианидът, циановодородната киселина. Ако човек постоянно, в течение на целия ден би изработвал повече цианкалий, отколкото има в него, това би било прекалено. Човек изработва в себе си съвсем малко цианкалий, много малко. На човек му е необходимо цианкалият да постъпва отвън; човек го поема в себе си заедно с това, което той вдишва в себе си. Това е съвсем малко, но на човек повече и не му трябва.

Но, господа, в нормалния въздух няма цианкалий. И ако от време на време не се появяваха комети, във въздуха нямаше да има цианкалий. Кометите и след това метеоритите, падащите звезди, които, както ви е известно, на рояци се носят във въздуха през късното лято, донасят този цианкалий долу. И от тях човек взема своята сила. Затова човек, страдащ от загуба на мускулна сила, следва да се насочи натам, където въздухът получава своята свежест не само от Земята, където той става свеж и ободряващ благодарение на целия Космос, където въздухът се намира под влияние на метеоритите. Работата стои така, че хората, страдащи от това, което по-рано са наричали разслабеност, на които не достига сила в мускулите и при които това безсилие нараства особено през пролетта, трябва да се изпращат наесен там, където въздухът става свеж благодарение на космическото влияние. През пролетта нищо не може да се направи: затова такива хора умират най-лесно през пролетта. Трябва от по-рано да се погрижат за това, тъй като само през есента може да се направи нещо за такива хора. Когато през лятото метеорните сили, съдържащи малко количество цианкалий, които те донасят тук от Космоса, депозират своя цианкалий, когато идва краят на август и настъпва есента, тези хора с обезсилени телесни членове трябва да идват на такива места, където през лятото е депозирано най-полезното за тях, а именно цианкалият. Тогава телесните им членове се изпълват със сили. И така, за хората, при които е видно, че предстоящата година може да им донесе нещо

много лошо, тъй като те са обезсилени, за такива хора трябва да се погрижат от по-рано, защото през пролетта вече нищо няма да може да се направи по външен начин. Трябва да си кажем: когато дойде пролетта, аз ще дам на такъв човек, при когото се е появила загуба на сили, сок от някои растения, например сок от трънки. Ако сокът от трънки се запази – вие знаете, това е едно тръпчиво, кисело растение – и се дава през устата на хора, които са обезсилени през пролетта, тогава е възможно да се поддържат в течение на цялата пролет и лято. Защо? Виждате ли, ако на човек се дава сок от трънки, този трънков сок образува всякакви соли. Те се насочват към главата и забират със себе си въглената киселина. Така ние правим главата на човека склонна към това, да поддържа този човек в течение на пролетта и лятото. А през есента трябва да го преместим в такава местност, където той ще е в състояние да възприеме нещо друго, това, което трябва да отиде в неговите телесни членове и крайници. Въглената киселина отива в главата: ние я добавяме в главата, приемайки сок от трънки. Ако ни се усмихне щастие то да задържим такъв човек в течение на лятото, можем през есента да го насочим към такава местност – за не много дълъг срок, две-три седмици трябва да се намира той на такъв въздух, за който е известно, че е подложен на метеорни влияния, – тогава човекът там, благодарение на това, че сме го подкрепили през пролетта и лятото, отново може да добие истинска крепкост в своите телесни членове. Да, господа, тук имате работа с две съпътстващи въздействия. Тук имате въздействието на Земята, което се явява лунно въздействие, въздействието на Земята в сока от трънки, и след това имате космическото въздействие в това, което кометите – а в случай на липсата им, метеорните потоци, падащите звезди – са донесли на Земята; те също съдържат това, което действа от Вселената, макар и малко, но напълно достатъчно. Както в пеперудата с нейните метаморфози всъщност нямате нищо земно, а само светлина от Вселената, както в защитените яйца имате само вселенската топлина, идваща от Слънцето, така

и в самите себе си също имате вътрешната човешка топлина, която трябва да се развива вътре във вашите субстанции и която възбужда свойства, противоположни на тези, които се възбуждат от външната топлина.

Така навсякъде трябва да виждаме как става изменение в човека, как става изменение в цялата Вселена; някакви неща идват ту отвън, от Вселената, ту отвътре на човека. Сега можете да кажете: някои неща носят регулярен характер, но те сами не могат да предизвикат това, което трябва да направят. Денят и нощта се сменят редовно; те предизвикват нещо, което произлиза от Земята. Кометите се появяват повече или по-малко нередовно, метеорните потоци, падащите звезди – също. Тук работата стои така. Метеорните потоци нямат тази редовност, като всичко останало. Ако астрономът иска да наблюдава слънчево затъмнение, той може съвсем точно да определи момента, когато то започва – това може да се изчисли, – това се отнася към редовните явления, макар и да не зависи пряко само от Слънцето. Той може спокойно да хапне и въпреки това да не закъснее за слънчевото затъмнение. Ако поиска да наблюдава в подходящото време метеорните рояци или падащите звезди, ще му се наложи да изгуби цялата нощ, иначе може и да не открие явлението. Тази е разликата между това, което идва на Земята от космоса нередовно, и това, което се появява редовно.

Бихте могли да зададете интересен въпрос, бихте могли да кажете: тези комети, свързани с цианида, който в човека има отношение към нашата воля, тези комети се появяват нередовно; ако някоя се появи, след това дълго я няма. Това винаги е давало на хората поводи за суеверия; именно това, което не винаги се появява, поражда суеверия, когато дойде. Да виждат в изгрева и залеза на Слънцето проява на божественото е било обичайно за древните; по-късните суеверия са приписвали на кометите всевъзможни небивалици. И така, бихте могли да зададете въпроса: защо при кометите нещата са различни от тези при Слънцето, което се появява в течение

на годината в определения час сутрин; защо и кометите не се появяват така? Ако това беше така, ако със същата редовност, както слънчевите и лунни изгреви и залези, се появяваха и изчезваха кометите с техните опашки, ние, хората, нямаше да имаме никаква свобода: тогава всичко останало в нас би било също така регулярно, както изгревът и залезът на Слънцето и изгревът и залезът на Луната. Това, което в нас е свързано с тези редовни явления във Вселената, се явява в същото време в нас като природна необходимост. Ние трябва да ядем и пием също редовно, трябва с известна редовност и да спим. Ако кометите се появяваха и изчезваха със същата редовност, както Слънцето и Луната, тогава нямаше да можем да започнем произволно да се движим, тогава трябваше първо да изчакваме и да се намираме в ступор; като се появи кометата – и само тогава да можем да ходим! Като изчезне, отново бихме изпадали в ступор. Нямаше да имаме никаква свобода. Тези така наречени блуждаещи звезди са това, което от Космоса дава свободата на човека. И ние бихме могли да кажем: това, което в човек е необходимост: глад, жажда, сън, бодърстване и т. н., – това произтича от регулярните явления. А това, което в човек е произволно, това, което е свобода, произтича от явления, подобни на кометите, и укрепва силите му, действащи в мускулатурата.

В днешно време въобще забравиха да обръщат внимание на това, че в човек има свобода. Хората изгубиха смисъла и чувството за свобода. Ето защо съвременните хора здраво заседнаха в това, което се явява необходимост. Хората в своите празници изразяват своята умствена настройка. Те имат празници по необходимост: Рождество, Великден, но са изпуснали есенния празник, празникът на Михаил, тъй като той е свързан със свободата, с вътрешната сила на човека. И в самите комети хората изучават само материалното. За другото казват: не можем да знаем за това. Така, от една страна, днес виждаме, че хората се плашат от свободата; от друга страна, виждате, че не им стига ум и разум, за да изучават нерегу-

лярните явления във Вселената. Ако ги нямаше тези явления, нямаше да я има и свободата. Така че можем да кажем: атиняните са възприемали това, което се е намирало вътре в човека. Това ги е правело разговорчиви.

От каква страна материализмът също стана прекалено разговорчив. Но това го направи безчувствен, глух по отношение на всичко, което на основата на метеорните влияния би могло да усилва човека. Затова празникът на Михаил е в най-добрия случай селски празник, а другите празници носят отблъскване на необходимост, макар и те вече да нямат такава почит, както едно време, тъй като въобще сме се отучили да поддържаме връзка с духовния свят.

В това отношение всичко е ясно. Ако хората отново почнат да разбират колко благотворно е влиянието на кометите, тогава те вероятно ще си спомнят и за това, да празнуват през есента, за да имат своего рода празник на свободата. Това се отнася за есента; своего рода празник на Михаил, празник на свободата. Днес хората изпускат това, тъй като въобще нямат никакво понятие за него; нямат понятие за свободата във външната природа, а следователно и за свободата в човека. Виждате ли, достопочтенната дама – Луната и негово величество господин Слънце седят на своите тронове и биха искали всичко да регулират, тъй като те нямат истинско чувство и разбиране за свободата в универсума, във Вселената. Така, разбира се, и трябва да бъде. Но кометите, тези свободни странстващи рицари на универсума, те съдържат в себе си веществото, което в човека е свързано с дейността, със свободната активност, с произвола, с волевата активност. Така че можем да кажем: поглеждайки нагоре към Слънцето, ние откриваме в него това, което вътре в нашия организъм винаги възбужда редовната ритмична дейност на сърцето и дишането. Гледайки към кометата, ние би трябвало всеки път, когато тази комета се появи, да пишем ода за свободата, защото кометата е свързана с нашата свобода! Можем да кажем: човек е свободен, защото във Вселената, над вселенските метеорни

рояци и над кометите също властва свобода. Докато Слънцето изявява в своята природа преимуществено киселинен характер, кометите проявяват цианиден характер.

Виждате, господа, тук се приближаваме към природата на кометите и при това се проявява една извънредно съществена връзка: вижда се, че във Вселената изведнъж се появява нещо, живеещо подобно на нас, хората. При спартанците, които са притежавали силно чувство на независимост от Слънцето и затова повече са ценели всичко това, което е свързано с Вселената, това качество не се е появявало произволно. Ликург⁸, спартанският законодател, заповядал да се правят парите от желязо. Ще намерите в школските учебници: Ликург заповядал да се правят железни пари, защото спартанците трябвало да си останат истински спартанци. Това е безсмислица. В действителност Ликург се е обучавал при тези, които в Спарта още са осъзнавали такива неща; те му разказвали, че кометите съдържат свързан с желязото цианид и той заповядал да се правят в Спарта железни пари като символ на кометите. Това е произлизло от мъдростта; докато другите народи са преминавали към сечене на златни монети, които изразявали това, което е свързано със Слънцето, което е било символ на слънчевия живот в нас.

Оттук може да се види как в обичаите на древните народи се е проявило това, което те са знаели за Вселената.

ШЕСТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 27 октомври 1923 г.

Добро утро, господа. Има ли някой нещо?

Предлага се въпрос: Предполагам, че очакваме господин докторът да ни разкаже още нещо за звездните закономерности.

Доктор Щайнер: Днес искам да се опитам да добавя нещо към това, за което говорихме последния път, за да развием темата по-нататък. Накратко ще повтора: забелязахме, че всичко, което притича във Вселената редовно, да кажем, движението на Слънцето, предизвикващо деня и нощта, предизвикващо смяната на годишните времена, е свързано с това, което е необходимо на човека. За човека е необходимо това, което настъпва при смяната на сън и бодърстване, при приемането на храна и т. н. За човека са необходими регулярността на дишането, кръвообращението и т. н. Ако погледнем в човека на всичко това като цяло, то ще се окаже свързано с това, което е регулярно и може да бъде изчислено с помощта на астрономията. Обратно, това, което не настъпва редовно, но в известен смисъл се поддава на изчисление, макар и да не се проявява регулярно, например кометите и метеоритите – тези явления се оказват свързани в човека с всичко това, което е свободната воля, което следователно дава възможност на човек да проявява навън свободната си воля. Тук следва преди всичко да насочим вниманието си към едно вещество, което е необичайно важно, вещество, което в голямо количество се среща на нашата Земя, което се среща също и навсякъде във Вселената, което при падането на метеоритите на Земята се съдържа в тях. Това е желязото. Желязото по Земята е толкова много, че може да се каже: всяка нова цивилизация и култура дължи съществуването си на желязото. Помислете само колко широко приложение има желязото! Едва сега почнахме да изработваме някои неща не от желязо; но в течение на последни-

те две столетия наистина всичко, което се е появявало и което е предизвикало големия съвременен прогрес и е обуславяло съвременното социално състояние, се е създавало от желязо.

Можем също да предполагаме, че и във Вселената желязото се намира навсякъде, да предполагаме по причината, че всичко, падащо на Земята, се състои от желязо.

Виждаме също желязо и в нашето собствено човешко тяло. Твърде забележително е, че човек, встъпвайки в земния си живот, употребява това, в което желязото се съдържа в най-малка степен: мляко. Майчиното мляко съдържа съвсем малко желязо. Така че можем да кажем: едва с храненето човек започва в течение на своя живот да приема в себе си желязо. Какво означава това?

Да, господа, ако се вгледате в малкото дете – то през цялото време се гъне, а също и мечтае. Детето няма още нито самопроизволно мислене, нито свободна воля. Степента на проявление при детето на свободната воля е показател за това колко желязо е приело вече в себе си то. Оттук виждате, че желязото е необходимо за свободната воля. Ако например човек е пресипнал, ако му се е появила пресипналост, а гласът му е отслабнал и трябва да се изясни какво стои в основата, на първо място трябва да се изследва стига ли му желязото. Защото при тези, които имат много малко желязо, това се разкрива преди всичко чрез това волеизявление, чрез тази свободна воля, която се проявява в речта. Така че ако виждате човек, който може да зареве като бик, не трябва да ви е грижа, стига ли му желязото; но ако пред вас е човек, който едва-едва произнася думите, тогава трябва да се замислите над това, достатъчно ли му е желязото. Следователно може да се каже: тук по външен начин се показва, че човек се нуждае от желязо именно за своята свободна воля. Изяснява ни се също как реещото се във Вселената желязо и желязото, намиращо се в Земята, са свързани с това, което е волеизявата на човека, което е човешката свободна воля.

Но всичко, което става, оказва голямо влияние на всичко

останало. Трябва да ни бъде ясно, че не всичко в нас е направено от желязо и във Вселената не всичко е направено от него, иначе ние бихме били железни мъже. Това доста би способствало за нашата сила, но ако бяхме железни мъже, не бихме могли да изпълняваме нищо друго. Тук следва да хвърлим поглед към това, с което желязото може да встъпи във връзка.

Господа, аз вече съм ви казвал: содата, която неотдавна така подробно ви описах, има особено значение за всичко, което в нас е свързано с мисленето; защото содата представлява натриев бикарбонат, въглена киселина и натрий. Въглената киселина трябва да създава някакво гъделичкане нагоре в главата. Всичко, което е свързано с нашето мислене, с нашата глава, което е свързано с притежаването на вътрешна светлина, всичко това е свързано със содата. Както помните, неотдавна ви говорих за това.

Но вие видяхте, че ако в нас трябва да има нещо подобно на сода, на нас ни е нужно да поемаме в себе си кислорода от въздуха. Кислорода от въздуха поемаме в себе си при дишането, защото въздухът се състои от кислород и азот; той се състои още от много други вещества, но те не играят толкова голяма роля. Кислорода поемаме при дишането. Въглеродът се образува в нас. Ние го произвеждаме в нас посредством хранителните продукти. Кислородът в нас се свързва с въглеродния двуокис и натрия и тогава се получава натриев бикарбонат или сода. Содата играе голяма роля непосредствено в нашата глава. Натриевият бикарбонат, тоест содата, която имаме в себе си, постоянно иска да се издига нагоре, в нашата глава. Само в случая, когато трябва да се активизира репродуктивната функция, содата трябва да играе във възпроизводството своята роля – за това също ви говорих. Така че содата играе в нас голяма роля.

Но аз бих искал да ви обясня още нещо. Преди доста време разговаряхме с вас за цветовете. Вие виждате основните цветове в дъгата. В дъгата следват един след друг виолетово, синьо, зелено, жълто, след това оранжево и после червено.

Това са цветовете, които се намират в дъгата. Виждате ли, ако в дъгата има такива цветове, тях ги създава природата. Но можем и сами да създадем тези цветове, като за целта се прави пълно затъмняване и в стаята се оставя само малък отвор за прозоречната светлина (изобразява го на рисунката): тук имаме прозорец, тук – дупчица за светлина, тук пада светлината. Сега поставяме тук спектрална призма, това е един такъв стъклен предмет; тук прониква падащата светлина и тук сега получаваме цветове като при дъгата. Можем да ги проектираме на стената.

И така, господа, този ред цветове, тази последователност от цветове, която тук, както в дъгата, се появява благодарение на призмата, има такова свойство, че се появява по правилен начин само ако запалим газ или използваме слънчева светлина; ако се използват други източници, тогава няма да се получи такава последователност от цветове, а ще се получат само отделни цветове. Ако например би могло при известни условия да се създаде затъмнение отдясно и отляво, тогава тук, в средата, ще има една красива жълта линия. Какво означава тази жълта линия?

Ако се вземе пламък и се внесе в този пламък това, за което ви разказах тук, внесе се натрий и се изгори в този пламък, ще се получи тази жълта линия, не червена, а именно жълта. И така, ако вземете пламък, пропуснете светлина в отвора и вземете призма, ще получите не слънчевия спектър, а една жълта линия. Ако вземете съвсем малко натрий и ако го внесете в това пространство, ако внесете съвсем малко натрий, веднага ще получите тази красива жълта линия! За това съвсем не е необходим много натрий – тази прекрасна жълта линия се появява навсякъде. Даже най-нищожното количество натрий дава тази красива жълта линия.

Интересно е това, че ако се изследва мировото пространство не по отношение на слънчевия спектър, а напротив, в условията на отстраняване на слънчевия спектър, тогава се появява жълта линия; тази жълта линия на натрия се получа-

ва практически отвсякъде. Това е още едно доказателство, че натрият е разпространен в космоса навсякъде. Ако попитате: а защо този натрий е разпространен навсякъде? – отговорът трябва да бъде такъв: за да може да възникне този натриев бикарбонат, тази сода. Той е разпространен навсякъде, за да може да се появи човешката глава. Желязото, господа, е разпространено навсякъде във Вселената, за да можем да притежаваме свободна воля; натрият е разпространен във Вселената навсякъде, за да можем въобще да имаме глава. Ако не съществуваше натрият, тогава не бихме били в състояние да я имаме. Така че какво трябва да има, че ние, хората, да можем да имаме глава? Трябва да има въглена киселина, тоест въглерод и кислород, и трябва да има натрий. Казах ви, че натрий съществува в космоса навсякъде. Въглерод имаме ние самите. Той постоянно се изработва в нас благодарение на хранителните продукти. Само че той веднага се отделя, тъй като ни е необходимо да имаме не мъртъв въглероден човек, а жив човек, който всичко разрушава и отново създава. А въглерод ние създаваме повсеместно. И така, въглерод ние самите имаме, кислород вземаме от въздуха, натрий – от Вселената. Него трябва да го има, за да можем да имаме глава.

Сега, по този начин, виждате: тъй като във Вселената съществува това, за което току-що говорих, ние можем да имаме глава и можем да имаме свободна воля. Но за какво би ни била на нас, земните хора, тази свободна воля, ако нямахме ръце и крака, за да прилагаме тази свободна воля? Виждате ли, именно за това трябва да имаме възможност да се храним! За да можем да бъдем изградени от веществата на Земята, трябва да имаме възможност да се храним. Това е така, защото в долната част на нашето тяло имаме нещо подобно на това, което имаме в нашето дишане. Ние вдишваме кислород и издишваме въглена киселина. Ако не издишвахме въглена киселина, растенията нямаше да имат въглерода, който вземат от въглеродния двуокис на човека и животните. Растенията градят себе си от това, което издишват хората и животните. Това е именно

така. Нашият въглерод ни се отнема при посредничеството на кислорода. Последният се свързва с нашия въглерод. Но първо трябва да се произведе този въглерод, първо трябва да го имаме. А за това трябва да се храним. Кислородът се държи по отношение на въглерода ужасно ненаситно. Ако не поискаме да отдаваме въглерода на кислорода, в нас веднага ще се появи пристъп на задушаване, при което въглената киселина няма да може да излиза навън. Веднага ще получим пристъп на задушаване! Това ще стане вследствие на ненаситността на кислорода. А стомахът ни трябва да получава храна. Тъй като въглеродът се поглъща от кислорода и се образува въглена киселина, стомахът ни трябва действително жадно да приема въглерод. Нашият стомах – това е един много алчен господин, той именно жадува за храна.

Можем да си съставим следната представа: ако в нашия стомах имаше кислород, тогава това, което се образува, би могло да излиза навън през носа и устата. Тук (в белите дробове и кръвта – бел. пр.) има кислород и той поглъща въглерода. В стомаха също трябва да има нещо, необходимо за поглъщането на храната. Така и става вътре: в стомаха се намира вещество, много приличащо на кислорода, и то постоянно се отделя от стомаха. Това е хлорът. За содата вече ви казах; содата се използва за избелване на прането и изобщо се използва при прането. Но и хлорът също може да се използва за избелване, той се съдържа в избелващата синка. Това е вещество, в което има светлина, което носи светлина. Хлорът много прилича на кислорода, той е окислител.

При разглеждане на дихателните органи се открива, че кислородът от въздуха постоянно извлича въглерода от нашето тяло. В стомаха се намира хлор и този хлор, тъй като проявява ненаситна активност, проявява страшна ненаситност, тутакси привлича всичкия водород. Хлорът, съединявайки се с водорода, образува солна киселина, хлороводородна киселина. Тази солна киселина се стича и работи вътре в нашия стомах, тя проявява ненаситност по отношение на храната.

Когато през устата приемаме храна, тя първо се разлага с мощта на тази киселина, която се съдържа в слюнката, в птиалина – слюнните секрети. Това е нещо подобно на солната киселина. След това храната постъпва в стомаха. Вътре в стомаха има пепсин. Той прилича на солната киселина, само че е малко по-различен; но и самата солна киселина присъства в стомаха. И само защото солната киселина става жива, тази жива солна киселина става тогава пепсин. Тя жадно поглъща храната. А ако човек има твърде малко солна киселина, тогава в устата му веднага се появява горчив вкус. Защо? Солната киселина ненаситно поема в себе си всички хранителни продукти и ги разпраща по цялото тяло. Ако солната киселина не действа правилно, в стомаха на човека се отлага това, с което той се е гощавал. Всичко това отново се издига към устата подобно на изпарение; този горчив привкус се усеща тогава, когато тези изпарения се издигат нагоре, езикът става обложен и т. н. Работата стои така: нещо подобно на солната киселина трябва да бъде постоянно дейно в нас, за да можем въобще да изградим нашите телесни членове.

Така че можем да кажем: желязото не би могло да ни помогне, ако нямахме възможности за реализация на нашата свободна воля. Ние трябва да градим нашите членове на тялото. А за да имаме възможност да градим нашите телесни членове, хлорът и водородът трябва да образуват солна киселина. Тази солна киселина ние трябва да я имаме в себе си.

Сега помислете: освен всичко останало, вие имате във вашето тяло солна киселина; имате в себе си въглерод и още много други неща. Човекът трябва да се разглежда поетапно: да допуснем, че тук се намира човекът (изобразява го на рисунка), тогава тук навсякъде би се намирала солна киселина. Тази солна киселина трябва да се пронизва с частички желязо, намиращи се в кръвта. Тогава човек ще бъде такъв човек, който е свободен, той ще може с пълна сила да развива своята свободна воля. За какво толкова много неща стават в човека? Това става, за да може човек по правилен начин да свърже в

себе си желязото с това, което постъпва от солната киселина, от хлора. В човек постоянно трябва по правилен начин да се осъществява процес на съединяване с това, което идва от хлора, с желязото. Може да стане така, че женският организъм, особено в младостта, в периода на съзряване, да използва за това съзряване толкова много сили, че тези сили вече не стигат, за да съединят по правилен начин с желязото това, което възниква от хлора. В този случай в организма, от една страна, се намира желязото: то затормозява организма и не може да се свърже с това, което възниква, от друга страна, от хлора, защото за това няма сили. Тук не може да се помогне, ако просто се дава желязо на такова младо момиче, което не е в състояние да свързва хлора с желязото, тъй като желязото в нея и без това е достатъчно. Появява се хлороза, малокръвие, което младата девойка получава не защото не ѝ достига желязо, а защото тя не може да свърже желязото с хлора.

Виждате ли, господа, ако разглеждате желязото, след това, при поглед, насочен в космоса, ще се открие, че желязото е свързано с Марс. В нашата планетна система Марс всъщност е творецът на желязото. Това може да се установи по отношението на човека към Марс. Вече съм говорил тук за тези неща⁹ и ще го правя и в бъдеще. И така, желязото е свързано с Марс.

Ако проверим какво влияе толкова силно върху човека, когато той произвежда неправилно своята солна киселина, когато стомахът му работи неправилно, ще видим: тук влияе Меркурий, планетата Меркурий, която е свързана с хлора. Така че в случая с младата девойка, страдаща от малокръвие, можем да кажем: тук по неправилен начин става съчетаване на влиянието на Меркурий, което трябва да въздейства на стомаха и неговото продължение, и влиянието на Марс. И така, вие виждате, поглеждайки нагоре, към Марс, можем да кажем: той ни оказва това влияние, което ни позволява да усвояваме желязото. Марс трябва да участва тук, за да имаме силата да използваме това желязо. Желязото трябва да присъства тук, за

да можем да прилагаме тази сила за свободно волеизявление. Марс ни предоставя силата на желязото; метеоритите, постоянно отделящи желязо във въздуха, ни предоставят субстанцията на желязото. Следователно можем да кажем: Марс е това тяло във Вселената, което ни предразполага към правилното използване на желязото, което ни донасят метеоритите и кометите при своите нередовни появявания.

Когато говорим, говорим благодарение на силата на Марс, свързана с кометите и метеоритите. Такава е човешката реч. Обикновено на човешкия език не се гледа много задълбочено, в него не се вижда нищо особено, нали така? Хората, които днес са призвани да размишляват, те всъщност и да размишляват не могат, нямат възможности да размишляват, тъй като насочват своите мисли и чувства съвсем не към това, което е реалността. Можете да забележите това дори в дребните неща. Неотдавна тук проведохме противопожарно обучение; всичко, разбира се, се правеше както трябва, когато имаме работа с истински огън. Католическият неделен вестник съобщи, че тук е имало истински пожар, само че бързо е бил потушен! Виждате, господа, хората умеят да размишляват за това, което го няма, но за това, което го има, те не размишляват. И това е отличителна черта на съвременните хора; те размишляват за всичко, което го няма, но на тях не им стигат нито ум, нито чувства, за да размишляват за това, което го има. Този, който постоянно размишлява за това, което го няма, губи смисъла и чувството за реалността. Това е много изразено в съвременните хора. Не е ли така, този, чието мислене е осакатено – защото ако човек постоянно лъже, мисленето му се осакатява, – съвсем губи разбирането за реалността.

И така, влиянието на Марс и влиянието на кометите създават в човека свободната воля и ни дават възможност да използваме нашите телесни членове в съответствие с тази свободна воля. Но тези влияния трябва по правилен начин да си взаимодействат в човека с Меркурий. Меркурий е този, който изработва в нашия стомах необходимия състав на солната ки-

селина. Също както в главата се нуждаем от сода, така в стомаха ни е нужно това, което идва от солната киселина. И това е прекрасно, господа, защото содата предава светлина на главата, а също и на ембриона, на човешкия зародиш, развитието на който започва основно от главата. Когато човек узрява, тогава почва да работи солната киселина, свързана със стомаха. Ако солната киселина се съедини с натрий, което става навсякъде, появява се нашата обикновена готварска сол. В стомаха се нуждаем от готварска сол. Ние не само я приемаме заедно с храната, но и я произвеждаме постоянно, за да може светлината да има достъп и тук, долу; тя прониква тук, тъй като както содата, така и готварската сол са носители на светлина.

Значи, господа, съвсем не напразно солим храната си. Ние солим храната си, тъй като винаги отделяме твърде малко собствена сол. Така привеждаме в порядък връзката си с природата. И така, виждаме: влиянието на Марс по правилен начин трябва да се съчетава с влиянието на Меркурий. Тогава нашата воля по правилен начин ще се сблъсква в нашите телесни членове с това, което в тези наши членове се нуждае от желязо и между другото за това, да можем да използваме нашите телесни членове в съответствие с умелата свободна воля.

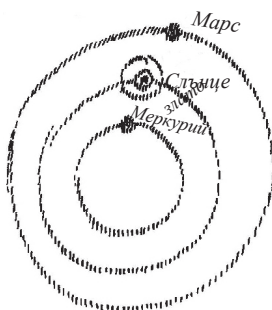
С примера за малокръвната, страдаща от хлороза девойка, вече видяхте: тук неправилно се съчетава това, което идва от стомаха, което е свързано със солната киселина, и това, което постъпва тук като храна. Те не могат по правилен начин да се стиковат. Разбира се, необходимо е да се изследва не е ли някакъв специфичен случай, когато желязото е твърде малко. Разбира се, че това също може да бъде, това също може да стане причина за хлорозата. Но причина за хлорозата може да стане също и недостигът на хлор. Все пак в повечето от случаите това не е така; в повечето от случаите тези два компонента не могат по правилен начин да се стиковат един с друг. Марс и Меркурий не могат да се стиковат в човека. Такава е в повечето от случаите причината за хлорозата.

В съвременната медицина съществува например следното: хората навсякъде предполагат една-единствена причина, но болестите могат да изглеждат външно съвсем еднакво, а вътрешно да бъдат съвсем различни! Така че ако младата девойка има хлороза, трябва не само да се пита: не ѝ ли е много малко желязото и не ѝ ли е малко хлорът? – а трябва също да се запитаме: може пък те да не могат хармонично да се съчетаят помежду си? Ако младата девойка има твърде малко желязо, тогава е необходимо да се обърне внимание на това, желязото по правилен начин да постъпва в нея. Защото ако вкарвате желязото в стомаха, както това често става, първо трябва да активизирате способността на хлора да поглъща това желязо в стомаха, иначе желязото ще остане да стои в стомаха, а после ще бъде изкарано през червата, но така и няма да попадне в организма на човека. Следователно първо трябва да намерим път към това, да внесем в човека влиянието на Меркурий, влиянието на хлора.

И при това е много важно желязото да се дава не просто като желязо, а да си казваме: аз трябва да вкарам това желязо в стомаха така, че там то да бъде прието по някакъв начин от хлора. Но за това трябва да се приготви препарат, например от спанак. Може да се направи лекарство и от други вещества, да кажем, от семена на анасон и т. н.; при това основно е необходимо спанакът да се използва не в своя натурален вид – така той също може да влезе в употреба, даже ако просто го изядете, – но лекарството следва да се изготви от желязото, съдържащо се в спанака. Разпределеността, концентрацията на желязо в спанака е такава, че представлява сила, която може да донесе това желязо до кръвта. Така че в случай на установяване на недостиг на желязо, трябва да се опита да се вкара желязото в кръвта по гореуказвания начин.

Но хлороза може също да се предизвика от това, че в стомаха се отлага твърде малко мазнина, за да се изработва хлор. Един естествоизпитател забелязал, че при хлороза се изработва твърде малко хлор, затова заболяването получило

наименованието хлороза. Но посочените взаимодействия не са известни на хората. Не следва да се опитваме просто да вкараме солна киселина в стомаха, защото нея може да я има там напълно достатъчно, особено ако се внася отвън. Става дума стомахът сам да изработва хлор, да има сила да изработва хлор. На човек му е необходим собствен хлор, а не вкаран отвън! И за това е необходимо да се вкара в стомаха нещо, приготвено от мед в резултат на определена преработка. Тогава в стомаха отново ще се появи склонност да образува хлор. Следователно виждате, че навсякъде трябва щателно да се гледа на тези неща. Но в по-голямата част от случаите при хлороза се проявява не недостиг на желязо и хлор, а невъзможност за хармоничното им съчетаване едно с друго. Марс и Меркурий не могат да се съчетаят хармонично в човека.

Виждате ли, господа, във Вселената между Меркурий и Марс стои Слънцето (виж рис.). Също както Марс има родство с желязото, така и Меркурий има родство с живака или медта. Ако на човек при недостиг на хлор му е необходимо влиянието на Меркурий, а при недостиг на желязо – влиянието на Марс, в случая, когато те не могат хармонично да се съчетаят помежду си, е необходимо да се усили в човека слънчевата сила, тъй като Слънцето се намира между тях. Слънчевата сила в човека е това, което съединява заедно хлора и желязото. Тази сила може да се разпали, като се дава на човек злато в много незначителни количества. Ако се опита да се проведе курс на лечение със злато – разбира се, използвайки

злато, приготвено по особен начин, иначе то отново ще остане в стомаха, – може да се свържат заедно Марс и Меркурий.

И така, виждате, че при един и същи болен трябва да се разглеждат лекарствени средства от три вида. Безполезно е да се лекува болестта просто според името ѝ; необходимо е да се приложи или препарат от мед, или препарат от желязо, приготвен от растения, например от спанак, или пък може да е необходимо злато, но при съответстващото приготвяне, за да се свържат заедно едното и другото. Работата стои така: ако се знае само това, което се разиграва в човека тук, на Земята, в този случай нищо още не се знае за него; тогава започват да се дават еднакви наименования на това, което изглежда еднакво. Но това е все едно за рязането на месо да почнете да използвате бръснарско ножче, само защото то също е своего рода ножче. Хлорозата не винаги представлява едно и също нещо. Би трябвало да кажем: има хлороза с недостиг на желязо, има хлороза с недостиг на хлор и има хлороза с дисхармонично съчетаване на желязото и хлора, както има бръснарско ножче, кухненски нож и нож за писма. Но хората често смесват всичко заедно, нали така? Това е все едно някой да каже: Ах, всичко, което е сложено на масата, е подправка към яденето; и почва да соли кафето си, защото и солта е подправка, и захарта също. А има хора, които гръмогласно заявяват на света: анемията си е анемия. Но това е същата безсмислица, както ако кажем: подправката си е подправка. Защото ако хлороза, причината за която е дисхармония, се лекува с желязо, се прави същото, което прави този, който соли кафето си.

Виждате ли, господа, тук имате работа с нещо, което иска постоянно реално търсене, което не е така близко, както собственият нос. Работата фактически стои така: разстояние, равно по дължина на собствения нос, науката вече е изминала; защото, когато се гледа в микроскопа, се налага да се опират в него с носа си. Но в живота не всичко е така просто. Ако си се придвижил с една дължина на носа си, това не значи, че си се придвижил напред. Казва се: той не вижда по-далеч от носа

си. Тези, които днес провеждат изследвания с помощта на микроскопа, също не виждат по-далеч от носа си! Трябва да погледнеш нагоре към Марс, ако искаш да видиш това, което има значение в обикновеното желязо. Защо? Закономерностите могат с точност да се открият само тогава, когато навсякъде се има предвид и космосът. Не е фантастика, ако, когато се говори за Марс, се каже, че той има едни или други свойства. Работата не е в това, просто да се развие смътно, неопределено ясновидство, прозиращо чак до Марс, а трябва да сме запознати с влиянието на Марс в човека; само тогава може да се говори за Марс, но не преди това. По същия начин стои работата и с другите планети. И ние бихме могли например да кажем: винаги ще откриваме, че ако на човек не му достига нещо вътрешно, както това става в случая с хлорозата – когато желязото не се усвоява, – тези явления са свързани с това, че Меркурий въздейства върху човека по неправилен начин. Ако на човек не му достига нещо отвън, такива явления са свързани с това, че на човек неправилно му въздейства Марс.

Виждате, господа, че има случаи, когато при млада девойка при съзряването се появява хлороза. Това сочи, че има някакви нарушения. Тук влиянието на Меркурий се оказва твърде слабо: ние трябва да го усилим, използвайки влиянието на Слънцето. Но има юноши – както ви е известно, при момчетата съзряването не е придружено с такива вътрешни изменения, докато при девойките в организма се появяват менструалните цикли; при юношите става нещо по-външно, настъпва промяна на гласа, той огрубява, – при които силно се проявява нещо друго: в гласа им може да се появи хрипливост. Това е, което при юношите е аналогично на хлорозата при девойките – при юношите също може да се появи хлороза, както при девойките, може да се появи малокръвие, но тогава става дума за вътрешни нарушения. И така, при момчетата това съответства на хлорозата, появяваща се при момичетата; при момчетата това се проявява по такъв начин, че мутацията на гласа не протича нормално, а се появява известна хрипливост,

каквато има при много хора. Тогава виновник за ставащото е не влиянието на Меркурий, а влиянието на Марс. Но не само Марс дава желязо, желязо дават и метеоритите. Ако се каже: трябва да се усили влиянието на Марс, може да се окаже, че то може да се усили, използвайки злато, Augum. Виждате, че периодът на полово съзряване при подрастващите се проявява различно. При момичетата се открива, че те в по-голяма степен се намират под влиянието на Меркурий, а при момчетата – че те се намират в по-голяма степен под влиянието на Марс и имат склонност към пресипналост; ако те не хрипят постоянно, във всеки случай всяка зима тази пресипналост се появява.

Тези неща би трябвало днес да се изследват с помощта на духовната наука. Другата наука въобще засега няма понятие за тези неща. Виждате, господа, става дума за това, по правилен начин да се вкара в стомаха такава, вече съществуваща в растенията концентрация на желязо, ако хлорозата е предизвикана от недостиг на желязо. Става дума и за други подобни неща. Вие виждате, че ще се удаде да се изучи човешката природа, само изявявайки отношението ѝ със света на звездите. Но това още не е всичко, трябва да имаме пълна яснота по отношение на това, че всичко, намиращо се на небето, като звезди, оказва съответстващото влияние върху човека. Това е много важно.

Следващата сряда ще се заемем с нещо, което най-тясно се отнася към това. Може и да ви хрумне нещо друго, което бихте искали да научите в тази връзка. Бихте могли да поставите следните въпроси: как се съотнасят храненето на народа и здравето му? Може да обърнете внимание на едно или друго, свързано с избухванията на епидемии, разпространяващи се сред народа и т. н. Бихме могли да поговорим тогава за това. Така че помислете за това! Може би до следващата сряда ще измислите нещо, което искате да научите във връзка с въпросите за храненето.

СЕДМА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 31 октомври 1923 г.

Добро утро! Измислихте ли нещо?

Предлага се въпрос: Господин докторът ни говори за това, че сред народа могат да се разпространяват епидемични заболявания и за това как да се борим с тях. Сега се появи епидемия от детски полиомиелит, която обхваща и възрастните. Би ли могъл господин докторът да каже нещо за това?

Дали е вредно за човека, ако в стаята има растения?

Доктор Щайнер: Що се отнася до въпроса за растенията в стаята, тук, виждате ли, работата стои така: за природата в цялото ѝ величие е абсолютно благоприятно това, че растенията отдават кислород, който вдишва след това и човекът; благоприятно е и това, че самият човек отделя въглена киселина. По такъв начин това, което е нужно на растението, го издишва човекът; това, което е нужно на човека, го отделя растението. Като цяло това е вярно. Ако растението се намира в стаята, трябва да имаме предвид следното: ако растението се намира в стаята през деня, тогава се извършва процесът, който ви описах. Ако растението се намира в стаята през нощта, тогава растението, поне през нощта, също употребява известно количество кислород. През нощта растението се държи по-различно; то не се нуждае от такова количество кислород, като човека, но кислород все пак му е нужен. И така, при настъпване на тъмнината в растението настъпва привличане към това, което то в противен случай отдава на човека. Разбира се, работата не стига дотам, че човек напълно да се лиши от кислород, но той го получава недостатъчно и това действа подобно на отравяне. Тези неща имат значение за битието на природата като цяло. Тук също става така: във всяко същество съществува потребност от нещо, което е необходимо на други същества. Така стои работата и с растенията, ако ги наблюдаваме вни-

мателно. Ако намиращите се в стаята растения се изваждат от стаята през нощта, докато там някой спи, такова отравяне не става. Това е по отношение на този въпрос.

Що се отнася до детския полиомиелит, именно сега така силно разпространил се в Швейцария, днес фактически още е много трудно да се говори за това заболяване поради причината, че едва отскоро то почна да се проявява в такава форма, в която се появи, и трябва да се изчака, докато не се проявят всичките му специфични симптоми. В Щутгартската клиника¹⁰ ние също имаме например един тежък случай на детски полиомиелит; обаче, според съществуващата картина към днешния ден – защото трябва да се разсъждава само на основата на случаите, с които вече сме се запознали, – трябва да кажем така: детският полиомиелит също както и изходният му пункт – грипът, водещ до толкова многочислени усложнения, е изключително сложно явление. Видно е, че да се борим с него можем само тогава, когато се лекува тялото като цяло. Съвсем неотдавна тук, в лекарските кръгове, стана дума за това как би следвало да се борим с детския полиомиелит. Много силният интерес към тази тема днес се обуславя от това, че детският полиомиелит всъщност се разпространява всяка седмица все повече. Нарича се детски полиомиелит, тъй като преди всичко засяга децата. Но неотдавна стана един случай, когато млад лекар, следователно съвсем не дете, защото той вече беше млад лекар, в събота, както предполагам, е бил съвсем бодър, в неделя го поразява детският полиомиелит, а в понеделник умира. Следователно при известни обстоятелства детският паралич поразява човека изключително бързо и предизвиква сериозна загриженост фактът, че той може да прерасне в много тежка епидемия.

Също както и грипът, това заболяване навярно е свързано с тежките събития на нашето време. Работата стои така: откакто в нашия Биологичен Институт в Щутгарт успяхме да докажем наличието на въздействието на вещества в нищожни концентрации¹¹, оттогава би трябвало да се говори за тези

неща по съвсем различен начин; в публичните изказвания и публикациите би следвало за тях да се говори по различен начин от преди.

Ние нагледно показахме в Щутгарт, че ако се вземе някакво вещество, разтвори се и след това много силно се разрежда, това разрежено вещество действа. Малко количество вещество се разтваря в съд с вода, при това на една част вещество се вземат девет части чиста вода, т.е. образува се десетократно разреждане. След това от получения разтвор, съдържащ една десета част от изходното вещество, отново се взема една част и отново се разтваря в съд с вода в отношение 1:10. Сега разреждането е направено вече десет пъти по десет: първия път 1:10, втория път, когато това малко изходно количество отново е разрежено в отношение 1:10, получаваме концентрация с две нули, тоест 1:100. Ако продължите разреждането, ако следователно вземете същото количество получен разтвор и отново добавите девет части вода, ще трябва да добавите още една нула: ще получите разреждане 1:1000. Сега в разтвора се съдържа само една хилядна част от изходната субстанция. Такива разреждания направихме в Щутгарт до една част на трилион, това е число с осемнадесет нули. Ето как разреждахме, че и повече.

Както можете да си представите, тук остават само следи от изходната субстанция, така че става дума вече не за това, колко изходна субстанция се съдържа там, а за това, как тази субстанция действа като средство, получено с помощта на разреждане. Това средство, получено с помощта на разреждане, действа съвсем различно. Такова разреждане се правеше в Щутгарт. Не всеки ще успее с лекота да направи същото. Най-добре това успя да направи германската валута (има се предвид инфлацията от онова време – бел. пр.), но не на всеки това ще се удаде. Разреждането може да бъде направено с най-различни вещества. Ние продължихме нашите експерименти, вземайки малки саксийки за цветя, и добавихме там това, което получихме; отначало обикновена вода, с обикновен състав,

след това тази, в която имаше една десета част, след това – една стотна част, след това – хилядна част, после – една десетохилядна, стохилядна и т. н. до една трилионна част. Ето какво направихме. След това поставихме в тези саксийки семена, пшеничени зърна. Пшеничните зърна покълнаха (изобразява го на рисунка) и при наличието на разрежено вещество те растяха по-добре, отколкото без него! Всичко това продължи. Виждате ли, при по-високи степени на разреждане винаги се получаваше по-ускорен ръст; едно, две, три, четири, пет и т. н., докато не достигна до дванадесета степен на разреждане. На дванадесетата степен на разреждане процесът тръгна в обратна посока, растежът ставаше все по-малък. След това той отново нарастваше, а после отново отиваше надолу.

Следователно по такъв начин беше открито въздействието на нищожни количества вещество. Въздействието на нищожни количества вещество носеше ритмичен характер – ето кое е забележително, както виждате! Според разреждането отначало се достигаше при определено разреждане максимален ръст, след това той отново се понижаваше, след това отново се повишаваше; това ставаше ритмично. Така става видно: ако растението израства от Земята, върху него оказва въздействие нещо такова, което ритмично действа от обкръжаващата среда, при това даже и след като растението е отраснало и се е заредило с веществото. Тук въздействие оказва земната обкръжаваща среда, това ясно е видно.

Е, ако е ясно как действат нищожни количества, не трябва да остават съмнения да се признае, че в такива времена, като сега, когато толкова много хора първо са се хранили с нечисти продукти, а сега вече като трупове гният в земята, всичко гореказано действа по различен начин! Разбира се, за цялата Земя такава концентрация е много малка, но въпреки това и тя оказва въздействие, при това различно, отколкото би било в случай, че хората водеха здравословен начин на живот. И това пак преминава в съдържанието на хранителните продукти, израстващи от Земята. И на хората се налага да го

ядат. Следователно може да се каже; това е нещо, чието въздействие е обусловено от обстоятелствата на даденото време. Разбира се, грубата материалистическа наука не е в състояние да обясни това на хората; те си казват: какво значение може да има за цялата Земя някакво човешко тяло, погребано в земята? Разбира се, това, което в този случай се разпространява от човека, има нищожна концентрация, но то действа.

Виждате ли, господа, сега би било добре да поговорим за растенията като цяло. Здравето на човека силно зависи от растежа на растенията и затова трябва да се знае какво е действено в растежа на растенията. Именно това силно ме занимаваше във връзка с проблема за детския полиомиелит, при което изпъкна това, че тук трябва да се занимаваме с лечението на целия човек. Това и трябва да послужи за опорна точка за всевъзможните лечебни средства за детския полиомиелит. А те вероятно имат голямо значение, тъй като проблема за детския полиомиелит може да стане в бъдеще доста болезнен. Това, разбира се, е такъв въпрос, който изисква задълбочен подход, затова и се занимавах с него. Вероятно трябва да бъдат намерени лечебни средства на основата на содени вани, приемане на арсеново желязо и едно специфично вещество, извлечено от мозъка, от задната част на мозъка на животните. И така, трябва да се дава много сложен лекарствен препарат при детския полиомиелит. Виждате ли, тук имаме работа с такова заболяване, което се причинява от много скрити причини, затова и се налага да се лекува по доста сложен начин. Това нещо днес е крайно актуално и е добре, ако вие си съставите ясна представа как става растежа на растенията като цяло.

Ето така растението израства от земната почва. Днес искам да го изобразя така, че да съответства на въпроса, зададен от господин Долингер (виж рис.). От зародиша израства коренът. Нека отначало да се заемем с дървото. След това ще можем да преминем към обикновеното растение. Ако вземем дърво, ето тук израства ствол. Да, господа, вие виждате, че още този растеж представлява от само себе си нещо забеле-

жително. Стволът, който расте тук, се образува всъщност само благодарение на това, че той дава възможност да се издига нагоре от Земята сок и този сок, който се издига – това, което обозначих тук с червено, – този издигащ се сок забира със себе си всевъзможни соли и съставни частици на Земята; благодарение на това стволът въобще става твърд. Ако разгледате дървесината на ствола на дървото, там имате издигащ се сок; този сок забира със себе си твърди прахообразни частици от Земята, всякакви соли, да кажем, натриев карбонат, желязо-съдържащи съставни части на растението. Всичко това отива там заедно и благодарение на него дървесината става твърда. Най-същественото тук е това, че този сок се издига.

Какво всъщност става тук? Виждате ли, тук, при издигането, твърдото, земното става течно, тук имаме издигащо се земно-течно начало. Това земно-течно начало се издига тук, то представлява втвърденото, земно-течно вещество. Течното след това се изпарява, а земното остава. Това, което остава тук като земно, то е и дървесината. Ако тук сокът се издига нагоре, той не възниква тук (показва се на рисунката); този сок, който тук се издига нагоре в дървесината, да го наречем дървесен сок, той се съдържа в цялата Земя, така че цялата

Земя в това отношение е огромно живо същество. Този дървесен сок, който се издига нагоре в дървото, всъщност, както беше казано, присъства в цялата Земя; само че в Земята този сок представлява нещо съвсем особено. Това, което е в дървото, той става само в дървото. В Земята той е сок, който я оживява. Земята наистина е живо същество. И това, което после се издига в дървото, го има в цялата Земя; благодарение на това Земята живее. В дървото този сок губи своята животворна способност, приема химически характер, тук той има само химически сили.

Следователно, когато разглеждате дърво, вие би трябвало да си кажете: това земно-течно начало в дървото става химическо, а долу, в самата Земя, то още е било живо. Така че дървесният сок частично умира, когато се издига в дървото.

Ако не ставаше нищо друго, растението въобще не би могло да възникне, а би се появявал само пън, умиращ отгоре, в който биха се разигравали химически процеси. Но тук това, което се образува от дървесния сок, тоест стволът, излизайки навън, попада на въздух – а въздухът винаги е пронизан от влажност, и стволът се издига във въздуха, във влажното, във водно-въздушното. Дървесният сок – заедно с това, което той е произвел – преминава от областта на земно-течното начало в областта на течено-въздушното начало. И в тази област на течено-въздушното начало отново възниква живот, така че стволът се обкръжава наоколо с това, което живее в зеления лист (изобразява го на рисунка), накрая, в цвета и във всичко, което се намира навън. То отново се пробужда за живот. В шумата, в листата, в цветовете отново живее жизненият сок, сокът на живота; дървесният сок е отмиращият жизнен сок. В ствола животът постоянно отмира, а в листата се възобновява. Така че трябва да кажем: имаме дървесен сок, издигащ се нагоре, а след това имаме жизнен сок. Какво прави той? Виждате ли, жизненият сок кръжи наоколо и създава навсякъде листа. Ето защо вие можете също да наблюдавате такава спирала, на която поред се разполагат листата. Така че жизненият сок кръжи

наоколо. Той взема начало от този течно-въздушен елемент, в който преминава растението, когато то израства от земно-течния елемент.

Виждате, господо, че стволът, дървесният ствол е мъртъв и в растението тук живее само това, което се развива наоколо; това бихте могли да докажете по много прост начин, а именно: представете си, че се приближавате към дървото – тук имате дървесния ствол, тук се намира кората и отвътре на кората израстват листата (изобразява го на рисунка). Сега се приближавам и срязвам кората – а така отделям и листата, – но тук аз оставям листата и кората. Събитията се развиват така, че тук дървото остава живо, свежо, а тук започва да умира. Сама по себе си дървесината със своя дървесен сок не може да запази дървото живо. Тук трябва да влияе отвън това, което идва от листата; именно то отново съдържа живот. Ние виждаме това по такъв начин: макар земята да може да изгони дървото навън, тя би трябвало да му позволи да умре, ако отвън, от влажния въздух то не получаваше живот; защото дървесният сок в дървото носи химически характер, той е своего рода химик, а не възбудител на живот. Животът, кръжащ наоколо, дава живот и на него. И можем да кажем: когато през пролетта дървесният сок се издига, дървото в земята се обновява. Когато след това през пролетта жизненият сок отново кръжи наоколо, дървото всяка година отново оживява. Земята действа на дървесния сок, земно-течния елемент; на жизнения сок действа течно-въздушният елемент.

Но с това работата не приключва; сега, докато това става, между кората, през която още преминава жизненият сок, и дървесината се образува нов растителен слой; и тук аз вече не мога повече да кажа, че него го образува сокът. Казах: дървесен сок, жизнен сок, но тук вече не мога да кажа, че сокът образува, тъй като това, което възниква тук, е съвсем плътно. Това се нарича камбий. Той се образува вътре – между кората, която още е съединена с листата, принадлежи им, и дървесината. Ако направя срез ето тук (изобразява го на рисунка),

камбий вътре не се образува. Но от този камбий растението също се нуждае. Дървесният сок се образува в земно-течния елемент, жизненият сок се образува в течено-въздушния елемент, а камбият се образува в топлината на въздуха, в топлинно-въздушния елемент, или във въздушно-топлинния елемент. Растението изработва топлина, при което отвън то възприема живот. Тази топлина то направлява вътре в самото себе си и от нея вътре се образува камбий. Или, ако камбият още не е образуван – камбият е нужен на растението и вие ще чуete защо, – но преди да се образува камбий, се образува някакво съгъстяване; това е вътрешна смола. В своята топлина растението образува вътре в себе си също смола, растителен клей, който при известни обстоятелства може да бъде много важно лекарствено средство. И така, растението издига нагоре дървесния сок, листата оживяват растението, но след това листата, възбуждани от топлината, на свой ред образуват вещество, приличащо на гума, което на свой ред действа на камбия. И при старите растения, при съвсем старите растения този клей става прозрачен и се спуска към земята. Когато Земята е била още не толкова твърда, когато е била още влажна, течна, смолата е ставала прозрачна и се е превръщала в кехлибар. Така виждате, че вземайки парче кехлибар, имате това, което като кръв е изтичало навън от листата на древните растения на Земята и се е спускало надолу. Всичко това се е стичало надолу, растението е връщало всичко това на Земята: катран, смола, клей, кехлибар. Ако то би оставало в растенията, тогава би се образувал камбий. Посредством дървесния сок растението се намира във връзка със Земята; жизненият сок свързва растението с това, което витае около Земята, с въздушно-влажното обкръжение на Земята. Но камбият довежда растението до връзка със звездите, с това, което е горе. Работата стои така, че вътре в този камбий вече възниква обликът на следващото растение. Този облик преминава след това в семето и благодарение на това ще се роди следващото растение; така че звездите по околен път чрез камбия произвеждат новото растение.

Следователно растението не се създава просто от семе – това значи, че то макар и да бъде произведено от семе, самото семе трябва предварително да изпита въздействие от страна на камбия, а това значи – да изпита въздействие от цялото небе.

Виждате, че това е нещо удивително: когато държите в ръцете си семе от растение, малкото, скромно, подобно на пращинка семенце е могло да се появи само благодарение на това, че камбият – вече не в течна, а в сгъстена среда – подражава на цялото растение, имитира го. И този облик, който се появява тук вътре, в камбия – обликът на новото растение, – той пренася силата в семето и тогава в семето възниква сила, която под влияние на Земята дава възможност на новото растение да расте нагоре.

Така че виждате, господа, чистите спекулации, правени със семена, поставени под микроскоп, до нищо не водят. Тук е необходимо да има яснота за това как е взаимосвързано цялото с дървесния сок, жизнения сок и камбия. Дървесният сок е относително по-течен, той е разчетен, в него да могат лесно да протичат химически реакции. Жизненият сок на растенията е значително по-гъст, той отделя смола, каучук, клей. Ако каучукът се сгъсти малко, от него могат да се правят прекрасни фигурки. Така че жизненият сок, който притежава по-гъста консистенция в сравнение с дървесния сок, повече приляга на формата на растенията. Също така той придава форма на камбия. Камбият е още по-плътен, почти твърд, но е още достатъчно мек, за да приеме формата, която му се дава от звездите.

Така стои работата с дървото, но така стои тя и с обикновеното растение. Ако тук се намира пръстта, а тук имаме корен, стъблото расте нагоре; но сега то не се уплътнява до твърдо вещество, не се превръща в дървесина – остава си тревно стъбло – вдървяването не стига далеч; след това се образуват листа, разположени спираловидно по окръжността, после вътре се образува камбий и камбият взема със себе си цялото това образуване и го връща в земята. Така че при едногодишните растения целият процес става доста бързо. При дървото

става отлагане само на твърдите съставни части и те не всички веднага се използват. Но аналогичен процес съществува и при най-обикновеното растение, само че той не стига толкова далеч, както при дървото. При дървото този процес изобщо е достатъчно сложен. Ако погледнете ствола отгоре, ще видите сърцевината, намираща се вътре – тя задава направлението; след това около сърцевината се образува това, което се явява дървесни отлагания. През есента този процес се прекратява, смолата се разпръсква на различни страни и сякаш просмолява дървото. Сега имаме като резултат от годината просмукано със смола дърво. На следващата година с това, което се издига нагоре, ще стане същото, само че сега смолата ще тръгне в по-голяма степен към друго място, отново ще просмолява дървото през есента и благодарение на това, че това просмоляване продължава и по-нататък, се образуват годишните кръгове. И така, виждате, че всички тези неща стават напълно понятни и се изясняват само ако човек успее правилно да разбере същността на процеса, ако знае, че съществуват три вида вещества: дървесен сок, жизнен сок и камбий. Дървесният сок е най-течен, той има химически характер. Жизненият сок е този, който съживява; той е оживителят, ако ми бъде позволено да се изразя така. И това, което става в камбия – тук всъщност се изрисува, произлизайки от звездите, растението като цяло. Това е наистина така, господа! Тук нагоре се издига дървесният сок, той умира; тук отново възниква живот, а сега се включва и въздействието на звездите, възниква това, че от камбия, който вече става твърд и жилав, благодарение на звездните влияния се изрисува новото растение; то се отпечатва тук подобно на изваяние. Тук, произлизайки от звездите, от целия космос се създава модел на това, което после се превръща в цялостната форма на растението. Виждате как тук от сферата на живота ние влизаме в сферата на духа. Защото това, което се моделира тук, се моделира от Мировия дух. Това е много интересно, господа; отначало растението отдава живота си на Земята, след това растението умира, но тогава обкръжаващи-

ят въздух заедно със своята светлина отново дава живот на растението, а Мировият дух отпечатва новата растителна форма. След това тя се съхранява в семето и израства отново по същия начин. Така че в растящото растение може да се види пътят, по който се изгражда целият растителен свят, излизайки от Земята и преминавайки през смъртта към живия дух.

Дървесен сок – Земя – Химическо начало

Жизнен сок – Обкръжение на Земята – Жизнено начало

Камбий – Звезди – Дух

В Щутгарт се предприемаха и други експерименти. Тези неща са във висша степен поучителни. Вместо да се изследва само растежът, което само по себе си е важно, особено ако експериментите се провеждат с високи степени на разреждане – даже до една трилионна част, това само по себе си е интересно, но освен него може да се прави и следното. Взема се в много разреден вид, по описания начин, доведен до нищожна концентрация метал, например се взема мед, разрежда се до такова състояние, в което медта може да присъства в разтвора. Сега се слага полученото в саксия. Вътре в нея има пръст. В тази пръст се добавя медта като своего рода тор. Край тази саксия има още една, в която има чиста пръст, такава, която не е наторена с мед. Пръстта си остава същата, само че без мед. Вземат се съвсем еднакви растения – растенията трябва да бъдат съвсем еднакви и на ръст, – посажда се едното растение в пръстта, наторена с мед, а другото растение се засажда в пръстта, която не съдържа мед. Интересното при това е, че при употреба на мед с високо разреждане, по краищата на листата се появяват бръчки, докато преди те са били заоблени и не са имали бръчки. Във връзка с това трябва да се взема еднаква почва, тъй като в много случаи тя още до експеримента

е съдържала в себе си мед. Трябва да се взема еднаква почва – мед се добавя в нея само един път, – и трябва да се вземат еднакви растения, за да може точно да се сравнява.

Взема се трето растение, слага се в трети съд със същата тази пръст, но вместо мед се добавя олово. В този случай листата вече не се набръчкват, а направо изсъхват и опадват, те в края на краищата повяхват и опадват, ако се внесе олово. Сега получаваме особено интересна картинка. Тези изследвания бяха направени в Щутгарт и те много нагледно показаха тези неща: когато една до друга стояха всичките саксии, беше видно как действат веществата в почвата на растенията.

Сега повече няма да се учудвате, ако някъде видите растителни форми със сбръчкани листа. Ако на това място копнем в земята, може и да намерим следи от мед, а ако листата са леко съхнещи по краищата, вземайки проби от земята, ще намерите незначителни следи от олово.

Погледнете например известното растение, което се нарича полски хвощ (*Equisetum arvense*), с който чистят тенджерите. Това растение расте по такива места, където в почвата се съдържа кремък, силиций: затова тези растения имат такова твърдо силикатно стъбло. Така вие можете да разбирате растителните форми, ориентирайки се по почвата.

Но вие можете да разберете и това, какво значение има внасянето в почвата на съвсем малко количество от някое вещество. Разбира се, гробището може и да е разположено някъде далеч, но Земята навсякъде е съвсем просмукана от дървесен сок и неголеми дози се разпространяват навсякъде в почвата. И ако се проведат експерименти по установяване действието на малките дози, за които току-що ви говорих, ще се наложи да кажем: това, което в малки дози се разсейва в почвата, след това го изяждаме с храната си! И то запазва силата си, ако живее в растителните форми. Какво става по-нататък? Представете си, че съм получил растителни форми, израснали на почви, съдържащи олово. Хората ще кажат: днес олово вече не се появява. Но именно в почвата се появява оло-

во, особено ако в почвата са внесени разлагащите се останки на живи същества. Тогава в почвата се появява олово. И тук израстват растения – можем да го кажем направо: израстват растения, съдържащи олово. Прекрасно. Но ако сме употребили за храна тези растения, съдържащи олово, те ще действат съвсем различно, отколкото когато ядем растения, несъдържащи олово. Ако ядем растения, съдържащи олово, това действа така, че нашият малък мозък, разположен в задната част на главата, изсъхва, става по-сух, отколкото е обикновено.

Сега вие установихте връзката между почвата и малкия мозък. Може да има растения, които просто поради свойствата на почвата, поради това, че в земята някъде нещо е внесено, нещо се е разпространило, са способни да изсушат малкия мозък. А в този момент, господа, когато нашият малък мозък не притежава пълната си сила, ние ставаме несръчни. Ако нещо става с малкия мозък, ние ставаме несръчни, не можем повече синхронизирано да движим ръцете и краката си и ако това се засили, нашите телесни членове се оказват парализирани.

Виждате ли, господа, такъв е пътят от почвата до парализата при човека. Човек изяжда растението и ако по краищата на листата му се забелязва умиране, ако то е станало такова, каквото ви го описах, малкият мозък на такъв човек е подложен на изсъхване. В ежедневието това не се забелязва веднага, но при човека тогава може да се влоши ориентировката; ако действието се усили, настъпва парализа. Това става така, че преди всичко човек губи ориентация; в главата настъпват нарушения и човек не може да се ориентира – причината е изсъхването на малкия мозък, – при това процесът обхваща всички мускули, които горе, в главата, ги управлява малка жлеза, епифизата. А по-точно, неговата част, отговаряща за зрението. Става това, че човек просто заболява от грип. Ако парализата се развива по-нататък, грипът преминава в обща парализа на човека. Във всеки случай проявата на парализа вътрешно е свързана със земната почва. Оттук виждате как за поддържане здравето на човека е необходимо да се притежа-

ват многостранни знания. Тук са недостатъчни всевъзможните речи за това как трябва да бъде едно или друго! Защото ако не се знае откъде в организма на хората прониква смъртоносното влияние, даже добрите учреждения едва ли ще помогнат на хората. Защото всичко това, което действа в растенията и от растенията преминава в човека, намирайки се в човека, също има голямо значение.

Виждате ли, дървесният сок заема такова място, каквото в човека заема обикновеният безцветен клетъчен сок, слюзта. Дървесният сок в растението е в човека жизнена слуз. А жизненият сок в растението, който идва от листата и кръжи наоколо, съответства на човешката кръв. А камбият на растението съответства в човека на млякото, на млечния сок. Този млечен сок се образува най-силно в гръдните жлези, когато жената кърми. Тук отново имате това, което в човека най-силно е подложено на влиянието на звездите: млечния сок. Но този млечен сок е крайно необходим за образуването на мозък. Мозъкът, това е, така да се каже, втвърденият млечен сок в човека. Ако има умиращи листа, те не произвеждат нормален камбий, тъй като в тях няма повече сили по правилен начин да реагират на топлина. Те дават възможност на топлината чрез умиращите части да излиза навън и тя не произвежда възвратно действие. Ние ядем растения с неправилно формиран камбий; те изработват в нас млечен сок, отличаващ се от нормите; жените изработват женско мляко, отличаващо се от нормалното: децата получават такова мляко, на което звездите не въздействат така силно, и детето не може да се развива по правилен начин. Ето защо парализът е особено чест при децата. Парализа може да настъпи и при възрастен, тъй като на човек в течение на целия живот му се налага да остава под влияние на звездния свят, както вече съм ви казвал.

Естествознанието и лечебните методи трябва да работят заедно в тази област. Съвместната работа трябва да е навсякъде. Не трябва да се затваряме в една отделна наука. Днес едни хора се занимават само с животни, други – това са антрополо-

зите – само с човека, нали така? След това други се занимават с една част от човека: заболявания на възприемателните органи, заболявания на черния дроб, заболявания на сърцето; тези хора специализират вътрешни болести. И пак: ботаниците изучават растенията, минералозите – камъните, геолозите – цялото земно царство. Благодарение на това в науката се създават много удобства. Може по-малко да учиш, ако изучаваш само геология или само звездите. Но полза от такова знание почти няма! Такова знание даже цел няма; ако искате нещо да направите с човека, когато той е болен, трябва да се взема под внимание природата като цяло. Няма да има полза от разбиране само на едната геология, ботаника или химия. От химията можем да се ръководим чак до изучаване работата на дървесния сок, но не и по-нататък! Това, разбира се, е така. Студентите са измислили такава шега: както ви е известно, в университета има щатни, ординерни професори и извънщатни, екстраординерни професори – та по този повод студентите по-рано се шегуваха така: ординерните професори не знаят нищо екстраординерно, а екстраординерните професори не знаят нищо ординерно. Но днес всичко това отиде доста подалеч; геологът нищо не знае за растенията, за животните, за човека; антропологът нищо не знае за животните, растенията и Земята. Всъщност никой не знае как са свързани нещата, с които той се занимава. Подобно на специализацията в производствената дейност, става суперспециализация на знанието. А това последното е много по-вредно. Нелепо е да има само геолози, само ботаници и т. н.; от това цялото знание се фрагментира и нищо екстраординерно не може да се постигне. И това е станало, защото на хората така им е по-удобно. Хората днес вече казват: не може да си човек, който знае всичко. Да, ако няма стремеж да се стане човек, който може да събере и обедини цялото знание, би могло по аналогия да кажем и така: трябва въобще да се откажем от позитивното знание.

Живеем в такова време, когато всички тези неща вземат застрашителни размери. Това е все едно някой да трябва да

прави часовници, а той да иска да се учи само да обработва метали. Би се получило така, че един ще знае как да реже метали, друг – как да ги лее и т. н. Би се намерил и такъв, който познава процеса на сглобяване на часовници, но не знае как да обработва отделните метали. Когато става дума за механика, нещо може и да се получи, и то само в случай, ако се принуждават тези хора. Но в медицината например нищо не може да се постигне, ако не се обединят всички знания, включително и знанието за Земята. Защото в дървесния ствол живее това, което започва в Земята, тоест в областта на геологията; то се пренася нагоре и се превръща в дървесен сок. Тук тази субстанция отмира. Трябва също да се познават и метеорологията, и въздухът, тъй като от средата, обкръжаваща листата, се донася това, което отново предизвиква живот. Трябва да се познава астрономията, учението за звездите, ако се иска да се разбере образуването на камбия. И пак трябва да се знае какво прониква в човека заедно с камбия, когато той употребява този камбий за храна: млечният сок, преобразуващ се в мозък; следователно при получаване на развален камбий при възрастния човек се появяват мозъчни нарушения. По такъв начин заболяването се появява от това, което се намира в Земята.

Ето какво трябваше да кажем за това, откъде се появяват такива привидно непонятни заболявания. Причината им се крие в земната почва.

ЗА СЪЩНОСТТА НА ПЧЕЛИТЕ

СЪОБЩЕНИЕ

във връзка с доклада на г-н Мюлер за пчелите

Дорнах, 10 ноември 1923 г.

Доктор Щайнер: Както виждаме, днес вече е много късно, за да правим представление на нашите евритмисти, които трябва да направят много неща. Би трябвало да ви кажа още нещо за това, което съдейства за дългосрочната продуктивност в отглеждането на пчели. Може би от казаното от господин Мюлер вие вече забелязахте, че с изкуствените методи при развъждането на пчели не всичко е наред. Би било интересно да се обсъдят именно такива понятия неща и да се попита господин Мюлер, не очаква ли твърде много той от това развъждане на пчели-майки?

Господин Мюлер отговаря: Да, в известно отношение това е многообещаващо. Ако семейството се остави само на себе си, без да се грижим всестранно за него, може да се окаже, че то ще стане нежизнеспособно. Недостатъците постепенно се увеличават, а достоинства намаляват.

Доктор Щайнер: Колко дълго се използват изкуствените методи при развъждане на пчели?

Господин Мюлер: Това продължава от дванадесет до петнадесет години.

Доктор Щайнер: Работата стои така – и аз ще продължа да говоря за това по-нататък и следващия път, – че производството на мед, работата и даже работоспособността на пчелите-работнички могат съществено да нараснат вследствие при-

лагането на изкуствени методи при развъждането на пчели. Само че не трябва, както това вече отбеляза господин Мюлер, да се подхожда към тези неща твърде рационално, само от гледна точка на икономическата ефективност. Следващия път ще разгледаме пчеларството малко по-дълбоко; ще видим как това, което в краткосрочен план се оказва извънредно благоприятна мярка и, бидейки положено в основата, днес ни се струва във висша степен положително, след сто години ще унищожи отглеждането на пчели като цяло, ако, разбира се, се използват само изкуствено отгледани пчели. Трябва само да се поиска и ще стане видно, как това, което в близък план изглежда много благоприятно, може впоследствие да се окаже такова, че малко по-малко ще доведе до гибелта на цялата работа. Ще видим, че именно пчеларството е крайно интересно, тъй като то позволява да се запознаем с всички тайни на природата. Към тях се отнася и фактът, че необичайно плодотворното в едно отношение, може да стане в друго отношение изключително гибелно. Така пчеларите могат много да се радват на подема, който е достигнало пчеларството за кратко време, но ще мине столетие и няма да има на какво да се радваме.

ОСМА ЛЕКЦИЯ¹²

Дорнах, 26 ноември 1923 г.

Добро утро, господа! Канех се да направя някои бележки към изказването на господин Мюлер, които биха могли да бъдат интересни за вас, макар, разбира се, още да не е време да се внедряват такива неща в практиката на пчеларството. За самата практика на пчеларството трябва да се каже съвсем малко, даже почти нищо, тъй като господин Мюлер много добре ви разказа като цяло за всичко, което днес тук се прави.

Но си струва да поговорим за самото битие на тази, бих казал, представляваща за внимателния слушател гатанка, за природата на пчеларството като цяло. Пчеларят, от само себе си се разбира, се интересува преди всичко от това, какво трябва да прави. Всъщност всеки човек би трябвало да се интересува от пчеларство, тъй като човешкият живот зависи от пчеларството много повече, отколкото обикновено се мисли.

Да погледнем тези неща малко по-широко. Виждате, че пчелите могат – това можахте да видите от лекцията, изнесена от господин Мюлер – да събират нектара, съдържащ се в растенията. Те събират именно нектар, а ние, хората, отнемаме от тях известна част от това, което те са събрали в своя кошер, и то не много голяма част. Може да се каже, че човек отнема около двадесет процента. Толкова примерно представлява частта, която човек отнема от пчелите.

Но освен това пчелите с цялото си телце, с целия си корпус прибират от растенията цветния прашец. И така, пчелите прибират от растенията именно това, което се съдържа в тези растения много малко и което е много трудно да се набави. Много малко количество цветен прашец – той и така е сравнително малко – пчелите събират с власинки, покриващи задните им крачка; това количество се изразходва в кошера за храна. Така че пчелата е такова животно, което извлича вещества, разпределени в природата в много малки дози и ги използва в собствения си дом.

Сега нататък: след това пчелите – на това някак се обръща по-малко внимание, тъй като почти не се мисли за него, – след това пчелите с помощта на своя храносмилателен апарат преработват храната във восък – защото този восък те произвеждат сами – и правят малки отделни клетки, за да снасят яйца и да складират запасите си. Тези отделни малки клетки представляват нещо удивително, така бих казал. Самата клетка изглежда така: отгоре тя е шестоъгълна, а отстрани – ето такава (виж рис.). От другата страна тя е запечатана. Вътре в нея може да бъде отложено яйце или хранителен запас. Една-

та клетка е построена до другата. Те много добре са стиковани една с друга, така че в пчелните пити посредством тези разположени една до друга килийки – така се наричат – пространството се използва напълно.

Ако се попита: защо пчелите инстинктивно строят такива килийки? – хората обикновено казват: това е, за да се използва по-добре пространството. Това изобщо е вярно. Ако си представите клетките с друга форма, между тях винаги ще остане промеждутъчно пространство. А при посочената форма такава промеждутъчно пространство не остава, а всички клетки плътно прилягат една до друга, така че обемът на пчелната пита се използва изцяло.

Това, без съмнение, е основно. Но не и единствено. Помислете за следното: тук вътре се намира малка ларва, личинка, и тя отвсякъде е запечатана; само не трябва да се мисли, че в природата може да има място, където не действат никакви сили. Цялата тази шестоъгълна къщичка, къщичка, ограничена от шест повърхности, също притежава сила, при това именно вътре в себе си; работата би била съвсем друга, ако личинката се намираше вътре в сфера. Това, че тя е заключена вътре в такава шестоъгълна къщичка, има в природата съвсем особено значение. В тялото на личинката се отпечатва тази форма, тя усеща после, че в своя ранен стадий, когато е била още мека, се е намирала в такава шестоъгълна клетка. И благодарение на силата, която тук е поела в себе си, самата тя строи след това същите килийки. Тук вътре са затворени силите, благодарение на които въобще работи пчелата. Това е първото, на което трябва да обърнем внимание.

На вас вече ви съобщиха за още един твърде забележителен факт: в целия кошер се намират различни видове клетки. Както предполагам, пчеларят лесно ще различи клетка на пчела-работничка от клетка на търтей. Това не е много трудно, нали така? И още по-лесно за него ще бъде да различи клетка на пчела-работничка или търтей от клетка на пчела-майка, защото клетката на пчелата-майка има съвсем друга форма: тя прилича на торбичка. В кошера те са много малко. Така че може да се каже: пчелите-работнички и търтеите – тоест самците, «мъжете», това са търтеите, – всички те се развиват в такива шестоъгълни клетки, докато пчелата-майка се развива в своего рода торбичка. На нея не ѝ се налага да се оглежда в обкръжение, създадено от плоски повърхности.

Към това се добавя и нещо друго. Виждате ли, госпо-да, на пчелата-майка, за да се развие напълно, да се формира изцяло и стане пълноценна пчелна майка, са ѝ необходими само шестнадесет дни. Тогава тя става напълно съзряла. А на пчелата-работничка ѝ трябва примерно двадесет и един дена, тоест по-дълъг период от време. Може да се каже, че природата полага повече усилия за формирането на пчелата-работничка, отколкото за формирането на пчелата-майка. След това ще видим, че за това има и друга причина. И така, на пчелата-работничка са ѝ нужни двадесет и един дни. А на търтея, на «мъжкия», който най-рано от всички престава да бъде полезен – търтеите ги убиват след като изпълнят задачата си, – на него са му необходими даже двадесет и три или двадесет и четири дена.

Виждате, че това пак е нещо ново. Различните видове пчели – пчелата-майка, пчелата-работничка и търтеите – се нуждаят от различно количество дни.

Виждате ли, скъпи мои приятели, с тези двадесет и един дни, необходими на пчелата-работничка, е свързано още едно особено обстоятелство: двадесет и един дни – това е този не-голям времеви промеждутък, който е задействан във всичко, което става на Земята. Тези двадесет и един дена съставляват,

макар и много приблизително, времето, в течение на което Слънцето прави един оборот около своята ос.

И така, помислете: пчелата-работничка се формира примерно в този отрязък от време, който е необходим на Слънцето за един оборот около своята ос¹³. Господа, в резултат на това, че пчелата-работничка изпитва влиянието на пълния оборот на Слънцето, благодарение на това, че преживява това въртене на Слънцето около своята ос, тя става възприемчива към всички въздействия на Слънцето в бъдеще.

И ако тя би искала да се развива в това направление и по-нататък, нищо ново от Слънцето не би получила, освен същото. Защото ако си представите пчелата-работничка тук (изобразява го на рисунка), а тук – Слънцето в момента, когато се отлага яйцето, тази точка ще се намира право срещу Слънцето. Примерно за двадесет и един дни Слънцето прави един оборот около своята ос. То се връща в предишното положение, тази точка отново е тук. (Има се предвид точката на повърхността на Слънцето, противостояща на точката на Земята, в която се намира яйцето; за двадесет и един дена точката на повърхността на Слънцето, макар и да не се връща в предишното положение – тъй като, по съвременни данни, периодът на въртене на Слънцето е не двадесет и един, а двадесет и пет дена на екватора на Слънцето и около тридесет и четири дни на неговите полюси, – влиза в зоната на видимост от Земята – бел. пр.) Ако този процес продължи, въздействието, идващи от Слънцето, ще се окажат такива, каквито вече са идвали тук (тоест в точката, където е разположено яйцето, развило се в течение на първия оборот на Слънцето около своята ос до стадий на пчела-работничка – бел. пр.).

Така че, за да се развие напълно, пчелата-работничка използва само това, което може да ѝ даде Слънцето. Ако пчелата-работничка би почнала да се развива и по-нататък, тя би трябвало да премине от развитие, функционално зависещо от Слънцето, към развитие, функционално зависещо от Земята; тя не би се развивала вече в съответствие със Слънцето, тъй

като този стадий на развитие е бил преминал от нея преди в пълна мяра. Сега тя встъпва в стадия на земното развитие. Обаче в този стадий на развитие тя участва като вече завършено насекомо, като напълно завършено животно. Този стадий продължава само един миг, един момент, след което, бидейки изолирана от слънчевото развитие, тя става животно, свързано със Слънцето – пчела-работничка.

Сега погледнете търтеите. Те, бих казал, добавят към цялата тази история още една капчица. Те не стигат до завършващия стадий за двадесет и един дена. Преди да са съвсем узрели, те преминават стадий на земно развитие. Така че търтеите – това са земни животни, докато пчелата-работничка е завършено дете на Слънцето.

А как стои работата с пчелата-майка? Пчелата-майка не преминава пълния цикъл на слънчево развитие. Нейното развитие завършва по-рано. Тя остава изцяло слънчево животно. Пчелата-майка в сравнение с другите стадии спира в своето развитие в състояние по-близко до стадия на личинката, до стадия на детето. А най-далеч от стадия на детето се намират търтеите, самците. Пчелата-майка може да отлага яйца благодарение на това, че тя е спряла в развитието си по-близко до стадия на детето, на личинката. И с примера за пчелата вие можете да видите какво значи да се намираш под влиянието на Земята и какво значи да се намираш под влиянието на Слънцето. Или това, каква ще стане една пчела – пчела-майка, пчела-работничка или търтей, зависи само от това, преминала ли е тя стадия на слънчево развитие или не го е преминала. Пчелата-майка може да отлага яйца, защото в нея остават въздействията на Слънцето, защото тя не приема нищо от земното развитие. Пчелата-работничка преминава по-нататък, тя се развива по-нататък в течение на четири или пет дни. Тя напълно поема в себе си Слънцето. Но след това тя, бих казал, за някакъв миг се докосва до земното развитие, при което тялото ѝ става достатъчно здраво. Тя вече не се връща към стадия на развитие, функционално зависещ от Слънцето, тъй

като напълно се е изолирала от него. Ето защо тя не може да снася яйца.

Търтеите – това са същества от мъжки пол, самци: те могат да оплождат. И така, оплождането функционално зависи от Земята. Оплождащите сили търтеите овладяват в рамките на няколко дни, когато те, намирайки се в стадия на формиране, в още незавършено състояние, се подлагат в своето развитие на въздействието на Земята, въвличат се в земното развитие. Така че може да се каже: при наблюдаване на пчелите става съвсем ясно, че оплождането, способността на самец за оплождане възниква под действието на земните сили; способността на самката да снася яйца възниква под действието на силите на Слънцето.

Виждате ли, господа, от този пример вие можете да оцените значението на сроковете, в течение на които се формира едно или друго същество. Значението е много голямо, тъй като в едни срокове излиза едно, а ако са по-къси или по-дълги, се получава съвсем друго.

Трябва да се обърне внимание и на следното: пчелата-майка се развива за шестнадесет дни. Тук на Слънцето се намира точката (изобразява я на дъската), която е стояла срещу нея (срещу точката на местоположението на развиващата се пчела-майка – бел. пр.), примерно тук; генезисът на пчелата-майка остава функционално зависим от Слънцето. Пчелата-работничка се развива по-нататък, докато Слънцето не завърши пълен оборот, но генезисът ѝ все още остава зависими от Слънцето, той не встъпва във фаза, когато развитието функционално зависи от Земята. Затова пчелите-работнички усещат родството си с пчелата-майка. Тъй като те са изминали същата слънчева еволюция, се намират в зависимост от нея, целият рояк пчели-работнички усеща своята родствена близост с пчелата-майка. Те се усещат свързани с пчелата-майка. Тези пчели биха могли да нарекат търтеите предатели, които са паднали към Земята. Те вече не принадлежат към нас, ние ги търпим само защото са ни още нужни – така биха казали

пчелите. А за какво са нужни?

Понякога става така, че пчелата-майка остава неоплодена, но тя все пак снася яйца, способни да се развиват. За майката оплождането не е безусловно задължително, тя и така снася яйца. При пчелите това се нарича непорочно зачатие – частично това става и при други насекоми, – тъй като пчелата-майка не е оплодена. Научното наименование на това явление е партеногенеза. Но от яйцата, снесени по такъв начин, излизат само търтеи! Не се появяват нито пчели-работнички, нито майки. И така, ако майката не е оплодена, не могат да се появят нито пчели-работнички, нито майки, а се появяват само търтеи. Кошерът, разбира се, става безполезен.

И така, вие виждате, че при партеногенезата се появява само другият пол, но не и същият. Този факт е много интересен, той е важен за цялото домакинство на природата; оплождането е необходимо, за да се появи същество от същия пол – разбира се, не при висшите животни, а при нисшите. При тях работата стои именно така, че ако не беше оплождането, от пчелните яйца се излюпват само търтеи.

Въобще оплождането при пчелите представлява нещо съвсем особено. Тук, разбира се, няма брачно ложе и никой не се крие, всичко става по друг начин. Тук оплождането става открито, при ярко Слънце и даже – което е много забележително – колкото се може по-високо. Майката излита в посока към Слънцето, на което тя принадлежи. Говорих ви за това. А търтеите, които още могат да преодоляват своите земни сили – защото търтеите са свързани със земните сили, – търтеите, които още могат да излетят колкото се може по-високо, са в състояние да оплождат високо във въздуха. След това майката се връща назад и снася своите яйца. Виждате, че при пчелите няма брачно ложе, те извършват брачен полет, и когато искат оплождане, се стремят, доколкото е възможно, към Слънцето. Трябва също да се отбележи, че за брачния полет е необходимо хубаво време, действително е необходимо Слънце, тъй като в лошо време това не става.

Всичко това иде да ви покаже доколко майката остава родствена със Слънцето. Ако оплождането се е състояло, тогава в съответните килийки ще се формират пчели-работнички; отначало – както това така добре ви описа господин Мюлер, – се появяват малки личинки и т. н., които в течение на двадесет и един дена се превръщат в пчели-работнички. А в такива подобни на торбички килийки се развива майката.

За да ви стане понятно по-нататъшното, трябва да ви кажа нещо, което отначало може да ви се стори съмнително, тъй като за него е необходимо методично, точно изследване. Въпреки това то е така. По-нататъшното трябва конкретно да го обвързва с това, че пчелата-работничка, достигайки зрелост, ставайки възрастна, излита навън и лети към цветята, към дърветата. Със своите кукички на краката тя може да се прикрепя (изобразява го на рисунка), а след това да изсмуква нектар и да събира цветен прашец. Прашец, който тя носи на своето тяло, по което той полепва. За снемането на прашеца има особено приспособление, така наречените четчици на задните крачка. А нектарът тя всмуква с хоботчето си. Част от нектара използва за собственото си хранене, но по-голямата част запазва в своето медено коремче. Тя изплюва този нектар, когато се върне обратно. Значи, когато ядем мед, всъщност ядем слюнката на пчелата. Това трябва да ни е ясно. Разбира се, това е една много чиста и сладка слюнка, нали така? И така, вие виждате: пчелите събират това, което те използват за храна като запаси, за преработка, за восък и т.н.

Сега нека се запитаме: благодарение на какво пчелата намира пътя към цвета? Тя достига с абсолютна сигурност цветята и това не може да се обясни с очите на пчелата. Пчелата, пчелата-работничка – при търтеите очите са малко по-големи – има две малки очи от двете страни и три съвсем дребни очички на челото (изобразява го на рисунка). Търтеите имат малко по-големи очи. Ако се изследват тези очи при пчелите-работнички, ще се окаже, че те почти са неспособни да виждат, а трите малки, дребнички очички въобще нищо не

виждат. Забележително е, че пчелата намира пътя към цвета не благодарение на зрението, а с помощта на сетиво, подобно на обонянието, по миризмата. Тя сондира пред себе си и така достига цвета. Пчелата я довежда до цвета някакво сетиво, стоящо между обонянието и вкуса. Тя усеща вкуса на цветния прашец и нектара още при излитането. Тя усеща вкуса от разстояние. Ето защо пчелата почти не използва очи.

Сега колкото се може по-ясно си представете следното и помислете: пчелата-майка, родена в зоната на слънчевото въздействие, в слънчевата сфера, не напълно е изпитала върху себе си това слънчево въздействие (има се предвид идващото от Слънцето според въртенето му около оста си; за шестнадесет дена на формиране на майката тя успява да възприеме само това въздействие, което оказва Слънцето в продължение на този период, тоест в течение на малко повече от половин оборот. По такъв начин майката не преминава до края на целия слънчев етап – бел. пр.). Майката се е спряла на този етап, останала е под въздействието на Слънцето. Цялото домакинство на пчелите-работнички, макар и да е било подложено на слънчевото въздействие малко по-нататък, не е преминало към земно развитие. Тези пчели-работнички усещат сега своята връзка с пчелата-майка; но не защото са пребивавали под едно и също Слънце, а защото в своя генезис въобще са се спрели на слънчевия етап, ето защо те усещат връзка с нея. В своя генезис те не са били отделени от генезиса на пчелата-майка. Търтеите не са в това число. Те са се отделили.

Обаче сега става следното: ако се формира нова майка, трябва да се състои брачният полет. Старата пчела-майка се устремява към Слънцето. Появява се новата майка. Тук с цялото множество работнички, чувстващи се свързани със старата майка, става нещо много странно: техните мънички очички започват да виждат, когато се ражда новата майка. За пчелите това е непоносимо, те не могат да понесат, когато нещо тъждествено на тях се появява отстрани. През тези три малки очички на главата, тези три малки, дребнички очички,

които при работничките силно се издават навън, преминава пчелната хемолимфа и всичко останало. По-рано те не са реагирали на въздействието на Слънцето. Но тъй като новата майка, родила се благодарение на Слънцето, е донесла в кошера слънчевата светлина в своето собствено телце, тези пчели с техните малки очички изведнъж стават, бих казал, ясновиждащи, но не могат да понесат светлината от новата пчела-майка. В този момент започва роенето. В това има нещо като страх пред новата царица, те сякаш са ослепени. Това е все едно да погледнеш нагоре към Слънцето. Затова пчелният рой отлита. И се налага да се създава нов кошер със старата майка и по-голямата част от работничките, които още са свързани със старата майка. А новата майка трябва да си завъди ново семейство.

Семейството остава, но това са именно тези, които са се родили при други условия. Но причината за роенето на пчелите се състои в това, че те не могат да търпят новата майка, която донася ново слънчево влияние.

Можете да попитате: защо пчелите стават толкова чувствителни по отношение на това ново соларно влияние? В това, господа, има нещо твърде забележително. Без съмнение, знаете, че при среща с пчели могат да възникнат неприятности. Те жият. Разбира се, неприятно е, ако даже такова голямо същество, като човека, получи люта рана на кожата и т. н. Малките животинки даже умират от това. Работата е там, че пчелите имат жило, което представлява тръбичка. В тази тръбичка нагоре и надолу се движи някакво подобие на бутало, което отива до мехурчето с отрова, така че отровата се излива навън.

Тази отрова, която може да докара неприятности на този, който се сблъска с нея, е много важна за пчелите. За пчелите е лошо, ако им се наложи да изпускат отрова през жилото, обаче те я изпускат, защото им е трудно да понесат всякакви външни влияния. Те искат да се затворят в себе си. Те биха искали да останат в тесния свят на своя кошер и всякаво външно влияние го усещат като пречка. Тогава се отбраняват с помощта на

своята отрова. Но отровата винаги има и друго предназначение. При пчелите тази отрова в много незначително, нищожно количество преминава в цялото тяло. Без тази отрова пчелите въобще не биха могли да съществуват. Наблюдавайки пчелата-работничка, може да се каже, че тя не може нищо да види със своите малки очички. Това е свързано с факта, че в тези малки очички също постоянно постъпва отрова. Но в момента, когато се появи новата майка, новото слънчево влияние, отровата губи сила. Отровата вече не действа. И очичките внезапно почват да виждат. Така че благодарение на своята отрова, действаща постоянно, пчелите живеят, така да се каже, в полумрак.

За да ви опиша нагледно какво преживяват пчелите, когато новата пчела-майка изпълзва от подобната на торбичка килийка, от маточника, ще трябва да кажа следното: ето пчелата, тя винаги живее в полумрак, сондира пътя пред себе си с помощта на обонятелно-вкусовото сетиво. С помощта на сетивото, което е нещо средно между обоняние и вкус, тя усеща с него пред себе си, живее в полумрак и това я устройва. Но когато се появи новата майка, това е все едно, когато вървим в тъмнина през юни, а светулките блестят. Така и новата майка блести за пчелния рой, защото отровата вече не действа така силно, за да ги удържа в състояние на самоизолация. На пчелите им е необходимо да бъдат затворени от света, нужна им е сумрачна изолация от света. В такова състояние те се намират, даже когато излитат, тъй като благодарение на своята отрова те могат да останат в състояние на самоизолация. Тази отрова им е нужна тогава, когато те се боят от странично влияние. Кошерът иска да бъде в пълна самоизолация.

За да може пчелата-майка да остане в соларната зона, тя не трябва да се намира в клетка с ъгли, а трябва да бъде в кръгла клетка. Тук тя остава под влиянието на Слънцето.

А сега, господа, ще стане дума за това, което действително би могло да пробуди във всеки човек изключителен интерес към пчеларството. Защото в пчелния кошер всъщност

става – макар и с малки изменения – същото, което става в главата на човека. Единствено в човешката глава не така интензивно нарастват субстанциите. В главата на човека, както е известно, има нерви, кръвоносни съдове и освен това, така наречените белтъчни клетки, запазващи сферична форма. Те винаги са някъде вътре. Така че в човешката глава ние също имаме троичност. Обаче нервите също се състоят от отделни клетки; те не достигат до стадия на живите същества само защото са прикрити от всички страни от природата; впрочем тези нерви биха искали да станат животни, те имат тенденция да станат малки животни. Ако нервните клетки в човешката глава биха могли да се развиват във всички страни при същите условия, каквито съществуват в кошера, тези нервни клетки биха станали търтеи. Клетките на кръвта, плуващи в съдовете, биха станали пчели-работнички. А белтъчните клетки, които заемат особено положение в средата на главата и чието развитие става в най-кратък срок, би могло да се сравни с пчелата-майка. Така че в главата на човека имаме работа с тези три сили.

Работничките доставят в къщи това, което те са събрали от растенията, преработват го в своето собствено телце във восък и правят от него съвсем удивителните по строеж килийки. Господа, клетките на кръвта в главата на човека правят същото! Те се разхождат от главата по цялото тяло. А ако например почнете да разглеждате кост, костна тъкан, там навсякъде ще намерите шестоъгълни клетки. Кръвта, циркулираща по цялото тяло, изпълнява такава работа, която извършват пчелите в кошера. При другите клетки, при мускулните клетки също се запазва сходството – защото и мускулните клетки приличат на восьъчните килийки на пчелите, само че те твърде бързо се отпускат, по-меки са и тук сходството е по-слабо забележимо. В костите това по-лесно се забелязва, когато ги изследваме. Така че кръвта също има силите, които има пчелата-работничка.

Да, господа, при това могат да се изучават връзките по време. Клетките, които се образуват в ембриона първи и след

това спират развитието си – белтъчните клетки, – това са тези клетки, които съществуват на най-ранните стадии на ембриогенезата. Другите, клетките на кръвта, възникват малко по-късно и най-накрая се появяват нервните клетки. Именно така става и в кошера! Само че човек си изгражда тяло, което видимо му принадлежи, а пчелите също си строят тяло – това са питите с килийките. Тази осъщчана постройка има аналогия с това, което става вътре в нашето тяло, макар и това да не може да се открие с такава лекота; кръвните клетки произвеждат нещо подобно на восъка. Ние самите сме създадени от своеобразен восък, подобно на това, както пчелите формират пити в кошера. Значи така: човек има глава и главата работи над голямото тяло, което по същество представлява кошер; между майката и пчелите-работнички в кошера се поддържат такива съотношения, както между сферичните белтъчни клетки и кръвта. А нервите постоянно се разрушават, нервите постоянно се износват, ние износваме нашата нервна система. Ние наистина не си избиваме нервите, както пчелите си избиват търтеите – иначе бихме умирали всяка година, – но въпреки това нашите нерви всяка година отслабват. Човек умира поради това, че нервите му стават все по-слаби. Тогава ние вече не сме в състояние да усещаме тялото; човек умира именно тогава, когато той износи своите нерви.

Ако погледнете главата, която всъщност е отражение на пчелния кошер, ще забележите, че всичко в тази глава е защитено. И ако тук се введри нещо външно, това ще бъде опасно раняване. Главата няма да понесе това. Нещо подобно става при появата на новата пчела-майка: пчелното семейство също не може да понесе това и то предпочита да отлети, отколкото да остане с тази нова майка.

Ето причината, поради която пчеларството винаги трябва да се разглежда като нещо необикновено важно. Човек отнема от пчелите двадесет процента от меда, нали така, и бихме могли да кажем: употребата на този мед е извънредно полезна за човека, тъй като иначе човек заедно с обикновената

храна получава твърде малко мед поради това, че в растенията съдържанието на мед е крайно незначително. В противен случай ние получаваме крайно недостатъчно количество мед. Вътре в нас също има «пчели» – това е нашата кръв. Тя разнася меда в различните части на нашето тяло. Това е медът, който е нужен на пчелите, за да правят восък, от който те могат да създадат тяло, тоест питите в кошера.

На нас, хората, особено в напреднала възраст – на децата така действа млякото – медът действа изключително благоприятно. Той е необходим за формирането на нашето тяло. Ето защо може настоятелно да се препоръча медът на възрастните хора. Само че не трябва да се преяжда. Ако се яде твърде много, ако се използва не само като подправка към храната, формообразуването ще стане прекалено интензивно, ще се появи чупливост и всевъзможни заболявания. Здравият човек трябва да усеща колко трябва да яде. Тогава медът ще стане изключително здравословен хранителен продукт, особено за възрастните хора, тъй като той придава на тялото ни твърдост, истински ни укрепва.

Ако се следва това правило, имайки работа с рахитични деца – отначало, в най-първите седмици, когато на детето е нужно само мляко, това не трябва да се прави, медът още няма да действа, – и така, ако при правилно дозиране се дава мед на децата, болни от рахит, на възраст девет, десет месеца и се спазва такава медена диета до три-четири години, рахитът, «английската болест», не би представлявал такава опасност, тъй като рахитът се състои в това, че тялото става твърде меко и вътрешно трошливо. Но в хората се съдържат сили, придаващи на човека осанка, даващи му твърдост. Тези връзки би следвало подробно да се изучат. Може да се каже: на меда и пчеларството следва да се отдели много по-голямо внимание, отколкото това се прави сега.

Всичко в природата е взаимосвързано едно с друго. Тук има закономерности, на които човек с обичайния си разсъдък не обръща внимание, а те са най-важните. Тези закони обаче

действат само така, че винаги допускат някаква свобода. Така стои например работата с половете на Земята. Броят на мъжете и жените по Земята, макар и да не съвпада точно, е приблизително еднакъв. Това става благодарение на мъдростта на природата. Ако някога стане така – мисля, че вече съм ви говорил за това, – хората да могат да формират пола по своя воля, тутакси ще настане безпорядък. И още нещо: ако например в някоя местност, след някоя дива война населението силно се съкрати, плодовитостта на това население се увеличава. В природата всеки недостатък привежда в действие компенсационни сили.

Когато в някоя местност пчелите търсят нектар, те, разбира се, извличат този нектар от растенията. Но те събират нектара от растенията, които са необходими и на нас, които ни дават плодове и всичко друго. Интересно е това, че в местностите, където има пчеларство, овощните дървета и подобните им се развиват по-успешно, отколкото в местностите, където няма пчеларство. И така, макар пчелите и да отнемат нектара от растенията, природата не остава безучастна, а произвежда повече такива плодни растения. Така че човек получава доход не само от меда, но и от растенията, посещавани от пчелите. Това е закон и в него трябва да се ориентираме както трябва, това е важно.

Разглеждайки всичко, което е свързано с това, трябва да кажем: във всичко, което се отнася до пчелите, в целия този организъм се съдържа удивителна природна мъдрост. Пчелите се намират под въздействието на тези сили на природата, които са необичайно важни и удивителни. Ето защо трябва да се опасяваме от недомяна, груба намеса в тези природни сили.

А именно така винаги се получава на практика: там, където човек недомяно се намесва в тези природни сили, работата върви не по-добре, а по-зле. Но тя не става по-зле веднага, макар и да създава всевъзможни пречки на природата. Природата, независимо от тези пречки, действа по най-до-

брия начин, докато може. Някои препятствия човек може да отстрани и така да даде известно облекчение на природата. Много голямо облекчение на природата в областта на пчеларството той може например да донесе с това, вместо старите сламени пчелини, да се използват пчелните кошери от новата конструкция, които са удачно направени и т. н.

А сега да поговорим по темата за изкуственото развъждане на пчелите. Не би следвало да мислите, господа, че аз не забелязвам или че от гледната точка на духовната наука не е видно как изкуственото развъждане на пчели, намирайки се в подем, дава нещо, нещо облекчава; но такова форсиране на пчелното поколение ще навреди на пчелното семейство в дългосрочен план. Разбира се, днес, говорейки въобще, може само да се похвали това изкуствено развъждане на пчели – ако се вземат всички мерки за безопасност, – това развъждане на пчели, за което говори господин Мюлер. Но как ще тръгне работата след петдесет или осемдесет години – това трябва да се види, защото тук естествените сили, които по органичен начин са действали в пчелното семейство, се механизират, стават механични. Не е възможно да се достигне онази степен на вътрешно родство между купената пчела-майка и работничките, която съществува, когато пчелата-майка е отгледана по естествен начин. Впрочем в близко време това няма да е много забележимо.

От само себе си се разбира, че аз не искам да се появи фанатично движение против изкуственото развъждане на пчели. В практическия живот въобще няма място за фанатизъм. Това може да се сравни с нещо, за което сега ще ви кажа. Може приблизително да се пресметне кога на земята ще свършат въглищата. Запасите от въглища на земята са ограничени и някога те ще бъдат изчерпани. Сега би било възможно да се извличат от Земята толкова въглища, че те да стигнат до тогава, докато самата Земя не престане да съществува. Не би следвало да казваме, че именно така трябва да постъпим, за да оставим поне малка надежда за бъдещето. Би следвало да ка-

жем друго: о, да, разбира се, когато ние грабим Земята, извличайки от нея въглищата, грабим нашите потомци, лишавайки ги от тези въглища; но те ще измерят нещо друго, защото няма да имат въглища. Същото може да се каже и по отношение на вредата, носена от изкуственото развъждане на пчели.

Но при всичко това не би било лошо да се осъзнава, че ако вкарваме нещо механично, изкуствено, пречим на природата, където всички е устроено по толкова удивителен начин. Във всички времена пчеларството се е разглеждало като нещо достойно за почитание. В древността са почитали пчелата като свещено животно. Защо? Почитали са я като свещено животно, тъй като тя посредством цялата своя работа е позволявала да се узнае какво става в самия човек. Защото, имайки частичка пчелен восък, ние имаме продукт, намиращ се сякаш в междинно състояние между кръв, мускули и кости. Всичко това преминава вътре в човека през восъкоподобния стадий. При това восъкът не е втвърден, а остава течен, докато не се превърне в кръв, мускули или в костна тъкан. Така че в лицето на восъка пред нас се проявява това, което като сила се намира в нас самите. Когато едно време хората са правели свещи от пчелен восък и са ги палели, те са виждали в това чудно свещенодействие. Изгарящия при това восък са вземали от кошера. Той се е втвърдявал. Когато огънят разтопява този восък, когато този восък се изпарява, той идва до същото състояние, в което се намира и в нашето собствено тяло. Благодарение на предчувствието хората изживявали в изгарящия восък как се възнася към небето това, което се намира и в собственото им тяло. В това е имало нещо, настройващо ги благоговейно, имало е нещо, което ги е предразполагало да гледат на пчелата като на особено свещено животно, тъй като тя е произвеждала нещо такова, което и самият човек би трябвало постоянно да произвежда в самия себе си. Затова в колкото по-отдалечени времена надникваме, толкова повече намираме в хората благоговение пред същността на пчелите като цяло. Пчелите тогава, разбира се, са били още диви и хората гледали на тях

като на някакво откровение. По-късно те влезли в домакинството на човека. Обаче във всичко, което се отнася до пчелите, има удивителни загадки и само този, който достатъчно добре изучи процесите, протичащи между главата и тялото на човека, може да почувства какво представлява пчелата.

Казах ви някои от нещата, които искам да кажа. В сряда ще е следващото занятие. Може да се заемем и с други въпроси. Може би и на самия господин Мюлер ще му хрумне нещо друго. Искане ми се да ви запозная само с тези забележки, които положително носят несъмнен характер, тъй като те са основани на истинското познание. Макар и някои неща, възможно е, да изискват по-нататъшно допълнително изясняване.

ДЕВЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 28 ноември 1923 г.

Добро утро, господа! Имате ли някакви въпроси?

Прочита се на глас статията от вестник «Швейцарско пчеларство», брой 2 и 3 за февруари, март 1923 г.: «Виждат ли пчелите цветове, невидими за нас?» на проф. д-р Бутел-Рипен.

Доктор Щайнер: Да, ще се наложи да кажем няколко думи за това. Експериментите, приведени от Форел¹⁴, Кюно и Пол нагледно показват колко безразсъдно в наше време се оценяват резултатите от експериментите. Не можем да си представим нищо по-абсурдно от подобно тълкуване на експеримент! Само помислете, защото и аз бих могъл да приведа следващото тълкуване; представете си, че имам вещество – а такива вещества съществуват, – вещество, чувствително към ултравиолетови лъчи, тоест към цветовете, намиращи се над

синьото и виолетовото, например бариевия платино-цианид, споменат в статията. То свети даже тогава, когато закрива всички други цветове.

И така, аз закривам червения, оранжевия, жълтия, зеления, синия, индиговия и виолетовия; правя бленда и закривам целия спектър. Тогава тук ще останат ултравиолетовите лъчи, невидими за човека. Тук поставям това вещество, белия прах, бариевия платино-цианид и закривам отвора: веществото започва да свети. Ние, хората, не виждаме нищо в тази затъмнена стая; тук се пропускат само посочените лъчи и ние екранираме техния източник по такъв начин, че остава само ултравиолетът. Какво ще стане, ако сложа тук бариев платино-цианид? Той ще «вижда».

Този, който прави този експеримент с мравки, не прави нещо по-различно. Вместо бариев платино-цианид аз взимам мравки. Мравките вървят към захарта, вследствие на което твърдят: те виждат. Но те съвсем не е задължително да виждат, така както и на бариевия платино-цианид не е нужно да вижда, за да свети. Като цяло, мога да твърдя само това, че веществото, което имам, действа на мравките. Нямам право да твърдя нещо повече. Така че горепосочените учени говорят доста необмислено и представят фантазиите си за истина.

Единственото, което би могло да се твърди, е това, че посредством сетивните органи в една или друга степен се осъществява въздействие върху насекомото. За доказателство служи, както се посочва в статията, това, че ако оцветим очи-

те с лак, въздействието се прекратява. Характерно е и това, че ученият пренася върху мравките и осите това, което той е забелязал при пчелите. Това показва колко необмислено се провеждат подобни експерименти.

Към това може да се добави следното: ако тук ние отидем нататък (вж. рис.), ще попаднем в зоната на така нареченото ултравиолетово излъчване. И така, тук имаме червено, оранжево, жълто, зелено, синьо, след това идват индигото и виолетовото. Тук е инфрачервеното излъчване, а тук – ултравиолетовото. И така, тук, отдясно, имаме ултравиолетови лъчи. Ултравиолетовите лъчи притежават свойството – това пише в статията самият автор – много силно да въздействат химически. Следствие от това е, че ако поставя тук мравка, тя тутакси ще се подложи на силно химическо въздействие. Тя ще усети това. И действително е вярно, че тя ще усети това преимуществено в очите. Става дума за чувство, сякаш нещо почва да пълзи по нея, когато тя попадне в зоната на ултравиолетовото излъчване; по същия начин бариевият платиноцианид изпитва въздействие, ако се постави в химически активна среда. Това е едно и също. Ако аз затъмня всичко в тази стая, така че вътре в нея да има само ултравиолетови лъчи, мравката веднага ще забележи: нещо се случи. Ако тук се окажат мравешки яйца или ларви, в тях ще настъпят съществени изменения: в момента, когато те се подложат на това силно химическо въздействие, ще почнат да загиват. Затова тази мравка почва да спасява яйцата. И така, в тази статия става дума за своеобразно химическо въздействие. Това напълно се съгласува с твърдяното неотдавна от мен. Аз казах: пчелите имат своего рода вкусо-обоняние, нещо, намиращо се между обонянieto и вкуса. Това е, с което усещат пчелите; нещо подобно имат и мравките.

Тези господа са недостатъчно запознати с предмета; те например не знаят, че когато самият човек възприема цветовете, в неговите очи стават незначителни химически изменения при възприемането на виолетовите лъчи. Тук цветовото въз-

приятие на човека е ориентирано към химическите процеси. Така че като цяло тук са се изследвали вътрешните химически изменения, ставащи в пчелите под въздействието на ултравиолетовото излъчване.

Виждате ли, пчелите лесно възприемат това, което стои в областта на черно-бялото, жълтото, сивото – защото всичко това е само затъмнено бяло – и сиво-синьото. Във всички тези цветови оттенъци няма ултравиолетови лъчи. И така, това химическо въздействие, което така силно усеща пчелата, попадайки в ултравиолетова светлина, не възниква от тази цетова гама. Ако пчелите преминават от зоната на черното, бялото, жълтото и сиво-синьото в зоната на ултравиолетовите лъчи, те усещат нещо чуждо за себе си. Там те не могат нищо да правят. Цялата работа е в това, че пчелите притежават своеобразното сетиво вкусо-обоняние. При нас обонянето и вкусовото сетиво много силно се отличават едно от друго, нали така? Вкусовото сетиво е предимно химическо сетиво. Това изцяло се отнася към химията. Пчелите имат нещо средно между обонянето и вкусовото сетиво.

Като опровержение тук не може да служи фактът, че пчелите притежават способност за различаване в случай, че кошерът, в който те живеят, отпред се маркира с цвят; помислете за това, че всеки цвят притежава специфично въздействие, както химическо, така и топлинно. Ако например оцветите някаква повърхност в червено, пчелите, приближавайки се към тази повърхност, ще почувстват топлина. Разбира се, те не могат да не узнаят за измененията, ако например попаднат на оцветена в синьо повърхност. Защото за тях синята повърхност е по-студена. Пчелите усещат топлината на червеното и студата на синьото. По този начин те различават. Но оттук въобще не следва да се прави извод, че пчелите виждат с помощта на очите си също както човек вижда с очите. Това, разбира се, е пълен абсурд.

Така стои работата и с много други неща от тези, които правят хората. Веднъж вече ви казах откъде се вземат таки-

ва експерименти. Тогава ви казах: има едно растение, което се нарича «венерина мухоловка»¹⁵ (*Dionaea muscipula*), което мигновено затваря листата си, ако някой го докосне. Също както ръката ви се свива в юмрук, когато някой ви закачи и на вас, както се казва, ви се иска да му забие един, също и «венерината мухоловка» очаква, кога до нея ще се приближи насекомо и се затваря. И хората казват: значи, при това растение, при «венерината мухоловка» има душа, както при човека. Защото тя чувства приближаването на насекомото, затваря се и т. н. Да, господа, в такива случаи аз казвам: знам, че има едно устройство, конструирано така, че ако покрай него се появи животинка и закачи нещо в това устройство, то тутакси се затваря и животинката бива хваната. Това е обикновеният капан за мишки. И ако се приписва душа на «венерината мухоловка», трябва да се припише душа и на капана за мишки. Аналогично на това, приписвайки способност за виждане на пчелите, защото те реагира на ултравиолетовата светлина, би следвало да се припише такава способност за виждане и на бариевия платино-цианид.

Ако тези хора си направят труда да помислят, биха открили наистина удивителни неща, тъй като бариевият платино-цианид действително е интересен. Бариевият платино-цианид, освен другото, съдържа в себе си барий. Това е бял метал, той принадлежи към групата на алкалните метали. Интересното е, че такива метали изпълняват определена функция в човешко тяло. Ние не бихме могли да усвояваме в нашето тяло постъпващия с храната белтък, да го усвояваме така, както се полага на човека, ако в панкреаса няхахме такива метали. Те трябва да са там. Така че барият за нас е нещо, което е свързано с нормалното състояние на храносмилането ни.

Платината е особено ценен метал – знаете го, – това е много твърд и тежък благороден метал. Всички такива метали имат свойство, благодарение на което те притежават функционална връзка с чувството, с усещането.

Спомнете си сега още нещо. Виждате ли, там, вътре, има

още и цианид. Това е едно от съединенията на циановодородната, на синилната киселина. Казвал съм ви, че при човека именно там, където работят мускулите, винаги се образува много малко количество синилна киселина. Така че тази субстанция наподобява това, което човек постоянно изработва в своето тяло. Изхождайки от това, вие бихте могли да намерите причината, поради която човек – неговото тяло – проявява особена чувствителност – очите тук се нямат предвид, – към това, което става при ултравиолетова светлина, която се явява, така да се каже, химически активната съставка на светлината. Така че ако само ни се отдаде да намерим подход към тези неща, ще можем да формираме съждения и за самите хора.

Но към това води само духовната наука, само тя позволява да се намери този подход, обръщайки внимание, че там, където бариевият платино-цианид се подлага на особеното атакуващо въздействие, съществува своего рода чувство. А при пчелите това съществува в много голям мащаб, пчелите усещат цвета доста интензивно, но те виждат само тогава, когато се появява самостоятелно светещо същество, светещо съвсем слабо. Ето защо аз ви казах: обикновено всичко наоколо за пчелите е потопено в мрак. Но когато се появи новата пчела-майка, тя сияе за пчелите също както за нас сияят през юни светулките. Това и усещат трите малки оченца на пчелите; другите очи, по-големите по размер, имат своего рода светлоусещане, но със сумрачен характер. Ако е поставена преграда пред светлината и тя е закрыта, животното усеща наличието на такива участъци от спектъра, които са химически активни, например ултравиолетовите, или тези, които не притежават химическа активност, т. е. инфрачервените.

В края на статията от вестник «Швейцарско пчеларство» се съобщава, че за инфрачервеното излъчване ще бъде съобщено по-късно. Разбира се, ако пчелите се окажат в инфрачервената зона, те ще се държат съвсем различно, тъй като там няма да има химически активно въздействие. Фактичката страна на експеримента е вярна, но трябва да си представяме

цялата тази работа много ясно, за да не стигнем до изводите, които са направили Форел и Кюн.

Това е съвсем необмислено тълкуване на експеримента. Но някой ще каже: това е неоспоримо доказано. Да, разбира се, доказано е за този, който приписва душа на капана за мишки! Но за този, който знае колко далеко може да стигне и колко широко може да мисли, за да изтълкува резултата на истина точно, за такъв човек това доказателство съвсем не е безупречно.

Обикновеният живот не предразполага към точно тълкуване на фактите. Преживявайки нещо незначително, хората могат да направят, както се казва, от мухата слон. Често това става и с нашите учени. Разглеждайки нещо, те не се замислят, а се ориентират към това, което е на повърхността. Така възникват фантастични доказателства по темата, как мухата се е превърнала в слон. Ако съвременната наука твърди нещо – а тя твърди, като използва своята власт, тъй като всички вестници и списания са в нейните ръце, – да се възразява, като правило, е безполезно. Но в края на краищата се оказва, че всички тези доказателства за нищо не стават.

Мисля, че ако обходите всички пчелини, ще видите, че именно най-добрите пчелари малко обръщат внимание на това, което са открили Форел и Кюн, тъй като пчеларят трябва да бъде практик, а тогава той инстинктивно прави това, което е нужно.

Разбира се, по-добре е, ако той познава това, което е правил инстинктивно. Аз, като правило, забелязах, че пчеларят, обикновено в неделя вечер, докато е още светло, посяда и прочита някоя статия, защото това, разбира се, му е интересно. Но от такава статия полза няма, тъй като тя нищо не му дава.

Но вие бихте могли, разбира се, да попитате и за други интересни неща.

Господин Мюлер: Искам да кажа още нещо за пчелата-майка. Вече казахме, че тя отлага яйца. Обаче може да има и неоплодени майки, например ако времето е лошо; от техните яйца се излюпват

търтеи, от които полза няма. Същото става и в случая, когато пчелата-майка умре, а няма младо потомство: тогава една от работничките става пчела-майка; във всеки случай тя отлага яйца, но само неоплодени, от които излизат безполезните търтеи.

След това бих искал да кажа нещо за роенето. Първият рой въобще няма никаква пчела-майка. Новата пчела-майка още се крие в яйцето си. С пчелата-майка си тръгват само старите пчели. Удавало ми се е да улова пчелата-майка и да върна всички пчели обратно в кошера.

Относно зрението при пчелите бих могъл да кажа следното: ако работим в помещението за презимуване на пчелите и има твърде много светлина – макар и за самия пчелар тя да е недостатъчна, – пчелите силно се възбуждат. За пчелните уживания при роенето мога да кажа, че е общоизвестно, че първият рой дава да се разбере за него, а при следващия рой това се проявява по-малко. Ние смятаме, че младите пчели въобще не жилият, тъй като жилото им е още непригодно за това.

Има местности, където хората не прибират меда, докато не го освети свещеник. На осми август се пада денят за освещаване на меда, меденият ден.

Понякога става така, че роят е излетял, майката изчезва някъде и ни се струва, че това е краят на роя, но това не е така, не е съвсем така.

Доктор Щайнер: От това, което казах, следва, че роят отлита и старата майка отвежда семейството, ако се появи нова майка и тя се показва на пчелите подобно на светулка. Ако роят се е отделил и някой хване старата майка, тогава, както казахте, може отново да се върне семейството в кошера, за да продължи спокойно да работи и по-нататък. Но това не е повод за опровергаване на това, че семейството отлита преди всичко поради силния светлинен ефект от страна на младата майка, който въздейства на трите малки очички. Това твърдение не се опровергава по такъв начин. Тук трябва да разсъждавате много логично. Искам да ви приведа един пример от живота. Представете си, че всички вие сте били приети на работа, но в един прекрасен ден решавате, че трябва да обявите стачка, тъй като тукашното началство е постъпило неправилно. Да си

представим, че сте решили да стачкувате. И така, вие сте по-чнали да се роите, господа.

Но минава известно време и вие вече нямате възможност да си купите нещо за ядене, нали така? Почвате да гладувате и по неволя се връщате назад. Сега мога да кажа: но нима всичко не започна с неправилната постъпка на началството?! Помислете само: ако сте отделили пчелата-майка от отцепения се рой и отново върнете този рой в кошера, той, разбира се, ще бъде принуден, тъй като старата майка я няма – което той усеща, – да признае новата майка и «да изпие горчивата чаша», тоест да се покори на неприятната необходимост. Затова не трябва да се смята за невярно това, което казах, а работата е именно в това, всички тези неща да се разглеждат в правилната светлина.

След това вие казахте за първия рой, когато всъщност младата майка още я няма, когато за нея още не може да се говори. А случвало ли ви се е да наблюдавате такъв предшестваш останалите рой, когато даже яйцето на младата майка още го няма?

Господин Мюлер: Девет дни преди младата майка да изпълзи.

Доктор Щайнер: Но младата майка вече е била вътре в своята килийка, макар и като яйце. На шестнадесетия ден тя е станала възрастна пчела-майка. Тогава тя изпълзва. Девет дена преди това тя вече е била там, вътре, или като яйце, или като личинка. Особеното е това, че яйцето тук свети най-силно от всичко. Неговата светлина постепенно отслабва и младата майка продължава да свети още известно време. Но най-силно свети тя, когато е още във фазата на яйце или личинка. Така че е съвсем ясно, че отлетелият първи рой се е състоял от най-чувствителните пчели, които са заминали. Всичко се обяснява от факта, че докато там няма млада майка, нищо не се случва. Защото какво е младата майка? Тя е вече тук даже тогава, когато е само яйце.

Ако пчелата-майка е останала неоплодена, тогава тя не

донася пчели-работнички, а само търтеи и, както каза господин Мюлер, търтеи, които за нищо не стават. Това също е вярно. Потомството на неоплодената майка е безполезно, тъй като работнички тук няма. Сега трябва да се обърне внимание върху това, че пчелите извършват брачния си полет именно под влияние на слънчевата светлина.

Отново ще видите каква голяма роля играе тук химията. Всичко ставащо тук оказва въздействие, свързано с пола на пчелите. Същността на пола е родствена на същността на химизма. Когато пчелата-майка излети и се издига високо, е очевидно, че въздействие върху нея оказва не само светлината, а и влиянието на светлината върху химическите процеси. Тук вие виждате непосредствено колко фино усещат пчелите химическата активност.

После вие казахте, че при работа с кошера на човек му е необходима светлина и поради това пчелите изпадат в безпокойство. Помислете добре: пчелите посредством светлината получават химическо въздействие, което те усещат с плашеща сила. Ако вие, човекът, дойдете при намиращите се без достъп на светлина пчели и изведнъж тя стане ярка, това действа на пчелите така, както на вас ви действа силен порив на вятъра; така, както ако бихте седели някъде и изведнъж се разтвори прозореца и се втурне силен порив на вятъра. Пчелите усещат светлината, но те усещат не само яркостта ѝ, а я усещат като някакъв потрес, водещ ги до голямо безпокойство. Самият аз не съм виждал това, но казват, че когато пчеларят прави това, когато прониква твърде много светлина, пчелите стават страшно нервни, изпитват вътрешно безпокойство, предизвикано от това химически активно влияние на светлината и започват като малки листенца да се мятат нагоре-надолу. Те танцуват насам-натам и това е знак, че чувстват вътрешно безпокойство. Хубавичко помислете: пчелите не биха станали толкова нервни, ако виждаха светлината. Те биха почнали да се крият по ъглите, за да не им действа светлината.

Във всички разглеждани въпроси трябва да имаме ясно-

та, че въздействия от такъв род имат място навсякъде, но е недопустимо да ги сравняваме с въздействията, влияещи на хората. Иначе всичко ще ни се струва антропоморфно и няма да можем да си представим нищо по-различно от следното: ако човек вижда, значи и животното вижда. Но това не може да се твърди априорно. На вас може би ви се е случвало да видите следната картина, поне този, който е наблюдателен, би могъл да я види: представете си кухня, където е малко топло от печката. Котката, която охотно седи край топлата печка, свита на кълбо, спи със затворени очи. Но ако някъде под шкафа има мишка, която котката съвсем не може да види с очи, и тази мишка изпъзли навън, котката внезапно, без да отваря очи, се хвърля към нея, при това мога да ви гарантирам, че тя ще се хвърли право върху мишката, и преди да успеете докрай да разберете какво става, котката вече върви с мишката в зъбите.

Вие, господа, разбира се, няма да почнете да твърдите, че котката е видяла мишката, защото очите ѝ са били затворени, тя е спяла. Някои казват: котката има много тънък слух и с помощта на този изключително фин слух тя възприема мишката. Така се твърди, че котката най-добре чува по време на сън. Но това далеч не е безспорно твърдение, защото зрението и слухът са именно тези сетива, които играят голяма роля само при бодрстване, докато обонянието например играе извънредно голяма роля на сън. При обонянието са задействани химически процеси. И в носа, и в целия мозък при това се проявява химическа активност. Освен това, даже ако вие добре улавяте нещо с помощта на слуха, ще успеете ли веднага уверено да скочите там, където това нещо се намира? Не, в никакъв случай. Слухът не позволява да се ориентираме толкова бързо. Така че не следва да предполагаме, че при котката всичко е въпрос на слух. Това, за което би трябвало да се говори по отношение на котката, е нейното ужасно фино обоняния, което при нея е свързано с четинестите ѝ мустачки. Това много фино обоняния е свързано с тях, защото във всяко косъмче има канал, а вътре в косъмчето (изобразява го на рисунка) има

вещество, и това вещество претърпява химическо изменение в присъствието на мишката. Ако няма мишка, това вещество има определени химически свойства. Ако някъде наоколо, а може и по-далеч, има мишка, котката я възприема благодарение на химическата реакция, ставаща в мустаците, разположени на муцуната ѝ. Веднъж вече ви казах за хора, които живеят на четвъртия етаж и могат да се разболеят от това, че долу, в мазето, се намира някакво вещество, например елда, тъй като те я възприемат.

Хората могат да се убедят, че обонянието действа доста надеждно с примера за полицейските кучета: без него тях просто нямаше да ги има. С помощта на очите на тях им се удава да постигнат много малко, но пък чрез обонянието те достигат много. В животинския свят надеждност трябва да се приписва не на очите, а на химическите въздействия, които най-силно се предизвикват от действието на ултравиолетовото облъчване. Ако искате да придадете на служебното куче безукорност, ще бъде добре, ако вървейки с него, през цялото време осветявате откъм него с ослепително ярък фенер, за да го държите постоянно в ултравиолетови лъчи. Тогава служебното куче ще търси по-уверено, тъй като в «подушващите» му косъмчета – кучето също има такива – химическото въздействие ще се проявява с по-голяма надеждност.

И така, всичко, което въобще можете да узнаете за животните, води до това, че веднага щом имате работа с животинския свят, ще трябва да изоставите хипотезата за някакви осъзнати сетива при животните; трябва да преминете на пониска степен, тоест към сетивата обоняние и вкус, на степента на така наречените химически сетива.

Вървим по-нататък: вие предполагате, че младите пчели не жият. Това е лесно да се обясни: при младите пчели просто няма още орган, който жили, защото цялата им вътрешна организация още не се е формирала окончателно. Това се появява едва в определена възраст. Тук няма нищо особено и то не противоречи на това, което казах.

Господин Мюлер пита за изкуственото подхранване. Той взема четири литра вода, пет килограма захар, добавя мащерка, чай от лайка и щипка сол. Как може да подейства това?

Доктор Щайнер: За това трябва да имаме отделен разговор – по причина, че на принципите, които вие инстинктивно използвате, се основават отчасти и нашите лекарствени препарати. Не всички, но определена част от нашите лекарствени препарати се основават на това.

Ако вие подхранвате пчелите със захар, това, разбира се, за нищо не става, тъй като пчелите по природа се хранят не със захар, а с нектар и прашец, цветен прашец.

Господин Мюлер: Налага се например да прибираме наполовина пълни пити, които идват от гората и даже да опразваме питите с децата, тъй като в противен случай при пчелите ще започне диспепсия. Но тогава ще им останат два-три килограма, а това е недостатъчно.

Доктор Щайнер: Изобщо пчелите не се хранят със захар, те обикновено се хранят с мед. Това е привично за тях и съответства на природата им. Своеобразното е, че пчелите превръщат в своего рода мед всяка храна, получена от тях през зимата. Храната съществено се видоизменя, след като те я поемат. Така че пчелите са способни зимно време в процеса на храносмилане да преработят всичко, което приемат вътре в себе си, в своего рода мед. И вие можете да си представите колко сили им отнема тази процедура в сравнение с това, ако се подхранваха с мед. Тогава те не биха изразходвали сили, да преработват захарта в мед вътре в своя организъм.

Що за пчели са тези, които преработват в себе си захарта в мед, че и в голямо количество? Това трябва да бъдат силни пчели, най-полезните. Слабите пчели не можеш да ги заставиш да преработват захар в мед вътре в своя организъм. От тях ползата ще бъде малка.

Но, както казах неотдавна, тези неща стават по-понятни, тъй като вие използвате като добавка чай от лайка: така вие

частично освобождават пчелата от това, което иначе ще ѝ се наложи да изпълни в своя организъм. Когато смесвате захарта с чай от лайка, субстанцията на лайката започва да изпълнява функцията, която в растението води до образуване на мед. Веществото, съдържащо се в чая от лайка, се съдържа не само в самата лайка, но и във всяко медоносно растение. Но, разбира се, лайката съдържа това вещество в много висока степен и затова не трябва да се използва в качеството и на медоносно растение. Ако вземете растение, в него присъства много от така нареченото нишесте; това нишесте има постоянна тенденция към захарообразуване. Сокът от лайка въздейства на намиращото се в растението нишесте така, че той управлява в него процеса на прехода от захарен сироп към мед. Ако давате чай от лайка като подхранка, с това вие поддържате процеса на медообразуване. Вие придавате на захарта родство с меда, когато добавяте чай от лайка.

Същото правим и с нашите лекарства. Имайки работа с някакъв метал, него не следва да го предписваме на пациента непосредствено, тъй като той ще бъде просто изхвърлен в процеса на храносмилане; трябва да се смеси с компонент, осигуряващ лесното му усвояване. Така е и с чая от лайка, който вие добавяте към захарта.

Солта трябва да се добавя поради това, че тя въобще способства за преработката на компоненти, които иначе биха останали непреработени. Инстинктивно човек си добавя сол в супата и т. н., тъй като солта притежава свойството бързо да се разпространява по цялото тяло и да способства за преработката на храната.

ДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 1 декември 1923 г.

Господа! Господин Мюлер ми даде още един брой на вестник «Швейцарско пчеларство» и там има статия, в която се описват опити по медотерапия: «Нашите по-нататъшни експерименти при провеждането на курса по медотерапия в детски дом Фрауенфелдер, Амден», д-р Паули Емерих, Веезен, вестник «Швейцарско пчеларство», брой 3, март 1923 г.

Прочитат се отделни пасажи.

Би било много интересно да направим днес няколко забележки по повод на тази статия. Става дума за това, че в този детски дом са се правили опити да се лекуват с мед деца със симптоми на намалено хранене, при това – както е описано – медът се разтваря в достатъчно топло мляко, точно са го дозирали и са го давали на децата. Медът са го давали в не много горещо мляко, в мляко, което не е кипнато, но е пастьоризирано при температура по-ниска от температурата на кипене.

Авторът констатира отлични резултати. Действително резултатите, получени от автора на статията, са много радващи: съдържанието на червени кръвни телца в кръвта на децата силно е нараснало. Така например е имало две деца, братче и сестриче. При по-малкото от тях, както показвали изследванията, съдържанието на хемоглобин в кръвта е било само 53%. При изписването, тоест след провеждане на курса по медотерапия съдържанието на хемоглобина в кръвта се е увеличило до 82%. При по-голямото дете хемоглобинът в началото е бил 70%, а накрая – 78%. Покачил се е, макар и малко, но все пак се е покачил.

По-голямото дете е минало курс на лечение само с мляко и вследствие от този курс също е станало покачване, но само от 70% до 78%, което за начало не е толкова лошо, но не е

толкова силно, както в първия случай.

Авторът описва тук много интересни случаи. Сега при описанието на тези експерименти ще ви помоля да обърнете внимание на възрастта на децата-пациенти. Въобще при въздействието на едни или други вещества върху човека съвсем не е достатъчно да се ограничаваме само с лабораторния експеримент; провеждайки диетологичен или медицински експеримент, е необходимо първо да се установи възрастта на лицето, също както и при всеки болен е необходимо преди всичко да се установи неговата възраст.

Момчето е на единадесет години; в течение на осем седмици се е провеждал курс по медотерапия: отбелязано е съществено подобрене на състоянието на жлезите му. При наличие на катар на горната част на белия дроб е настъпило подобрене, а съдържанието на хемоглобина, който играе доста съществена роля, е нараснало от 53% до 75%. Втори случай: също единадесетгодишно момче. При него е отбелязано повишение от 55% до 74%. Следва четиринадесетгодишна девойка – отбелязано е повишение от 70% до 80%. По-нататъшните случаи на нарастване няма да ги чета, те навсякъде са доста значителни. Авторът отбелязва също наддаване на тегло; това е показател, че децата са укрепнали. Описано е десетгодишно момиче, още едно десетгодишно момиче, тринадесетгодишно момиче, седемгодишно момиче, единадесетгодишно момче, осемгодишно момче, дванадесетгодишно момче, деветгодишно момче и момче на седем години. Експериментите показали, че на децата от тази възраст, би могло да се каже, ученическа възраст, курсът по медотерапия им дава необичайно много.

Авторът на статията се е занимавал също с изучаване на въпроса за причините за тази необичайна ефективност на курса по медотерапия при тези деца. При това тя съобщава нещо много интересно. Тя съобщава нещо, което макар и да е във висша степен предразсъдъчно, все още широко се прилага в науката.

Какво прави представителят на науката, ако иска да установи колко хранителен се явява един или друг продукт? Представителят на науката разлага този конкретен хранителен продукт, това хранително средство, и изследва какъв процент от едни или други вещества се съдържат в него. Ето какво прави науката.

Става следното: един ученик, като казва авторът на статията, на известния професор по физиология Бунге¹⁷, ученик, името на когото ще научите после, е бил в Базел и правил експерименти по изхранване на мишки с мляко. При мишките всичко вървяло добре: те отлично се развивали, докато се хранели с мляко. И ето, че той прави друг експеримент; той казва: млякото се състои от казеин, тоест белтъчно вещество, от мазнина, захар и соли. Той разсъждава: с мляко мишките се развиваха отлично; млякото се състои от казеин, мазнина, захар и соли; така че на една група мишки ще давам казеин, мазнина, захар и сол, защото всичко това се съдържа в млякото. Станало така, че след няколко дни мишките, на които почнал да дава казеин, мазнина, захар и сол, умрели! Те получавали същото, но умрели. Виждате, че сместа от вещества още нищо не значи. Тук роля играе нещо друго – това трябваше да кажат тези господа.

Та какво си казали тези господа? Тези господа си казали: материята, веществото, трябва да е навсякъде. Където нещо става, трябва да има материя.

Но веществата, съдържащи се в казеина, мазнината, захарта и солта са неефективни! И си казват: тук трябва да се съдържа вещество в много малко количество, така че химическият анализ не може да го открие. И това вещество тези хора нарекли витамин. Вита – това е живот, така че витамин означава правещ живот.

На Хайнрих Хайне¹⁸ веднъж му се приискало да се пошегува и казал: има хора, които искат да обяснят как се появява бедността. Най-просто, разбира се, е да кажем: бедността възниква от нищетата. Тук просто има друга дума, но така нищо

не е обяснено.

Веднъж бях в едно общество, където се говореше как възниква комичното и в редица от присъстващите се появиха прекрасни мисли за това, откъде се взема то и поради какво се смеем. Един човек излезе на сцената, за да знаят всички, че наистина има какво да каже! И той изнесе своята гледна точка за комичното, като каза: безусловно комичното възниква, защото човек има *vis comica*, комична сила. *Vis comica*: *vis* – това значи сила, *comica* – комична. Човек има комични сили. Ето откъде се взема комичното. Това е същото, ако някой каже за икономиката: откъде се вземат парите? Парите възникват благодарение на силата, образуваща пари. Но така нищо не се обяснява.

Ако става дума за националната икономика, веднага става видно колко ексцентричен е субектът, който заявява, че парите се появяват благодарение на силата, образуваща пари. Но в естествознанието вече не се забелязва, когато някой попита откъде в млякото са жизнените сили? – и отговори: от витамините. Това е същото като: бедността е от нищетата. Но това не се забелязва. Мисли се, че са казани много значителни неща, докато всъщност нищо не е казано.

Това е, което в съвременните научни търсения предизвиква безпокойство. Едни хора смятат, че имат какво да кажат, високопарно възвестяват нещо, а други хора им вярват за всичко. Но ако в хода на мировата история всичко това продължи и по-нататък, то ще доведе дотам, че всичко ще дойде до упадък, всичко ще загине. Защото светът зависи от това, което се прави, а не от приказките и разговорите. Думите трябва да съответстват на това, което всъщност е. Преди действително още е имало наука, непосредствено свързана с практиката. Днес науката въобще повече не познава практиката. Тя оплита словесна паяжина. И всичко това е, за да се присъедини още един нов авторитет към старите авторитети.

Като се замислим, до неотдавна не съществуваха толкова много списания по специализирани теми, както днес. В

тях се правят съобщения за това, какво е станало например в областта на пчеларството и какви успехи е постигнало то. Това ми напомня за моята младост. Трябва да се знае по какъв начин тогава се съобщаваше за такива неща, като успехите в пчеларството. Тогава един разказваше на друг какво самият той е научил от опита си и веднага можеше да се почувства, наистина ли има такъв опит или само си дрънка. Защото едно е, когато някой слуша какво му казва другият. Тогава може да се забележи, наистина ли той знае или само повтаря след някого. За мнозина печатното слово стана безпрекословен авторитет и ако нещо е публикувано, хората вярват, че има нещо в него.

Но в тази статия има още нещо. Тази жена, лекарят, е постигнала със своите курсове по медолечение такива успехи, които наистина са достойни за благословия. Това, което е успяла да осъществи на практика, е отлично. Но тя разсъждава за това в духа на науката и всъщност до никъде не може да стигне. Тя казва:

«Би било твърде желателно, резултатите от нашите експерименти да станат известни в по-широки кръгове, а главното е подрастващите да получават повече мед... Отначало нашите съобщения представляваха само резултати от нашия практически опит, но ние не се съмняваме, че с по-нататъшното разработване на учението за витамините, а също на фармакологията и физиологията, ще бъде отделено нужното внимание на проблема за въздействието на меда върху организма».

Авторът на статията казва същото и в началото:

«Имам също намерение да направя в последствие съобщение за това, в какво от медицинска гледна точка се състои действието на медотерапията... Нашите успехи ни насърчават да проследим по-дълбоките връзки. Макар и да знам, че още дълго няма да успеем да проникнем в същността на този въпрос, въпреки това ми се иска още сега, на основата на нашия опит и резултатите от изследванията да осветим направленията, по които, по мое мнение, трябва да се развиват по-нататъшните изследвания».

По такъв начин, от собствените ѝ думи става ясно, че тя не проявява високомерие, тази дама-лекар; тя казва: «Цялото това учение за витамините не позволява все пак да се проникне в същността на въпроса». Нека точно да обмислим следното: да видим на какво се основава действието на медотерапията. Вие виждате, че тези експерименти ни показват нещо. Те ни показват, че действието на меда е особено силно – и това ще го показват експериментите отново и с по-голяма очевидност, – особено силно е не при бебетата, а при децата, които или вече са достигнали възрастта на смяна на зъбите, или са малко над тази възраст. И така, това е експериментално установено. Извънредно важно е, че този въпрос се разглежда. Но експериментално е установено и следното: експериментите са показали, че най-добре медът действа на децата тогава, когато им го дават в не много горещо мляко. Ако се употребява смес от мед и мляко, това особено силно действа на децата.

Ако отидем по-нататък, че открием, че медът има значение и за по-малките деца. Но в този случай трябва да се дава малко мед; повече мляко и малко мед. На възрастните хора помага главно медът, а не млякото. Благоприятни резултати при стари хора могат да се получат, ако им бъде предписан мед въобще без мляко.

Трябва да се отбележи, че медът и млякото имат извънредно значение за живота на човека. Това непосредствено следва от експериментите. Виждате ли, господо, древните учени, както често съм ви казвал, не са били така глупави, както мисли съвременната научна общественост. Древните учени понякога ни се струват глупавички, но всъщност те са били много умни и мъдри. Навярно знаете старата приказка «за страната, където текат мед и мляко». В нея е намерило израз това, че страната е здрава, че в нея можеш да живееш и да бъдеш здрав. Така че хората едно време са знаели, че медът и млякото необикновено силно са свързани с живота на хората.

Понякога природата говори на език, лесно достъпен за разбиране. Това, което тя изрича, може да се забележи, ако

достатъчно просто се разглеждат простите неща. Който знае, че природата действа много мъдро, на него не му трябва много доказателства за това, че млякото е най-полезно от всичко именно за децата и подрастващите. В противен случай от женските гърди би текло не мляко, а мед, което впрочем не би било непосилно за природата, защото в растенията се образува мед, така че би било напълно възможно отделянето от гърдите на жените да е мед. Трябва само да се отнасяме към тези неща по-просто. Не може да се каже: природа е толкова глупава, щом в женските гърди създава само мляко, но не и мед, а трябва да се каже така: в този факт задкулисно е скрито знанието за това, че на малкото дете му е необходимо преди всичко мляко, а мед може да се използва едва при подрастването на детето.

Но ние не трябва да си създаваме представи, които са само словесна игра и да си казваме, че бедността произлиза от нищетата, комичното – от *vis comica*, от «комичната сила», а животворната сила на меда – от витамините, които се съдържат в него; не, ние трябва да прозираме действителността. Тук ще ви кажа следното: да съпоставим това, което вече отдавна ни е известно от тези лекции, за да погледнем нещата по правилния начин.

Виждате ли, господо, ако се качите високо в планината, там, където високопланинският масив се състои от най-твърдите скални породи, там, където навън се проявяват едни от най-твърдите земни образувания, ще намерите кристалите на кварца. Те са много красиви. Ще намерите всевъзможни кристали. Спомнете си, рисувал съм ви тези кристали на кварца: ето как изглеждат (вж. рис.).

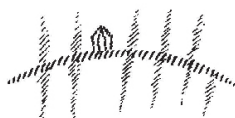

Ако те са завършени, тогава и долу завършват също както и горе; но в по-голямата си част те са незавършени. Те излизат от скалата, в някакъв смисъл израстват от скалата във формата, която ви нарисовах; често съм я рисувал и преди. Какво значи това? Това значи, че Земята дава възможност от нея да израстват такива кристали, които имат шестоъгълна форма и завършват с острие. И така, вътре в Земята има сила, създаваща шестостенни, хексагонални форми.

Виждате ли, в човека ги има всички сили – винаги ви казвам това, – които ги има в Земята и които ги има в Космоса. Земята, на свой ред, има тези сили от Космоса. Човекът е придобил тези сили от Земята. И вътре в човека ги има тези сили, силите, които, бидейки в Земята, изкарват кристала на кварца навън. Работата е там, че човешкото тяло е пълно с кварц.

Сега ще кажете: «Дявол да го вземе! Що за глупости ни дрънкат!» Кварцът, който сте откривали горе в планината, сам по себе си е много твърд.

От него могат да ти излязат цицини; самият кварц няма да се счупи, но главата на човек е напълно възможно да се пробие, ако се случи да се чукнеш в него. В кварца най-много от всичко се обръща внимание на неговата твърдост. Но телата не навсякъде остават такива, каквито ги срещаме тук или там. В човека го има същия този кварц, но в по-течна форма. Защо?

Виждате ли, може да се наблюдава – само че това наблюдение трябва да се провежда по правилен начин и с помощта на вътрешното зрение – как от главата към телесните членове и крайниците на човека постоянно се устремява своего рода поток (вж. рис.). Това е много интересно: да допуснем, че тук е разположена главата на човека; надолу от тази глава постоянно струи същото, което струи от Земята, насочвайки се отвътре навън; там, горе, то се втвърдява и се отлага например като кварцови кристали. Този поток е насочен от Земята навън; при човека той е насочен от главата към цялото тяло. Това е потокът на кварца или кремъчната киселина. Обаче в човешкото тяло кварцът не достига до стадия на кристала. Колко красиво би било, ако отвътре бяхме пълни с чистите кристали на кварца. Но от това нямаше да ни е добре! Кварцът има достъп за проникване в човека само до точката, в която се появява тенденцията за образуване на хексагоналната форма. По-нататък, след тази точка достъпът се прекратява. На процеса на формиране на кварца не му се предоставя възможност да се придвижи в това направление по-нататък. Така че в тялото ни процесът по формиране на кварца се намира в самото начало, а след това се прекъсва; той трябва да се прекрати. Именно на това се базира нашият живот, на това, че в посока надолу от главата ние постоянно имаме тенденция към формиране на шестоъгълни кристали – искаме да ги изградим, но работата не стига дотам, процесът се прекъсва. Тук, вътре, постоянно искат да се появят такива кристали. Но в действителност те не възникват, тяхната поява се затормозява и тогава ние имаме вътре в нас, така да се каже, много силно разреден течен кварц.

Ако този «кварцов разтвор» го нямаше в нас, ние бихме могли да изяждаме например колкото си искаме захар, но никога нямаше да почувстваме сладък вкус в устата. Това прави намиращият се в нас кварц, но роля тук не играе неговата вещественост сама по себе си, а това, че в него има воля, стремейки да придобие хексагонална форма като кристал. Ето от

какво произхожда вкусът, ето какво е задействано тук.

И така, погледнете: вътре в Земята присъства същото, то се разпространява по-нататък. Човекът спира кремъчната киселина, когато тя започва да проявява в него тенденцията да стане остроъгълна. Земята ѝ позволява да развие кристализацията по направление нагоре. Но на човек му е необходима тази сила, силата на кремъчната киселина, силата, възпроизвеждаща шестоъгълните формообразувания. Тази сила, изграждаща шестоъгълните форми, е нужна на човека.

Предполагам, че не всички от вас са добри по геометрия. Не на всички ви се налага да се занимавате с геометрия и може би няма да ви се удаде веднага да нарисувате такъв кристал или да го моделирате от пластелин. Но вашето тяло е много добър геометър и на него постоянно му се иска да прави такива кристали. За това ни принуждава необходимостта. Но целият живот се основава на това, че ние потискаме този стремеж; ако не ни се удава повече да го потискаме, умираме.

А сега отново да обърнем поглед към пчелите. Пчелите излитат и събират мед. След това те преработват меда в своето тяло и по този начин създават това, което представлява техните собствени жизнени сили. Но на един по-късен етап те произвеждат восък. Какво правят с восъка? Те правят от него шестоъгълни килийки. Вижте: Земята прави шестоъгълни кристали, състоящи се от кремъчна киселина. Пчелите правят шестоъгълни килийки.

Това е много интересно. Рисувал съм ви пчелни килийки и, както помните, показвал ви ги е и господин Мюлер; те изглеждат като кристалите на кварца, но отвътре са кухи. Кварцът няма кухини. Но по форма те са съвсем еднакви.

Ето, вижте, господа, тези килийки вътре са кухи (вж. рис.). Но какво има там, вътре? Там, вътре, се намира пчелното яйце. Там, където кварцът е запълнен с кремъчна киселина, в килийката има кухня и именно в нея се намира пчелното яйце. Пчелите се формират благодарение на същата сила, която се намира в Земята и формира кварца. Тук във фина дозировка действа кремъчната киселина. Тук, вътре, присъства някаква сила, която не може да се открие физически. Медът, преминал през пчелното тяло, действа тук така, че той е способен да придаде на восъка формата, която непосредствено е необходима и на човека, защото на човек му е нужно да има в себе си хексагоналните пространствени форми. На човек му е нужно същото. И тъй като пчелите са животните, които в най-голяма степен са подложени на въздействието на тази хексагонална сила, от всичко, което съществува, те събират именно тези хранителни продукти, които по най-добър начин могат да бъдат трансформирани в тялото в тази хексагонална сила.

Виждате ли, господа, ако ядете пчелен мед, получавате изключително мощна сила. Когато ставате твърде слаби и не сте в състояние да развивате в себе си тази хексагонална сила, която трябва да идва от главата през цялото тяло, ако не сте в състояние да правите кръвта си толкова здрава, че тази хексагонална сила постоянно да присъства тук, тогава трябва да приемате мед вътрешно, а децата – мляко. При детето хексагоналната сила още я няма, затова то трябва да я получава от това, което е приготвено в самия човек в млякото.

Ето защо колкото и да се дава на мишлетата казеин, мазнина, захар и сол – те ще умрат. Защо? На животните също са необходими тези действащи хексагонални сили. Ако просто се смесят заедно казеин, мазнина, захар и сол, там няма да се окажат тези сили, силите, действащи в хексагоналните форми. Ако давате на мишките мляко, тази сила ще присъства в него. Всъщност тя не е толкова силна, че да превърне млякото в шестоъгълни кристали при кисване. Ако хексагоналната сила в млякото е малко по-силна, тогава, ако пиехте кисело

мляко, на езика ви щяха да се образуват кремъчни кристали. На вкус би ви се струвало, че млякото е изпълнено с малки косъмчета. Но при млякото това не отива толкова далеч, тъй като самото мляко произхожда от човешкото тяло или от тялото на животното, и всичко това остава в течна форма. На детето и това му стига, но за възрастните хора то вече е недостатъчно. А възрастни почваме да ставаме от самото детство. И още тогава става необходима тази по-мощна хексагонална сила, която се съдържа в меда.

Ето кое е интересно: ако се вземе мляко, даже ако е човешко, все пак носи животински характер, тъй като е присъщо на животинското начало в човека. То носи животински характер. Ако разглеждате меда, той постъпва от растителното царство, макар и по околен път, посредством пчелите. Той идва от растителното царство, присъщ е на растението. Ако вземете кремъчна киселина, тоест кварц – това е минерално. На него му е присъща ярко изразена хексагонална форма. Восъкът, който се образува в резултат на храносмилането в самата пчела, получава форма – той не се появява вече оформен, а именно получава форма, – изгражда се в хексагонални килийки. Млякото отново разтваря тази форма. Тук, вътре в млякото, се изгражда само сенчест образ на хексагоналните кристали. И така, може да се каже: медът е нещо, което за човека е изключително благоприятно.

Може да се помисли, че би било добре за човека вместо мед да употребява направо кремъчна киселина, защото отгук той също би могъл да получи хексагоналната сила, нали така? Но поради това, че кремъчната киселина има твърде далеч отиваща тенденция към строеж на хексагонални форми, към образуването на тези форми, присъщи на кремъчната киселина, тя притежава твърде силно въздействие върху човека. Въпреки това действието ѝ може да бъде благоприятно.

Сега разгледайте следното: представете си, че на недохранено дете не му е провървяло и то не е получило гореописания курс по медотерапия във възрастта от шестнадесет-седемна-

десет години или – още по-добре – на тринадесет-четиринадесет години. Работата при него не би била добре, хемоглобинът в кръвта му би намалявал още и още. Процентното съдържание на хемоглобин в кръвта постоянно би намалявало. Детето става възрастен, навършва, да кажем, тридесет години, и остава много отслабен човек. Авторът на статията описва такива случаи и казва: «Те са на ръба». Нещо веднага трябва да се направи с такъв човек, който е около тридесетте. Би било много добре да му се предпише курс по медотерапия, но човекът е твърде изтощен. Той трябва да получава толкова мед, че този мед да му помогне, а не да повреди стомаха му. Защото медът трябва да се употребява с мярка. Ако се приема твърде много мед, стомахът може да се повреди.

Нещата лесно се обясняват. Медът е сладък, съдържа много захар. На стомаха му е необходима киселина и ако употребявате прекалено много мед, вие препятствате действието на киселината. Накратко, медът трябва да се употребява умерено. Ако човек на тридесет, бидейки крайно изтощен, почне да получава толкова мед, колкото се полага при курса по медотерапия, като последствие първо ще се появи разстройство на стомаха, а след това и разстройство на червата. Така че това не трябва да се прави.

Но може да се направи друго. В началото трябва да се дава на такъв пациент като лекарство фино смлян прах от кварц, тоест кремъчна киселина. И ако му се дава прахообразната кремъчна киселина като лекарство, благодарение на това той ще стане способен след някое време да получава малки дози мед, като ще има полза за себе си. Силно смляната кремъчна киселина ще възбуди в него хексагоналната действаща сила, след което той ще може да употребява малки количества мед. Кремъчната киселина може да способства за усвояването на меда.

Може да се направи и така: на човек, на възраст около тридесетте, с понижено съдържание на хемоглобин – именно при възрастен човек, тъй като на децата трябва да се дава по-

вече мляко, – заедно с меда да се дава малко кремъчна киселина във вид на много фин прах. Тогава медът действа на човека.

Виждате, господа, че всички тези съотношения трябва да се знаят. Може да се попита: чрез какво медът действа на човека? От меда върху човека въздейства горепосочената хексагонална формообразуваща сила. Нея я има вътре в пчелата, това е видно по восъчните ѝ килийки. Именно затова медът действа така благоприятно. Ето защо е вярно това, което вече съм ви посочвал: върху детето преимуществено действа силата на млякото, но тя може да се засили с помощта на меда; при възрастния човек действа преимуществено силата на меда. Но ако човек става по-възрастен, силата на меда следва да се подкрепи със силата на кварца, както вече казах. Но и медо-млечният курс на лечение винаги ще е полезен, тъй като силите от ранното детство се запазват и при възрастния. На него ще му помогне и обикновеният курс по медолечение. Полезното действие на медотерапията във всеки случай си остава безспорно.

В практиката това е добре известно и тук би следвало само да се пояснят за хората тези неща, да се обърне внимание, че трябва да се продава мед винаги с хубаво качество. В тази област хората са много склонни да се поддават на измама – имам предвид измама не в обикновения, криминален смисъл, – да се поддават на измама, бих казал, във връзка с условията на цивилизацията. Например ако пътешествайки отидете в хотел и си поръчате мед, това често съвсем няма да е мед, а захарен мед, тоест нещо, произведено изкуствено! Ако хората знаеха, че това съвсем не е едно и също, че никаква хексагонална сила тук вече няма – и дума не може да става, ако хората знаеха това, те нямаше да се вкарват в заблуда, мислейки, че този подправен мед действа също както истинският пчелен. С пчелен мед вие, разбира се, бихте могли да храните мишките и той много ще им хареса. Но с този изкуствен мед те могат скоро да умрат, макар и не за няколко дни.

Ето какво ми се искаше да ви кажа във връзка със стати-

ята за лечението с мед и мляко.

Тук ми изпращат още някакви интересни неща, за които може да поговорим и да чуя какво вие самите ще кажете и какво ще ви каже господин Мюлер. Ще видите, че ще се появят толкова много въпроси, че навярно си струва още да дискутираме на тези теми следващия път. Ще можете тогава да зададете въпроси, а господин Мюлер или аз да ви отговорим. Сега искам да се спра само на две неща. Това може да ви се стори малко странно, но би ми било любопитно да узная какво ще кажете за него.

Въпрос в писмена форма: В кръговете на старите пчелари са били убедени, че между пчеларя и подопечните му съществува определена връзка на душевно ниво. Казват, че ако пчеларят умре, смъртта му веднага се съпровожда с появата във всяко пчелно семейство на няколко признака. Отбелязано е, че голяма част от семейството умира в течение на годината. Фактите сочат, че съществува известна връзка на душевно ниво между пчеларя и пчелите: така, ако някой иска да работи с пчелите, намирайки се в раздражено, гневно настроение, пчелите ще го жият много по-често, отколкото ако работи в спокойно, хармонично състояние на душата. Основани ли са тези възгледи на старите пчелари на някакви факти?

Доктор Щайнер: Би било интересно, ако господин Мюлер колкото се може по-просто ни каже, смята ли той, че всички подобни неща са изсмукани, както се казва, от пръстите. Защото сред селските пчелари по традиция се е смятало, че съществуват признаци за смъртта, нали така? Имам предвид взаимовръзката на душевно равнище, отношенията между пчелар и пчели. Господин Мюлер би могъл да каже нещо за това.

Господин Мюлер разказва за два случая в Базел и Цюрих, имащи отношение към тези неща. В едно семейство умряла жената, която много работила с пчелите, и в течение на една година всички пчелни семейства умрели. В друг случай, станал в Базел, където също умряла жена, която много се е занимавала с пчелите, се е по-

лучило същото. Това бил голям пчелин: за една година от двадесет и осем семейства останали само шест. Необяснимо е как това е свързано с времевия период и със самите пчели. В този случай не е било установено пчелите да са боледували от нещо; може би връзката да е била на душевно ниво.

Доктор Шайнер: Да си спомним какво ви разказах веднъж за отношението на човека към животното. Възможно е да сте чули какво ви казах: по едно време много се говореше за така наречените смятащи коне, коне, които могат да отговорят на въпрос, например колко е четири плюс пет. Почвали да броят: едно, две, три, четири, пет, шест, седем, осем, девет – и тук конят тропал с крак. Конете можели да правят не само такива незначителни изчисления. Навярно сте чували за особено прославените елфийски смятащи коне. Назначавали се комисии, всички тези неща се изследвали и т. н. Самият аз не съм виждал елфийските коне, но съм виждал друг смятащ кон, така наречения «смятащ кон на господин фон Остен»¹⁹, който също смяташе много добре. Би могло да си съставим съвсем точна представа на какво се основава всичко това.

Хората си блъскали главите по повод на тези смятащи коне. Пък и било страшно: ами ако изведнъж конете почнат да смятат? А те смятали така ловко, че посрамвали науката. Да, господа, ако с това се заемеше педагогиката и почнеха да учат конете на аритметика, би могла да се появи опасна конкуренция за счетоводителите и всички, свързани със сметките. Така че с тези смятащи коне стана срамна история.

Обаче науката се отсрами по най-невероятен начин с тези смятащи коне. Лесно би могло да се открие, че в действителност конят, разбира се, не може да смята, би трябвало просто да се проследи как се получава, че на девет конят тропал. Би трябвало да си наистина идиот, за да вярваш, че кон може да смята. За това е знаел и доцентът Пфунгст, който изследвал този въпрос от научна гледна точка, той е знаел, че кон не може да смята. Но той издигнал следната хипотеза, като казал: този «господин фон Остен», броейки, прави гримаса, не-

забележима гримаса на лицето, и тази линия на лицето, тази гримаса забелязва конят. И според гримасата той тропва. Самият той обаче възразил на себе си. Защото тогава му се наложило да застане отстрани и да гледа «господин фон Остен», за да улови гримасата, която конят забелязва и тропва. Той застанал отстрани, но нищо не видял. Но все пак не се усъмнил в своята хипотеза, а казал: гримасата е толкова мимолетна, че аз не мога да я видя, но конят може. Е, господо, оттук следва, че конят вижда повече от доцента. Друго не може да се заключи.

Обаче работата не стои така. Човек с естественонаучно образование, наблюдавайки такива неща, не би трябвало да разчита на някаква мимолетна гримаса. Всъщност нещата са така: ето тук, от едната страна, стои конят, тук – «господин фон Остен», който леко придържа коня за ездата. В десния джоб на жилетката на «господин фон Остен» е имало малки бучки захар. И «господин фон Остен» постоянно е давал на коня тези бучки. Той ги е схрусквал, чувствал е сладкия вкус в устата и много е обичал «господин фон Остен». С всяка бучка захар той го обичал все повече и повече и благодарение на това се появила сърдечна привързаност между коня и «господин фон Остен». И на този «господин фон Остен» не му е трябвало незабелязано да гримасничи, а му е било достатъчно само да помисли на девет «вярно!» – и конят е чувствал това, защото животните много тънко усещат всичко, което става около тях. Той чувства какво става в главата на човека, даже ако няма ни най-малка гримаса, която конят уж може да види, а човекът – не. Конят усеща какво става в мозъка, когато той мисли: девет – при което конят тропва. Ако конят не получаваше захар, конската му любов щеше да попремине и нямаше вече да тропва.

Виждале, че при животните съществува много фино усещане за тези неща; работата тук не е в гримасата – тези неща действително са невидими. И така, конят реагира на това, което става вътре в мозъка на «господин фон Остен». Тези неща е необходимо именно да се наблюдават и тогава се научава

колко удивително фино усеща животното всъщност.

Представете си сега, че сте влезли в пчелен рой и при това изпитвате чувство на благоговеен страх. Пчелите веднага ще почувстват, че вие се страхувате, това не може да се отрече. Но какво значи това, че вие изпитвате страх? Знаете, че ако човек се бои, той пребледнява. При страх се пребледнява. Когато човек пребледнява, кръвта се оттича. Тя не стига до повърхността на кожата. И когато пчелите се приближат към човек, който изпитва страх, те усещат в човека в по-голяма степен от обикновено – тоест когато кръвта се намира в кожата, – усещат хексагоналната формообразуваща сила; в тях се появява желание да получат от него мед или восък. Докато, когато човек се държи безстрастно и кръвта му равномерно се разпределя по кръвоносните съдове, пчелите забелязват съвсем друго. Те забелязват, че тази кръв има същата тази хексагонално действаща сила.

Сега си представете, че човек е разгневен и в гнева си се приближава до пчелите: от гнева се почервява. Възниква прилив на кръв: кръвта иска да поеме хексагоналната формообразуваща сила. Пчелите със своя фин усет веднага отчитат това и сякаш предполагат, че вие искате да отнемете тази сила от тях и тогава ви жият. Именно такава е финото усещане на природните сили, то играе роля тук, то се намира вътре.

Това става привычка. Помислете: пчеларят за пчелите е не просто човек, приближаващ се към кошера; пчелите усещат, ако можем така да се изразим, всички негови изпарения, те усещат всички негови свойства. И пчелите привикват към това. Ако той умре, на тях им се налага да променят привычките си. А за пчелите това означава извънредно много.

Помислете само за това, което ви е известно за кучетата: ако стопанинът умре – такива случаи са известни, – те идват на гроба и даже умират там, тъй като не могат да привикнат към новия стопанин. Защо не можем да предположим, че пчелите, които също имат фино химическо сетивно възприятие и също възприемат всичко, че те дотолкова привикват към пче-

ляря, че не им се удава да привикнат към някой друг? Така че всичко това има под себе си сериозна основа.

Но вие можете да възразите: нима при кучетата и конете нещата са същите, както при тези малки, нищожни животни, при тези насекоми? На вас, може би, не ви се е случвало да наблюдавате нещо подобно, но това е истина: има хора, които, както се казва, имат лека ръка при отглеждането на цветя. Всичко при тях цъфти: и цветята в саксиите, и другите растения, и т. н. Друг човек се грижи за тях по същия начин, но резултатите са малки. Работата тук е в изпаренията на човека, които при един действат благоприятно на цветята, а при друг – неблагоприятно. Някои въобще не могат да отглеждат цветя. И благоприятното влияние се оказва предимно на тази сила в цветето, която произвежда нектар, на силата, която подслажда цветето. Може да се каже: човек въздейства даже на цветята, а при пчелите неговото непосредствено въздействие е доста по-силно.

Не трябва да се учудваме на това, а трябва само да се съпоставят наличните факти; тогава ще стане видно, че това действително е така. С по-голямо внимание ще почне да се гледа на практиката.

Втори въпрос: едно старо селско правило гласи: ако на трети май, в деня на Намирането на Светия Кръст Господен (католически празник, който се празнува на 3 май по григорианския календар – бел. пр.) вали дъжд, той отмива нектара от цветята и дърветата, така че през тази година мед няма да има. Наблюденията ми за последните четири години позволяват да предположа, че в това правило има нещо вярно. Възможно ли е това въобще?

Доктор Щайнер: Да, господа, това е нещо, което ни вкарва в най-дълбоката област на природните въздействия. Виждате ли, няма голямо значение, че това е прикачено към деня на Намирането на Светия Кръст Господен, към 3 май. Тук от значение е, че за това време от годината в указаните дни е характерна максимална активност. Какво означава, ако

в това време на годината, в началото на май времето е дъждовно? Казвал съм ви¹⁶, че сега точката на началото на пролетта е разположена в съзвездието Риби. В съзвездието Риби Слънцето остава примерно до 23 април. След това Слънцето в своето кръгово движение преминава в съзвездието Овен. Слънчевите лъчи в началото на май идват от съвсем различен район на Вселената, отколкото в останалото време. Да допуснем, че в началото на май, на трето число, е било ясно. Какво означава това? Това значи, че на 3 май, благодарение на своята мощна сила, Слънцето е било по-силно от цялото земно начало. Всичко, което става на Земята, ако времето е ясно, става под въздействието на Слънцето. Какво означава, ако на 3 май, тоест в началото на май, времето е дъждовно? Това означава, че земните сили са по-мощни, а слънчевото въздействие се потиска от тях.

Всичко това има огромно значение за вегетацията на растенията. Ако по времето, когато слънчевите лъчи идват от съзвездието Овен, силите на Слънцето могат да действат непосредствено, могат да вкарат в растението цялата си мощ, тогава в растенията се образува сладкото вещество, което намираме в меда. Тогава пчелите намират нектар. Ако властта на Земята се окаже по-силна, ако по това време вали дъжд, цветята не могат да се развиват под влиянието на лъчите на Слънцето, идващи от съзвездието Овен, и на тях им се налага да изчакат до по-късно; развитието им въобще може да бъде прекъснато. Тогава процесът на образуване на нектар в цветята не върви нормално и пчелите не го откриват.

Именно така може да се обясни това на този, който знае, че всичко, ставащо на Земята – както отново и отново ви казвам, – се намира под влиянието на Космоса, на това, което се намира зад пределите на Земята. Дъждовното време означава, че силите на Слънцето се потискат, хубавото време означава, че слънчевите сили могат да развиват цялата си мощ. Тук работата не е в това, че силите на Слънцето идват, а в това, че те идват от определен район, не оттам, където ги виждаме

сега, а именно от съзвездието Овен. От всеки район силите на Слънцето действат различно. Само Слънцето не прави това; това става, защото Слънцето огрява Земята, намирайки се на преден план, а зад него е разположено в космоса съзвездието Овен. Слънцето първо поема това, което му дава Овенът, а след това го отдава в слънчевите лъчи. Съвсем различно е, когато Слънцето изпраща лъчите си към Земята, в началото на май или в края на май. В началото на май Овен още действа с пълна сила. В края на май вече действат силите на Телец. Тук се проявява това, което не действа върху растението вече с предишната сила, това, което прави растението твърдо, изсушава го, действа така, че тези сили вече не способстват процеса на образуване на нектар в растенията.

И така, това, което се намира в старинните селски съвети, е напълно обосновано и на него трябва да се обръща внимание. Разбира се, както вече веднъж казах, осъзнаването на такива неща е изгубено и поради това ние изпадаме в суеверие. Тогава селските съвети ще са толкова ценни, колкото например този: ако петелът кукурига на бунището, времето ще се промени или ще си остане същото. Но това все пак се отнася не до всичките правила, някои от тях почиват на дълбока мъдрост и трябва да се изследват. Селяните, които са практикували тези правила, понякога са получавали немалка полза! И така, виждате, че за да могат отново да се използват селските правила, те трябва да се съединят отново с по-дълбокия възглед.

Ще продължим следващата сряда.

ЕДИНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 5 декември 1923 г.

Господин Ербсмел обръща внимание, че в съвременното пчеларство на пчеларя му се налага на първо място да мисли за рентабилността. Грижите носят само материален характер. Във вестник «Швейцарско пчеларство», брой 10 за октомври 1923 г. е написано: «Медът не се отнася към продуктите от първа необходимост, той в известен смисъл е луксозна стока и тези, които го купуват, могат да плащат истинската му цена». В този брой след това се разказва, че някой си Балденбергер, пътувайки из Испания, заварил при един пчелар няколко направо цъфтящи деца и когато попитал пчеларя, къде пласира меда си, той твърнал: ето ги моите купувачи. Тук, в Европа, работата стои така, че от меда се стараят да изтискат колкото се може повече. Предприемачът, имащ много работници, гледа, на първо място, как да изкара повече доход. Така е и с пчелите.

След това се задава въпросът, може ли лунната светлина, както се твърди, да оказва някакво влияние на медообразуването и образуването на цветния нектар (брой 11 на вестник «Швейцарско пчеларство»).

Господин Мюлер възразява: Господин Ербсмел може да види от самия вестник по пчеларство, че там пчелинът е бил малък и не е продавал своя мед. Ербсмел не е наясно какво е съвременното пчеларство, как всичко там е свързано с рентабилността и за това е съвсем необходимо всичко там да се пресметне. Ако не се пресметне рентабилността, тогава, както и в други случаи, можеш въобще да се простиш с пчеларството. И ако не се използват при производството на мед методите на изкуственото развъждане, не е възможно да се получи мед в необходимото количество. Добиват се понякога само един-два килограма мед и още малко горски, хвойнов мед, който трябва да се извади, ако искаш да имаш здраво пчелно семейство. Това е главното. Има лоши години, когато медът не стига до април-май. Семействата, останали жизнеспособни, трябва да се поддържат с помощта на изкуствено подхранване със захар, чай от лайка, мащерка и малко сол. В съвременния пчелин съвсем точно са определени количеството часове, необходими като труд за единица

продукция: пет и половина часа, като часът струва от един до един и половина франка; затова себестойността на меда е на ниво седем франка. Необходимо е също да се отчитат амортизационните отчисления; питите се изразходват и трябва да се подменят. Трябва да се обезпечават издръжката на самия имот. Ако пчелинът постоянно остава на едно място, пчеларят няма да има перспектива. При господин Ербсвел случаят е друг, но ако имам голям пчелин, трябва да пресметна всичко; трябва да се каже, че при цена от шест франка възниква дефицит. Такава е гледната точка и на американските пчелари.

На господин Мюлер му е непонятно, защо след осемдесет или сто години пчелните семейства трябва да загинат. За него е неразбираемо, защо господин докторът смята, че след петдесет или сто години изкуственото развъждане на пчели може да доведе до разорение.

По отношение на втора точка: това, че пчелите реагират на смъртта на пчеларя, той вече е споменавал. Голяма част от пчелина загива, ако умре този, който го е обслужвал. Той не разбира от какво става това.

По отношение на подправения мед в хотелите, той би искал да каже, че първокласните хотели купуват много американски пчелен мед. Ако пчелите се подхранват с този американски мед, те загиват. Но въпреки това той също е продукт, получен от пчели.

След това, по повод пчелните ужилвания: при работа с пчелите най-лошото е потта. Ако се чуе свистящо или тревожно жужене, по-добре е да се стои на място.

По въпроса, колко силно може да влияе на човека пчелното ужилване, известен ми е случай, за който искам да разкажа. Един много силен човек – той беше още по-силен от господин Биндер, – го ужили пчела. Той закрещя: «Дръжте ме, ужили ме пчела!». Той беше извънредно чувствителен към това. Имаше някакви проблеми със сърцето. Може би господин докторът ще ни разкаже колко опасно е пчелното ужилване.

Например, говори се, че три ухапвания от стършел убиват кон. В помещението, където пчелите презимуват, понякога намирам стършелови гнезда. Изхвърлям цялото пило. Стършелите са плашливи и на тъмно не жилият, но на свобода те навярно биха направили това.

Доктор Щайнер: За да обсъдим тези неща поред, нека да започнем преди всичко с това как пчелите опознават пчеларя. По този повод вие вече имате свое мнение, което, разбира се, е напълно правомерно, ако се разглеждат тези неща чисто разсъдъчно. Но ето какво искам аз да ви кажа: представете си, че имате приятел. Вие познавате този приятел, да кажем от 1915 г. Този приятел е останал в Европа, а вие сте заминал за Америка и сте се върнал, да кажем, през 1925 г. Приятелят се е оказал в Арлсхайм (село в Дорнах – бел. пр.). Вие сте отишли в Арлсхайм, срещнали сте приятеля си и сте го познали. Но какво всъщност е станало между събитията? Вече съм ви привеждал такава съпоставка: веществото, материята, субстанцията, намираща се в човешкото тяло, в течение на седем-осем години напълно се отделя. Нея я няма повече тук. Така че приятелят, когото вие отново сте видели след десет години, действително няма в себе си нищо от това, което сте виждали в него като материално преди десет години. И все пак вие сте го познали. Ако го погледнете с невъоръжено око, той изглежда така, както го познавате: той представлява някаква плътна маса. Ако започнете да го разглеждате през достатъчно голямо увеличително стъкло – да разглеждате този приятел, – ще видите, че в главата му преминават кръвоносни съдове. Значи, така тези кръвоносни съдове се виждат, ако ги разглеждате с невъоръжено око или през слабо увеличително стъкло. Но ако си представим една доста силна лупа, кръвта, намираща се там, ще изглежда различно: тя ще се състои от точки, приличащи на малки животинки. Тези точки не се намират в покой, те постоянно вибрират. Когато видите това, то много прилича на роящ се пчелен рой!

Човек, при достатъчно увеличено изображение на субстанцията му, изглежда също както пчелен рой. Ако така се погледне човекът, може да ви се стори непонятно, че някой познава друг след десет години; защото нито една от тези малки точки в него вече я няма. Очите виждат съвсем други точки. Съвсем други малки животинки се намират тук, вътре,

но въпреки това човек отново познава другия.

И така, няма абсолютно никаква необходимост да се приписва познаването на тези отделни, малки животинки и растеница, от които ние се състоим; познава се човекът като цяло; и кошерт – това са не само няколко хиляди пчели, обединени под името кошер, това е нещо цяло, това е единно същество. Дали познава или не познава кошерт някого, при всеки случай той е единно цяло.

Ако вместо през увеличително стъкло вие погледнете през намаляващо стъкло, всички тези пчели ще се съберат заедно и ще бъдат свързани помежду си подобно на човешкия мускул. Така че, разглеждайки пчелите, трябва да се има предвид, че тук имаме работа не с отделната пчела, а с нещо, което е абсолютно принадлежащо едно на друго, което представлява едно цяло. Това не може да се разбере чисто разсъдъчно. Тук трябва да умееш да разглеждаш това цяло като такова. Кошерт и всичко, което е свързано с него, е необикновено поучително, тъй като опровергава предположенията, които правим. Нашите предположения ни казват, че всичко би трябвало да е иначе. Но в кошера стават удивителни неща. Това не е нещо, което си представяме с помощта на разсъдка. Всичко това, което става тук, не може да се отрича; не може да се отрича, че такава промяна, като смъртта на пчеларя, оказва влияние. Това действително е така, това е известно от опита. Който действително има работа не с отделен пчелин, а вижда много пчелини, той има такъв опит.

Мога да ви кажа, че когато бях малък, ми се случваше да имам работа с пчеларството по различни поводи, интересувах се много от него, въпреки че финансовите и икономически въпроси, стопанските въпроси, свързани с пчеларството, ме интересуваха доста по-малко, отколкото сега. Другата причина беше тази, че медът още тогава беше много скъп и поради бедност моето семейство въобще не можеше да го купува. Но ние винаги го получавахме като подарък от нашите съседи, особено за Рождество, пък и през другото време на годината

ни го подаряваха, така че имахме мед целогодишно. Тогава мен съвсем не ме интересуваха икономическите въпроси, тъй като през времето на моето детство ядох страшно много от този подарен мед. Ядох толкова, колкото побера. Защо това беше така? Днес, при равни други условия, не е лесно да получиш като подарък толкова мед. Но тогава повечето земеделци, живеещи в съседство с къщата на родителите ми, бяха пчелари, за тях пчеларството беше неразделна част от стопанството им.

Тук работата е по-различна от тази, когато някой се занимава с пчелин, но през останалото време той е работник, който трябва да живее от заплата. Ако се занимаваш именно със селско стопанство и при това държиш пчели, такова пчеларство въобще не се забелязва. Тук не се гледа загубата на работно време, това се прави през времето извън работа. Именно в селското стопанство време винаги остава; някъде успяваш да го икономисаш или оставяш някоя работа за друго време и т. н. Във всеки случай медът тук се получава между другото и смятат така: медът е толкова ценно нещо, че за него не трябва да се плаща. И това в известен смисъл е вярно; работата е там, че в днешните условия всичко без изключение се оценява неправилно и се намира в неверни ценови съотношения. Днес всъщност даже не би следвало да се започва дискусия за ценовите съотношения, тъй като всички ценови съотношения носят фалшив характер; да се дискутира цената би могло само на по-широката основа на националната икономика. До нищо няма да доведе, ако се дискутира само за цената на отделен жизнено необходим продукт, а медът е именно такъв жизнено необходим продукт, а не деликатес или луксозна стока. При здравословен социален порядък би трябвало да се установи – от само себе си разбиращо се – здравословна, адекватна цена на меда. В това може да не се съмнявате. Но поради това, че ние днес въобще не живеем при здравословни социални отношения, всичките ни проблеми са поставени в нездравни позиции. Вижте, какво става, когато посетите

голямо имение. Да, господа, просто е чудовищно това, което ще ви каже управителят на имението; това, като правило, не е селянин, а управител на голямо имение, – какво ще ви каже той за размера на млеконадоя от неговите крави. Той получава толкова много мляко на ден, че за разбирация от животновъдство е очевидно: да се получи толкова мляко от крава е просто невъзможно. Но те го получават! Мога да ви гарантирам, че го получават. При някои излиза, че се достига почти удвоено количество в сравнение с това, което кравата въобще може да даде. Разбира се, благодарение на това имението става необичайно рентабилно. Макар че, както не един път сме казвали, много забележимо е, че такова мляко вече няма силите като млякото, получено при по-естествени условия. Тук даже може да не се доказва, че става нещо лошо.

Като пример искам да ви кажа следното. Провеждахме опити по изпитване на средство срещу шап при телетата²¹. Именно през последната година проведохме много такива опити. Тези експерименти се провеждаха в големи стопанства, но също и в неголеми селски дворове, където от кравите се дои не толкова много, както в големите стопанства. Тук научихме немалко, докато проверявахме как действа средството срещу шап. Не докарахме работата докрай, тъй като официалните кръгове не искаха да се занимават с това, а сега са необходими всевъзможни концесии и т. н. Но лекарството се оказало добро и напълно приложимо. В малко изменен вид то с успех се използваше като лекарство срещу заболяване при кучетата под името «Distempo».

Правейки такива опити, вие ще откриете следното: телетата от крави, които са доведени до прекомерно производство на мляко, са доста по-слаби. Можете да го видите по действието на лекарствата върху тях. Ефективността или неефективността им варира в широки граници. Във всеки случай, ако телетата не загинеха от шап, те успяваха да пораснат. Но телетата, родени от крави, които са прехранвани, за да се получат рекордни млеконадои, се оказваха по-слаби от телетата

от крави, отглеждани нормално. Бихте могли да забележите това в първото, второто, третото и четвъртото поколение. Да се забележи това не е лесно, тъй като измененията не са големи. Това развъждане за мляко започна не толкова отдавна, но аз много добре знам: ако продължи така и по-нататък, ако кравата дава над тридесет литра мляко на ден, ако и по-нататък продължават да я третират така, след известно време развъждането на едър рогат добитък ще стигне до пълен упадък. Не трябва да се правят такива неща.

Обаче при изкуственото развъждане на пчели работата не изглежда толкова зле, нали така, защото пчелите са такива животни, които са способни да помогнат сами на себе си и защото те се намират много по-близо до природата от кравите, отглеждани по посочения начин. Не е най-лошото, ако с кравата се отнасят лошо, изцеждайки от нея млякото, но все пак я пускат да пасе по ливадите. Но в едрите стопанства това вече не се прави. Тези стопанства се придържат към отглеждането в обори. Кравата напълно се откъсва от своите естествени условия.

В пчеларството това е невъзможно, по своята природа пчелите остават в лоното на външната природа. Те все пак си помагат. Тази помощ, тази взаимопомощ представлява в кошера нещо удивително. Тук ще се докоснем до това, което господин Мюлер каза за стършелите, които той понякога намирал в своя пчелин и които не са го жилили, докато иначе приближаването към стършелите би могло да свърши лошо.

Тук искам да ви кажа нещо друго. Не знам, случвало ли ви се е такова нещо – тези, които се занимават с пчеларство го знаят, – и така, може да се наложи напълно да се освободи, да се изпразни някой от кошерите. Веднъж видях, че в такъв празен кошер вътре има нещо странно, приличащо на бучка (изобразява го на рисунка). Отначало беше съвсем непонятно какво е това. Пчелите понякога без особена причина, както ни се струва отначало, правят такива бучки. Те правят такава бучка от всичко това, което сами изработват като про-

дукт. Приличаща на голямо камъче, тази бучка се състоеше от смола, подобна на колофон, леплива субстанция, восък и т. н. От всичко това те бяха направили такава бучка. Беше ми любопитно, господо, какво е това; разчупих това образувание и бум! – там се оказа мъртва мишка, истинска мъртва мишка!

Тази мишка е пропъзляла в кошера и е умряла там, а само си представете, колко ужасна е била за пчелите миризмата на разлагащата се мишка! Но тук, в такава извънредна ситуация, целият кошер притежава инстинкт, благодарение на който тази умряла мишка се опакова в обвивка. Ако тази обвивка се разчупи, ще мирише ужасно; но тази воня остава затворена в обвивката. Вие виждате, че кошерът притежава не само инстинкт да строи килийки, да отглежда разплод, но в него живее инстинкт за всичко, което е необходимо да се направи в необичайна ситуация, например когато умре мишка вътре. И тъй като пчелите не са в състояние да изхвърлят мъртвата мишка навън, тяхната взаимопомощ се е проявила в това, че те са направили обвивка около тази мишка. Чувал съм от други, че охлюви и плужеци, които също влизат в кошерите, биват покривани с кора. В кошера живее не само обикновеният инстинкт, там живее истински целителен инстинкт. Той е във висша степен ефективен.

А ако вътре в кошера се намира гнездо на стършели, пчелите в този случай не строят такава твърда обвивка, но те постоянно ограждат това гнездо с екскременти от тяхната отрова, от което стършелите губят енергията и силата си и въобще загиват. Както мишката, мъртвата мишка, намирайки се в обвивката, вече не разпространява около себе си миризма, така и на стършелите им се налага постоянно да живеят – даже ако не са обкръжени от здрава обвивка, – да живеят в мъгла, с която ги обкръжават пчелите; от това стършелите не могат нищо да правят. Те окончателно губят сила и енергия и не могат да се защитят, ако някой се приближи.

Наистина е така: само тогава може да се намери правилният подход към пчелите, когато от чисто разсъдъчно раз-

глеждане се премине към своего рода вътрешно съзерцание на тези неща. Тази картина наистина е чудна. И затова трябва да се каже: пчелният кошер изцяло и напълно представлява единно цяло. Той трябва да се приема като цяло. Но ако имаш работа с цялото, вредата не се проявява веднага.

Този, който добре познава човека, би могъл да си каже следното: някакъв човек – има такива – на възраст шестдесет и пет, шестдесет и шест години остава много бодър; докато друг няма тази бодрост, тъй като страда от склерозирани кръвоносни съдове и т. н. Много е интересно да се разгледат тези случаи и да се обвържат с това, което е ставало в детството.

Така например на едно дете са му давали мляко, издоено от крава, която е получавала фураж от варовикови почви. Така това дете, заедно с кравето мляко, с което са го хранили, е получило нещо, свързано с варовиковата почва. Това не се открива веднага. И ето, някакъв съвременен медик, показвайки дете, хранено с краве мляко от варовикови почви, и сравнявайки го с друго, кърмено с майчино мляко, ще каже: «да, тук няма никаква разлика» и други подобни. Но детето, кърмено с майчино мляко ще си остане бодро на шестдесет и пет-шест години, докато детето, хранено с краве мляко, страда от калциране на тази възраст! Това става, защото човек представлява нещо цялостно и временното въздействие притежава последствие в протекание на дълго време. През един времеви период нещо може да оказва напълно здраво въздействие; но и след свършването на този период въздействието продължава, то действа и после. Това е, което имам предвид, когато казвам: от състоянието в даден момент въобще не трябва да се правят изводи за това, какво влияние оказва изкуственото развъждане на пчели; това ще стане очевидно след петдесет, шестдесет или сто години. И ако днес някой казва: непонятно ми е защо след петдесет, шестдесет или сто години нещо трябва да се измени, такова неразбиране е напълно обяснимо. Днес това не се желае да се види; нещо подобно стана с мен веднъж в едно имение. Повярвайте ми, веднъж с пълно единодушие едва не

ме убиха, когато почнах да говоря, че в имението трябва да се намали млеконадоя, иначе твърде бързо ще започне да страда възпроизводството на стадото и след четвърт век съвсем ще се прекрати.

Днес би могло и въобще да не се предявяват упреци към изкуствените методи в пчеларството, тъй като живеем в такива условия, когато просто е невъзможно нещо да се направи в социалната сфера. Но трябва да се отбележи, че има разлика между това, когато се позволява на природата да върви по своя път и само малко се направлява в правилното русло, и когато в този път се внася нещо изкуствено. Но аз съвсем не искам да въставам тук против това, което каза господин Мюлер. То е съвсем правилно: днес още не трябва да се настоява за това, а трябва да се почака. Господин Мюлер, нека отново да поговорим по темата след сто години и да видим как ще гледате на това. Факт е, че това не може да се реши днес.

Господин Ербсмет още един път посочва, че в съвременното пчеларство всичко е ориентирано към рентабилността.

Доктор Щайнер: Колкото повече човек се занимава с пчеларство не като своя основна работа, толкова повече ще намерите у него възгледа, както и при испанеца, за когото вие разказахте. Това значи, че – макар днес това вече в по-голяма степен не е така – преди петдесет-шестдесет години пчелите са носили на земеделеца не толкова много. Това е било дреболия, която даже не си струвало да се пресмята. Земеделецът или раздавал всичко това, или, ако се случело да продаде меда, получените за него пари давал на децата си за касичките им, или правел нещо подобно. Днес всички условия са се изменили. Можем ли да си представим, че този, който върви в крак с времето, който говори за нещо, ориентирайки се по времето, не би бил принуден да отчита рентабилността? Самите обстоятелства подтикват към това.

Днес има пчелари, на които им се налага, ако работят, да

оставят временно своята работа, да вземат отпуск, ако искат да се занимават с пчеларство, нали така? Нима не е така? Разбира се, че е така. Тогава те, разбира се, пресмятат колко ще им струва това. Само помислете: занимаването с пчеларство възлиза към древността и днес по понятни причини нито един човек не може да каже какво е било пчеларството тогава, когато още се е намирало в първобитно състояние. Хората изобщо познават само нашите пчели; имам предвид европейските медоносни пчели. Хората познават само превърналото се в домашно пчеларство. Предполагам, че естествената история е приписала на разпространената в Европа пчела наименованието «Die gemeine Hausbiene», (нем.) «обикновена, домашна пчела»²². Многозначително е, че е известно само домашното пчеларство. Как са били нещата тогава, когато природата още е работила самостоятелно, ние не знаем. Пчеларството е нещо много древно. При толкова древен продукт и цената се определя под въздействието на различни причини, отколкото при съвременен продукт. Помислете само, днес хората се трудят преимуществено над такива неща, при които е лесно да се проследи началото на възникването им. Така че вие имате двойко ценообразуване. При пчелите то се губи в дълбоката древност. Тук цената се образува по-различно, отколкото в тежката или дървообработващата промишленост, които имат предистория от няколко десетилетия. Само здравите социални отношения ще покажат как трябва да се формира цената на меда, как, изхождайки от съвсем други отношения, ще се формира тази цена.

Днес още съвсем не може да се добие представа колко трудно е да се говори за ценообразуване. За да се говори за ценообразуване, трябва да се притежават много дълбоки познания за реалните условия. Неотдавна с мен стана удивителен случай, касаещ ценообразуването, и бих искал да ви разкажа за него, тъй като това е интересно.

Един университетски професор, когото познавам, написа книга за националната икономика. Той ми даде тази книга,

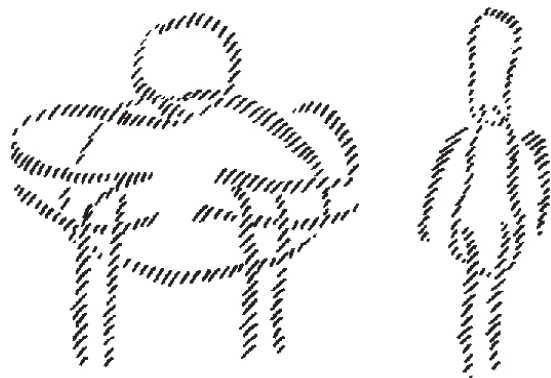
когато пътувах за лекции. Тогава дълго време оставах там и имах възможност да поговорим; казах му, че ще прегледам книгата, макар и да не успея да я прочета цялата веднага, тъй като се намирам на едно място само за два-три дена. И така, аз прегледах книгата и му казах следното: забелязах в края на книгата съдържание – това не винаги ми импонира, но при вас беше всъщност доста подробно – и в това съдържание са изброени темите, които сте разгледали. Направих справка в съдържанието, търсейки думата «цена», но там я нямаше! Там въобще я нямаше!

И така, господинът е написал книга за националната икономика и там няма нито дума за цената! Господа, това е доста характерно. Днес специалистите по национална икономика даже не са в състояние да видят този най-важен национално-икономически проблем. Те въобще не разглеждат ценообразуването, а в ценообразуването е цялата работа. Всичко зависи от ценообразуването. Само дето не го забелязват. Това, че с някого става нещо подобно, показва мащаба на този проблем.

В крайна сметка трябва да кажем, че тук също би следвало да се ориентираме към това, малко по малко да се настрояваме към установяване на здрави социални отношения. Тогава, както предполагам, няма да се налага твърде много да се говори за рентабилност или нерентабилност, защото тези понятия имат връзка с конкурентната борба даже в случай, когато конкуренцията не е между една и съща продукция, а е между продукцията от различни видове.

Ако се погледне ретроспективно към моята младост и се види, що за пчеларство имаше в местността, където живеех, там само селяните отглеждаха пчели, събиращи мед. Тези селяни бяха доста едри хора. Не мога да кажа, че те бяха такива, както тук, при вас; тук няма ни един такъв шишко, каквито бяха тези селяни. Тогава цената на меда беше такава, че никой не се решаваше да се занимава само с отглеждане на пчели, за да продава мед за пари. Ако би било възможно тогава да се поставят редом пчеларят и селянинът, това би изглеждало

така (рис.). Ето това е селянинът, а това – пчеларят! От това нищо не би се получило! Селянинът не е водил счетоводство на своя пчелин, но на пчеларя би му се наложило да го прави. Но от това нищо не би излязло. Така че, когато става дума за рентабилност, винаги трябва да се вземат предвид и основно да се познават общите национално-икономически условия.

Сега бих искал да отговоря на още няколко въпроса, завършвайки предшестващите.

Предлага се въпрос: Има хора, които съвсем не понасят меда. При тях се появява разстройство на стомаха. Съществуват ли средства, за да се предотврати вредното въздействие на меда върху стомаха?

Доктор Щайнер: Хората, които не могат да понасят мед, като правило са склонни към много ранна склероза, към втвърдяване на цялото тяло, така че обмяната на веществата в тялото протича бавно. Поради това те не могат да понасят меда, който има свойството именно да ускорява обмяната на веществата. Тъй като при тях самите обмяната на веществата протича твърде забавено, медът се стреми да я ускори, появява се раздвоеност в собствената им обмяна на веществата, медът предразполага към по-бърза обмяна на веществата; на тази основа при тях се появяват стомашни разстройства

в различни форми. Всеки човек трябва да бъде способен да употребява малко мед и не просто да го употребява, а да има способност за такава употреба.

Ако човек не може да понася меда, трябва отначало да се определи къде е причината. Тук не следва да се мисли, че може да бъде намерено едно общо средство; тук трябва да се лекува това, което е предизвикало прекомерното втвърдяване на тялото. Може да се посочи като пример такъв случай.

Да допуснем, че човек не може да понася мед; при него се появява разстройство на стомаха. Да се запитаме: дали разстройството на стомаха при този човек при употребата на мед не възниква, защото, да кажем, има предразположеност към склероза на съдовете на главния мозък, иначе казано, към калциране на вените, артериите и съдовете на главата? Тогава е възможно той, достигайки известна възраст в своя живот, да не понася меда. В такъв случай този пациент би следвало да се лекува с препарати, съдържащи фосфор. Ако се удаде да се излекува основното заболяване, той ще понася меда.

Но може да се окаже, че причината за непоносимостта при някой човек са белите му дробове. Тогава следва да се предпишат не фосфорсъдържащи препарати, а препарати, съдържащи сяра. Ето какво мога да отговоря на този въпрос. Работата е, че не може да се каже общо: човекът има стомашно разстройство от мед, как да се борим с него? – а би следвало да се постави въпросът така: ако някой, в някаква възраст не може да понася мед, това е някаква болест. Здравият човек може да понася мед. Ако не понася мед, той е болен. Трябва да се постави диагноза и да се лекува болестта.

Непоносимост към меда е, разбира се, не толкова сериозно, както в случай, че някой не може да понася захар, ако има захарен диабет, захарна болест. Това, разбира се, е много по-лошо от непоносимостта към меда. Макар че това също е болест и трябва да се лекува този човек.

Предлага се въпрос: Както повечето насекоми, пчелите летят

в тъмното към светлината на свещта или лампата. Опитните пчелари ме убеждаваха, че пчелите много по-малко реагират на електрическа светлина. Ако се приближиш към пчелите със запалено джобно електрическо фенерче, те остават съвсем спокойни, все едно въобще не възприемат светлината. Едва след някое време те стават неспокойни. Светлината от керосиновата лампа или от свещта ги възбужда доста по-бързо и много по-силно. Може ли да се обясни това поведение?

Господин Мюлер казва, че и той е забелязвал същото.

Доктор Щайнер: Е, господа, вие сте виждали още в стария Гьотеанум, че куполът беше изрисуван с различни бои. Тези бои се произвеждаха от чисти растителни компоненти. И това изготвяне на бои от различни растителни субстанции имаше за следствие, че още щом куполът се осветяваше от слънчевата светлина, още щом тези същите бои се подложеха на въздействието на слънчевата светлина – това явление продължаваше доста дълго, може би месеци или години, – цветовете почнаха да потъмняват. Вътре вече не можеше да се види това, което беше нарисувано. А когато се запалваше електрическото осветление, те отново ставаха видни. Затова при работа с тези бои ставаше така, че художникът, който работеше при слънчево осветление, отначало въобще не можеше да ги използва. На слънчева светлина те съвсем се променяха. И напротив, при електрическа светлина запазваха предишния си вид.

Така вие виждате, че химически активната слънчева светлина действа съвсем различно от електрическата светлина; вие току-що казахте, че пчелите забелязват това. Фактически електрическата светлина действа на всички вещества уплътняващо, тя стяга веществото, а не го разлага, не го освобождава. Вследствие на това пчелите на електрическа светлина изпитват отначало нещо подобно на малка конвулсия, която не се изпитва при слънчева светлина. След това, разбира се, те идват на себе си.

Това е, което исках да кажа по въпроса.

Предлага се въпрос: Какво е влиянието на знаците от Зодиака върху производството на мед? Сред селяните се отдава голямо значение на това, сеитбата на семена да става при Луна в Близнаци и т. н. Думата е, съжденията за отделните знаци от Зодиака на чисто външни признаци ли се основават или тук има по-дълбока основа?

Доктор Щайнер: Разбира се, с тези неща никоой днес не се занимава на научно ниво. А това е необходимо. Върху пчелния кошер като такъв влияе това, което ви казах. Пчелите, особено пчелата-майка, са в известен смисъл слънчеви животни, и затова върху тях оказва голямо влияние всичко това, което прави самото Слънце, когато то минава през зодиакалния кръг. Самите пчели зависят, разбира се, и от това, което те намират в растенията. Тук нещата са така, че посеvät, засяваните семена по най-действен начин са свързани с преминаването на Луната през знаците на Зодиака; така че работата е в това, намират ли пчелите в растенията веществата, с които се запасяват. А това значи, че всички тези неща не са паднали просто от тавана; макар днес те и да се поднасят в дилетантска интерпретация. Всичко това трябва да бъде поставено на научна основа и по този начин да бъде задълбочено.

За днес времето ни свърши. В събота в девет часа ще се заемем с това, за което би следвало още да поговорим. Мисля, че имате на сърце още доста неща. Пчеларството е нещо толкова прекрасно и полезно, че колкото и да питаш за него, няма да е достатъчно. Питайте се един друг, питайте господин Мюлер и мен. Мисля, че ще ни се удаде да намерим деликатно, меко решение на всички противоречия. Защото на нас не ни отива да жилим като пчелите, ние можем да се разберем по-деликатно. Но трябва с пълна откровеност да изказваме всички наши въпроси.

ДВАНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 10 декември 1923 г.

Господин Долингер иска да попита за питите. Има хора, които заедно с меда ядат и питите и по-рано в селските домове тях понякога са ги сервирали на масата. Той би искал да знае, не е ли вредно да се ядат питите.

Относно болестите при пчелите той смята, че по-рано те не са били така силни, като сега, когато експлоатацията се е увеличила.

Господин Мюлер казва, че яденето на пити е индивидуална работа. Става дума, разбира се, за естествени, а не за изкуствени пити, за пити, изградени по естествен начин. Що се касае за пчелните заболявания, те се появяват не поради експлоатацията, а просто по-рано вниманието не се заостряше върху тях, нямаше толкова много немощни пчелни семейства и за това не се безпокояха. От Англия в Швейцария проникнаха такива болести по пчелите, каквито тук по-рано никога не ги е имало.

Господин Ербсмет смята, че може би до това е довело изкуственото торене. Защото цветята боледуват от това.

Доктор Щайнер: По повод на двата въпроса трябва да се каже следното. Съвсем вярно е, че да се употребява за храна пчелна пита с мед е своего рода страст и се прави от любители. За такова нещо трябва да се реши, как то влияе върху човека. И да се отговори на този въпрос е необходимо от чисто медицинска гледна точка. Само тогава ще стане възможно да се каже нещо по темата, когато се проведат наблюдения над състоянието на здравето на тези хора, които изяждат и питите, тоест ядат въськ. Трябва да ви кажа, че познавах хора, които ядяха пити, но те ги изплюваха след като медът от тях беше изтискан. Но още не ми се е удавало да наблюдавам човек, който да е поглъщал в големи количества въськ заедно с меда.

Можем да предположим следното: поносимостта при хората е различна, тя не е една и съща при всички. Може да

има хора, които именно поради употребата на восък да добият стомашно заболяване и те трябва да се откажат от това. Но може да има също и хора, които съвсем безпроблемно да пре-работват восъка и остатъците да се изхвърлят с изпразнени-ята. При последните би могло във всеки случай да се говори за това, че благодарение на яденето на восък, медът остава колкото се може по-дълго заедно с восъка; остава заедно с во-съка и тогава, когато восъкът се намира вече в тялото на чо-века: вследствие от това медът участва предимно в чревното храносмилане, в процеса на храносмилане, извършващ се в червата. Докато в противен случай медът участва в процеса на храносмилане вече извън червата, в лимфните съдове и т. н. Тук може да се каже: това непосредствено зависи от състоя-нието на здравето на човека. Има такива хора, при които хра-носмилането се осъществява в по-голямата си част в червата, а при други то се осъществява предимно в лимфната система. Тук не може да се твърди, че първото е добро, а второто лошо; направлението на този процес зависи от конкретния човек. За това би могло да се говори с увереност само тогава, когато на определена група хора дават да ядат мед с питите, а на друга група – без пити, и после ги изследват, как тези неща се съот-насят едно с друго.

С болестите при пчелите работата стои също както с бо-лестите изобщо; трябва да се вземе предвид и това, за което говори господин Мюлер. При хората също се случва така: по-рано някои неща се игнорираха, а сега усилено ги преподават; и така, при хората също, както вие казахте, не се обръщаше внимание на това, на което сега се отделя внимание.

Но тук играе съпътстваща роля и нещо по същество дру-го. Предишният пчелар е притежавал много инстинкти. Той е правил много неща, без да може да каже защо. И за да може удовлетворително да се отговори на това «защо?», е необхо-димо много основно задълбочаване в предмета. А това никак не се удава на съвременното познание. Предишният пчелар е притежавал доста силен инстинкт, занимавал се е с пчели-

те много лично и наистина персонално е подхождал към тях. Има някаква разлика в това, как по-рано са правили кош, а сега се прави кутия. Кутия, направена от дърво. Дървото е нещо съвсем различно от това, от което по-рано са изплитали коша за пчели: това е била слама или нещо подобно. Сламата поема от въздуха съвсем други вещества, отколкото абстрактното дърво. Така че има разлика в чисто външното боравене.

Ще обобщя всичко, което пчеларят е правил по-рано благодарение на своя силен инстинкт. Понякога той съвсем не е знаел, защо прави нещо по определен начин, но поставял кошера си на съвсем определено място, на място, което често се е продухвало от вятъра от една или друга страна и други подобни. Днес кошерите се поставят по необходимост там, където има място. Климатичните условия се отчитат, но не съвсем.

Господин Мюлер казва, че той ги отчита, и то много. Неговите кошери се намират на възвишение, където почти не се обдухват от северния вятър, а само малко от източния и другите.

Доктор Щайнер: Дървото за такива работи притежава по-малка чувствителност от сламата. Съвсем не агитирам за сламените кошове, но тези неща все пак съществуват и действат много силно, защото подхождат на пчелите, когато те изпълняват своята вътрешна работа. Наистина е огромна работата, която се извършва в тялото им, когато те поемат гъстия нектар, а след това го преработват в себе си в мед, който ще бъде използван. Това е грандиозна работа. Пчелите трябва да я вършат. Благодарение на какво? Благодарение на това, че съществува съвсем определено отношение между два вида сокове в пчелата. Първо, това е стомашният сок, и, второ – хемолимфата. Ако се изследва пчелата, ще намерим белезникав стомашен сок, явяващ се съставна част от нея, и червеникава хемолимфа, която също е съставна част от пчелата. Това са двете най-съществени части, от които се състои пчелата.

Всички останали части са подчинени на въздействията на стомашния сок и хемолимфата. Работата е в това, че между стомашния сок и хемолимфата има съвсем определено съотношение. Те значително се отличават помежду си. Стомашният сок е кисел, той представлява киселина, както това се нарича в химията. А хемолимфата представлява това, което от гледна точка на химията има по-алкална реакция, тя не е киселинна, а само леко подкислена. Тя не е киселинна. Ако в стомашния сок има недостатъчно киселина, в организма на пчелата незабавно възникват нарушения в процеса на образуване на мед. Ако става дума за хемолимфа, тя може да възстановява своите сили само при наличие на съответни климатични условия, което е свързано със светлина, топлина и т. н.

В случай на заболяванията, които по волята Божия се появяват сред пчелите като нови, много съществена роля играе правилното въздействие на правилното съотношение между стомашния сок и хемолимфата. Тъй като пчеларството вече не се води така примитивно, както по-рано, това не може да се достигне, използвайки климатичните или топлинни условия, тъй като всичко това вече не действа на новите кошери с такава сила; тук трябва да се изследва какво действа на хемолимфата, на пчелната кръв най-благоприятно. Тук вероятно може да се говори за това, че в бъдеще пчеларите ще трябва да следят, при пчелите всичко да бъде нормално с образуването на кръвта. Но за това по-нататък.

Има години, когато се вижда, че пчелите събират нектар почти изключително от дърветата, нали така? В такива години цветовете на цветята стават много опасни за пчелите. В тези години пчелите по-лесно заболяват, отколкото в други години. В този случай е добре в бъдеще пчеларят да построи неголяма оранжерия – тук не трябва много – и изкуствено да развъжда такива растения, които в определено време от годината пчелите особено ги обичат и които са им нужни; трябва да се направи макар и малка цветна леха, на която пчелите да могат да излитат, например през май. Тогава те сами ще я намерят, ако

посочените растения, необходими им през май, са се развили в природата лошо или въобще ги няма.

Изкуственото растениевъдство около кошерите по такъв начин ще стане спомагателно средство, за да се справяме напълно надеждно с такива болести. Препоръчвам такива неща. Това е само предложение, но към него можете да се отнесете с пълно доверие, тъй като то е взето от знанието за природата на пчелите. То ще донесе много добри плодове на пчеларя, ако той пробва. Ще видите: благодарение на това болестите при пчелите ще се преодоляват. Но преди да се прилага това на практика, следва да се отчетат всички взаимовръзки.

Това е, което аз, макар и да не твърдя окончателно днес, но за което поне мога да кажа: това доста лесно може да се получи от знанията за същността на пчелите като цяло; следва да се предприемат опити с растенията, да се поддържа изкуствено развъждане на тези растения, които в определено време от годината са увехнали или ги няма. Вероятно би могло значително да се подобри състоянието на здравето на пчелите. Това са такива неща, по отношение на които аз съм съвсем убеден: те произлизат от дълбокото проникване в тяхната природа. Днес въобще не става дума да връщаме историята назад. Не следва да бъдем реакционери в политическия живот, но не следва да сме реакционери и в другите области. Това не е необходимо, трябва да се върви в крак с прогреса. Става дума, че е напълно допустимо да се прилагат в работата старинните методи, за да може с едното да се уравни друго и да се оправи работата. Това е, което исках да кажа по този повод.

Господин Мюлер казва, че пчеларите вече прилагат изкуствено растениевъдство. Например засаждат голямо количество жълт минзухар, специално за да предоставят на разположение на пчелите цветя, а също и други растения с малки жълти цветчета и т. н., също засаждат много американска детелина, която достига два метра височина, а цъфти през цялата година. Само през есента се окосява, през останалото време цветовете се използват от пчелите. Това е, което би било необходимо.

Доктор Щайнер: Разбира се, работите в това направление вече започват, но още твърде малко закономерности са известни. Това, което току-що казахте, е верният път, това може да се продължи. Обаче това, което казахте за американската детелина, която цъфти през цялата година, се отнася към нещата, които би следвало да се избягват, тъй като това не съдейства за подобряването на хемолимфата, на кръвта; просто с помощта на американската детелина пчелите за кратко време се възбуждат. Американската детелина действа също както алкохолът, използван за лечение на човека: пчелите се стимулират към възбуда, към това, за известно време да правят нещо. Обаче трябва да се обърне най-сериозно внимание, да не се предлага на пчелите нещо съвсем чуждо, тъй като те с цялата си природа са свързани с определена местност, привикват към определена местност. Това е свързано даже с това, че в други местности пчелите даже изглеждат съвсем различно. Има централноевропейска пчела, вече споменатата тук пчела, домашна, обикновена (*Apis mellifica*). В Италия пчелите изглеждат по-различно (*Apis ligustica*), в Краина (Сърбия – бел. пр.) пчелите също са съвсем други. Пчелите много силно привикват към местността и не трябва да им се оказва дългосрочна помощ, като им се запълва меденото стомахче с нещо, което произхожда от друга местност. Тогава при тях се появяват проблеми със собственото им тяло, те почват неспокойно да жужат, тъй като им се иска да пренастроят тялото си, за да стане то такова, каквото е там, откъдето е била взета тази детелина. Ще се забележи, че успех ще има в течение на няколко години, а след това могат да започнат неприятности. Вие съвсем правилно казахте, че категорични сведения за това още няма. Но това ще се открие и тогава ще се почне да се избягва или може би ще се постъпи, както се постъпи с лозята. С лозята стана така: знаете, че преди седемдесет-осемдесет години изведнъж се появи лозовата филоксера, която е унищожила лозята на обширни територии в Европа. Наложил ми се в миналото много да се занимавам с този проблем, тъй като

тогава имах един добър приятел, който беше земевладелец и издаваше селскостопански вестник²³ и много се занимаваше с този въпрос. Тогава хората размишляваха, защо американските лози не се поразяват от филоксерата и остават във от опасност. Защо това беше така? Получи се поради това, че при европейските винени лози не трябваше да се използват същите методи за борба с филоксерата, които успешно се използват при борбата с филоксерата при американските лози. Като следствие почнаха да се саят американски лози и в резултат, макар американските лози да са оставали здрави, европейските лози са били унищожени. Възникнала е идеята въобще да се откажат от европейското лозарство и да се американизира лозарството като цяло. Цялото лозарство тогава се е изменило и е станало съвсем различно. То е станало съвсем различно в извънредно много региони.

Не трябва да се мисли механично, трябва ясно да си представяме, че в съответствие с цялостната си природа организъмът привиква към определена локализация. Това е необходимо да се отчита. В противен случай, макар и да е възможно да се постигне бърз успех, той няма да бъде продължителен.

Има ли още нещо, за което искате да попитате или събралите се господа са склонни само да ядат мед, но не и да дискутират по темата прекалено много? Може би на някой ще му хрумне нещо?!

Искам да добавя още няколко шриха, връщайки се към темата за същността на приготвянето на меда при пчелите. Защото е цяло чудо, че такива малки същества го дават, че са способни да извличат от цветовете и въобще от цветята, от растенията това, което те после превръщат в изключително здравословен мед, който би могъл да играе доста по-значителна роля в храненето на човека, отколкото това става днес, ако истински се оцени колко важна е употребата на мед. За целите на така наречената социална медицина бих искал да подчертая, че смятам за особено полезно, ако хората в своя брачен период, започвайки от годежа, почнат да ядат мед за целите на

детската профилактика. Тогава не би имало рахитични деца, тъй като в меда се съдържа силата, която, бидейки след това преработена от човека, въздейства върху възпроизводствената сила, а именно придава правилните форми на детето. Употребата на мед, особено от майката, опосредствано действа на процеса на формиране на костите при детето. Такива неща ще станат видими, ако се занимаваме с изследване на дълбоките закономерности: вместо всевъзможните дреболии, с които са запълнени днес научните списания, някога, когато за тези неща стане поне нещо известно, ще бъде поставен въпросът: какво трябва да се яде в течение на даден период от живота? Какво трябва да се яде през друг период от живота? И т. н. Да, това би било много полезно за хората, тъй като от това състоянието на здравето им би се подобрило съществено и преди всичко би се повишила работоспособността им, както и физическите възможности на човека. Единственото, което тук можем да кажем, е, че хората се отнасят към всичките тези проблеми без всякакво уважение: защото този, който няма деца, болни от рахит, едва ли даже изпитва чувство на удоволствие от това, той въобще не мисли за това и го смята за разбиращо се от само себе си. Оплакват се само тези, на които децата им са болни от рахит. И така, бих могъл да кажа: именно най-полезните социално-медицински мероприятия дълго се отлагат, ако са ориентирани към това, хората да трябва да ги разглеждат като норма.

Обаче е време да се осъзнае, че движейки се в това направление, може да се оказва изключително благотворно влияние; мисля, че ако вземем предвид как, занимавайки се с духовната наука, може да се стига до откриване на гореописаните неща, хората ще почнат истински да насочват погледа си към духа, да се обръщат към духа в много по-голяма степен, отколкото го правят сега, когато ги съветват: трябва да се молите и ще ви се даде едно или друго. Това се научава от духа. Да, господа, нещата, които могат да бъдат познати само от духа и които са неизвестни на съвременната наука, са именно

такива, че да може да се знае: в определено време – говорим за брачния период – медът може да бъде най-полезен и т. н.

Казвам, че има нещо чудно в това, че отвсякъде в природата пчелите извличат и преработват в себе си този мед, толкова полезен за живота. Ще разберете на какво се основава това възникване на меда като цяло, ако ви опиша как тече подобен процес, но в съвсем друга форма, при съседите и родствениците на пчелите, а именно при осите. Но от осите не може да се получи толкова плодотворен мед за човека, макар че това, което осите приготвят, също може да намери широко приложение в медицината. Но това, което правят осите, то е съвсем друго от това, над което работят пчелите. По късно, следващия път, ще ви разкажа за мравките. Сега ще разгледаме един определен вид оси.

Има оси²⁴, отличително свойство на които е, че те отлагат яйцата си на различни места: върху растения, върху дървета, например по листата и кората им. Има даже такива, които отлагат яйцата си в цветовете на дърветата. Това изглежда така (рис.): тук е клончето, тук, да допуснем – дъбовият лист, и тук, на дъбовия лист, с помощта на яйцеполагало осата отлага своето яйце, което е кухо вътре. Какво става сега? Сега на мястото, където е било отложено яйцето на осата, става изменение: цялата тъкан на листа около яйцето на осата се завива като кълбо.

Листът би растял съвсем иначе, ако не беше отложено това яйце. Е, добре. Сега да видим какво става благодарение

на това, че е отложено яйцето. Става това, че вегетативното развитие на растението съвсем се изменя и около яйцето на осата, израствайки от листа, се появяват така наречените мастилени орехчета.

Това са същите кафеникави мастилени орехчета, които срещате по дърветата. Защо се появяват те? Те се появяват поради това, че на мястото осата е отложила своето яйце и около яйцето се е образувала сега тази видоизменена растителна тъкан, растителна субстанция. Тя напълно обкръжава яйцето. Това яйце на оса би загинало, ако би било отложено някъде другаде. То може да се развие само благодарение на това, че отначало около яйцето се намира посочената защитна субстанция, която осата-орехотворка похищава от растителната субстанция. Тя я взема за себе си.

Виждате, че пчелата, която отлага яйцата си в пити, се появява от личинка и т. н., превръща се в пчела, похищава растителната субстанция и я преработва в самата себе си. При осите този процес става малко изпреварващо. Осата отнема от растението необходимата ѝ субстанция още тогава, когато тя отлага яйцето. Пчелите пристъпват към такъв род дейност – отнемане на субстанция от растението – след по-продължително изчакване от осите. Осите правят това по-рано. При висшите животни и при човека яйцето още в тялото на майката се обкръжава със защитна обвивка. При това от тялото на майката се взема онова, което осите вземат от растенията. Това мастилено орехче нараства от растението, както зародишното яйце в тялото на майката формира около себе си обвивката хорион (кръвоснабдена обвивка – бел. пр.), която по-късно излиза с плацентата.

Виждате как осите се развиват съвместно с растението. В местностите, особено богати на оси, могат да се срещнат дървета, навсякъде покрити с такива мастилени орехчета. Осите имат общ, съвместен с растенията живот. Те са предразположени към това. Семейството им не може да се развие, ако не бъде обкръжено от тази защитна обвивка от съответ-

ните дървета и растения. Тя може да изглежда по различен начин. Формирането на орехчето може да бъде такова, че то да изглежда не като ябълчица, а като образувание, израстващо като коси, сплитачи се една с друга²⁵ (вж. рис.). Но навсякъде в средата, вътре, се намира гореописаният зародиш на оса. Понякога можете да срещнете тези орехчета във формата на малко мъхесто орехче.

Това е, което показва как се осъществява съвместният живот на осите с растенията. След това, когато осата встъпи в зрелост, когато достигне стадия на зрелост, тя пробива с помощта на своите челюсти и използва навън вече като оса, за да може, след като живее известно време на воля, да отложи на някой лист или на нещо подобно яйцата си. Така че отлагането на яйца винаги се осъществява благодарение на общия живот с растението.

Вие може би ще попитате: а какво отношение има това към приготвянето на меда? Господа, това е много тясно свързано с медообразуването и може да се изучава процесът на получаване на мед, обръщайки внимание на такива неща. Предишната, така да се каже, простионародна наука, се е отнасяла инстинктивно с уважение към такива неща. Вероятно знаете, че в южните региони, особено в Гърция, голямо значение има отглеждането на смокини²⁶. Съществуват така наречените диви смокини, те са леко сладки, но за някои хора, които са по-лакоми, това е недостатъчно и на тях им се иска да имат по-сладки смокини от дивите. Какво правят тези хора?

Представете си, че това е дива смокиня, диво фигово дърво. Тази дива смокиня е любимото дърво на определен вид оси, които снасят тук, вътре, своите яйца (вж. рис.). И така, представете си: това е дива смокиня; на клончето – смокиня, в която осата отлага яйцето си.

Този, който отглежда смокини, трябва да е доста хитър човек. Той позволява на осите да снесат яйцата си в дивите смокини, които отглежда даже специално за това. След като яйцето е отложено, стопанинът откъсва две такива смокини, при това в този момент, когато намиращата се вътре личинка на оса още не е завършила своето развитие, така че има още много време до настъпване на съзряването и излизането ѝ, макар известен етап от генезиса ѝ вече да е преминал. Какво прави стопанинът по-нататък? Той взима тръстикова сламка и с нейна помощ свързва двете смокини, в които се намират личинките, които не са достигнали пълна зрелост, така че смокините се държат за тази сламка. След това той отива при смокинята, чийто плодове смята да облагороди, и окача на нея тези две свързани със сламка смокини, в които осите са снесли яйцата си. Какво собствено става?

Става следното: осите усещат, че откъснатите смокини вече не са съединени с дървото и започват да съхнат; те изсъхват, тъй като до тях не стигат вече соковете на дървото. Даже недоразвитите оси усещат това вътрешно. Даже яйцето усеща това. Вследствие осите страшно се разбързват по-скоро да излязат. Стопанинът прави тази процедура през пролетта; първо той позволява на осите да снесат яйца. Когато дойде май, той откъсва две смокини и прави гореописаната процедура. «Дявол да го вземе! – мисли стоящото вътре животно. – сега трябва да бързам! Защото бързо ще дойде времето, когато смокините ще изсъхнат!» Животното страшно бърза и излиза значително по-рано, отколкото се полага. Ако смокините бяха останали на дървото, излизането щеше да стане в края на лятото. А така те излизат през ранното лято. Като следствие животно, тъй като е излязло през ранното лято, трябва да направи втори разплод и още през лятото да снесе яйца, които при нормални условия трябва да бъдат отложени чак в началото на годината. И сега с тези яйца осите се отправят към смокинята, която трябва да бъде облагородена. Тук те отлагат яйцата, тези късни яйца, които няма да съзреят, а само ще се развият до определена степен. Какво се получава като резултат? Смокините, в които е бил отложен вторият разплод, се оказват двойно по-сладки от дивите смокини! Това и се нарича облагородяване на смокини, това, че те стават двойно по-сладки.

Какво става тук? Става това, че осите, макар и родствени, все пак са различни от пчелите животни и вече бидейки в яйцето, отнемат от растението това, което би могло да стане мед. И ако човек се окаже толкова изкусен, както отглеждащи-ят смокини градинар, който с помощта на тръстикова сламка свързва две смокини с яйца на оси вътре и после ги закача на върха на дървото, ако човек по толкова изкусен начин ги предразположи отново да втъкат в едно растение това, което са възприели от другото растение, така той им дава възможност да способстват за появата на мед в това растение, в тази

облагородявана смокиня, на която той ги е закачил. Наличието на мед при това се проявява като сладост. В тази култивирана смокиня сладостта се появява поради това, че именно благодарение на осата в много малка доза се изработва мед. Това става по индиректен начин в природата. И така, вие виждате, че тук ние нищо не отнемаме от природата, а вътрешно подтикваме към проява на самата природа на меда. Осите не могат да приготвят мед като пчелите, тъй като устройството им не е приспособено за това. Но ако ги принудят да вървят по този заобиколен път, в процеса на своето размножение те могат да пренесат медената сладост от един плод на смокинята към друг. Така те облагородяват втората смокиня и я правят по-сладка. Вътре в нея тогава се намира своеобразна медена субстанция. Виждате, че тук имаме работа с нещо съвсем особено. Свойство на тези оси е това, че тялото им не е приспособено да извлича от природата цветния нектар и да го преработват в мед. Но те могат в самата природа да способстват, специфичният процес на медообразуване да се осъществява, предавайки се от една смокиня на друга.

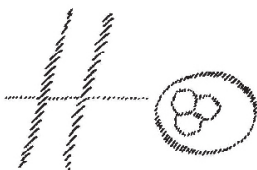
Пчелите са такива животни, които дотолкова са развили тялото си, което е подобно на тялото на осата, че са се оказали способни да отчуждят от дървото това качество, което при осите още трябва да остава вътрешно свързано със самото дърво. Трябва да кажем: пчелата е животно, което в по-голяма степен удържа в себе си силата, която осите имат само докато са млади, докато се намират на стадия на яйце или личинка. В по-късна възраст осите губят тази сила за медообразуване, докато пчелите я запазват и могат да я използват, ставайки възрастни животни. Само помислете, господа, какво значение има това, че вглеждайки се в природата, може да се каже: вътре, в растението, потенциално се намира мед, намира се субстанция, имаща тенденция да стане сладка. Тя се намира вътре. Тя може да се прояви само в случай, ако човек постъпва правилно, ако човек помогне на природата с това, че в нужния момент пусне осата към дървото, което той иска да култивира,

да облагороди.

Тук, в нашата местност, не можем да направим такива неща, пък и въобще в наше време е съвсем невъзможно да се направят тези неща. Но някога в земното развитие е било време, когато се е появила възможност човек да използва осите именно така, както това се прави днес и се е правило преди две хиляди години; хитроумният човек – нали така – им е създавал условия за втори разплод, давал им е възможност да излязат, да отложат яйцата си в смокинята, която откъсвали, и така, благодарение на това, стъпка по стъпка от осите са били развъдени пчели. Пчелата е именно това животно, което в древни времена е било развъдено от осите. И днес, както се казва, още може да се види, как посредством животинската дейност, посредством дейността на осите, в самата природа се осъществява образуване на мед.

Оттук вие можете също да видите защо пчелите толкова подредено складират меда си в пити. Питите се състоят основно от восъчна маса. Тази восъчна субстанция служи не само за да може в нея да се складира мед; защото пчелите могат да изготвят мед само тогава, когато цялото им тяло работи правилно. И така, те трябва да отделят восък.

Появяването на сладост във втората смокиня е съпроводено с усилване на процеса на образуване на восък; той става по-силен, отколкото при дивата смокиня. Именно това е признакът, отличаващ облагородената смокиня от дивата – голямата наситеност с восък. Самата природа създава този примес на восък. Така че облагородената смокиня, сладката смокиня израства на дърво, в което се осъществява вътрешно восъко-образуване. Тук можете да откриете праобразата на това, което намира израз в пчеларството.

Но ако се заемете за работата сериозно, би трябвало да вземете ствол на смокиня, да направите срез и тогава, вглеждайки се, ще откриете следната картинка (вж. рис.), приличаща на восъчни килийки. От восъка, който се съдържа вътре, в ствола, се образуват израстъци, приличащи по вид на пчелни килийки. Облагородената смокиня е започнала да съдържа восък и тук, вътре, в ствола, восъкът придобива подредени, приличащи на клетки форми. Така че може да се каже: разглеждайки този процес на облагородяване, имаме работа с процес на образуване на мед, неизлизащ от рамките на природния процес, само че медът в този случай остава вътре, в смокинята.

Пчелите изкарват – ако ми бъде позволено да се изразя така, – изкарват на светло това, което при облагородяването на смокинята самата природа удържа вътре – в скрито състояние. Пчелите изкарват това на светло. Благодарение на това се появява и восъкът, който в противен случай би оставал вътре, в дървото, образувайки специфичните природни килийки, които обаче не са така ясни и масивни, както в питите, които ту се появяват, ту отново изчезват, премествайки се нагоре по смокинята. Тук се крие цялото пчеларство, само че то се осъществява по вътрешен начин, в самото дърво, така че цялата природа се проявява в ролята на пчеларя.

Какво прави пчелата? Пчелата отлага яйцето, слага яйцето в кошера, яйцето узрява. В този момент на нея не ѝ е нужно да преобразува растителната субстанция в мастилено орехче, а директно извлича от растенията нектар. Тя не преминава на друго дърво, което да стане от това восъкосъдържащо; този восък, който в случая с осата би се образувал в самия ствол, пчелата изработва в своя собствен организъм и строи пити, а след това отделя тук донесения в гушката нектар, превръщаш се в мед; докато при осите този мед, при облагородяването на смокинята, запълва самата смокиня подобно на сок. Може да се каже: пчелата изважда на светло процеса, който в противен случай в природата би протичал в скрит вид в дървото,

проявявайки се в отношенията между дървото и осата. С този пример вие можете с цялата яснота да видите какво всъщност представлява кошертът с толкова изкусно построените пити с восъчни килийки. Защото това е удивително зрелище, нали така, господин Мюлер? Удивително зрелище представлява това изкусно съединяване на восъчните клетки в питите, вътре в които се намира медът!

Да, господа, трябва само да погледнете към това и ще си кажете: дявол го взел, пчелите в своите чудни восъчни пити възпроизвеждат нещо като изкуствено построен дървесен ствол с неговите разклонения! Те не проникват в самото дърво, за да отложат своите яйца, а строят за себе си във външния свят някакво отражение на дърво и ролята на растящите смокини тук изпълнява медът, с който те запълват подготвените пити. Това, което правят пчелите, е своего рода подражание на процеса на изкуствено облагородяване на смокинята.

Този поглед, действително проникващ във вътрешните дълбини на природата, ще ви покаже как би могло да се учим от самата природа. Необходимо е да се учим от природата, но трябва да умеем да правим това. Хората още на много ще се учат от природата. Но те трябва да виждат в природата духа; тогава те ще се учат на такива неща. А иначе, отивайки на юг, ще стоим и зяпаме като глупави туристи, как хитроумният градинар свързва със сламка своите пробити смокини и ги окачва на дивата смокиня – ще стоим като пътешествещ учен зяпльо, който не знае, защо градинарят прави така, а това е, защото така той спестява работата на пчелите, тъй като с негово съдействие самата природа образува мед в смокините. И смокините в тези региони, където те растат, оказват същото здравословно влияние, както и медът, тъй като в тях този мед присъства в своя начален стадий.

Това са неща, за които трябва да се има ясна представа при обсъждането на толкова важни и отговорни работи, като пчеларството. Вярвам, че благодарение на това постепенно ще се успее да се достигне до по-правилна гледна точка.

Въпрос и отговор

Р. Хан: След доклада се обърнах към господин доктор Шайнер с въпрос. По каква причина се появява загниването на дечицата при пчелите? Той отговори, че нещо напълно определено по темата може да каже едва тогава, когато действително изучи тази болест. Но вероятно при загниването причина за заболяването може да стане патология при образуването на пикочната киселина при пчелата-майка. Той каза още: «Пчелите също имат в своя организъм пикочна киселина, нали така? Може да се окаже, че неправилното образуване на пикочна киселина става причина за това заболяване».

За споменатия в доклада процес на образуване на пчелите от осите, той, отговаряйки на зададен въпрос, каза: «Този процес е съществувал още в древна Атлантида, когато отделните животински форми още не са били така здраво затворени в себе си, както сега, когато още не са съществували такива резки граници между различните видове. Днес би било невъзможно да се осъществи такова нещо».

ТРИНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 12 декември 1923 г.

Предлага се въпрос: В какво се състои родството между пчелите и цветята, какво свързва едното с другото; какво е медът за човека и какво трябва да бъде. След това се повдигна отново въпросът за отлагането на яйцата.

Доктор Шайнер: Добре, господа, ще поговорим за това още малко в тази лекция. Става така: при брачния полет се осъществява оплождане на пчелата-майка. И така, пчелата-майка е оплодена. След това трябва да разгледаме сроковете, които изминават от отлагането на яйцата до пълното развитие на насекомото, до получаването на пчела. Тези срокове са: за

пчелата-майка – шестнадесет дни, за пчелата-работничка – двадесет и един дни и за търтея – двадесет и три, двадесет и четири дни. И така, тези три вида пчели се отличават един от друг преди всичко по сроковете на тяхното съзряване. На какво се основава това? Ако от личинката се развие майка, това става, защото самите пчели по определен начин изхранват тази личинка. Пчелата-майка се изхранва от пчелите по особен начин, вследствие от което растежът ѝ се ускорява.

Пчелата е слънчево животно. На Слънцето му трябва примерно толкова време, за да направи един оборот около своята ос, колкото е необходимо на търтея за неговия генезис. Така че пчелата-майка в своя генезис не дочаква Слънцето да направи пълен оборот около своята ос, а това значи, че тя изцяло остава в пределите на един-единствен оборот на Слънцето. Вследствие от това тя се развива, напълно попадайки под влиянието на Слънцето и става пчела-майка, способна да дава яйца. И така, всичко това, което притежава способност към яйцеобразуване, също се намира под влияние на Слънцето, ако се имат предвид космическите влияния.

Ако поради особеното изхранване пчелата се развива с такава скорост, че – както това става при пчелите-работнички – развитието ѝ протече през почти пълния оборот на Слънцето около своята ос, в някакъв момент пчелата попада в развитието си под влиянието на Земята. Колкото повече се завърта Слънцето, толкова повече попада пчелата в своя генезис под влияние, свързано със Земята. Пчелата-работничка, макар и да се явява в доста висока степен слънчево животно, отчасти тя е и земно животно. На свой ред, търтеите, които се развиват примерно толкова, колкото е нужно на Слънцето за завършване на пълен оборот около своята ос, са напълно земни животни, те се освобождават от влиянието на Слънцето. Имаме тройственост – соларната пчела-майка, пчелата-работничка, която все още притежава извънземни сили, и търтеите, които нямат вече нищо общо със Слънцето и са напълно земни животни. Всичко останало не се намира под въздействието

на земните сили, освен самото оплождане. Последното има една характерна особеност. Да разгледаме процеса на оплождане. Нисшите животни не се стремят към оплождане, те даже искат да го избегнат. Можем навсякъде да намерим потвърждение за това. Поради това стремежът на пчелата-майка към Слънцето е всъщност бягство. При облачно време оплождане не може да се състои. При това търтеите, които се стремят да внесат земното начало в слънчевото начало, трябва да се сражават във въздуха. И тези, които се окажат по-слаби, изостават. Само тези, които съхранят последните си сили и успеят да излетят толкова високо, колкото пчелата-майка, могат да извършат оплождането.

Обаче, господа, при оплождането на пчелата-майка не всяко яйце се оказва оплодено, а само част от яйцата в тялото на майката биват оплодени; от такива оплодени яйца се излюпват пчели-работнички или пчели-майки. Част от яйцата остават в тялото на пчелата-майка неоплодени и от тях се излюпват търтеи. Ако пчелата-майка съвсем не е оплодена, се появяват изключително търтеи. Ако пчелата-майка е била оплодена, тогава от неоплодените яйца се появяват търтеи, а ако зародишното яйце е било оплодено и следователно небесното начало в него е дошло в съприкосновение със земното начало, тогава се появяват пчели-работнички или пчели майки.

Така че и в случая, когато освен търтеи се появяват пчели-работнички, определящо за търтеите е това, че те се намират под доминиращото влияние на земното начало, именно защото оплождане не е станало. Затова на тях им се налага да бъдат още повече подложени на земното начало, за да могат въобще да оцелеят; те трябва да се отхранват по-дълъг период от време. Смятате ли това обяснение за удовлетворително?

Предлага се въпрос: Преди няколко години чух, че ужилвания от пчели и оси при ревматизъм водят до излекуване.

Доктор Щайнер: Тук ще ми се наложи да се върна към въпроса, който в понеделник остана неосветлен. Господин

Мюлер разказа за един човек, който вероятно е имал проблеми със сърцето: той е можел да бъде повален от едно ужилване.

Господин Мюлер: Лекарят го посъветва да зареже пчеларството, иначе би могъл да умре.

Доктор Щайнер: Заболяванията на сърцето свидетелстват именно за това, че при дадения човек не всичко е наред с „Аза“. Тук трябва да се има предвид това, с което вие се запознахте от моите лекции. Знаете, че при човека различаваме четири части: първо, обикновеното физическо тяло, второ, етерно тяло, трето, астрално тяло и четвърто, „Аз“.

Този „Аз“ нахлува в кръвта и по същество именно този „Аз“ движи кръвта; тъй като кръвта се привежда в движение, затова и сърцето бие. Това, което намирате навсякъде в книгите, е изложено неправилно. Ще намерите, че там се говори за сърцето като за помпа, която разнася кръвта по цялото тяло. Това е безсмислица, тъй като в действителност кръвта не се изпомпва, а я движи самата „Азова“ организация. Ето от какво се движи кръвта.

Ако някой твърди, че сърцето е това, което движи кръвта, тогава той би трябвало също да твърди по повод на монтираната някъде турбина, че тя движи водата. Всеки знае, че водата движи турбината. Такова налягане има и при човека. Тук кръвта удря и привежда в движение сърцето.* Кръвта трябва само да направи първия тласък; кислородът при това ще се съедини с въглената киселина и кръвта ще се оттласне обратно: вследствие тя ще се устремява ту напред, ту назад. От това възниква биенето на сърцето. Работата е там, че в циркулацията на кръвта непосредствено е задействан „Азът“ на човека.

В хидротехниката е известно устройство, използвано по-рано за пулсиращо напompване на вода във водонапорни кули – воден таран; за изкачването на водата той използва само енергията на хидравличния удар, възникващ под напора на водата, постъпваща от широк тръбопровод в приемната камера – бел. пр.

Този „Аз“ в латентен вид се съдържа в пчелната отрова. Това, което вие, господа, имате като сила във вашата кръв, го има също и в пчелната отрова. Интересното е, че на пчелата ѝ е нужна тази пчелна отрова, намираща се в самата нея. Пчелната отрова е необходима на пчелата не само за ужилване. Защото това, че тя може да ужили, става случайно. На пчелата ѝ е необходимо да има тази пчелна отрова в самата себе си, защото пчелата има нужда от същата тази способстваща циркулацията сила, която човек има в кръвта.

Вече ви казах, че можем да уподобим кошера на човека като цяло. Помислете, ето, пчелната отрова попада във вашето тяло и следователно – в кръвта. Тя почти веднага, както и всяка отрова, преминава в кръвта. Сега си представете, че това е станало с човек, при когото всичко е наред. Неговата кръв става по-подвижна. Може да се появи раздразнителност, избухливост, но сърцето ще издържи това. Но ако някой има болно сърце, тъй като поради отровата Азът укрепва, болните клапани на сърцето получават такъв удар, вследствие от който човек изпада в несвяст или даже може да умре. Това е случаят, за който разказа господин Мюлер.

Но има една особеност: всичко това, което може да доведе човек до заболяване или даже да го убие, може също да го излекува. Приготвянето на лекарства е много отговорна работа, тъй като няма такова лекарство, което не би могло при неправилна употреба да предизвика заболяването, което би трябвало да лекува. Следователно, ако пчелната отрова може да доведе до пълно обезсилване или даже до смърт на човека, как става това? Виждате ли, ако човек изпадне в безсъзнание, значи астралното тяло и Азът са напуснали физическото тяло, излезли са, както по време на сън, но при съня това става по нормален начин, а при несвяст – ненормално. При несвяст „Азът“ още присъства до известна степен; в състояние на сън той напълно излиза навън. Ако човек има слаб „Аз“, той не може отново да го постави на мястото му. Той трябва да бъде разтърсен, да се разтърсва, за да излезе от безсъзнателното

състояние, да се усили дишането му и т. н. Могат да се приложат и някакви изкуствени методи. Знаете, че в такива случаи трябва да се вземат ръцете на човека, да се кръстосат на гърдите и да се отпуснат обратно, като това се повтаря. Така се прави изкуствено дишане при безсъзнание. Същността на изкуственото дишане винаги се състои в това, че с негова помощ се цели отново по правилен начин да се вкара в организма „Азът“. Защо се появява ревматизъм или подагра? Защото „Азът“ е твърде слаб. На него не му се удава да обезпечи правилното движение на кръвта. „Азът“ трябва да се подбуди към това. Ако движението на кръвта се осъществява неправилно, например ако се движи в организма твърде бавно, тогава навсякъде се отлагат ситни кристалчета, които се разполагат в зоната на кръвоносните съдове. Тези малки кристали се състоят от пикочна киселина. Те се разпространяват по цялото тяло. Това представляват подагратата или ревматизмът. При тях „Азът“ е твърде слаб. Ако сега дам на пациента отрова от пчела или оса в правилна дозировка, „Азът“ ще се укрепи. Само не трябва да се дава прекалено много, защото „Азът“ ще стане неудържим. Но ако се дозира точно, за да се усили „Азът“, на основата на тези две отрови може да се произведе много добро лекарство, но трябва да се смесва с някои други средства. Такива неща се правят. Има например едно старо лекарство, така нареченият Тартарус, което се произвежда по подобен начин, но от други субстанции.

Следователно на основата на отровните вещества могат да се пускат лекарствени средства за укрепване на „Аза“, както това е показано с горепосочения пример. Но предписвайки такива лекарства, трябва първо, както следва, да се състави анамнеза на пациента. Ако има например подагра или ревматизъм, първият въпрос трябва да бъде: здраво ли е сърцето му, с други думи, добре ли функционира сърцето под въздействие на циркулацията на кръвта? Ако отговорът е положителен, пациентът може да се лекува с пчелна отрова или с отрова от оса. Ако сърцето му не е здраво, в този случай трябва да се ди-

агностицира. При неврологични заболявания на сърцето това лечение още не е така вредно, но при заболявания, в основата на които стои порок на клапите на сърцето, е необходимо да се съблюдава крайна предпазливост при прилагане на такива средства. Препарати с отрова от пчела или оса създават извънредно ударно натоварване на клапите на сърцето. При патологията на клапите въобще не трябва да се използва това средство. Това е факт. Ето защо е опасно да се говори общо, че някакво средство помага при една или друга болест. По-добре би било да се каже така: аз правя препарат, правя лекарство. В него аз добавям отрова от пчела или оса – такива препарати ние вече имаме, – смесвам това с някакви свързващи вещества от типа на желатина или друго подобно вещество от растителен произход, разфасовам го в ампули и след това го използвам за инжекции; защото ужилването от пчела е своего рода инжекция. Само дето реакцията при ужилване от пчела е доста по-силна. Може да се произвежда този препарат и може да се казва: това е лекарство срещу ревматизъм.

Но, господа, това не е единственият проблем, има и друг проблем: Позволява ли общото състояние на болния да понесе това средство? Такива средства винаги дълбоко проникват в организма и те следва да се назначават само тогава, когато общото състояние на здравето на пациента е било всестранно обследвано. Трябва да се знае всичко, което касае състоянието на здравето му. Ако ви попадне средство, рекламирано като панацея, което само помага и е съвсем безвредно – такива средства постъпват в търговската мрежа, – в случая трябва да се съгласим, че в действителност все пак ще има някои неприятни последици. Лечението винаги има и неблагоприятни последици. На болния се налага да преодолява последиците от лечението, ако го лекуват от някаква определена болест.

Днес много хора се лекуват, макар в действителност те да не са болни. А преди войната такива случаи бяха доста повече. В страните, поразени от инфлацията, за лекарите е лошо, тъй като хората сега не могат да се лекуват толкова много.

По-рано курсът на лечение преминаваха и здравите, и леко болните, и тежко болните. Сега само тежко болните в централноевропейските страни могат да си позволят да преминат курс на лечение!

Ако човек е здрав, но страда от ревматизъм – в по-голямата си част това не е истински ревматизъм, а подагрично състояние, – тогава, както каза господин Бурле, пчелното ужилване може да се окаже за него много благоприятно. Той може да се излекува, ако понесе реакцията.

Относно последното, работата стои така, че обикновеното дете, страдащо от ревматизъм, може да понеса пчелната отрова, предписана му в правилната дозировка, то може да бъде лекувано по такъв начин. Но ужилване от пчела в целия му обем предизвиква, като правило, силно възпаление, което се налага да бъде лекувано, отделяйки колкото се може по-бързо пчелната отрова; при това за ревматизма може да остане не толкова много пчелна отрова. При нормално развит човек в този случай остава малко отрова.

Но да разгледаме такъв случай. Ревматизъм може да се появи в такава ситуация: човек работи малко, но яде много. Той има достатъчно здраво сърце, работи малко, много яде и всичко това продължава, докато работата не вземе лош обрат.

Сърцето е орган, притежаващ много голям запас от съпротивителни сили и ако то не е поразено от наследствен порок или не е повредено на младини, ще са необходими дълги години, преди да се прояви патология. Но тук имаме работа с човек, който извънредно много яде и освен това употребява след храна порядъчно количество алкохол. По такъв начин „Азът“ се възбужда и циркулацията на кръвта много се усилюва. Сърцето със своята пулсация не може да догони циркулацията. В този случай също става повсеместно отлагане на отрови, пикочна и други киселини. Сърцето още е достатъчно силно, но вече при наличието на подагра и ревматизъм. На такъв пациент пчелната отрова би могла да му послужи много добре.

Господин Бурле: Не знам дали въпросният човек е страдал от алкохолизъм в начален стадий.

Доктор Щайнер: Имате предвид, че не сте провели проучване? Виждате ли, използвайки такива средства като пчелната отрова – а това е силнодействащо средство, – трябва ясно да се осъзнава необходимостта от щателно обследване състоянието на здравето на пациента.

Господин Мюлер казва, че той е получил ревматизма в резултат на преохлаждане, лекувал го е с помощта на Слънцето и го е излекувал, но това лято се е появил отново. Той също вярва, че пчелната отрова помага за това; но в един нещастен ден му били нажилени и двата крака, при което той получил около тридесет и две пчелни ужилвания наведнъж. Единствената последица, която той изпитал, била, че в течение на осем дена бил оцветен във всички цветове на дъгата. Даже подутини не винаги има. Човешките тела са устроени различно. Както вече се каза: един може да умре от едно ужилване, а той е получавал шестдесет ужилвания и сърцето му не се е ускорявало. При един съпротивата е една, при друг – друга.

Доктор Щайнер: Дълго ли сте работили с пчелите преди да получите толкова много пчелни ужилвания?

Господин Мюлер: Много години!

Доктор Щайнер: Вие навярно не помните, кога сте получили първото ужилване. Ако човек го жилият за първи път, го чувства повече или по-малко. Човекът, за когото разказахте, вероятно е бил ужилен от пчела за първи път. Ако отровата вече е попадала в тялото на човека, все повече и повече нараства способността му да противостои на тази отрова, във все по-голяма степен придобива, както се казва, имунитет. Ако в началото на пчеларската дейност на човека по малко го жилият, но сърцето му е достатъчно здраво, това ще му подейства така, че той ще става все по-малко чувствителен. Ако човек знае, че е здрав, той даже може да прави следното: ако веднъж го е ухапала пчела, той може да позволи да бъде жилен и по-

нататък; като последица ще бъде това, че той ще разцъфти във всички цветове на дъгата и т. н., но това ще мине. Така кръвта ще придобие имунитет. Това зависи не само от организацията, а и от това, което се е вкарвало в кръвта на човека дотогава. Аз съм учуден, че лекарят, под чието наблюдение се е намирал този, за когото разказахте, не му е казал, че втория път няма да е толкова зле, а на третия път ще придобие имунитет. Но е възможно той да е имал сериозно заболяване на сърцето и да не е трябвало да се излага на опасност. Това винаги трябва да се отчита.

Все пак това е доста опасно нещо и даже има лекари, които смятат, че преди да пристъпи към работа, всеки пчелар трябва да получи ваксина. Когато са изпращали хората на война, те са били подлагани на въздействието на всевъзможни отрови. Това не би следвало да се препоръчва. Това не е добре, тъй като може да стане замърсяване на кръвта при образуването ѝ. Ако човек получава такива неща, кръвта може да става все по-лоша и по-лоша. Макар че след известно време това се компенсира. Във всеки случай кръвта след някое време става по-здрава и се оказва защитена от нови отрови, подобни на предходните.

Господин Мюлер: По отношение на търтеите и трите вида яйца, господин докторът съобщи почти за всичко, без едно, което, възможно е, да не му е известно.

Ако кошерът видимо е съвсем здрав, настъпва време, когато пчелата-майка става непълноценна или твърде стара и тогава цялото люпило се развива като търтеи. Господин Мюлер на основата на тридесетгодишния си опит е убеден, че може да възникне случай, когато пчелата-майка, без оглед на своята непълноценност, предизвикана от болест или старческа слабост, още е в състояние да отложи някое добро яйце, докато повечето от останалите са яйца на търтеи.

Друго: как да се постъпва с производството на пчелен мед, как пчелите да го произвеждат, трябва ли всички пчелари да използват захар за подхранване? От гореказаното следва, че пчеларят не трябва да даде и да си помисля да използва захар. Ако някой подхранва

пчелите си със захар, трябва да бъде включван в черен списък, както се прави с неудобните работници.

Имал е неприятности с вносен мед.

Доктор Щайнер: Без всякакво съмнение е вярно, че при изкуственото използване на захар крайният продукт ще бъде различен. И ако някой иска вместо с мед да се задоволи с първокласна захар, нека да го прави. По същия начин не би следвало да се разрежда виното с вода, позовавайки се на това, че хората не трябва да пият силно вино: става дума, че на човек трябва да се предоставя това, което стои на етикета. Това трябва да е така. За пчеларите би било най-добре да установят взаимен контрол, тъй като те най-много разбират от това.

Що се отнася до търтеите, тук бих искал също да кажа нещо. Може от по-рано да се появи съмнение, че пчелата-майка не се опложда така, както трябва, и ще се появят твърде много търтеи. Тогава би могло, ако не се иска да се предостави това на самите пчели – впрочем, когато се излюпват много търтеи, пчелите нищо не могат да направят и е необходимо да се хранят сами, – и така, би могло с помощта на усилен подхранка да се постигне излюпването да стане по-рано, не чак на двадесет и третия, двадесет и четвърти ден, а на двадесет-двадесет и първия ден. Тогава търтеите, макар и да бъдат още малко сънливи, все пак ще приличат на пчелите-работнички. Само да не се задържи излюпването. Тук би могло да се види какво влияние оказват сроковете.

Тези неща вероятно не се прилагат в практическото пчеларство. Но теоретично това е така. Може да се каже: подхранването действа много силно и не би следвало да се отрича като възможност и това, че в един или в друг случай би могло от пчела-работничка да се получи макар и не съвсем истинска пчела-майка, оскъдно отлагаша яйца.

Всичко това показва колко много такова животно е подложено на метаморфоза. Но на практическото пчеларство това не влияе силно.

Господин Мюлер: Това се нарича «лъжлива майка». В кошера това е болест.

Доктор Щайнер: В практическото пчеларство това няма голямо значение. Но в кошера може да бъде тенденция към това, че при особената методика на подхранване семейството от пчели-работнички да създаде яйцеотлагаща пчела. Това е специфична болест. Пчелният кошер представлява единство. В дадения случай целият кошер е болен. Това е същото като гушенето на гъски. Всички жизнени сили тогава се развиват по особен начин, черният дроб става хипертрофиран, свръхразвит, а организъмът като цяло е болен. Ако пчела-работничка се превърне в пчела-майка, всъщност тя става хипертрофирана, свръхразвита пчела-работничка, но в този случай кошерът като цяло следва да се счита за болен.

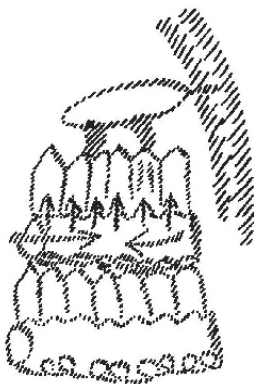
Възможно е в бъдеще да ви дойде на ум още нещо. Ние отново и отново ще се връщаме към тази тема. Бих искал днес да кажем още няколко думи по повод на въпроса, зададен от господин Долингер.

Трябва да правим точно разграничение сред насекомите, подобни на пчелите в широк смисъл: пчели, оси, мравки (го-реизброените насекоми принадлежат към разред ципокрили, Hymenoptera – бел. пр.). Тези животни са родствени едно на друго и последния път, разказвайки ви интересната история за осите-орехотворки, отлагащи своите яйца по дърветата и т. н., ви показах, че благодарение на тези оси съществува специфичният процес на вътрешно образуване на мед. Но освен орехотворки има още и други видове оси. И тези други видове приличат на пчелите, тъй като те строят своеобразни пити.

Например има един интересен вид оси, които строят по следния начин: ако например на клончето има достатъчно здрав лист, осата носи отвсякъде – от района, където лети – много малки частички, които тя отгризва от дървесната кора, от подобни на нея или от други образувания; тя импрегнира тези частички със своята слюнка и отначало прави от това ве-

щество няколко приличащи на стълбчета стойки. След като направи стойките, осата повтаря процедурата отново и отново, пак импрегнира частички със слюнката си и прави на тези стойки това, което изглежда много подобно на отделна част от пчелна пита. Но изследвайки материала, може да се открие, че той е друг. Пчелните пите се състоят от това, което всички вие наричате восък. Но ако разгледате материала на осите, ще се окаже, че той е сив, а съставът му много прилича на толкова широко разпространената у нас хартия. Действително това е своеобразна хартиена маса. След това осата надстроява втора, трета, четвърта клетка и те се оказват окачени там, горе. Сега тя прави покритие, а след това става отлагането, тоест осата отлага яйца. Сега, тоест когато продължава отлагането на яйца, осата прави по доста любопитен начин своеобразен покрив от своята хартия; от едната страна се оставя отворстие – това е дупка, която ѝ позволява да лети насам-натам, обслужвайки тези килийки.

След това надстроява килийки и по-нататък, използвайки същата технология, тя ги покрива, отново прави покрив и дупка за излитане. Получава се дълга шишаркообразна форма, като елхова шишарка. Осата изгражда такива, подобни на елхови шишарки структури, които обаче приличат на пчелно гнездо, макар и отделните им части да се състоят от хартиена маса.

Други гнезда на оси могат да бъдат, както знаете, разположени така, че те от всички страни са обкръжени с кожа (например паразитните орехотворки, *Allotria*, и други видове отлагат яйца под кожата на други насекоми или млекопитаещи – бел. пр.). Така че гнездата на оси имат разнообразни форми.

Сега помислете какво всъщност става тук. Ако ме попитате какво правят пчелите, за да създадат своите килийки от восък, ще трябва да ви кажа: пчелите летят по цветята или по това, което, подобно на цветя, се развива на дърветата; пчелите нямат работа с частички кора, с частички от дървото. Те в по-голяма степен имат работа с това, което цъфти и отчасти, в по-малка степен, с това, което заема междинно положение между стадия на цвета и стадия на листа.

Има още един вариант, когато такива висши насекоми, като пчелите, отиват не на цветята, а на нещо друго – на дървесни частици и тем подобни те не отиват, но отиват на нещо друго, извънредно вкусно за тях при определени условия, – при това пчелите практикуват това по-рядко, а обикновено това правят осите, но най-силно всичко това е изразено при мравките. Мравките и осите използват за своите строителни работи по-твърди материали, материали от дървесен произход, и на тях, за разлика от пчелите, особено им е по вкуса сокът, който те получават от листните въшки. Това е много интересно. Колкото по-здраво е веществото, материалът, който използват за постройките си, толкова по-силно те обичат не само цветния нектар, но и това, което се намира на повърхността на цветята, това, което има много общо с цветята, а именно листните въшки. Листната въшка е доста благородно животно, извинете ме, но сега говоря от гледна точка на мравките, на техния език, от гледна точка на човека не бих се изразил така – и така, говорейки по мравешки, въшката е благородно животно. Като цяло тя има много общо с цвета на растението. Това, което тя отделя като сок, за мравките е най-фин мед. Листните въшки могат да го дават. Било е забелязано, че и осите проявяват понякога качества на гастрономи по

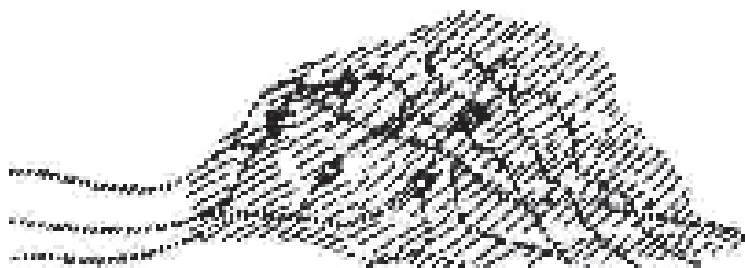
отношение на въшките.

Но да преминем към мравките: мравките нямат сила, която да им позволи да строят такова гнездо, те правят това иначе. Мравките например правят купчини пръст и в тази пръст има навсякъде ходове, разположени по хаотичен начин. Те ги продължават. През тези ходове мравките влачат всичко това, което може да им потрябва: твърди дървесни частици, растения, късчета кора и т. н. Но особено предпочитани от мравките са изгнили части от дървета. Мравките намират това, което им е нужно, за да дострояват съоръжението, което те са издигнали от земни частички. Те търсят дървесина, останала след отрязване на дървото и отиват към остатъците под дънера. Те отиват към това, което е станало съвсем втвърдена кора и сърцевина на дървото, отмъкват я и строят от този материал своето гнездо.

И така, мравките използват за своята постройка най-твърд материал. Но те вече не се занимават със строителство на клетки. Това не им е свойствено. Те използват твърд материал. Можете да видите: пчелите използват материала, който се намира в самия цвят. От него те правят своите восъчни килийки, но в същото време те получават от този цветен нектар своята храна.

При осите материалът е по-твърд, те също го използват за строителство на клетки, той е подобен на хартия. Това е по-твърд материал, но той е тънък и затова по-чуплив от медените пати, но сам по себе си той е по-твърд. Осите вече започват да проявяват гастрономичен интерес към листните въшки; но те също се хранят подобно на пчелите, употребявайки това, което се намира вътре в растението. Обаче мравките, които употребяват само твърди строителни материали, които могат да правят само проходи в земята и да създават кухни, мравките, които вече не строят пати с килийки – те особено обичат листните въшки. Мравките специално намират листни въшки, замъкват ги в своята постройка и вие можете да откриете в мравуняка листни въшки.

Това е много интересно. Намирайки се на село, ние виждаме там ред къщи, и зад всяка къща навсякъде има обор за кравата; там вътре се намират дойните млечни крави, там се добива мляко. При мравките всичко е много подобно.

Навсякъде в мравуняка ще намерите малки помещения, в които се намират листни въшки. За мравките те са като дойни крави. Само че това, което правят мравките, става съответно на по-ниска степен. Те имат тук малки кравешки обори, но вътре в тях има не крави, а листни въшки. Мравките се приближават към листната въшка и я погалват със своите пипалца. Това е много приятно за листната въшка и тя отделя от себе си сок. Вследствие от това мравките могат да всмукват този сок, получаван от тях с помощта на погалване на листните въшки. Най-важното от всичко, което е необходимо за храненето им, те получават благодарение на това, че им се доставя сок при поглаждането на листните въшки. При кравите става нещо подобно: само трябва да стискаме по-силно. Но мравките доят листните въшки както трябва. Мравките ги откриват по цветята, където те седят, и след това много добре се грижат за тях.

Може да се каже така: просто е великолепно, че съществуват листните въшки. Великолепно е, ако има листни въшки, когато наоколо има мравуняци. Мравките грижливо ги събират, а след това ще ги използват в своите «кравешки ясли» в мравуняците. Това, че използвайки листните въшки, такива

малки животни развиват животновъдство, е от най-мъдрите договорености в природата.

Така мравките, използващи за своите строежи твърди материали, вече не могат повече да се задоволяват с обикновения цветен нектар. В своето хранене те трябва да използват това, което цветният нектар вече е предал на животното. Цветният нектар трябва първо да премине през животното. Така че може да се каже: пчелите използват изключително цветен нектар, осите – както цветен нектар, така и животински сок, затова при тях килийките са твърди. Мравките използват при хранене само животински сок; затова те не строят килийки. Мравките нямат повече сили да строят килийки, те въпреки това, което успяват да извлекат от цветята, винаги трябва да имат тази добавка от своите малки мравешки обори, иначе няма да успеят да живеят.

Виждате, че съществуват интересни взаимоотношения между цветята и животинския свят. Пчелите използват изключително цветен нектар. Другите, осите и особено мравките, са ориентирани към това, цветният нектар да премине първо през животно, а след това да отиде за храна. Затова те могат да използват за своите съоръжения това, което няма отношение към цветния нектар.

Има наистина огромна разлика между пчелните пити, построени от восък, гнездата на осите от хартия и мравуняците, който се строят по по-външен начин и вече нямат клетки. Това е обусловено от големите разлики в храненето.

ЧЕТИРИНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 15 декември 1923 г.

Добро утро, господа! Днес ще продължа разглеждането, започнато предния път във връзка с въпроса на господин Долингер. Ако възникнат други въпроси, ще се заемем и с тях. За да отговоря на този въпрос, последния път започнах темата за мравките. Можем да говорим за следните родствени групи животни: пчели, оси, мравки. Впрочем начинът на живот, който се наблюдава при тях, е доста различен. Всичко това ни позволява да научим извънредно много от мировото, природно «стопанство» като цяло. Защото колкото повече изследваш тези животни, техния начин на живот, толкова повече разбираш колко мъдро са устроени животът и дейността на тези животни.

Последния път ви разказах как мравките създават своята постройка, как те използват за строителството на хълмчетата пръст възникнали по естествен начин малки късчета от изгнила или още твърда, но нежива дървесина, която те отнасят в купчината, или от други материали, които смесват, разполагайки ги долу. След това те си правят хълмче от пръст. В това хълмче има многобройни ходове, по които те се движат на тълпи, подобно на процесия. Може да се види как изпълзват от дупчиците, разбягват се на различни страни и събират това, което искат да съберат.

Случва се и така, че тези животни не си строят ново жилище, а използват нещо, което вече съществува. Представете си например съборено дърво. В земята остава пън, а дървото е отсечено и отнесено. Тогава идва колония мравки и ако вътре в пъна има някаква кухня, те я пробиват и я заемат, правят ходове на всички страни, които излизат навън (вж. рис.). Могат да насипят тук също и пръст, правят един, втори, трети ход и т. н. Ходовете освен това са свързани и един с друг.

Вътре има цял лабиринт от ходове. Там мравките се движат, получавайки от близкото обкръжение това, което им е необходимо за строителство и хранене.

Виждате ли, господо, да се каже за всичко това, че е инстинкт, разбира се, е добре, това е просто прекрасно, но така нищо не се казва. Ако животните нямат на разположение ствол на дърво, те си строят пясъчно хълмче. Ако намерят подходящ дървесен ствол, тогава ще си спестят труда по строителството на хълмчето. И така, животните се приспособяват към всеки отделен случай. Затова е трудно да се каже, че животните действат, изхождайки от някакъв общ инстинкт, защото това би заставяло животното да прави всичко само в съответствие с този инстинкт. А животното се приспособява към външните обстоятелства. Това е много важно.

При нас това рядко става, но в южните области мравките могат да причинят сериозни грижи. Представете си, че някъде има къща и в някакъв ъгъл, където стопаните дълго не ги забелязват, има мравуняк; мравките се приспособяват, влачат отвсякъде разни боклуци, частички пръст, разни тресчици и строят някъде там, където дълго не е почиствано, отначало съвсем малка постройка, която е незабележима. И ето, оттам те прокарват ходове към кухнята и килера, при това пътищата им са много сложни, а след това получават това, което им е нужно за храна от кухнята или килера. В южните области може да стане така, че целият дом да се окаже на разположение на мравуняка. Разбира се, първо даже не се знае, що за

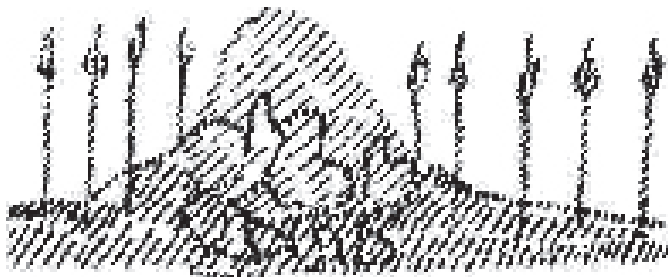
приятели живеят в такъв мравуняк и това се забелязва едва тогава, когато случайно се сблъскат с тях или видят, че в килера вече нещо е изядено. Тогава се открива мравунякът, като се проследи направлението на ходовете.

И тук на инстинкта следва да се отдели не много голяма роля, иначе би трябвало да кажем: природата е заложила в тези животни инстинкт за построяване на мравуняка именно в този дом. Защото това, което е построено, е приспособено именно към конкретния дом. И така, вие виждате, че тези животни действат не само изхождайки от инстинкта, но тук има някаква мъдрост.

Но подлагайки на изпитания отделната мравка, не може да се стигне до извода, че тя е особено мъдра. В това, което тя е способна да прави, ако бъде откъсната от колонията ѝ, в това, което може да извършва в рамките на такъв опит, няма нищо мъдро. Вследствие от това има основания да се предполага, че не отделната мравка притежава разсъдък, а мравунякът като цяло. Кошерът като едно цяло притежава мъдрост. Отделната мравка вътре, в мравуняка, не притежава отделен разсъдък. Работата се осъществява тук по изключително интересен начин.

Но освен това има още много, бих казал, още по-интересни неща в това, което тук става.

Има един вид мравки, които строят своето жилище по следния начин. Те издигат някъде на земята своеобразен насип (вж. рис.) – тук той се извисява, – след това тук те образуват кръг, а тук се намира обкръжаваща пръст.

Тук те започват да пробиват ходове. Тук се намират мравките. Това всичкото може също да прилича на вулкан. Тук, вътре, има ходове, които излизат на повърхността.

Тези мравки правят нещо съвсем необичайно. Те прегризват всичките треви и растения, които се намират наоколо, и ги отстраняват, оставяйки само един вид трева. Всичко, което не е тази трева, бива прегризано и отстранено. Понякога се получава така, че те изгризват всичко подред, така че остава своеобразно хълмче в средата, а наоколо всичко изглежда като паваж. Защото благодарение на това, че те всичко изгризват, пръстта се уплътнява. Тя става след това много плътна. И така, тук се разполага мравешката купчина, а наоколо всичко ще бъде павирано: съвсем гладко, като асфалтирано, само че изглежда по-светло.

След това тези мравки се разпълзват около мравуняка и събират определен вид трева²⁷, която те после почват да култивират. Когато вятърът доведе други семена, мравките тутакси се разправят с тях, когато семената почнат да поникват. Те ги изхвърлят от зоната, която са изравнили, така че наоколо не расте нищо друго освен този единствен вид трева. Така мравките организират нещо като селскостопанско предприятие и, спазвайки реда, култивират в разпространяващата се наоколо зона вида трева, който им подхожда. Тук те не допускат нищо друго, изриват и изгризват всичко излишно. Тревата, растяща на това място, започва да изглежда съвсем различно, отколкото тревата извън зоната. Тревата извън зоната расте например на рохкава почва и там тя изглежда съвсем иначе. Но мравките правят тази почва твърда, така че растящата тук трева, която отглеждат мравките, има по-твърди семена, семена, твърди като камъчета.

Да, господа, такива мравешки купчинки могат да се намерят: около тях е развито цяло селскостопанско производство – това са земеделци, така наречените мравки-стопани²⁸. Така ги е нарекъл Дарвин²⁹, който внимателно е наблюдавал този процес. И така, наоколо може да се намери цяло сто-

панство; долу се намира нещо като оризови зърна, само че семената са значително по-твърди. След това, когато всичко узрее, мравките излизат, прегризват върховете и ги отнасят в мравуняка. Известно време те остават вътре и не се виждат, но там, вътре в своя дом, активно се действа. Всичко, което не са използвали – втвърдените семена, малките стъбълца, – те ги отхапват, след това в определен момент мравките излизат навън, бягат тук, горе (вж. рис.), и разхвърлят всичко това по своята нива, разхвърлят това, което не са използвали; в своята мравешка купчина те пазят само втвърдените като камък семена, които с помощта на своите много яки челюсти частично употребяват за храна, частично пускат в употреба по-нататък. Те са истински селяни: оглеждат се, може ли да се използва това, което го има наоколо. В края на краищата хората правят почти същото. Тези мравки-стопани по много хитър начин достигат това, което им е необходимо.

Това е такъв вид, за който си задаваш въпроса: какво всъщност става тук? Само си представете, че така всъщност се образува съвсем нов вид трева! Такива втвърдени семена, които те отглеждат, просто нямаше да ги има. Те са се появили благодарение на мравките. И тези мравки работят над тях и по-нататък. Какво собствено става тук? Преди да се спрем на това, да разгледаме проблема от друга страна.

Връщайки се към осите, ще намерим, както вече ви казах, такива животни, които отлагат яйцата си на листата на дърветата или в дървесната кора, където впоследствие израстват така наречените мастилени орехчета, от които след това пак се развиват млади оси.

Но това може да става и иначе. Има гъсеници, които изглеждат примерно така (изобразява го на рисунка). Тези гъсеници всички вие ги знаете, те са гъсто покрити с косъмчета или са даже бодливи. Ето какво става с тези гъсеници. Една или няколко оси от особен вид се сближават с гъсеницата и отлагат в нея своето яйце. Когато яйцето узрее, от него се излюпва личинка. Личинката е първоначалната форма, от която

се развиват както пчелите, така и другите насекоми от тази група.

Така стои работата и при мравките. Знаете, че ако разрушите мравешка купчина, там могат да се открият белите, така наречени мравешки яйца, с които се хранят някои пойни птици. Но тези мравешки яйца всъщност съвсем не са яйца, а какавиди. Яйцата са малки и от тях първо се развива личинка. По погрешка какавидите се наричат мравешки яйца.

Ако осата отлага своето яйце в гъсеницата, става нещо, достойно за внимание. Веднъж вече ви разказах за това³⁰. Когато се излюпят личинките, те стават много лакоми. Вътре в гъсеницата те са много. Личинките са лакоми и това, с което се хранят, го изяждат от тялото на гъсеницата. Но ето какво предизвиква удивление – както казах, вече съм ви разказвал за това, – трябва само една личинка да изяде стомаха на гъсеницата и целият този вътрегъсеничен генезис на осата би бил приключен, животът би се прекратил. Ако би се оказал изяден такъв орган, като окото или този, който изпълнява функциите на сърце, или нещо, което поддържа храносмилането при гъсеницата, животът не би могъл да продължи по-нататък. Тази малка личинка на оса притежава някакъв разсъдък: тя не изяжда органите, които са необходими за по-нататъшната жизнена дейност на гъсеницата, а изяжда само тези тъкани, раняването на които дълго време остава без последствия. Животното не умира, макар и много силно да боледува. Но личинката на осата продължава и по-нататък да го изяжда отвътре.

Това е устроено толкова мъдро, че личинката не изяжда това, без което гъсеницата би могла да загине. Може би ви се е случвало да видите как след съзряването личинките излизат навън. Те изпълзват навън, а гъсеницата е била своего рода приемна майка, с цялото си тяло е изпълнявала ролята на приемна майка за целия този разплод. Те изпълзват навън и там се превръщат в оси-ездачи, търсят си храна по цветята и т. н. А след като съзреят, отлагат яйцата си в също такава гъсеница.

Бихме могли да кажем, че всичко това е устроено доста

разумно. И както вече съм ви казвал, колкото повече наблюдаваш всичко това, толкова повече се удивяваш. Удивяваш се и се питаш: що за закономерност действа тук като цяло? Да се постараме да влезем в самата същност на тези неща. Ще започнем с това, че на Земята растат цветя. Ето ги и гъсениците. Тогава се появяват тези насекоми, хранят се от цветята, изяждат гъсениците и се размножават по-нататък. Историята се повтаря отново и отново. И на нас, хората, отначало ни се струва, че целият този свят на насекоми би могъл въобще да се премахне. Разбира се, гледайки пчелите, ние, като хора, ще кажем: пчелите ни дават мед, затова пчеларството е полезно. Прекрасно, но това изглежда така от човешка гледна точка. Ако пчелите са разбойници, които просто отнемат нектара от цветята, ние, хората, използваме меда, за да се храним или лекуваме с него, за нас всичко е добре; но от гледна точка на цветята това изглежда като елементарно разбойничество и ние, хората, съучастваме в това разбойничество. Обаче да се запитаме: действително ли гледната точка на цветята е такава, каквато предположихме – около нас са тези разбойници, пчели, оси, мравки; те отнемат нашия сок и ние бихме могли да растем доста по-добре, ако те не ни крадяха сока?

Това е гледната точка, която човек обикновено приписва на цветята. И даже ще ви се наложи да чуете всевъзможни сантиментални жалби от профани, които възклихват: ах, тези бедни цветенца, ах, тези бедни създания, тези гъсеници! Ето, долитат отвсякъде тези ужасни паразити и правят всичко възможно, за да оберат цветята. Всъщност това не е така. Това не е така, всичко е съвсем различно. Ако, приближавайки се към цвета, виждате, че там е кацнало насекомо, да кажем, пчела, и изсмуква нектара от полското цвете или от цвета на върбата, би следвало да се запитате: какво би станало с растението, ако при него не долитаха пчели и други насекоми и не изсмукваха от него нектара? Какво би станало тогава? Да се отговори на този въпрос е доста по-трудно, отколкото да се разкаже баснята за разбойничеството; а за такъв отговор е необходимо да

се разгледа «домакинството» на природата като цяло. Тук не може да се стигне до правилно съждение, ако не се обърнем назад към по-ранното състояние на земното развитие.

Земята не винаги е била такава, както днес. Ако Земята винаги е била такава, както днес – тоест мъртъв варовик, мъртъв кремък, мъртъв гнайс, шисти и т. н., а върху тях – израстващи семена от растения в днешния им вид, след това – животни и т. н., ако Земята винаги е била такава, тя въобще не би могла да съществува като цяло, тя не би могла да съществува! Хората, които са започнали да създават своята наука, приемайки за даденост сегашното положение на нещата, лъжат сами себе си, тъй като всичко това въобще не би могло да съществува. Господа, този, който изследва тайните и закономерностите на Земята, изхождайки от това, от което изхожда в своите изследвания науката, прилича на марсианец, слязъл на Земята и нямащ си никакво понятие за живите хора, изследва гробници с намиращите се в тях мъртъвци. Тези мъртъвци не би ги имало, ако някога в началото те не са били живи! На предполагаемия марсианец, който нито веднъж още не е виждал живи хора, а само мъртви, ще му се случи най-накрая да се срещне и с живи. Тогавата той би казал: «Е, сега вече ми е ясно защо тези мъртъвци имат такива форми. По-рано просто не можех да го разбера, защото не знаех за предшестващото, тоест за живите хора». Така че, ако търсим да се запознаем със законите на земната еволюция, трябва да се върнем към предишните състояния на Земята. Виждате ли, съвременната Земя е предшествана от съвсем различно състояние. Нарекох го «състояние Луна», и в книгата ми «Въведение в тайната наука» то се нарича лунно състояние, тъй като днешната Луна е остатък от това древно състояние на Земята. Него също така са го предшестващи други състояния на Земята. Земята се е изменила, тя първоначално е била съвсем друга.

Някога Земята се е намирала в такова положение, че на нея въобще не е имало такива растения и такива насекоми, каквито имаме пред себе си ние, а нещата са стояли така: вижда-

те ли, тук е имало, да кажем, нещо, сравнимо с днешната Земя. Тук навсякъде са расли подобни на растения образувания, но те постоянно са се изменяли, постоянно са приемали други форми, подобно на облаци. И такива облачни образувания са се намирали в обкръжението на Земята (изобразява го на рисунка). Но тези облаци не са били такива, каквито са облаци-те сега, мъртви, или поне външно изглеждащи безжизнено, не, това са били живи облаци, толкова живи, както днешните растения. Ако си представите сегашните облаци, изпълнени с живот и зелени, тогава ще получите представа за растителния свят от онова време.

В това отношение някои господа, представляващи науката, изглеждат много комично. Неотдавна четохте доста забавна статия във вестника. Ставаше дума за ново научно откритие в съвременен стил. Това беше много забавно! Там се доказваше, че млякото, приготвено по особен начин, може да бъде добро средство против скорбут, тази доста неприятна болест.

Какво прави ученият днес, господа? Вече съм ви обръщал внимание върху това: той анализира млякото. Намира, че млякото се състои от химически компоненти. Но също така съм обръщал вниманието ви и върху това, че всеки от тези химически компоненти, докато се намира в състава на млякото, може да служи за храна на мишлета; ако се дава поотделно, мишлетата след два дена загиват! Това е установил ученикът на професор Бунге³¹ и е казал: в млякото и меда се съдържа някаква субстанция на живота, това е витаминът! На вас това ви е известно, давал съм ви този пример веднъж. Това е примерно същото, ако се каже, че бедността произхожда от нищетата. Тук се казва: тук се съдържа витамин.

И така, направено е важно откритие: в млякото се съдържат вещества с много красиви названия. И млякото, приготвено по определен начин, е лекарство срещу скорбут. Но са били проведени също научни изследвания, ще бъде ли излекуван скорбутът, ако всички тези съставни части на млякото с тол-

кова учени названия се дават на болния от скорбут, но всяко поотделно. Оказало се, че те нищо не могат да излекуват, ни един от тези компоненти. Но ако тези съставни части се съдържат заедно в млякото, приготвено по специален начин, те помагат на заболелия от скорбут. Всеки компонент поотделно не лекува, лекува само цялото.

Но какво има там още, казва ученият, ако всички съставни части се отхвърлят, какво още остава там? Той отхвърля тези съставни части. Това, че всички тези съставни части се намират в единно етерно тяло, му е неизвестно; но той ги изключва напълно и какво остава? Той казва: това е витаминът! Витаминът лекува скорбута; във всеки отделен компонент него го няма. Но къде е той тогава? И ето, тези хора идват до прекрасен извод: той се намира във водата, съдържаща се в млякото, тъй като в другите компоненти го няма. И затова именно водата е лекарството срещу скорбут!

Това е доста забавно, но така днес стои работата с научните предмети! Ако водата съдържаеше в себе си витамини, тогава и облаците би трябвало да са живи в съответствие с тази ученост. Би трябвало, гледайки наоколо, да казваме: навсякъде във водата има витамини. Тогава би се получило това, което е съществувало на земята някога. Само че днес това вече не е така.

Тогава тук е било растителното, жив растителен покров. И този жив покров от растения се е оплождал от това, което е идвало отвсякъде от обкръжаващата среда. Там тогава не е имало отделни животни: тук не са долитали оси, но от цялата обкръжаваща среда са идвали субстанции, подобни на тези, които участват в жизнената дейност на живия свят (изобразява го на рисунка). Така че някога нашата Земя е била в такова състояние, което би могло да бъде описано примерно така: тя е била обкръжена от облаци, съдържащи в себе си растителния живот, а към тези облаци, от външното обкръжение са се приближавали други облаци, които са ги оплождали. Те са били подобни на животните. Тази животинска природа е ид-

вала от космическото пространство, а от Земята се е издигало растителното начало.

После всичко това се изменило. Предишните растения се превърнали в нашите цветя, затворени в твърдите граници на формите, в цветята, растящи на Земята; те вече не са представлявали огромни облаци. Но в цветята се е запазил стремежът към изживяване на влияние, произлизащо от обкръжаващата среда. Ето роза, израснала от Земята (изобразява го на рисунка). Това е един розов цвят, това е друг, ето трети и т. н. Появява се оса. Тази оса отгризва парченце от розовия лист, носи го в своето гнездо и го използва за строителство или го дава като храна на малките си. Осата отгризва късче и го отнася там. Както казах, нашият розов храст вече не представлява облачно образувание: той сега има ясно обозначени граници. Но това, което е живеело вътре, това, което е било свързано с идващото отвсякъде животинско, въпреки всичко се е съхранило в тези листчета и цветове на розата! То се е загнездило вътре. Във всяко листче от розата има нещо, неизбежно стремящо се да бъде оплодено от това, което изхожда от обкръжаващата среда.

И вие виждате, господа, че това, от което се нуждае това цвете, това, което му е съвсем необходимо, представлява едно вещество, което играе голяма роля и в човешкото тяло. Ако вие изследвате човешкото тяло, ще откриете в него най-различни вещества. Всички тези вещества постоянно се изменят. Но на края навсякъде в човешкото тяло веществата се превръщат в нещо такова, което в известно количество винаги се съдържа в човешкото тяло. Човешкото тяло се нуждае от това вещество. Това е мравчената киселина.

Ако отидете при мравуняк, съберете мравки и ги изтискате, ще получите сок. Този сок съдържа мравчена киселина и малко алкохол. Този сок се намира вътре в мравката. Но в много фина дозировка този сок присъства също и във вашето тяло. Каквото и да изядете през живота си, винаги се превръща в мравчена киселина – не всичкото изядено, разбира се,

тъй като се образуват и други вещества, а само една малка част. Тази мравчена киселина изпълва цялото ни тяло. И ако сте болни и мравчената киселина във вас е недостатъчна, за тялото това е много лошо. Защото ако мравчената киселина във вашето тяло е недостатъчна, тялото ви става подагрично или ревматично – това има отношение към въпроса на господин Мюлер и едновременно е отговор. Тялото изработва твърде много пикочна киселина и твърде малко мравчена киселина.

Така че мравките носят в себе си това, от което се нуждае също и човешкото тяло. Но мравчената киселина представлява нещо, от което се нуждае природата като цяло. Няма да успеете да намерите дървесна кора, в която да отсъства мравчена киселина. Както в човешкото тяло, мравчена киселина има и във всяко дърво. Вътре във всяко дърво трябва да присъства мравчената киселина. Но вътре би трябвало да има не само мравчена киселина, но и нещо, което ѝ е родствено, нещо, което притежават осите, нещо, което го има в пчелите, нещо, което после се превръща в пчелна отрова. Всички тези насекоми носят в себе си определено отровно вещество. При ужилване от пчела, се появява възпаление; при ужилване от оса е още по-лошо. Ухапванията от оси са нещо доста страшно. Брем³² описва вълнуваща сцена, как такива насекоми са изиграли лоша шега на един човек и неговото стадо.

Работата е била така: млад пастир пасял стадо крави на ливада, на която имало заселени насекоми. Наоколо бягало кучето на пастира. Изведнъж кучето сякаш побесняло, започнало като лудо да търчи наоколо и пастирът не можел да разбере какво става с него. Колкото му държат краката, кучето хукнало към течащия наблизо поток, хвърлило се в него и почнало да се отърсва. Младият пастир бил зашеметен от това и побързал на помощ на кучето, оставяйки на брега. Той не скочил в потока, а искал да му помогне от брега. За нещастие той настъпил с крак гнездо на оси, което било пред кучето, и него също го ужилили. Той също отначало започнал да се носи като безумен и накрая скочил в потока. Поради това, че

изчезнали и пастирът, и кучето, стадото се обезпокоило. Кравите, настъпвайки гнезда на оси, също ги хапели и те сякаш побеснели. Накрая цялото разбесняло се стадо също се оказало в потока!

Така че такива ухапвания от насекоми могат да натворят много неприятности. И така, всички тези животни (насекоми) носят в себе си по малко отрова. Накрая, ако ви ухапе мравка, също ще се появи малко възпаление, защото те изпускат в раничката мравчена киселина. Но въпреки това тази мравчена киселина в съответстващото фино състояние се намира вътре във всичко живо.

Господа, ако ги нямаше мравките, пчелите и осите, които всъщност се явяват създателите на тези отрови, какво би станало? Тогава би станало същото, което би трябвало да се случи с размножението на хората, ако изведнъж всички мъже на Земята се гилотинират и останат само жените. Тогава човечеството не би могло да се размножава поради отсъствието на оплодяващите мъжки органи. При всички тези насекоми с осеменяването всичко е наред, обаче за живота е необходимо това, което дават тези отрови, тъй като те се образуват благодарение на това, което е било в обкръжението на древната Луна. Фино дозирана пчелна отрова, отрова от оси и мравчена киселина са се спускали някога от мировото пространство и са се разпространявали над растенията. Техни остатъци съществуват и днес. Ако днес отидете и видите как някъде на върбата има пчела, не казвайте, че тези насекоми грабят растенията, а кажете: докато пчеличката седи тук и смуче, на цветчето му става толкова добре, че то насочва своите сокове към мястото, където пчелата смуче. Това е много интересно, господа! Когато пчелата смуче, растението съдейства за прилива на нектар към това място. Но докато пчелата изтегля от цвета, от нея в цвета, в този нектар, прониква отрова. Също и осата, ако жили, изпуска отрова. Ако мравките се придвижват по умиращ дървесен ствол или нещо от този род, там попада мравчена киселина. В цветята, когато ги налязят мравки, също

възниква връзка между нектара и сока на мравката. И това е необходимо. Ако това не ставаше, ако ги нямаше пчелите, осите и мравките, които постоянно посещават света на цветята и го ядат, тогава толкова необходимата мравчена киселина и необходимите отрови не биха постъпвали, втичайки се към тези цветя, и цветята би трябвало да загинат след известно време.

Виждате ли, хората ценят веществата, които обикновено се наричат субстанции на живота. Но по същество само мравчената киселина е истинска субстанция на живота. Когато човек си има работа с беладоната, в нея той открива отрова. Това е вредно вещество. Но какво прави беладоната? Тя акумулира духа от мировата обкръжаваща среда. Тези отрови са събирачи, акумулатори на духа. Ето защо отровите са също и лекарствени средства. Защото цветята всъщност стават все по-болни и по-болни и тези пчели, оси и мравки, са неуморни малки лекари, доставящи на цветята мравчена киселина, която е толкова необходима на цветята, която лекува болестта, и това лечение продължава постоянно. Вие виждате, че пчелите, осите и мравките не са само грабители, а едновременно донасят това, което дава на цветята възможност да живеят.

Даже и с гъсениците работата стои така (изобразява го на рисунка). Те измират и след известно време ще престанат да съществуват. Ще си кажете, че не е кой знае каква загуба гъсениците да измрат. Но с тези гъсеници се хранят птици и подобните им! Цялата природа е пълна с такива вътрешни връзки. И ако видим как мравките например пронизват всичко със своята мравчена киселина, така ние надникваме в работилницата на природата. Това е нещо величествено. Навсякъде става нещо, абсолютно необходимо за поддържането на живота и света.

Да разгледаме едно дърво. Дървото има кора. Ако отсека дървото, кората почва да гние. Хората ще кажат: нека си гние. Те гледат на това спокойно и позволяват да гние в гората всичко излишно, което остава там. Колко опадали листа и други

неща гният в гората! Хората не пречат на това гниене. Но гората е устроена различно. Там навсякъде има мравуняци. И от тези мравуняци мравчената киселина се разпространява из горската почва.

Ако тук имате горска почва, а тук – мравешка купчина, това е все едно да имате чаша, пълна с вода, и в тази вода да добавите една капка от някакво вещество, което тутакси се е разтворило из цялата вода. Ако добавите сол, водата ще стане солена (изобразява го на рисунка). Ако тук имате мравешка купчина, мравчената киселина по същия начин прониква в цялата горска почва, в това, което гние, и цялата горска почва, вече намираща се в състояние на отмиране, се просмуква с мравчената киселина. Така че мравчена киселина се съдържа не само вътре в сегашните растения, които още живеят, и сегашните гъсеници, които още живеят; тя се съдържа и в цялата отмираща почва; това се отнася също и за отровата на пчелите и осите, когато пчелата стои на цветето и цветето поема това, което му доставя пчелата.

Всичко това може да се изследва само с помощта на духовната наука. Защото другата наука, естествената наука, се интересува само от това, което пчелата прибира от цветето. Но пчелите не биха могли хиляди години да стоят на цветята, ако не връщаха това, което са отнели от цветето.

Така стои работата и с безжизнения материал в гората. Само помислете, господа: даже физическата наука, каквато тя се явява в днешно време, смята, че някога Земята ще стане съвсем мъртва. Това може да стане също и в случай, че някога настъпи такова състояние, при което тенденцията към разлагане, към гниене, стане преобладаваща, и тогава Земята ще отмре. Но това няма да стане, докато Земята, навсякъде по тези места, където става гниене, едновременно се пронизва от това, което дават пчелите, осите и мравките. Пчелите дават това само на живите цветя, осите, в общи линии – също на живите цветя. Но мравките отдават изработваната от тях мравчена киселина също и на разлагащото се мъртво, като до

някаква степен възбуждат в него живот, те привнасят това, благодарение на което Земята въобще остава жива, без значение на течашите в нея процеси на разлагане.

Можем да се удивим на духа, намиращ се вътре във всички тези неща. Но само запознавайки се с този въпрос отблизо, може да се види какво голямо значение има всичко това.

Сега да погледнем мравките-стопани, мравките-земенделци, които култивират своите малки поля и изменят свойствата на растенията. Човек не би могъл да се храни с това, което те там култивират. Ако човек употребяваше за храна тези малки зрънца мравешки ориз, твърди като камък, при него, първо, биха се появили болестни симптоми, тъй като така би получил твърде голяма доза мравчена киселина, а освен това би могъл просто да си счупи зъбите, така че на зъболекарите би се отворила доста работа. И вследствие човек би могъл да стигне до плачевен край, ако употребява този твърд като камък мравешки ориз.

Но мравките, мравунякът като цяло, разсъждава по следния начин: ако ние изпълзвахме там, където природата се развива от само себе си, свободно, и ако изсмуквахме от растенията само това, което го има навсякъде, в нас би се образувала твърде малко мравчена киселина и твърде малко мравчена киселина бихме могли да отдаваме на Земята. Ето защо ние постъпваме така: избираме за себе си само тези растения, които можем да култивираме по такъв начин, че всичко в тях да стане плътно, твърдо като камък, и благодарение на това уплътняване получаваме възможност да извличаме много мравчена киселина. Така че тези мравки-стопани, мравки-земенделци, постъпват така, за да получат колкото може повече мравчена киселина. Именно тези мравки внасят в Земята много мравчена киселина. Ето каква закономерност има тук.

В това можете да видите и как отрови, когато те действат по възпаляващ, раздразващ и прочие начини, в същото време са и лекарства, препятстващи умъртвяването. Може да се каже: именно пчелите играят много важна роля в това отно-

шение и всичко, с което те се хранят, се съдържа в цветята, защото съществува дълбоко родство между пчелата и цветето.

Такъв вид хранене е съпроводено с това, че всеки път, когато насекомото по такъв начин се разхожда по Земята, тя, на това място, бих казал, се насища с отрова. Тези отношения носят духовен характер. Ако ме питат, в какво се състоят духовните отношения, никога не ми се иска просто да кажа, че това е така и така, а привеждам факти и на тяхна основа вие сами можете да съдите, има ли това смисъл или няма. Защото фактите са такива, че може да се види: вътрешен смисъл има във всичко и навсякъде. Само че за това днес няма да ви разкажат хората, които наричат себе си учени. Но в живота това играе известна роля. По нашия край това не е много разпространено, но по на юг може да се чуе, как селяните, простите хора, на базата на инстинктивното знание казват: «Не смейте да разрушавате мравешките купчинки, защото мравките създават условия, гниенето да не вреди толкова силно». В такива местности целият начин на мислене казва и нещо друго. Разхождайки се с някого в гората, в гора, където се сече, където дърветата са отсечени и са прораснали нови, може да се чуе, как тези хора – те са много умни, и не само с «горния ум», а с ума, който им е в носа; защото може да има ум и в носа, – преминавайки през сечище, където са прораснали млади дървета, тези хора могат на някое място да кажат: «Работата върви добре, тук не мирише на гнилоч, както обикновено; видно е, че наблизо има мравуняк, който върши своята работа». Тези хора усещат миризмата; те имат, така да се каже, умен нос. Посредством такова умно усещане с помощта на носа произтича доста от тази простонародна наука, която е много полезна.

За съжаление, съвременната цивилизация е ориентирана изключително към културата на мозъка, а тези инстинктивни неща се пропускат. Поради това инстинктът се превръща в празна дума. Животните от колективен тип, обединени в кошери и мравуняци, всъщност знаят всичко това. То се постига от тях благодарение на специфичното обонятелно сетиво. И,

както се казва, инстинктивното знание се постига с умен нос.

Следващата седмица ще продължим нашите занятия. Днес исках да кажа само едно: пчелите, осите и мравките не само обират природата като грабители; те ѝ дават възможност да живее и процъфтява.

ПЕТНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 22 декември 1923 г.

Добро утро, господа! Трябва още малко да обсъдим въпроса на господин Долингер. Той искаше да научи от ваше име – защото това е интересно за всекиго, – каква връзка има в духовно отношение между множеството насекоми, непрестанно движещи се и посещаващи растенията, и това, което се намира в самите растения.

Виждате ли, господа, по-рано вече съм ви казвал: навсякъде около нас присъстват не само кислород и азот, но в цялата природа присъства разум, истински разум. Никой няма да се учуди, ако му кажат: ние вдишваме въздух – защото въздух има навсякъде, и така наречената наука днес толкова силно се е внедрила в школските учебници, че всички хора казват: навсякъде има въздух и ние вдишваме въздух. Но съм бил познат и с хора, живеещи на село, които смятаха това за фантастика; те просто не знаеха, че навсякъде има въздух; също както хората днес не знаят, че навсякъде има разум. Те смятат за фантазмагория, ако им се каже: също както вдишваме с дробовите въздух, така ние вдишваме, например с носа или ухото, разум. По-рано вече съм ви привеждал достатъчно примери, с които да се убедите, че разум има навсякъде. В последно време ние обсъждахме особено интересната глава от естествената наука

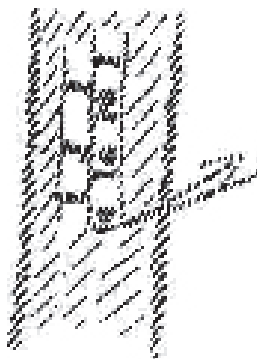
за пчелите, осите и мравките. Малко неща в природата позволяват да се надникне дълбоко в тайните ѝ, както това позволява да се направи поведението на насекомите. Насекомите са едни от най-удивителните животни и също позволяват да се хвърли светлина върху много тайни.

Забележително е, че водим разговор за насекомите във време, когато се навършват сто години от рождението на известния ентомолог Жан-Анри Фабр³³, който се е родил преди сто години на 22 декември и животът на когото се е паднал по времето на материализма, и затова той е подходдал към всичко материалистически; но въпреки това той е осветлил невероятно голямо количество факти от живота на насекомите. Така че е съвсем уместно днес, когато говорим за насекоми, да си спомним и за него.

Днес преди всичко искам да ви приведа като пример един вид насекоми, който би могъл да ви бъде интересен именно във връзка с пчелите. Пчелите работят изключително съвършено и най-забележителното при тях не е това, че правят мед, а това, че удивително построените си пчелни килийки те правят от това, което се съдържа в самите тях. Това, което използват като материал, те го добиват от себе си в своя кошер. Пчелите работят така, че материалът не се използва в първоначалния му вид; преди да го предадат в кошера, те го преработват. Така те работят, опирайки се на своите собствени сили.

Има един вид пчела, която работи по-различно, но и нейният труд доказва присъствието на разум в цялата природа. Да видим как работи този вид пчели, които обикновено се наричат дървогнездящи³⁴ и на които не се отделя толкова внимание, колкото на обикновените пчели, тъй като за хората е неудобно да следят работата им. Това животно е необикновено прилежно и за да живее – не самото то в частност, а за да оцелее родът, – то извършва огромна работа. Това животно търси дървесина, която вече не е свързана с растящото дърво, която е получена в резултат на обработката на дървото. Бихте

могли да намерите тези дървогнездящи пчели с техните гнезда, които сега ще ви опиша, ако, да кажем, сте наскелни колове, тоест да се намери там, където дървесината вече е отделена от дървото, и е видно, че това е нежива дървесина: колове, стълбове, греди, направени от дърво. Там, вътре, вие можете да откриете пчелата-дървогнезд, а също в градински пейки, врати и пр. И така, там, където дървото вече е използвано, пчелата-дървогнезд прави своето гнездо по доста особен начин.

Представете си, че това е стълб (вж. рис.). Това е дървесина, получена в резултат от обработката на ствола на дърво. Пчелата-дървогнезд долита и започва първо да пробива отвън проход, отиващ под наклон навътре. Прониквайки вътре, тя създава проход, извличайки дървесината така, че остава пробит канал, а след това тя започва да пробива в друго направление; пчелата пробива така, че да се образува пръстенообразна кухня. След това насекомото излита навън, събира всичко, което може да се събере наоколо и го вкарва в тази кухня. След като кухнята е запълнена, пчелата отлага в нея яйцето, от което ще излезе личинка. Пчелата го отлага тук, вътре. Когато яйцето е отложено, пчелата започва да строи покрив, в средата на който оставя отвор. След това тя започва да пробива по-нататък и тук, над отвора, прави второ жилище за втора излюпваща се пчела-дървогнезд; напълвайки го и правейки отвор, тя отново отлага яйце. Така продължава да действа

пчелата-дървогнезд, докато не построи десет или дванадесет такива празнини, намиращи се една над друга. И във всяка тя снася по едно яйце.

Сега вътре, в този дървен стълб, могат да се развиват личинките. Насекомото винаги оставя около личинката запас от храна. Първо личинката изяжда храната, приготвена за нея, и зрее. След това идва време, когато насекомото става като какавида и се превръща в летяща пчеличка, която е готова за полет. И така, личинката се развива тук, вътре, и след някое време може да излети. Когато настъпи времето и личинката съзрее, тя прави пашкул и се превръща в насекомо и вече като зряло насекомо може да излети навън през този проход. Благодарение на сръчността си пчелата-дървогнезд може да излети навън през този пробит проход. Това добре, но второто насекомо се намира тук и то е по-младо от първото, третото се намира още по-нагоре и то е още по-младо, и тъй като пчелата-майка е трябвало да направи тази камера, горните животни нямат страничен изход, през който биха могли да излязат навън. Тази история би могла да вземе фатален характер и да доведе до гибелта на горните животни. Но пчелата-майка не допуска такъв ход на събитията. Тя снася яйцата така, че когато по-младата личинка съзрее и трябва да изпълзи, тя намира отвора, който ви показах: тя минава през него и изпълзява. Третото животно прониква през два отвора и изпълзява. Благодарение на това, че всяко от следващите животни съзрява малко по-късно, на него не му пречат да изпълзи животните, развили се по-рано. Те не вървят заедно, а по-ранните вече са излетели.

Виждате, че цялото гнездо е устроено толкова разумно, че можем само да се удивяваме на това. Когато днес хората в своите механизми подражават на нещо, това в по-голяма си част е имитация на неща, подобни на горепосоченото, и то изпълнени доста по-малко изкусно. Това, което съществува в природата, е създадено във висша степен разумно, така че може да се каже: тук, вътре, навсякъде присъства разум, ис-

тински разум. Биха могли да се приведат стотици и хиляди примери за проява на разум в постройките на насекомите и в способите им на работа. Помислете само, колко разумно е това, за което неотдавна ви разказах във връзка с мравките-стопани, които създават цяла ферма и правят това необикновено разумно.

Но разглеждайки тези насекоми – пчели, оси и мравки, – ние се докосваме и до други въпроси. Казах ви, че при всички животни от тези групи има отровни вещества и тези отровни вещества, намиращи се в тези животни, са в същото време – само че правилно дозирани – отлични лекарства. Пчелната отрова е отлично лекарствено средство. Отровата на осата е отлично лекарствено средство. Мравчената киселина, отделена от мравките, също е много добро лекарствено средство. Но вече съм отбелязвал следното: има се предвид мравчената киселина, която получаваме от мравуняка, събирайки и изтисквайки мравки. Така че тази мравчена киселина мравките я съдържат в себе си: изтисквайки мравките, ние я добиваме. Тази мравчена киселина се намира преимуществено в мравките. Но вие бихте били доста учудени, като разберете колко мравчена киселина се намира в тази зала. Бихте възразили: но къде тук са мравешките купчинки, тук по ъглите няма нищо. Господа, тъй като седите тук, вие самите представлявате подобия на мравешки купчинки! Защото навсякъде във вашите телесни членове, мускули, във всички ваши тъкани, тъканите на сърцето, тъканите на белите дробове, тъканите на черния дроб и далака, се съдържа мравчена киселина, макар и не в такава висока концентрация, както в мравешката купчина. Но всички вие като цяло сте пълни с мравчена киселина, съвсем пълни. Това е изключително забележително.

Откъде се взема в нашето тяло мравчена киселина? Ако тя е недостатъчно в човека, за това трябва да се знае. Ако човек е болен – а повечето хора са малко болни, – той може да има сто болести с еднакви външни симптоми. Трябва да се знае какво собствено не му достига; това, че е бледен или не

може да яде, е само външно. Трябва да се открие какво не му достига. При някой човек може да се окаже, че в организма му има недостатъчно мравчена киселина, че той произвежда твърде малко мравчена киселина. Също както мравунякът произвежда мравчена киселина, в човешкото тяло, във всички негови членове, особено в далака, също трябва достатъчно силно да се произвежда мравчена киселина. Ако човек продуцира твърде малко мравчена киселина, трябва да му се предприше такъв препарат, такова лекарство, което по външен начин да му помогне да произвежда достатъчно количество мравчена киселина.

Трябва да се наблюдава какво става с човек, който има твърде малко мравчена киселина. Но такива наблюдения могат да се правят само тогава, когато тези, които ги осъществяват, добре познават човека. Трябва да се състави представа за това какво става в душата на човека, у когото отначало е имало достатъчно мравчена киселина, а след това е станала твърде малко. Това е много показателно. Такъв човек сам правилно ще ви разкаже за своята болест, ако го разпитате по правилния начин. Да допуснем, че имате работа с човек, който при правилни насочващи въпроси, ще ви каже: «Дявол да го вземе, преди няколко месеца всичко ми се удаваше много добре, можех да измисля всичко. Сега всичко свърши. Повече нищо не се получава. Ако се замисля над нещо, нищо не се получава». Господа, често това може да послужи като по-важен показател, отколкото всичко друго, което могат да дадат външните изследвания, които днес, разбира се, също трябва да се правят. Днес бихте могли да изследвате урината за белтък, за гнойни отделяния, за захар и т. н., и бихте получили, разбира се, интересни резултати; но при известни обстоятелства може да се окаже доста по-важно, човек просто да разкаже това, което току-що ви описах. Разбира се, ако той ви разкаже това, трябва да се изследват и други неща, но в този случай вие можете да направите извод: в последно време в организма на човека мравчената киселина е станала твърде малко.

Тук някой, мислещ чисто външно, би могъл да каже: човекът има прекалено малко мравчена киселина. Ще наловя мравки или ще я добия по друг начин и ще му дам мравчена киселина в съответната доза. Вие бихте могли да правите това дълго време, но пациентът ще дойде при вас и ще каже: това съвсем не ми помага. Какво става тук? Тя действително не му е помогнала. Всичко е точно: той е имал твърде малко мравчена киселина; вие сте му давали мравчена киселина, но без полза, тя се е оказала безполезна. Защо това е така?

Виждате ли, като направите по-нататъшно изследване, ще установите: на един мравчената киселина не помага, а на друг тя винаги помага. Постепенно ще забележите разликата. При хората, на които мравчената киселина помага, може да бъде открита слуз в белите дробове. При тези, на които мравчената киселина не помага, се открива слуз в черния дроб, бъбреците или далака. Всичко това е много специфична история. Голяма е разликата, когато недостиг на мравчена киселина изпитват белите дробове, и в случай, ако недостиг на мравчена киселина изпитва черният дроб. Разликата е в това, че лечението на белите дробове може да започне с използване на самата мравчена киселина, намираща се в мравуняка. А в случая с черния дроб не бива да се започва с мравчена киселина.

Сега, господа, ще стане дума за друго! Ако сте забелязали, че при човека не всичко е наред с черния дроб или червата и не му помага мравчената киселина, без значение, че у него тя е твърде малко, вие трябва да му дадете оксалова киселина. Това означава, че трябва да вземете обикновен киселец или детелина, растяща по ливадите, да добиете киселина от тях и да му давате. И така, вие виждате: на човек с болни бели дробове трябва да се дава мравчена киселина; на този, който не е наред с черния дроб или червата, трябва да се дава оксалова киселина. Особеността тук е в това, че човекът, на когото давате оксалова киселина, известно време след като сте му я дали, ще произведе в самия себе си мравчена киселина от тази оксалова киселина! Работата не е само в това, да се вкара

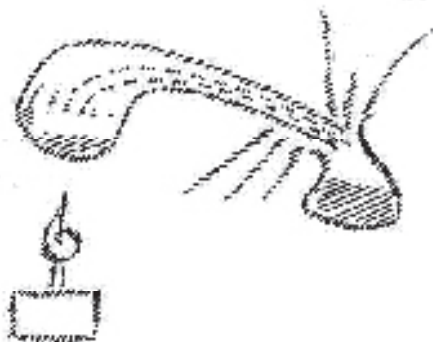
в човека някакво вещество, но трябва да се знае какво самият организъм може да направи самостоятелно. Ако вие му дадете мравчена киселина, организъмът казва: това не ми трябва, искам сам да поработя – ние сме му дали мравчена киселина, – с нея аз вече нищо не мога да направя, не мога да я вдигна в белите дробове. Това, което вие давате, постъпва в стомаха. Накрая всичко преминава в червата. Тъй като човешкото тяло иска да поработи само, то от своя страна казва: какво ми дават? Аз трябва не само да създавам мравчена киселина, но ми се налага още и да доставям от стомаха в белите дробове тази мравчена киселина, която са ми дали. Не мога да направя това. Тялото иска оксалова киселина; от нея то прави мравчена киселина.

Животът, господата, е работа, а не вещество само по себе си: най-важното е да се знае, че животът не е ядене на зеле и ряпа, не, животът се състои в това, което прави тялото, когато в него постъпват веществата, съдържащи се в зелето и ряпата. Но във всеки случай тялото не трябва от намиращото се в него зеле отново да формира и безсмислено да изкарва навън същото зеле. Обаче в основата на съвременната цивилизация стои именно това.

Оттук вие виждате какви забележителни отношения са установени в природата. Навсякъде има растения. Особено трябва да характеризираме детелината. Оксаловата киселина се намира във всички растения, но в киселеца и детелината тя е повече, затова тя и е наречена така (на немски оксаловата киселина буквално се нарича «детелинова киселина», Kleesäure – бел. пр.). Обаче също както мравчената киселина се намира навсякъде в природата и в човешкото тяло, така и оксаловата киселина се намира навсякъде – и в природата, и в човешкото тяло.

Ето кое е още интересно: да допуснем, че вие вземате реторта, такава, като в химическа лаборатория; запалвате под нея горелка и слагате в ретортата оксалова киселина – тя изглежда като сол, приличаща на парченца пепел, – след това

добавяте и толкова глицерин. Всички това трябва да се смеси и нагрее. Тогава ще започне дестилация (вж. рис.). Мога да уловя и събера това, което се получава. Но в същото време ще забележа, че оттук излиза газ. Ето тук той излиза навън.

Изследвайки отделящия се газ, ще открия, че това е въглена киселина. А тук като дестилат се образува мравчена киселина. Сега тук, вътре, има мравчена киселина. Тук, в ретортата, имах глицерин и оксалова киселина. Глицеринът така и си остава там, а другият компонент се дестилира, при което течната мравчена киселина се е събрала тук, долу, а въглената киселина излита.

Сега разгледайте целия този процес поред и тогава ще можете да кажете: да допуснем, че ролята на реторта би изпълнявал човешкият черен дроб или, да кажем, някаква друга човешка или животинска тъкан (изобразява го на рисунка), някакъв орган в долната част на тялото на животното, черен дроб, далак или нещо от този род. През стомаха вкарвам там оксалова киселина. Ролята на глицерина изпълнява самото тяло. Тук, в моите черва, се намират заедно глицеринът и оксаловата киселина. Какво се случва? Погледнете устата на човека: оттам се отделя въглената киселина, а долу, от белите дробове, навсякъде в човешкото тяло към органите се влива на капчици мравчена киселина. Процесът като цяло е такъв, както ви го нарисувах тук: ние го имаме в нашето собствено

тяло. В нашето тяло ние постоянно произвеждаме от оксаловата киселина мравчена киселина.

Сега помислете за разпространяващите се по цялата земя растения. В тях навсякъде има оксалова киселина. Помислете и за насекомите: в тях тя се проявява по най-удивителен начин. Преди всичко помислете за мравките. Те отиват при тези растения или към това, което загнива от растенията. Там навсякъде се съдържа оксалова киселина и тези животни правят от нея същото, което самият човек прави – мравчена киселина. Мравчената киселина присъства навсякъде. Мравчената киселина присъства навсякъде именно благодарение на насекомите.

Ако въздухът се изследва от материалист, той казва: във въздуха има азот и кислород. Но, господа, благодарение на това, че във въздуха кръжат насекоми, там в много малко количество винаги присъства мравчена киселина. От една страна, ние, както се казва, имаме човека, представляващ микрокосмос, умален свят; той изработва в себе си мравчена киселина и постоянно пронизва дъха си с мравчена киселина. А там, навън, в макрокосмоса, в големия свят, аналогично на процеса на дишане, ставащ в човека, действа армия от насекоми. И тази армия постоянно пронизва обкръжаващия Земята въздух с мравчена киселина, изработвана от насекомите от оксаловата киселина в растенията. Ето как стои работата.

При правилно проведено наблюдение, разглеждайки долната част на тялото на човека с намиращите се вътре в нея черва, стомах, черен дроб, бъбреци, далак и дебело черво, се вижда постоянното превръщане на оксаловата киселина в мравчена киселина: тази мравчена киселина след това заедно с въздуха, който човек вдишва, преминава във всички части на тялото му. Така става това в човека.

Навън по цялата Земя имаме растения. Имаме също и най-разнообразни видове насекоми, които пърхат над тях. Тук долу се намира оксаловата киселина. Насекомите долитат тук и благодарение на срещата им възниква мравчена киселина, която изпълва въздуха. Така че от въздуха ние също вдишваме постоянно в себе си мравчена киселина. Това, което осите притежават, е отрова, приличаща на мравчената киселина, само че малко видоизменена. И това, което пчелите имат в тялото си, а именно пчелната отрова – тя всъщност се намира и в цялото им тяло, – това също е преобразувана мравчена киселина, мравчена киселина, преобразувана до по-висока степен. Разглеждайки това, може да се каже: ние изследваме тези насекоми, мравките, осите, пчелите; това, което те изпълняват, външно изглежда необичайно разумно. Защо това, което те извършват, е така необичайно разумно? Ако мравките нямаха мравчена киселина, всичко, което ви описах, всичко, което изглежда така прекрасно, би се правило крайно глупаво. Само благодарение на това, че мравките притежават свойството да произвеждат мравчена киселина, всичко това, което те строят, е така осмислено и разумно. Така стои работата и с осите и пчелите.

Тъй като ние също произвеждаме в нас самите мравчена киселина, нима нямаме достатъчно предпоставки, за да си кажем: там, навън в природата, навсякъде присъства разум; той идва благодарение на мравчената киселина. В нас самите също навсякъде има разум, тъй като ние имаме мравчена киселина. А мравчена киселина не би имало, ако първо нямаше оксалова киселина. И ето, тези малки животинки кръжат и

пърхат над растенията и създават предпоставки, намиращата се в растенията оксалова киселина да се превръща в мравчена киселина, претърпявайки метаморфоза.

Да се разберат тези неща е възможно само ако се запитаме: какво всъщност представлява тази оксалова киселина? Виждате ли, оксаловата киселина присъства навсякъде, където трябва да има живот. Където има нещо живо, там има и оксалова киселина. Но там има също и етерно тяло. Етерното тяло действа така, че оксаловата киселина веднага се обновява. Но оксаловата киселина никога не става мравчена киселина, пригодна за човешкия или животински организъм, ако тя е превърната от оксалова киселина в мравчена без посредничеството на астралното тяло. Защото мравчената киселина, която получих от ретортата, няма да помогне нито на човешкото тяло, нито на животинското. Тези, които смятат, че мъртвото може да помогне по действен начин, се заблуждават. Мравчената киселина, която се образува и там, и там – в човека и благодарение на насекомото, – е жива, и тя се появява навсякъде, където възниква усещане, възниква душевното. Човек трябва да изработи в себе си мравчена киселина, ако от чисто органичния живот, протичащ в долната част на тялото му, където определена роля играе оксаловата киселина, той иска да се издигне до душевното. Тогава в мравчената киселина, в дишането оживява душевното, то се издига към главата и в главата може да действа по-нататък. Душевното начало се нуждае от тази преработка на оксаловата киселина в мравчена вътре в човека. Но какво по същество става, когато оксаловата киселина се превръща в мравчена киселина? Виждате ли, това би могло да научите като главно от всичко, което ви казах. Пчелата-дървогнезд, за която говорих, е особено интересна с това, че тя изгрива дърво, което вече е лишено от живот. И ако тази пчела-дървогнезд не би могла да използва това дърво както трябва, тя би почнала да си търси друго местопребиваване. Тази пчела никога не прави своето гнездо в (живо) дърво, а само в загниваща дървесина, на такива места, където

гредите или подпорите са почнали да загниват – там тя отлага яйцата си, като първо си строи гнездо.

Ако се изучи връзката на загниващата дървесина с пчелата-дървогнезд, може да се направи извод, че ставащото в загниващото дърво постоянно става и в човешкото тяло. То започва да загнива и ако гниенето стане твърде силно, тялото умира. И това, което става в случая с пчелата навън, трябва постоянно да го прави и човекът: той трябва да строи килийки, тоест клетки. А това той може да прави само защото превръща растителното начало, пронизано с оксалова киселина, в мравчена киселина, превръща го в нещо, което е пронизано от мравчена киселина.

Сега вие бихте могли да кажете: а какво значение за природа има всичко това като цяло? Господа, да помислим за всички тези подпори и греди, направени от дърво и поизгнили. Ако пчелите-дървогнезди никога не се приближаваха към тези стълбове, това би било много приятно за хората, тъй като пчелите бързо се размножават и след година такъв стълб би могъл да падне, тъй като те го изяждат отвътре. Размножаването на тези пчели не е много приятно за човека, затова пък е много по-приятно за природата. Защото ако цялата дървесина от растителен произход би продължавала да съществува без тези пчелни гнезда, тя би почнала малко помалко да се рони – това можете да забележите при гниещите дървета, – превръщайки се в прах и ставайки съвсем безполезна. А дървесината, в която е порботила пчелата-дървогнезд, не се рони, а отново оживява. И от цялата дървесина, малко оживена благодарение на тези дървесни пчели – но също така и благодарение на другите насекоми, – възниква това, което не позволява на нашата земя да загние напълно и да се превърне в прах в мировото пространство, а ѝ позволява да живее по-нататък, тъй като тези насекоми я оживяват. Ние, хората, вдишваме мравчена киселина. В природата действа мравчената киселина, която посредством насекомите се произвежда от оксаловата киселина на растенията и това способства, Земята

въобще да може да живее по-нататък.

Сега анализирайте тази връзка. Тук имаме човека, тук – Земята (изобразява го на рисунка). Първо да разгледаме човека. Да допуснем, че това е малко дете. Ако детето е малко, на него с лекота му се отдава да преобразува намиращата се в долната част на тялото му оксалова киселина в мравчена киселина. Органите получават мравчена киселина в достатъчно количество. В детето се развива човешката душа. По такъв начин мравчената киселина представлява материалната основа за душата и духа. Когато човек старее и вече не е в състояние да произвежда достатъчно количество мравчена киселина, душата и духът си заминават. И така, мравчената киселина привлича душата и духа: иначе духът ще си замине. Това е много интересно.

Ако вие например по правилен начин наблюдавате човек, който има много вътрешни гнойни процеси, ще откриете, че мравчената киселина ще му позволи да преодолее тези гнойни процеси. Ще се нормализира отношението между астрално тяло и физическо тяло, нарушено във връзка с гнойните процеси. Така че мравчената киселина винаги е необходимо да се използва по правилен начин като основа за душата и духа. Ако тялото има твърде малко мравчена киселина, то загива и вече не може да запази душата; тялото старее и душата е принудена да го напусне.

Тук ние имаме, от една страна, човека, а от друга – природата. В природата също от оксаловата киселина постепенно се образува мравчена киселина, така че Земята постоянно има възможност да бъде обкръжена не само от кислород и азот, но и от мравчена киселина.

Тази мравчена киселина действа така, че Земята въобще, бих казал, не отмира всяка година, но ежегодно може да оживява себе си тук, горе. Това, което се намира под земята като семена, изпитва привличане към мравчената киселина, намираща се тук, горе. В това се състои възраждането на живота. През зимата всеки път става така, че самият Дух на Земята

всъщност се стреми да напусне. През пролетта Духът на Земята отново оживява. Духът на Земята прави Земята застинала през зимата: през пролетта той я оживява отново. Това става, защото към семената, очакващи под земята, постъпва мравчена киселина, която в предшестващата година се е появила в резултат на общуването на света на растенията със света на насекомите. И сега семената на растенията прорастват не само срещу кислорода, азота и въглеродния двуокис, но и срещу мравчената киселина. Тази мравчена киселина ги насърчава към образуването на оксалова киселина, от която през следващата година може да се образува мравчена киселина. Но също както в човека мравчената киселина може да стане материална основа за душата и духа, така и мравчената киселина, разпространена във Вселената, се явява основа за духовното и душевно начало на Земята. Така че ние можем да кажем: в случая със Земята мравчената киселина също представлява материалната основа за Душата на Земята и Духа на Земята (изобразява го на рисунка).

Телеграфната връзка в местностите, където няма мравешки купчинки, се осъществява по-трудно, отколкото в местностите, където има мравешки купчини, тъй като електричеството и магнетизмът, на чиято основа се осъществява телеграфната връзка, зависят от мравчената киселина. Ако телеграфните проводници са прекарани през градове, където няма мравки, електрическата и магнитна проводимост се снижават и електродвижещите сили на тези участъци трябва да се компенсират за сметка на тези участъци, където проводниците минават през полята (от електротехниката най-малкото е известно, че киселинността на средата рязко повишава електрическата проводимост на тази среда – бел. пр.). Но, разбира се, мравчената киселина се разпространява и в градския въздух.

Бихме могли да кажем така: това, което го има в човека – отнася се и до изработването на мравчената киселина, – го има и във външната природа. Човек е малък свят, микрокос-

мос. Само че при човека работата стои така, че той трябва да изработва мравчена киселина от оксалова киселина, докато животът му завърши със смърт. Когато стане неспособен за това, тогава тялото му умира. Отначало той трябва да получи ново тяло, което в периода на детството по най-правилен начин изработва мравчена киселина от оксаловата. В природата това продължава отново и отново: зима, лято, пак зима, пак лято. Оксаловата киселина винаги се превръща в мравчена.

Наблюдавайки умирация човек, имаме такова чувство: умирайки, отначало той подлага на изпитание своето тяло; способно ли е то да произвежда мравчена киселина? И само ако тялото е неспособно за това, настъпва смърт. Човек се издига в духовния свят, той повече не се задържа в тялото си. Така че можем да кажем: човек в определено време умира. След това минава дълъг срок и той отново идва в друго тяло. В междинното състояние той се намира в духовния свят.

Ако в кошера се излюпи нова пчела-майка, тогава, както вече съм ви казвал, се появява нещо пречещо на пчелите. Преди те са живеели в своего рода сумрак. След това те виждат сиянието на тази млада пчела-майка. Какво все пак е свързано с това сияние на младата майка? С това сияние на младата пчела-майка е свързано това, че младата пчела-майка отнема от старата майка силата на пчелната отрова. Страхът в излитащия рой се появява от това, че те се боят да загубят тази пчелна отрова, която ги защитава и ги спасява. Тази отрова излита. Също както човешката душа излита при смъртта, ако вече не е в състояние да се ползва от мравчената киселина, така излита и старата пчела-майка, ако се окаже недостатъчна пчелната отрова – тоест преработената мравчена киселина. И ако човек в този момент погледне пчелния рояк, този рояк, макар и да може да се види, изглежда също както и човешката душа, оставяща тялото. Това е величествена картина – този излитащ нанякъде пчелен рояк. Както човешката душа оставя тялото, така и при излюпването на новата пчела-майка, на новата царица, старата майка със своите последователи оставя кошера;

човек с пълно право може да разглежда излитащия рояк като образ на излитащата душа на човека.

Господа, това е страшно и величествено! Човешката душа няма необходимост да пръска своите сили, образувайки множество малки животни. Но в нас също постоянно присъства тенденция към това: на нас ни се иска да станем малки животинки. В нас го има това, че ние винаги вътрешно се стремим да се облечем във формата на миниатюрни бацили и бактерии, в подобие на такива малки пчелички, но отново и отново преодоляваме този стремеж. Благодарение на това ние сме единни и цялостни хора. Но кошерът не представлява такава цялост, като човека. Пчелите не могат да намерят пътя в духовния свят. Заради тяхното превъплъщение ние трябва да им предоставим друг кошер. Това е нещо, символизиращо превъплъщението на човека. И този, който е способен за таква наблюдение, изпитва необикновено уважение към тези зароици се стари пчели с тяхната царица; те се държат по горепосочения начин, защото искат да попаднат в духовния свят. Но физически те са станали толкова материални, че това не им се отдава. И ето, пчелите се скупчват всички заедно, превръщат се в единно тяло. Те се стремят да се обединят. Те искат да се махнат от света. Защото вие знаете: във времето, когато излитат, те кацат на ствола на дърво или на нещо друго, скупчват се всички заедно и се стремят да изчезнат, да отидат в духовния свят. А след това те отново се превръщат в истински кошер, ако им помогнем, като ги преместим в нов кошер.

Така че може да се каже: насекомите ни учат на най-висшето от всичко, което го има в природата. Ето защо хората, които в древността са притежавали инстинктивно знание, са гледали на растенията така, както ви изложих тук, докато съвременната наука съвсем изпуска това предвид и не може правилно да го обясни. Тези хора са се взирали в растенията по съвсем особен начин. Хората от новото време си спомнят нещо от това именно сега, по това време, когато донасят елха, украсяват я и правят от нея Рождественско дърво, дърво на

Христа. Тогава хората си спомнят за това, че намиращото се във външната природа може да се внесе в човешкия живот така, че то да действа по социален начин. Тази елха, превърнатата в Рождественско дърво, в дърво на Христа, трябва да се превърне в образ на любовта.

Обикновено се смята, че Рождественското дърво води началото си от дълбока древност. Но елхите са започнали да ги използват като Рождественско дърво едва преди сто и петдесет или двеста години. По-рано такъв обичай не е съществувал. На Рождество са използвали един вид храст. Така например по време на Рождественските игри³⁵ в селата, които са се провеждали през петнадесето-шестнадесето столетия, някой е тичал наоколо като вестител и в ръцете му също е имало своеобразно Рождественско дърво. Това в Централна Германия се е наричало жеравово дърво, хвойна, притежаваща прекрасни плодове. Тогава за Рождественско дърво, за дърво на Христа хората са смятали хвойната. Но защо? Защото в тази хвойна, на която толкова охотно са се събирали птиците, вие бихте могли да откриете много слабото въздействие на отровата, която се образува тук и би трябвало да пронизва всичко земно, за да може в земното да възникне духовното. Също както мравките отиват при дървесината, а пчелата-дървогнезд търси дървения кол, така всяка сутрин, когато на изправените дървета долитат птици, навсякъде се появява същата киселина, само че доста по-слаба. Това древните народи са го знаели инстинктивно и са казвали: когато през зимата тук има хвойна и птиците долитат за нейните плодове, тогава, благодарение на хвойната, Земята отново оживява. За тях това е било символ на оживяването на Земята благодарение на Христа, символ на моралното оживяване.

Така че сега ние бихме могли да кажем: правилно би било да се разглеждат нещата така, че в природните процеси могат да се видят истински символи на това, което става в живота на човека. Древните хора са гледали птиците, кацнали на хвойната, те са гледали тези птици със същата любов,

с която днес се гледа парчето пирог или подаръкът под Коледната елха. Хвойната е била за хората своего рода Коледно дърво, дърво на Христа, което те донасяли в своите домове. Така обикновената хвойна се превърнала в Коледно дърво, в дърво на Христа.

Време е да завършваме. И на мен не ми се иска в хода на днешното занятие – въпреки цялата ви натовареност по това време – да оставим без внимание тази изключително важна тема; и ето че се запознахме с този храст, който действително може да се разглежда като дърво на Христа, като Коледно дърво. Ние се запознахме с храста на хвойната, който дава на птиците същото, което растенията дават на пчелите, а на мравките и пчелите-дървогнезди и въобще насекомите – дървесината. И накрая бих искал да ви пожелаая весело, радостно и вътрешно възвисяващо душата Рождество.

За следващата лекция ще бъдете уведомени, а тя ще е скоро.

БЕЛЕЖКИ

Основа на текста: лекциите са били стенографираны и преведени от професионалната стенографка госпожа Елена Финкх (1883–1960). В третото издание през 1978 г. е бил използван допълнителен обновен превод на първоначалната стенограма. Допуснатите в по-ранните издания неточности в текста са отстранени. Заглавието на тома е взето от ранното издание на Мария Щайнер.

Отделни издания: Дорнах, 8, 13, 20, 24, 27, 31 октомври 1923 г.: «Човекът и светът – Действието на духа в природата», Дорнах, 1950. Дорнах, 26, 28 ноември, 1, 5, 10, 12, 15, 22 декември 1923 г.; лекции 2–9 в издание «Девет лекции за пчеларството» (две частни издания); Дорнах, «Девет лекции за същността на пчелите», Дорнах, 1929, 1937 г.; «За пчелите», Дорнах, 1951, лекция 1 от този по-ранен ред лекции, Дорнах, 3 февруари 1923 г., се намира сега под библиографски №348, том 2, Лекции за работещите на строежа на Гьотеанума, Събр. съч., Дорнах, 1978 г.

Трудовете на Рудолф Щайнер, съдържащи се в Събрани съчинения (Събр. съч.), са посочени в съответствие с библиографските номера.

1. «Вече имах възможност с примера за строителните работи при бобрите и с други подобни примери да ви покажа доколко всички тези неща в природата са проникнати с дух» – вж. лекцията от 10 януари 1923 г. в курса «За здравето и болестта», Събр. съч. 348.
2. «...пеперудата, наричана махаон» – махаон (*Papilio machaon* L.), велико-лепно оцветена дневна пеперуда, основната окраска е жълта със синьо-черни рисунки по крилата. Тази гъсеница живее на различни сенникоцветни растения.
3. Чезаре Ломброзо – (1836–1909), италиански антрополог, професор по съдебна медицина в Турино, създател на учението за вродената престъпност; неговото съчинение «Гений и безумие» се появило в 1864 г.
4. «...последния понеделник» – вж. лекцията от 8 октомври 1923 г.
5. «...последната сряда», – вж. лекцията от 10 октомври 1923 г.
6. «Защото вие знаете, че и цветовете се появяват на светло» – вж. лекцията от 21 февруари 1923 г. в курса «За живота на човека и Земята», Събр. съч. 349.
7. «...Веднъж изнасях в Париж лекция» – през май 1906 г.; тази лекция е поместена в Събр. съч. 94, «Космогония».
8. Ликург – спартански законодател, живял през 9 в. пр. Р. Х. Подробно за него и за живота в Спарта вж.: «Биографии», Плутарх, гл. «Ликург».
9. «Вече съм говорил тук за тези неща» – вж. лекцията от 21 февруари 1923 г. в курса «За живота на човека и Земята», Събр. съч. 349.
10. В Щутгартската клиника – Клиничен терапевтичен институт, Щутгарт; основан след първия курс за лекари, изнесен от доктор Щайнер на Пасха 1920 г., от лекарите д-р Лудвиг Нодем, д-р Ото Палмер, д-р Феликс Пайперс и д-р Фридрих Хуземан, открит на 15 август 1921 г. като подразделение

«Дер коменде таг» («Бъдещият ден»), АО, Щутгарт, под ръководството на д-р Ото Палмер; 1924–1925 г. – частно предприятие на д-р Ото Палмер.

11. «...вещества в нищожни концентрации» – вж. работата на Л. Колиско, например: «Физиологически и физически последствия от въздействието на малки дози», Щутгарт, 1922 г.

12. Осма лекция – тази лекция е била изнесена като допълнение към реферата на пчеларя Мюлер.

13. «...пчелата-работничка се формира примерно в този отрязък от време, който е необходим на Слънцето за един оборот около своята ос» – следва да се отбележи, че в това издание има противоречие – по отношение на установяването на връзки и приложените цифри – в сравнение с друга лекция от 12 декември 1923 г. Този факт изисква съгласуване. Настоятелното желание от пчеларите е било: да се намери синтез между едното и другото изложение. В изданието от 1978 г. въведението към лекцията от 12 декември 1923 г. се е предлагало като корекция към лекцията от 26 ноември 1923 г. Рудолф Щайнер, както е известно, е отговарял на въпросите на работниците без всякаква подготовка.

14. Август Хенри Форел – (1848–1931), швейцарски психиатър и естествоизпитател. Написал е монографията «Психически способности при мравките», 1901 г. и «Възприятието при насекомите», 1910 г.

15. венерина мухоловка – *Dionaea muscipula*, сем. росянкови, принадлежи към насекомоядните растения, растящи в пушинаците в топлата зона на Северна Америка.

16. «казвал съм ви» – вж. лекцията от 14 април 1923 г. в курса «За живота на човека и Земята», Сьбр. съч. 349.

17. Густав фон Бунге – (1844–1920), немски физиолог от руски произход, от 1885 г. професор в Базел. Основни трудове: «Учебник по физиологическа и патологическа химия», 1887; «Учебник по физиология на човека», 1901, в два тома.

18. Хайнрих Хайне – (1797–1856). Изречението «бедността произхожда от нищетата» при него досега не е намерено. Подобен израз се среща при Фриц Рейтерс в произведението «Ut mine stromtid», гл. 38. «Искам да ви кажа, гражданино, тъй като отдавна вече живея в този град и наблюдавам хората: голямата бедност в града възниква от голямата нищета!» (реплика на инспектор Бресих).

19. «...така наречения смятащ кон на господин фон Остен» – вж. за това съчиненията на Оскар Пфунгет «Конят на господин фон Остен, (Умният Ханс). Приложение към експерименталната психология на човека и животното», Лайпциг, 1907.

20. Ф. Т. Балденбергер, известен пчелар, «Бюлетин на алпийското пчеларство».

21. «...средство срещу шап при телетата» – за това средство вж.: Йозеф Вер: «Животновъдство и зоотехника в рамките на биодинамичното селско сто-

панство», Щутгарт, 1953.

22. «Пчела обикновена, домашна» – като «обикновена медоносна пчела, или домашна пчела» е означавал пчелата, например, Алфред Брем (Брем, «Илюстриран живот на животните», том 3, 1875 г. стр. 474.

23. «...тъй като тогава имах един добър приятел, който беше земевладелец и издаваше селскостопански вестник» – вероятно тук става дума за земевладелеца Хуго Хичман (1838–1904), основател на съвременния периодичен печат по въпросите на селското и горско стопанство в Австрия. Той е бил съосновател на централните организации на Австрия по селско стопанство; от 1870 г. – собственик на «Виенски селскостопански вестник», основал в 1883 г. «Австрийски горски и ловен вестник», в 1884 г. – «Общ виенски вестник», 1867 г. – издание «Практичен земеделец», 1878 г. – «Иконом», бил е също издател на книгите «Джобен календар на земеделеца» (от 1879 г.), «Селскостопански архив» и «Справочник на земеделеца» – в 1882 г.

24. «...има оси» – оси-орехотворки (Cynipidae).

25. «Формирането на орехчето може да бъде такова, че то да изглежда не като ябълчица, а като образуване, израстващо като коси, сплитачи се една с друга» – това са израстъци, които произвеждат розовите оси-орехотворки, *Rhodites rosae*, така наречените розови кралици или сънни ябълки.

26. «отглеждането на смокини» – вж. следното описание в «Илюстриран живот на животните на Брем, популярна преработка на Фридрих Шедлер», том 3, Лайпциг 1875, стр. 511, на която се позовава Рудолф Щайнер (посоченият том се е намирал в неговата библиотека): «Известно е, че още древните са използвали осите-орехотворки, *Cinips Psenas* при Линей (сега: *Blastophaga psenes*), за да правят смокините по-сочни и вкусни: и днес в Гърция още се обръща голямо внимание на това, с помощта на тези животни да се достигне капрификация на смокините, тоест окултуряване на дървото. Те живеят в дивите смокини, когато още не са узрели, напълно се развиват към края на юни и остават там, ако не им попречат. Обаче тези смокини се откъсват, свързват ги една с друга с дълга сламка по две и се окачват на клонките на облагородяваното дърво, като по възможност се разполагат равномерно между плодовете му; изсъхването и сбръчкването на дивите смокини принуждава насекомите да ги напуснат, да излязат и да отгледат второ аномално поколение, избирайки за жилище на своите деца облагородяваната смокиня. Тъй като смокините се обират преди това поколение да съзрее, то загива след като с присъствието си е повишило сочността на смокините».

27. «...и събират определен вид трева» – така наречената хвойнова трева, *Aristida*. Внимателно събират описаните тук мравешки семена *Aristida stricta* и *Aristida oligantha*, които затова и се наричат «Мравешки ориз».

28. «мравки-стопани» – за тях съобщава Брем, цитирайки Дарвин: «Друг вид, *Atta malefaciens*, Дарвин нарича мравки-стопани и съобщава следното: «Видът, който наричам «стопани», са големи мравки. Те живеят в своеобразни градове и подобно на прилежни и внимателни земеделци, във всяко

време на годината провеждат съвременни съответстващи мероприятия. Избирайки мястото си на пребиваване, те пробиват в обикновено сухата почва една дупка, около която издигат почва от три до шест дюйма, а около построяват нисък пръстенообразен вал. Но ако са се разположили в плоска местност, която може да се наводнява, тогава те издигат своето хълмче до петнадесет, двадесет дюйма или повече, и правят близо до върха вход. Докато строят съоръжението си, почвата съвсем изсъхва. И в двата случая мравките очистват почвата около хълмчето от всякакви пречки, изравняват повърхността и на разстояние от три до четири фута пред вратите на града, като придават на мястото вид на отличен паваж, какъвто всъщност се и получава. Вътре в този двор те не търпят нищо друго освен определен вид трева, донсящ зърно. Посаждайки това зърно в кръг, на разстояние от два до три фута от средата на хълмчето, те се грижат за нея усърдно и строго, като изгриват всички различни треви, които растат редом и на разстояние от един до два фута извън кръга на нивата; култивираната трева пишно се разраства и дава богата реколта от малки бели кремъкоподобни семена, които под микроскоп изглеждат много подобни на обикновен ориз. Когато реколтата узрее, те грижливо я събират заедно с плявата, отнасят я в зърнохранилището, където плявата се отделя и се изхвърля навън. Плявата се изхвърля извън границите на двора».

29. Чарлз Дарвин – (1809–1882).

30. «... Веднъж вече ви разказах за това» – вж. лекцията от 5 януари 1923 г. в курса «За здравето и болестта», Събр. съч.348.

31. «...ученикът на професор Бунге» – вж. статията, посочена на стр. 179 и изказването на Рудолф Шайнер за това.

Брем описва следната сцена: «С дързостта и необуздаността на осите може да се запознае всеки; даже ако не го атакува целият рой, той може да бъде безжалостно изпохапан, ако, без самият той да знае и да не желае да навреди, се окаже по своя път близо до тяхното гнездо. Преди няколко години с кучето на един пастир и спътниците му станала следната история: на ливадата пасели крави. На това място имало много къртичини. Край една от тях стояло кучето, верният страж на стадото. Изведнъж със страшен вой то отчаяно се хвърлило в течащия наблизно ручей. Пастирът първо не разбрал, какво е станало и побързал на помощ на верния си приятел, повикал кучето и видял, че в носа му са се впили оси. Заемайки се с отстраняването на усмирилите се след къпането във водата оси, той в усърдието си не забелязал, че сам стои на вулкан. Раздразнените оси запълзели по краката му, под дрехите и нагоре, така че той накрая също бил принуден да търси спасение от ужилванията във водата. Суматохата ставала все по-силна. Къртичините били населени от безчислени рояци, на които дотогава не обръщали внимание. Пасящите крави също били атакувани от диво възбудените оси. Цялото стадо се хвърлило във водата в резултат на тази битка. Коствало е доста труд и странична помощ, за да се въведе ред. Опитите да се унищожат гнездата и

да се направи ливадата годна за пасище, не се увенчали с успех. Осите всяка година били все така многочислени и оставали господари на положението».

32. Алфред Едмунд Брем – немски зоолог и пътешественик-изследовател (1829–1884).

33. Жан-Анри Фабр – френски ентомолог (1823–1915). Основен труд: «Подаръците на ентомологията. За инстинктите на насекомите», 10 тома, 1879–1907 г.

34. «...вид пчели, които обикновено се нарича дървогнездящи, *Xylocopa violacea*» – вж. Брем, том 3, стр. 484 и 485.

«Със силно жужене презимувалата самка лети около дъсчени стени и стълбове, избирайки подходящо място за своето потомство. Стара дървесина, изгнил стълб, ронещ се ствол на дърво с отделена кора ѝ подхождат най-добре и тя пристъпва към тежката работа. Пчелата усърдно изгрива дупка с размер на тялото си, върви отначало по права линия навътре, а след това завива надолу. Тресчиците тя изхвърля навън и отива все по-дълбоко и по-дълбоко, докато не се оформи равномерен, подобен на тръба проход, който може да бъде дълъг до един фут, а долу отново малко се извива навън. Грижовната майка се откъсва от заниманието си не за дълго, за да направи някой полет до цветята, да хапне и да събере нови сили. Май още не е свършил, а тръбата вече е готова. В долната част се доставя мед в нужното количество и се смесва с цветен прашец, след това се отлага яйцето, а после, на височина, колкото е дебелината на прохода, се прави покривче във вид на концентрични пръстенчета от смесени стърготини. Първата килийка се затваря и по този начин се образува под за втората, горестоящата. В нея се складира същата порция храна и отново се отлага яйце. По такъв начин, без да прекъсва, тя строи по-нататък, докато цялото пространство не се окаже запълнено от колония клетки. След няколко дни се излюпва млада личинка, тя лежи свита и в течение на три седмици расте, запълвайки кухината на килийката. След това тя се завива в пашкул. Тъй като тя е най-отдолу и най-старша, се развива преди всички, след това следва втората, а най-горната е последна. Ще чака ли първата, докато последната сестра не съзрее и не прокара път от затвора? Не, тя се гъне и движи напред, в съответствие с извивките на пространството. Тя достига края на извивката, който е запълнен с тресцици и прегрива финия слой, отделящ я от топлия въздух. Тази, която се излюпва втора, следва първата, докато цялата тази компания към края на юли или началото на август не излети навън и гнездото не опустее».

35. «...по време на Рождественските игри» – при Рождественските игри в Оберуфер, вж. «Рождественски игри при древните народи. Играта в Оберуфер. При участието на Карл Юлиус Шредер, сценична обработка на Рудолф Щайнер», Дорнах, 1976, Рудолф Щайнер, «Издаване, посветено на Рождественските игри при древните народи», Събр. съч. 274

РУДОЛФ ЦАЙНЕР ЖИВОТ И ТВОРЧЕСТВО

- 1861 г. Роден на 27 февруари в Кралевец (тогавашна Австро-Унгария) като син на служител в австрийските железници. Родителите му произхождат от Южна Австрия.
- 1872 г. Гимназия до 1879 г. във Винер Нойшат.
- 1879 г. Обучение във Виенския технически университет: математика и естествознание, литература, философия, история. Основно запознаване с Гьоте.
- 1882 – 1897 г. Издава естественонаучните трудове на Гьоте (5 тома) в «Немска национална литература» на Кюршнер. Самостоятелно издание на уводите – през 1925 г. под заглавие «Въведение в естественонаучните съчинения на Гьоте» (Събр. съч. 1).
- 1884 – 1890 г. Частен учител във Виена.
- 1886 г. Привлечен като сътрудник при издаването на Гьотевите съчинения. «Основни насоки в теорията на познанието върху Гьотевия светоглед, съпоставен с Шилер» (Събр. съч. 2).
- 1888 г. Издава списанието «Немски седмичник». Лекции в Гьотевото общество, Виена: «Гьоте като баща на новата естетика» (Събр. съч. 30).
- 1890 – 1897 г. Ваймар. Сътрудник в Архива на Гьоте и Шилер.
- 1891 г. Докторат по философия в Университета Росток. През 1892 г. излиза разширената дисертация «Истина и наука». Увод към «Философия на свободата» (Събр. съч. 3).
- 1894 г. «Философия на свободата. Основни принципи на един модерен светоглед» (Събр. съч. 4).
- 1895 г. «Фридрих Ницше, борец срещу своето време» (Събр. съч. 5).
- 1897 г. «Гьотевият светоглед» (Събр. съч. 6). Преместване в Берлин. Издава «Списание за литература» и «Драматургични свитъци» с О. Хартлебен. (Избрани статии в Събр. съч. 29–32).
- 1899 – 1904 г. Преподавателска дейност в основаното от В. Либкнехт «Общообразователно училище за работници», Берлин.

- 1900 г. «Възгледите за света и живота през деветнадесети век», по-късно излиза с разширения като «Загадките на философията» (Събр. съч. 18). Начало на антропософските лекции по покана на Теософското Общество в Берлин. «Мистиката в зората на съвременния духовен живот» (Събр. съч. 7).
- 1902 – 1912 г. Изграждане на антропософията. Редовни публични лекции в Берлин и лекционни цикли в различни градове в Европа. Мария фон Сиверс (от 1914 г. Мария Щайнер) става негов близък сътрудник.
- 1902 г. «Християнството като мистичен факт и Мистериите на древността» (Събр. съч. 8).
- 1903 г. Основава и издава списание «Луцифер», по-късно «Луцифер-Гнозис» (Статии в Събр. съч. 34).
- 1904 г. «Теософия». Въведение в свръхсезивното познание на света и човека (Събр. съч. 9).
- 1094 – 1905 г. «Как се постигат познания за висшите светове?» (Събр. съч. 10), «Из хрониката Акаша» (Събр. съч. 11), «Степени на висшето познание» (Събр. съч. 12).
- 1910 г. «Въведение в тайната наука» (Събр. съч. 13).
- 1910 – 1913 г. Премиера на «Четири мистерийни драми» (Събр. съч. 14).
- 1911 г. «Духовното ръководство на човека и човечеството» (Събр. съч. 15).
- 1912 г. «Антропософски календар на душата», «Максими» (Събр. съч. 40), «Път към себепознание на човека» (Събр. съч. 16).
- 1913 г. Отделяне от Теософското общество и основаване на Антропософското общество. «Прагът на духовния свят» (Събр. съч. 17).
- 1913 – 1923 г. В Дорнах, Швейцария, е изградена от дърво сградата на първия Гьотеанум.
- 1914 – 1923 г. Из цяла Европа, но най-вече в Дорнах и Берлин, Рудолф Щайнер дава основополагащи познания за обновление в областта на изкуството, педагогиката, естествените науки, социалния живот, медицината, теологията. Доразвива новото изкуство «евритмия», чиито първи стъпки датират от 1912 г.
- 1914 г. «Загадките на философията» (Събр. съч. 18).
- 1916 – 1918 г. «Върху загадките на човешкото съществуване» (Събр. съч. 20). «Върху загадките на душата» (Събр. съч. 21). «Духовният облик на Гьоте в откровенията на

- неговия «Фауст» и в «Приказка за зелената змия и красивата лилия» (Събр. съч. 22). Р. Щайнер формулира идеята за «троичното устройство на социалния организъм», «Основи на социалния въпрос» (Събр. съч. 23). Статии върху троичното устройство на социалния организъм (Събр. съч. 24). В Щутгарт се открива първото Валдорфско училище, което Рудолф Щайнер ръководи до своята смърт.
- 1920 г. Лекционни цикли и художествени представления в сградата на недовършения Гьотеанум.
- 1921 г. Започва да излиза списание «Гьотеанум».
- 1922 г. «Космология, религия и философия» (Събр. съч. 25). През Новогодишната нощ (31.XII.1922 г.) изгаря първият Гьотеанум. Р. Щайнер изработва модела на втория Гьотеанум, построен по-късно от бетон.
- 1923 г. По време на Коледата на 1923 г. «Антропософското общество» прераства в «Единно антропософско общество» под председателството на Р. Щайнер.
- 1923 – 1925 г. В седмични продължения излиза (останала незавършена) автобиографията му «Моят жизнен път» (Събр. съч. 28), както и «Ръководни антропософски принципи» (Събр. съч. 26). Съвместна работа с д-р Ита Вегман върху «Предпоставки за разширяване на лечебното изкуство според духовнонаучните познания» (Събр. съч. 27).
- 1924 г. Непрекъснатата лекторска дейност и последни пътувания с тази цел из Европа. На 28 септември е изнесена последната лекция пред членовете на Антропософското общество. Начало на боледуването.
- 1925 г. На 30 март Рудолф Щайнер почива в Дорнах.

„Във всички времена пчеларството се е разглеждало като нещо достойно за почитание. В древността са почитали пчелата като свещено животно. Защо? Почитали са я като свещено животно, тъй като тя посредством цялата своя работа е позволявала да се узнае, какво става в самия човек. Защото, имайки частичка пчелен восък, ние имаме продукт, намиращ се сякаш в междинно състояние между кръв, мускули и кости. Всичко това преминава вътре в човека през восъкоподобния стадий. При това восъкът не е втвърден, а остава течен, докато не се превърне в кръв, мускули или в костна тъкан. Така че в лицето на восъка пред нас се проявява това, което като сила се намира в нас самите. Когато едно време хората са правели свещи от пчелен восък и са ги палели, те са виждали в това чудно свещенодействие. Изгарящия при това восък са вземали от кошера. Той се е втвърдявал. Когато огънят разтопява този восък, когато този восък се изпарява, той идва до същото състояние, в което се намира и в нашето собствено тяло. Благодарение на предчувствието хората изживявали в изгарящия восък как се възнася към небето това, което се намира и в собственото им тяло. В това е имало нещо, настройващо ги благоговейно, имало е нещо, което ги е предразполагало да гледат на пчелата като на особено свещено животно, тъй като тя е произвеждала нещо такова, което и самият човек би трябвало постоянно да произвежда в самия себе си. Затова в колкото по-отдалечени времена надникваме, толкова повече намираме в хората благоговение пред същността на пчелите като цяло.“

Рудолф Щайнер